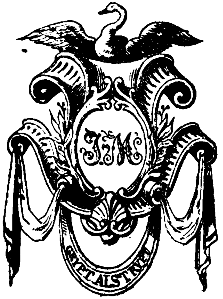

A. de Vlaming
van Oúts hoorns
OORLOGEN
in Ambon.
Door L. Bor.
Tot DELF.
By Arnold Bon. 1663

Amboinſe
OORLOGEN,
Door
ARNOLD de VLAMING
van OUDSHOORN
Als
Superintendent, over d'Ooſterſe geweſten Oorlogaftig ten eind gebracht.

Beſchreven door
L. BOR.

TOT DELFF,

Gedruct, By *Arnold Bon* Boeck-verkooper op 't Marct-velt. Anno 1663.

OPDRACHT,

Aenden

Hoog-beroemden Heer

CORNELIS DE VLAMING,

van OUDSHOORN. Ridder, &c.

Borgermeester der Stad

AMSTERDAM.

IK was, hoog-beroemden Heer een jonger borst en, tot ongemak te dragen, ruim bequaem, toen ik in Compag. dienst trad, dat nu na by achtien jaren verleden is. Sedert welken tijd ik noit na latig ben geweest, sedige begrippen t'ont-

werpen, en onder een hoofd-ſtuk te brengen. Doch ſijn my deſelve, nu en dan, door verloop van tijd en tegenſpoedige bejegeningen, ontfutſeld; daer ik het verlies op heden noch van beklaeg. Maer heb ik daerom noit de toegenegenheid, tot die eerliken oefening, laten verſlappen. Ik ben bewuſt, en heb, in mijn jeuchd, geleerd, den ouderdom, door het leſen van minderjarige ſinſverpoſingen, herjond. Deſe kittelen alſnoch de milt, en doen my vaken, met genoegen, aen den wel beſteden doorgeſlopen tijd herdenken. Einlik, tot manliker jaren opgeſtegen, heeft doorgaens mijn genegenheid daer heen geſtrekt, om op merkeliker ſtoffen t'handteren. Hier toe is my noit bequamer gelegenheid vertoond, als ſedert het jaer 1650. toen ik eerſt in *Amboina* anlande, en gelaſt

laſt wierd, mijn dienſt op dat landſchap waertenemen, onder het Gouverno van mijn Heer *Arnold de Vlaming van Oudshoorn.* Ik was toen aſſiſtent, en omtrent ſes maenden in die bedining, als hy, om ſijn geſondheid, door verandering van lucht, opteſoeken (want na by drie jaren had gaen quijnen) tot *Batavia* verſeild is, my, neven andere Compag. huerlingen, mede nemende. Wanneer de droeve beroerten, kort na ſijn vertrek, in *Ternate*, door *Schaydys* afval, ontſtaen, mijn Héren, den *Gouverneur Generael* en de *Raden van India*, hebben doen goedkeuren, denſelven, tot leſſing van dat vuer, juiſt, ſo als den goeden God ſijn quellagie verdund, en hem met mateliken geſondheid begunſtichd had, derwaerd aftevaerdigen. Op welken tocht het hem beliefd heeft, my an-

dermael mede te voeren, en met den naem van onder Koopman te vereerlicken. Na weinig anwesens in *Moluko* stonden d'ongelegenheden daer in heerlicken gestalte, als 'er, uit *Amboina*, tijng quam van gelijken twespalt. Dit bracht de kreuk in het begonnen goed werk, en heeft hem genooddrukt, eer hy d'ouden rust dat landschap heeft konnen herstellen, by de ses jaren, in d'Oosterse gewesten, oorlogaftig optewaerden. Welken tijd ik hem doorgaens gevolchd, meest overal by geweest, en einlik tot sijn Sekretaris gevorderd ben. Desen gelegenheid heb ik van anvang by 'thair gevat, en alle voorvallen van opmerk na waerdy geschat, onder voornemen, d'een of ander tijd, van dat Oorlog een kort bondig oprecht verhael uittebreiden. Nū en dan heb ik 'er wel

énige

énige antekeningen van gedaen; maer sijn 'er my de handen op *Batavia* eerst toe geruimd, hebbende te voren, met dagelikse besigheden, deselve te vol gehad. Ik heb my dan begeven, by avond en ontijd, tot het naukeurig lesen en herlesen van al de dagelikse derwegen beletterde Papieren, om mijn geheugen daer door te vervarssen: want ik deselve meest of gedubbeld, afgeschreven, of nagesien heb. Dit is my waerlik een groot behulp geweest; sijnde, voor een mensch, onmögelik, so veel verscheide gevallen te herdenken, en *d'Amboinse* schrifturen, door verloop van tijd, tot so groot een hoop angegroeid, dat ik den radsten leser een rond jaer ruim stel, om deselve, met andacht t'herkauwen. Lesen, sonder verstand, is maer onnutte tijd-quisting vervolgens heb ik

 dan

dan geyverd, de geſchichten na maet t'onderſcheiden, en deſelve in ſes jaerboeken verdeeld, my met een enkel verhael, niet vernoechd houdende, onder oordeel, het eer kinderpraet, dan teken van beleid, is, te ſchrijven: Wanneer een krijg begonnen, wanneer voleind, en wie den verwinnaer is, ſomen daer niet toevoechd de beweeg-reden, onſtandigheden, beramingen, en het pit van ſaken. De Compag. heeft ſes jaren Oorlog in *Amboina* gevoerd, *de Vlaming* is Veldheer geweeſt, en heeft einlik den vyand overheerd. Doedmen hier geen duidelicker ontleding, wie ſal, uit dat verhael, énig verſtand of nut ſcheppen konnen? Ik vertrou, en daer omtrent darf ik mijn ſelver vleyen, dat ik geſchikt ga, ook tot ſlot hier anlaſſen, dit werk eenvoudig en van logentael

vyand

vyands is. Anders ſou ik niet hebben darren goedkeuren, uwer uitnemendheid het ſelven toeteſchrijven, gelijk ik, by deſen, doe, met vertrouwen, het uwer uitnemendheid niet onbehagelik ſal ſijn, beknopt te leſen, hoe gretig, yverig, ook gelukkig U Neef hem, in het *Amboins* Oorlog, gequeten, wat vlijt angewend, en welke gevaren hy ſich ingewikkeld heeft, om de Compag. dat koſtelik landſchap eenmael vredig opteofferen, gelijk hy, na duſend gelede ongemakken, ſorgen, moeiten, kou, hitte, dorſt, honger, kommer, en een ſes-jarig ſwerven, ten langen laeſten, gedaen heeft, met welken lof, ſal uwer uitnemendheid vervolgens gelieven te leſen. Onder de beweegreden, die my tot dit werk hebben genoopt, is de geringſten niet geweeſt (bui-

ten de heerlikheid van ſtof, en wonderlike uitvallen) het vordeel, dat men 'er uit putten kan alsmen leeſd, met welk een omſichtigheid hy ſijn ſaken angeſlagen, hoe herkauwend hy Oorlogs gevaren heeft gewaegſchaeld; hoe meinédig, lichtvaerdig en ontrou den Moorman is, ook op hoedanen trant hy denſelven gemuilband heeft, ſalmen, aen d'een kant leren, hoemen met d'inlanders moet omſpringen, aen d'ander, hoe wijdſe te trouwen ſijn. Einlik ſpeurdmen, in en omtrent al ſijn handelingen, den mogende hand Gods ten hulp. Kortom, ik beel my vaſt in, dat ik gants geen tegenſtrevers ſal hebben: is het den Veldheer niet, teminſten uwer uitnemendheid, ten geval, die ik 'er tot ſchutheer over ſtel. Ende ſal het my waerlik lief ſijn, in toekomend, te

verne-

vernemen : uwer uitnemendheid daer in een matig behagen ſal hebben believen te ſcheppen. Middelerwijl ſal ik, naer mijn nederigen eerbied, en hartelicken toewenſch van een lang voorſpoedig leven, tot welvaerd van u Vaderlicken Stad, ſijn en blijven

Uwer uitnemendheids volvaerdigen Dienaer.

Inde Stad Batavia,
op het eiland groot Iava,
in't K*ôningrijk* Iacatra;
deſen 30.*van Oegſtmaend*,
jaers 1657.

LIVINUS BOR.

SEGEN-

SEGEN-SANG,

over,

ARNOLD de VLAMING

van OUDSHOORNS

Heerlik bevochte Victoriën

in

d'Oosterse Gewesten.

WIe oit beroemelike daden,
Met pen, pençeel en Lauwer bladen,
Vereerd hebt, en der Helden lof
Doen rijsen uit het hatig stof,
Ga by, en help my heden vieren
Den roem van *Vlamings* lauwerieren,
De glory, die hy, in *Ambon*
Voor vuist, door vyands neerlaeg, won.
Hoe bars, hovaerdig en vermetel
Den linksen rover, in sijn Setel,
Gehecht sat, op * *Rharbakits* rots,
Hoe wrevelmoedig, fel en trots

* *Gewonnen den 15. van wynmaend Jaers 1644.*

Madira

Madira hem, op * *Lokkis* toppen,
Met sijn meinédig rot gaen troppen,
En ellifmalen had bemuerd;
Die welluſt heeft niet lang geduerd.
Men heeft, dit konnen duſend tuigen,
Die rotſen echter bei ſien buigen,
Voor *Vlamings* ſwaerd en beukelaer.
Hoe droop de Godvergete ſchaer
Van * *Erang*, met verdwaelde troſ-
ſen,
By nacht en ontijd, door de boſſen,
Toen *Arnold* haer te vuer en vlam,
Hartvochtig t'open veld benam!
Hoe onderdanig en verſlagen
Komd ſich opoffren, aen't behagen
Van onſen Veldheer, * *Ihamau*!
Den landvoochd, en het loſſe grau,
Van *Xoula* ſag ik eertijds trillen
Voor onſen Krijsheld, en haer willen
Verpanden aen ſijn willen, toen
Terbile boog ter aerd om ſoen.
Den * *Manipees* die hoor ik ſuchten,
Om dat hy hopeloos ſijn vluchten
Op Akelige Bergen ſteld,
En ſiet ſijn wijkplaets in't geweld
Van *Arnold*, dat hem doed beſwijken,
En naderen in verf de lijken,
Tot hy, met een verbaeſd gemoed,
Komd vallen, om gena, te voet.

* *Den 17. van braekmaend, 1652.*

* *Den 30. van Hoimaend, 1652.*

* *Den 5. van Garſtmaend, 1652.*

* *Den 5. van wintermaend, 1652.*

Gins

Gins sie ik, op verheve Bergen,
Bonoa onsen Veldheer tergen,
En d'afgevallen muiteling
Onwillig tot een heus geding.
Nu leid die hoogmoed gants te gronden,
* Haer vesteng is geheel geschonden;
Die hecht bewalde 'en sterke Klip
Is niet meer als een kale tip.
Wat moochtge op *Makassars* hopen,
Verdorven muiteling? Sy lopen
So wel als gy. De *Vlaming* swicht
Voor geen *Makassars*, noch haer schicht.
* *Waisamma* sal u blijken geven
Van haer manhafte koenheid, neven
* *Kabouly*. Wildge vorder gaen?
So neem een horger voorbeeld aen
* *Laála*, volgepropt met sielen,
Daer seven honderd koppen vielen.
Al watge van *Makassars* bromd
Is lossen roem, en nu verstomd.
Daer sie ik * *Tyboors* vesting branden.
Is dit haer moed op eige landen?
Dat sterke fort, in korten stond,
Geraekt ten puinhoop en te grond.
Nu sal het * *Assaboudy* gelden:
Daer schuild het puikjen van haer helden.

* *Den* 22. *van Wintermaend*, 1653.

* *Den* 17. *van Sprokkelmaend*, 1653.

* 29. *van Hoimaend*, 1654.

* 20. *van Garstmaend*, 1654.

* 30. *van Loumaend*, 1655.

* 29. *van Hoimaend*, 1655.

De

De *Vlaming* echter taſt het aen
Na 't jongſte krajen van den haen:
En, eer het negen was geſlagen,
Wy forten, vaertuig, paggers ſagen
Vernield, en door het vuer verteerd.
Is dat niet dapper ſich verweerd?
So moeten alle moorders varen,
En die haer met hen evenaren.
So ſtraft den goeden God het quaed.
So kneuſd en morteld hy verraed.
De *Makaſſaren*, in het krieken
Des uchtens, peuren tot *Kalieken*
Daer veſten ſy haer trooſt en heul.
Den Paep verſtrekt 'er tot een beul.
Schaydy ſchat daer, ſonder vreſen,
In vrijdom en geruſt te weſen,
Maer wierd, toen hy 'er minſt op
dacht,
* Gevat, door vrinden overdracht.
Het gantſe gros der *Makaſſaren*,
Ook der gemuitineerde ſcharen,
Moſt andermael de Bergen af.
Op * *Liſſebatte* viel 'er graf;
Daer wierden ſy te hoop geſlagen.
Den blijdſten dag, van al de dagen,
Die oit *Amboinas* kring bêlook,
Den fellen Mars, het Oorlog dook
Te landen uit, met ramp beladen.
So gloeid den Veldheer, door ſijn dadẽ

* *6. van Oegſt-maend, 1655.*

* *18. van Oegſt-maend, 1655.*

So

So ſweefd hy op de wieken van
't Luidklinkende Gerucht. So kan
Een vroomaert, na de dood, herleven.
Al wat de wereld ons kan geven
Is ydelheid, die, met de dood,
Weer duikeld in der aerden ſchoot.
Maer hoogverherelikte namen
Doen Koenaert over al beſamen,
En, door hem, word, met roem, gedacht
Aen ſijn na komenden geſlacht,
Dat hy verſtrekt ten heldren beelde.
Geen armoed, hartſeer, vreuchd of weelde
Verrukken konnen dat gemoed,
Tot ſcha en ſchandvlek van ſijn bloed.
Den groten Gever aller gaven
Wil u hoogwoorden *Volkaert* laven,
Mijn *Veldheer*, met gelijken vocht.
Ik heb mijn rijm ten eind gebrocht,
En laet den roem, der vordre ſegens,
Gehecht aen 't ſpits van uwe degens.

Alverlieſende win ik

LIVINUS BOR.

Amboinsche Zegen

Bevochten door.

ARNOLD de VLAMING van OUDSHOORN.

W*Ie 'tflickr'en van geschaerde daggen*
Op 's vyandts helm, en herssen-
schael;
En breyn en bloet begruysde vlaggen
Sach druypen! sit en Adem hael.

'T is buyten schoots. Sie hier de Daeden;
Door BOR, *in't woeden van* Ambon
Gebundelt, ende Lauw're blaeden
En 's Veltheers VLAMING *Oorlogh son.*

Hy stapt uyt Neêr-landts *neere werrelt,*
Door peekel-plas, als onweers slaeff,
Door, daer de son wan-schimmich dwerrelt,
Aen Indisch Betuwse Bataev.

't Geleede leet van barre baeren
Vergeetend', door een yver lust
Van waeter Alpen *te bevaeren;*
En 't kneeden van Amboinaas *kust.*

Op

Op Helden-Dichters! *help onttuyen*,
De veeders van de Vreede-*hoet*!
Singh op met my de Oorloghs buyen,
Van Oproer, Moortſucht, Wrevelmoet.

Gekluyſtert aen den Zegen-waegen,
Van VLAMING: *inde ſpijt van* Nijt;
Help op, help op, ten Eertroon draegen
Sijn Mannen naem! die eeuwen ſlijt.

Dat tuygh de puyn, en Aſch der wallen,
Door 's Veltheers *vuyſt ter neer geploft*:
Sulx ſegh' het ſloopen van het brallen,
Daer d'Ooſter Amboinees *op ſtoft.*

En Duyſent ſiel geprangde Riddêren,
Ia ſelf Makaſſarſe Iupyn!
Die VLAMING *deed' als loo v'ren ſidderen.*
Men twijfelt of de ſonne-ſchyn,

Op 's Moormans *buyt door* Chriſten *deegens*,
Door hitte, honger, dorſt, en Noot,
Veel heerlijcker bevochte ſeegens!
Beooght heeft. Daer Hy trots de Doot.

Bonoaas *en* Waiſammaas Spechten,
En d'opgeruyde Muytelingh
Met euv'len moede gingh bevechten,
Daer 't elckens 't lot aen 't Nood-lot hingh.

Daer

Daer sachmen 's Veltheers *in borst klaeveren;*
Door breyn en bloet, en pyn' lyck sweet
Ten Eer-slot; *daer hy af deed daeveren:*
Der Mooren wet: *hun knaegendt leedt.*

Naeuw kroppend' self het hooft der Guyten,
Schaydy, *die* D'ongodtsche *schaer,*
En' t volck van Eedt-plicht *bracht tot muiten;*
Deed buygen voor sijn beuckelaer.

Dies stomt de faem, en die benyden,
Heer VLAMINGS *segens; die noch moet:*
Noch siel in't lijf was om te strijden!
Neen laffe herten: seegh' door bloet.

Om sweet de Gooden 't al verwisselen,
Soo brack de Velt-heer *'s vyandts muur:*
Dat, waer hy VLAMINGS *naem hoort risselen!*
De Moorman *beeft. Die nae 't besuur*

Men hygend' hoort genaede schreeuwen.
En gaf de teugels, schelms ontuyt:
(Nae 't sweet van drie paer suure Eeuwen!)
Aen 's Overwinnaers eer tot buyt.

Vermant door weinich tal van kielen;
Door dwangen van 't swangere metael;
Bevriesen doende duysent sielen.
Dus steegh de Veltheer *inde sael.*

Van

Vaneer: *niet op de dons mattrassen*,
de Lauw'ren *raependt*. *Maer den* Moor:
Door moedicheyt, *en door verrassen*,
Gedwongen van't byſydich ſpoor;

Tot dienſt der duchte Maatſchappye,
En Eer van 't vrye Neder-landt:
En nae het temmen der Harpyen,
Behouden eer en overhandt.

Nu ſtoockmen Lauw'ren *op de vuuren*,
Ten offer d'Indiaenſe *Mars*:
En wiſſelt Vreede, *voor 't beſuuren*,
Van Oorlooghs *vlaegen*: *Oorlooghs wars.*

Verlaetend' 't waecken, *by de drommen*,
In't yſer als een muur geſtaelt:
By 't dreunen van trompet, *en trommen.*
Men wenſch, *dat hy daer vreede ſtraelt.*

De Aert met lang voltreck van ſchreeden,
Tot ſchrick des Moors *tot heyl van't volck*:
Noch lange jaeren mach betreeden!
En nae ſijn doodt gedenk ſijn dolck

Die in Ambon *voltrock dees daeden*,
Daer elck de Maat-Schappy *verplicht*:
Dies VLAMING *met* Lauw' rier *belaeden*,
Verſtreck elck Oorlooghs-Man *een licht.*

A. de RAEFF.

AEN

LIVINUS BOR,

Over syn Beschryvingh van

D'AMBOINSE OORLOGEN.

H*Eeft yemant lust in kleen begrip van bla-*
den,
Ambon *te sien, en al de* Oorloghs-da-
den,
Van VLAMING? *lees dit kort maer bon-*
dich Boeck.
Verlucht u geest met Hollants-tael *pasteyen,*
Daer u Livin' *hier heerlyck in gaet leyen:*
En segh' aen Bor *veel danck voor 't ondersoek.*

So portmen aen de Geesten tot meer yver,
En hoopt een oeghst te maejen van dees Schryver;
Die ons ontleedt wat Volck, *wat* Aerdt, *wat*
Seên,
Amboina *teelt. Kortom; wie 't weedervaeren,*
Van rampen vreest, door klip, en woede baeren;
Hy stae! en wil hier in wat tÿts besteen.

A. de RAEFF.

Aen den Leser.

DEn Indiaansen Mars *leit hier gevleugeld,*
Den Amboinees, *en* Makassaar *geteugelt,*
Door VLAMINGS *swaard, en dapper Crijsch gewelt;*
De MAATSCHAPPY *is Meester van die landen.*
Den trotsen Moor, *bevest met eed en handen*
Zijn trouwheit, aan dien Heldt.

Is yemand dan genegen om te weten?
Hoe hegt en vast den Moorman *was geseten,*
Die lees dit Boek *daar't* Bor *u kort beschrijft,*
t' Zijn weynig bláán, men kant ter haast door loopen,
Den Druck, *die toont u gantsch* Amboina *open:*
Gy siet 'er in, schoon gy in Neerlandt *blijft.*

A. Bon.

Het eerste Boeck, Van d' AMBOINSE Oorlogen,

HOLLANDT, eerst van Koningen, naederhand Graven, gevoogdijd, is einlik, door Houlik en erftocht, onder het gesach van den *Spanjard* geraekt: die het selven, door vremde Bevelhebbers, met te hovaerdigen dwingelandy, heeft laten beheersen: sonder acht tegeven op den aert der *Hollanderen*: welke gelykse vry geboren waren, en haer land alleen van het Godliken swaerd te leen hilen, ook vry ombedwongen, en van haer eigen, of te minsten taeleigen, Overheden, hadden, in goedwilligen dwang, behoren syn gehouden geworden. Geen groter hartenleed is 'er, voor

Holland hoedanig onder Spanjen geraekt.

een vrigeboren, het sy door wat middel overheerd, volk, dan met opgeblasen wreedheid geheerschappijd te worden. Wreedheid is by yder een gehaet: sy hists de gemoeden, ook van een slaefachtig geslacht, licht tot wrack op. Het eertijds beroemd persiaens gesach voelde niet eer de krak in achtbaerheid, voor de koningen, hen, op haer mogenheid vertrotserende, tot opgeblasenheid begaven, de landvorsten, als geringe onderdanen, handelende. Dit, en geen ander, misbruik heeft ook *Cesars* dood veroorsaekt; Hoogmoed heeft den wrevel gestookt tot sijn ondergang. Grootachtbare inborsten doen goedwillig haer schuldigen plicht, so daer geen smaatheit onder speeld, welken sy beswaerlik lyden, bereid als ondersaten, te gehoorsamen, niet, als slaven, te dinen. Had den *Spanjaard* dit in opmerk genomen, noit sou hy so weldigen inbraek, in syn heerlikijen, geleden hebben. Sint der gewissen-dwang, door anrading van het geestelik hoff de wreedheid bygevoechd wierd,

kregen

kregen de gemoeden, der ingeseten, in sulk een voegen van die kroon den walg, dat sy, na dusenderlei gelede gewelden, den koning, van d'eigenschap harer landen, hebben ontset. *Prins Willem*, wierd het gesach opgedragen: Een vorst van duidsen bloede, Godsaligen inborst en voorsichtigen dapperheid. Gedurend welkens voochdyschap, Holland stappens haer vyant wat dweger heeft gesien. Verscheide laegleggers harer vryheden wierden ontwereld. Einlik is die braven Prins, door verraed, daer de *Madrilsen* hoogheid d'andrijfster van was, binnen Delff doorschooten. Droeven ysgang op onse noch wierloose dijken. Vele gaven den moet verloren, en, gelijk het, in sodane benaude tijden, vaken toegaet peurden hopeloos op den loop; tot de Heeren Staten Generael, moed in onmoed grypende, den geweldenaer het hoofd boden, en Prins *Maurits*, afgeleefden *Willems* oudsten Soon, den Vader in gesach liten volgen doen schepte den leeuw weer adem. Hy sloeg sijn klauwen, nu

Ontrekt haer van die kroon kiest Prins Willem tot Statbouder,

Die vermoort.

en van syn Soon Maurits in gesag gevolgt wort.

nu en dan, met overwinsten, in Konings landerijen, strekkende, mettertyd, syn ansienlikheid over oneinleike seên uit. Den Koning Holland, met haer gebuerschap, in deser voegen, verloren hebbende, vorloor met een ook de oordelen daer van, welke, de landen in vre mogende sitten, énige tonnen gouds jaerlix belopen. Het verlies wierd noch groter, t'afsnyden der vaerten, die d'Hollanders, op Konings landeryen, onder gegund vrijgelei, plachten te doen, deed de jaerlikse tollen krimpen, en haer de moed anwassen, om d'ontweigerde vruchten (Nagelen, kaneel, noten, foely: peper) in spijt van den Gewedelnaer, opeygen akker te majen. Dit geschide anvangs by énige mogende kooplieden; welkers huerlingen, want den een den ander, in onderkoop, wilde voorkomen, dikwyl grote twedrachten veroorsaekten, en, tot nadeel van haer betaels heren, de markten bedorven. Maer, nadat de verdeelde lichamen in een heerliker maetschappy gesmolten waren,

Vaert op Indien ondernomen.

Conpag. anwas.

waren, is die onderlingen schaliken yver verdwenen, en haer macht in Oost-Indien stappens so welig angegroeid, datse niet alleen dat waerdig gewas, op eigen akker said en maid, maer ook op veel andre plaetsen, in kostelike doeken, syde stoffen, ook ryke gesteenten gelukkig handel dryfd, mitsgaders verscheide sterkten besit; van welke d'opmerkelikstên is de stad *Batavia*, op het groot eiland *Java*, in het koningrijk *Jakatra*, hein de seekant, tegenwoordig, na den aert der Indiaense gebouwen, de schoonste stad van het geheel eiland. Van veel naburige vorsten, ook geveinsde vrinden, is sy, voorlang weldig op haer geboorte belaechd geweest, maer, door Godes hulp, sonder overwinst. d'anvangers syn, tydsverloop, so hoog in macht opgeschoten, dat haer nakomelingen hen nu, voor de mogenste landtvorsten, ontsachlik sien. Onder welke landstreken waer de Compa. in *India* gevest is, d'Oorsterse de vermaerdste sijn; ik sou tegen de waerheid niet misdoen, schreef ik de

D'Oosterse gewestē syn er ryckste Lantschappē.

derykste. Want, boven den eigendom, die sy daer heeft, leveren se so gewenste vruchten, daer de wijde wereld gretig na is: welkers afgunst de maetschappy, van tyd tot tyd, veel swarigheid heeft toegebracht, daerse noch veel-licht midden in waer blyven steken, byaldien' er, onder het hoog gesach van den *Superintendent Arnold de Vlaming van Oudshoorn*, niet tydig waer in voorsien. Hier van heb ik voorgenomen het verhael, ook de beroemelike daden, by hem, gedurent *d'Amboinse* oorlogen, bedreven, so bekrompen, als de verhandelingen sullen toelaten, te beschrijven.

die verdeelt worden.

De landen dan, waer de Compag. Ooftwaerd, huishoud, en welke sy daer beheerst, sijn in drie heerlikyen verdeeld, *Amboina*, *Ternate* en *Banda*. De twe eerste geven nagelen uit, het darden' noten en foely. *Ternate* word, onder het gesach vanden *Ternataensen* koning, beseten, *Amboina*, eendeels door koningliken gift, andersins (gelijk ook *Banda*) door recht van het

swaerd

swaer.l gevoochdijd. Van dese drie is *Amboina* het beroemst, daer aen *Banda*, einlik *Ternate*. *Amboina*, somen recht schrijven sal, bestaet in twe onder scheilike landerijen, daer van het een de Compag. het ander den *Ternataensen* Rijxvoochd, toekomd. De Compag. eijgendomd het land *Laitimor* (daer op het kasteel *Victoria*) *Oma*, *Honomoa*, *Nousalaut* (drie nagel-rijke eilanden (ooft de gantse kust *Hitoe*; den koning de buiten en binnen kust van *Ceram*, d'Eilanden *Bouro*, *Amblau*, *Manipa* en *Bonoa*. Op het landschap *Hitoë* heeft die kroon bywijl enigen eigendom willem vesten, maer krukkeloos: want d'Hoogheid van die landstreek noit met den Ternataen énig verband van onderdanigheid angegaen, maer wel d'eigenschap van dien den Portugees, toen d'eerste drie schepen, onder den *Amiràl Don Juan*, inde gewesten van *Amboina* quamen handelen, opgedragen, ook den eed van trouheid heeft gedaen ende sijn die inwoonders, haer hebbende, tot twe verscheide malen, te-

Compa: eigenschap op de Kust Hitoë.

gen den Portugees, weerborstig gesteld, eerst door den Gouverneur *Gonsalo Parera*, daer aen den Amiral *Andere Fortado*, tot schuldigen plicht weldig gebracht, die haer, uit kracht van sijn victory, als onderdanen gehandeld, ook genood-rukt heeft, met hem, tegen de Ternatanen en haer bondgenoten, tot herwinning van het verloren Portugees fortjen, met twe grote *Korrakorren*, na *Ternate* te scheppen, dat hen, indiense met den Portugees maer eenvoudig, als bondgenoten, verenichd waren, niet sou opgeleid sijn geworden, maer sy gerechtelik hebben konnen geweigerd gehad, op voorgeven, de tocht tegen haer koning angeleid was dat ik noit gelesen heb. Maer wy naderhand, jaers 1605. onder het beleid van den *Amirael Verhagen*, der Portugesen vesting gewonnen, ook haer vermogen de landen van *Amboina* hebbende doen ruimen, sijn met-een ook, na luid van het oorlogsrecht, heerschappen geworden van alle sodane voorrechten en eigenschap-

pen

pen als de Portugesen op de kust *Hitoë*, *Laitimor* en d'eilanden *Oma*, *Honomoa*, *Nousalaut*, gedurend sy daer het gebied voerden, geschat hebben. Echter, dit overgeslagen, hoewel eigendlik bewys van onsen eigendom, sal ik tot naburiger tyden overstappen, het verhaelde, als ongeroerd, latende rusten. Sint den inboorling sijn wapentuig, op onse legersteden, scherpte, en, op het gelonk van uitheimse Mogendheden, d'Hollandsen eigenschap, in dat gewest onderlaechde; verviel het Koninglik gesach aen de Compag. die landstreek heeft van ouds veel machtige vrijers gehad. Den Koning, te swak, om haer afstekeren, liet'er de Compag. mede omspringen. In eigen rak had die Vorst genoech te doen. *Tidoor*, by den Spanjard onder-schoord, en van ouds daer op gebeten, bleef in vyandschap volharden, dat hem de schragen wrikte, om d'afgelegé landen te hulp te komen. D'onse quamen dan in het veld, en sloegen den muiteling, met sijn buitelandsen bystand, daer uit, niet

sonder verlies van veel Hollands bloed, daer op we einlik d'eigenschap van die kust gemetseld hebben. So veel werx was'er aen vast, voor wy den *Hitoësen-Landstreek* gerechtelik, tot gehoorsaemheid t'onswaerd, hebben konnen dwingen. Ik schrijf dwingen, want haer Landaert, den ingeseten ook van gants *Ambon*, een heiloos geslacht is, meinédig, licht bewegend tot twespalt, slaefachtig van inborst, alleen door ernstaftig ontsach betomelik. Hier van sijn noit levendiger blijken gegeven als inde jaren Ses-tienhonderd-vyftig, en Ses-tienhonderd-een-en-vyftig daer aen volgende.

Aert der Amboinesen en Hitoësen.

Toen den Gouverneur *Gerard Demmer* het gebied van *Ambonia*, uit den naem van de Compagn: *Arnold de Vlaming van Oudshoorn*, opdroeg, stont dat, gewest, met'er omvang, uiterlick in bloejenden vre, gelijck het ook staen bleef op het vertreck van *de Vlaming* na *Batavia:* Maer inde plichten der Huerlingen viel'er, met omsicht, veel te doen. Onschaemdliken eigenbaet hadde

Amboina hoedanich op Demmers en Outshoorns vertrek gestaen.

had de gemoeden, veler dienaren vande Compagn: so gretig beseten dats 'hen niet ontsagen 'd inlanders tastelick te bedriegen. Het gewigt wierd van haer vervalst daer sy het genot oneigentlick van eigenden. Noit heeft de Compagn: over staet saeken sorgvuldiger geweest, dan hier omtrent. Haer onderhandelingen hebben altijd daer heen gestreckt, dat den loontrekkenden dienaer hem van bedroch, overlast en geweld had te wachten, drie vianden van rust in geruste gemeenten. Den *Gouverneur Oudsboorn* speurde terstond dese ongeoorlofde buitenspoorsheden. Hy voorsach lichtelick; welcke onheilen deselve, soo daer niet tijdigh in voorsien wierd, stonden te baren. Hier op liet hy strickke gebod-brieven uit. gaen. Alle valsheid wierd scherpelijck afgeschaft. Verscheide huerlingen, die te grof hier omtrent gesondicht hadden, voelden de straffen in buidel, en gesach; waervan den Gouverneur de boeten, aen den verkorten eigenaer, evenzijdig liet uitdelen, tot grootgenoegh en

Uitgelatenheit der minder gesagh-hebbers bers getengelt.

wande ghemeenten. Maer om deselve het van bedrogh te vrijen, heeft hy, op yder weechplaets, een gesworen weger (inlander) ghestelt sonder welkens tegen-woordicheid genige Nagelen mogen geschaeld worden. Het Metael ontmomd (dat gebruick is daer noch in swang) terstond de logen. Men kan niet meer in swaerd gheblindoekt worden. Moorse taltekens zijn het gewicht ingegraveerd. d'Opgehange prijsbrieven leren, hoeveel den leveraer moet ontfangen. Noch was'er een snoder gebrek. De minder gesaghhebbers reicten aen den inlander op waerdeerlike panden en stippe tijden, gelden uit; met soo swaren woeker, dat het onverdragelijk was. De botste hersens konden licht het schalik ghevolch van sulk bedrijff merken. Het verstralent oog van onsen Gouverneur sach, op zijn eerst aenkomen in dat gewest, wat vergiftigen adder in desen wey gescholen lach. Van veel inlanders heb ik voorwaerheid ontfangen, dat de minder hoofdlieden daer toe door slapheid van haer opperhoofden zijn aen-

aengemoedichd gewerden. Het was een kanker, die den armen inboorling op at. Hy was van zijn Nagel vrucht, eerse geplukt waren ontset. want onmogend, ten gesetten dage de panden te lossen, verloor deselve, of most die, op het aenstaende nagel-gewas, ver boven de waerden vrijen. Al dese gevaerlike handelingen waren terstond met de komst van *de Vlaming* opgeschort. Het verswakt gesach herleefde in ontsach dat d'euvelen moetwil der huerlingen tot ontsagelicken gehoorsaemheit dwong. Geloofwaerdige tot ons geneichde Moren (onder de trouloosste geslachten worden ook goedartige personagien gevonden) hebben my bericht, dat desen uitgelatenheid vanden huerling vry groten afkerigen wrevel, tegen de Compagn: den landsaet ingeboesemd heeft, ook geen geringen prikkel geweest is, dat hy bywijl, als hem de gelegendheid vertoonde (hy wist reets gegeten te hebben het geen, hy genood rukt was te leveren) zijn Nagelen, aen uitheimse handelaers, te sluik verkoft. Een

werk

werk dat onsen handel in die vruchten, de schadelikste krakken gaf. De Compagn: heeft van ouds gepoocht door geoorlofde middelen (het heilig onderhouden der besegelde handvesten heeft sy altoos haer huerlingen ernstig anbevolen) enigen besitster van dat gewas te worden. Omtrent dit misbruyk school dewanhoop. Den vreemdeling, onkostelijker varende, kon zijn nagelen ruim minder venten, als d' onse. Hier wierden wy gedwongen, om in aensien niet te verzwakken, de merkt te volgen, en tastelike verliesen te doen. *De Vlaming*, hem op dit gewicht verontledigende, heeft het einlik, in het jongste jaer, het vijftichsten in wereld tal, en het darden zijn gebiederschap, soo wijd gebracht, dat d'ontroerde gemoeden der ingeseten besadichd, het land geruft, en de groten haer, met d'uiterlikste gebaerden, ver nochd toonden. Dit deed hem, die nu drie jaren had gaen quijnen, van genegenheid worden, een tocht na *Batavia* te doen, onder hoop de veranderingh van lucht zijn Sieckte

eenigen

enigen verlichting sou toebrengen. Hy ging dan omtrent 'teinde Iaers, te Scheep. Te voren had den Gouverneur Generael na *Ternate*, tot onderstand van dat gewest, vyf rykgelade schepen afgevaerdichd, welke, 'tsy door versuim vande scheepsverstandigen, of verleiding van stroom (opmenschelike uitvallen weetmen altyd oorsaken te smeden) op de droochte *Sangory* (omtrent *Bouton*) verongelukt sijn. Droevig onheil, droeviger, so den *Boutonsen Koning* hem na d'eigenschap siner bloedgirige Groten had willen voegen. *Die Vorst, aelmoediger als den gewoonliken aert der moren lyd, sloeg den moordadigen voorslachaf, welken daer in bestond, datmen de schipbrakige Neerlanders, onder bedekten glimp van vrindschap, sou ombrengen, en de geberchde goederen voor eigen buit anslaen. Hy heeft dan met de verweerde geheuld, hen sijn hulp aengeboden ook metter daet betoond.* Desen Koningliken trouharticheid deed de *Vlaming* *Bouton* angiren, om die Landvorst te begroeten. Tussen haer beiden

De Vlaming vertreckt tot Batavia.

Boutonsen Konings trouheyt Compa schipbrakige Huirlingen betoont.

wierd.

wierd, by handtasting, een hechte vrindschap geschakeld, en de bewesen eerlik geloond. *Aly*, so was die vorst genaemd, besocht ons eerst, wy den selven, op gretig anhouden, anderdaegs weerom, wanneer de reis, over *Sangory*, daer énig goed en verbleven volk in namen, tot *Batavia*, gevorderd hebben. In veertien dagen leidenwe desen tocht af: seker gelukkiger dan het sich uiterlik liet ansien. *Bouton* was veel jaren met ons vyand geweest, en haer moordadigen aert aen d'onse verscheide malen gebleken. Haer te bettrouwen stond gevaerlik, den Koning te wantrouwen, onbeleefd. Hy had ons eerst, sonder énig teken van beschroomheid, aen boord besocht. *De Vlaming* sach, voor de Compag. in syn vrindschap, geen gering vordeel te moet; door wantrou kon die niet gewonnen worden. Soet water neven allerhande vervarsing is daer, voor geringen ruil en buiting, te bekomen; twe wenschelike nooddruften in de seevaerd, daer van het ontberen, in tyden van ongelegenheid, jammer-

like

like onheilen baren kan. Dit, by den Goeverneur over wogen, heeft hem tot desen sorgeliken landtocht angeprikkeld, en boven in de stad tot den Koning doen opvoeteren. Dat het ons welgelukt sy, derwegen hebbenwe God hoochlik te dankken. Op *Batavia* was alles in vredigen stilstand, en het hoge hof onledig met de Vaderlandse besendingen, als, uit *Ternate*, gants onverwacht, tyng quam van twes-palt in dat rijk. Na den dood van *Hamsia*, welken de *Ternataensen* Troon, onder den maen (quansuis) van Voorsorger der ouderlose wesen, ruimen tyd, met een ooglui-kend geweld, maer heerlik gesach, beseten had, volchde *Mandarsha*, soon vanden afgeleefden *Koning Modafar*, gerechten erfgenaem, in het rijk. Een Prins van jonge jaren en seer goeden inborst, die, voelende dat sijn énigsten welvaert, so staet als persoonlik, van de Compag. herquam, haer ingewillichd heeft alles, wat hy, behoudens het koninglik gesach, konde. Hier van hadden vele Groten, die onsen anwas

tyding der Ternataen-seberoerte op Batavia.

Mandersha Koning in Ternate.

Tweespalt in Ternate waer uyt gegroeit.

anwas van ouds misgunden, de walch. Se leiden hem lagen, en, daer in geen geluk siende, sakten tot openbaer geweld. *Mandarsha* wierd verworpen, die syn toevlucht tot de vesting nam, en syn broeder *Manilha*, het best niet gehersend, tot koning uitgeroepen. Het gerucht liep, dat s'het niet tegen de Compag. maer *Mandarsha*, hadden, hem te last leggende, dat hy hen t'onwaerdelik handelde. Einlik brak den bommel uit. *Manilha* was de pop vant spel. Hy voerde den naem, maer den muiter het gebied. Onder de roervinken waren de voornaemste belhamels den, *Kapitain Laut Schaydy*, en *Houkom*, *Tomogolo*; bei gesproten uit het oud adelik huis *Tomogolo*, dat het strijdbaerste geslacht in *Ternate* geweest is. Den Muiter, syn onmacht op *Malejo* merkende d'onse hilen *Mandarsha* de handen boven 'thoofd) nam uit *Xoula*, plaets op dat eiland, daer hy eerst geweken was, de vlucht tot *Gailolo*, op de kust van *Batsjachina*. Dese tyng heeft het hoge hof weldid ontroerd, beducht

De voornaemste belhamels.

beducht voor *Amboina*, of niet wel de vonken van dat vuer derwaerd mochten overvligen. Deses oorsaex wierd terstond vastgesteld, met tydige hulpmiddelen, daer in te voorsien. So haest besloten, so haest angevangen. Nu lach de macht gereed; een rechtschaffen brein ontbrak'er, om het opperst gesach te voeren. *De Vlaming*, die, door ervarenheid, den aert der Moren had leren kennen, wierd desen Last opgedragen, onder den eermaen van *Hoog-lid inden Indisen raed*, en *Superintendent over d'Oosterse gewesten*. Hy schoon eerst voor een maend getroud, hem nu redelik gesond voelende, namse echter gretig aen, slaende het oog eenlik op den dienst vande Compag. eigen rust en lust heeft hy met de voet getrapt. So veel munt een adelik gemoed boven laffe inborsten uit. Het gebied in *Amboina* bleef inmiddens, onder den titul van *President*, *Simon Kos*, eerste koopman en tweden Raed, in dat gewest bevolen. Om welken te vervangen hem toegevoechd is *Willem vander Beek* (oud dinaer vande Compag.

Vlaming, trekt om dat vuir te lessen.

Vander Beek, word Gouverneur op Amboina.

Compag. en Opperkoopman op *Batavia* (onder den eernaem van Minderlid in den hogen raed van *India*. Dese bei syn, in het eigen jaer van ons overkomen, met een ansienlik vermogen, Oostwaerd onderseil gegaen. De vaert wierd door het *Boutons* nau genomen, maer die Vorst bevoren rykelik begroet. Onse verschyning wierd hem, door den Geheimschryver *Livinus Bor* en *Sevirijn Hansen*, korporael der adelborsten, angekondichd. Schynbaerlik deed dese tyng den *Koning* verblijden, ook syn aen-boortkomst toeseggen. Hy quam, met ansienlik gevolg (na den aert van dat landvolk) en wierd vanden *Superintendent* heerlik ingehaeld. Stateiike huerlingen vilen op de valreep. Krijgerston in't geweer het geswangerd metael wierd ontswangerd; en van soldaet, met minder bussen, verpoosd. Sodaing wierd die vorst ontfangen, en syn gunst daer door t'onswaerd uitgelokt. Aen uiterlikheden laet haer d'inlandsen hoogheid veel gelegen syn. Deselve hebben het Hollands gesach, by veel

koningh in Bouton beschonc-ken.

Indiaense

Indiaense Prinçen, stappens groot-achtbaer gemaekt. Na gehouden samenspraek is den Koning vertrokken. Wy, van een waerdeerliken schenkagie gevolchd, besochten hem van gelyken. Vyfhonderd soldaten, buiten den dragenden bootsgesel en bylopenden nieusgirigaerd, togen opwaerd in de stad. Omhelseliken gelegen heid, om denselven te veroveren, indien de Compag. hatelik verraed met verraed wilde wraken. Die landaert had haer, met Hollands bloeld, veelmalen meinédelik bespat. Wie souden d'onse met de schending van vrygeley hebben konnen bekladden, sose haer desen openheid hadden toegeéygend? Is het geoorlofd geweld met geweld te weerstaen? Waerom niet verraed met verraed betaeld te setten? Echter heeft den *Superintendent* hem dese gelegenheid niet angetrokken. Hy wist, de Compag. van linkse treken vyand is, ook was den Koning onschuldig, eerst onlangs tot die hoogheid opgeklommen en van syn eige onderdanen belaechd. Wy beloofden hem onsen

Vanden Veldheer besocht.

hulp

hulp en vrindschap, hy heeft ons de sine toegeseid, daer op we van elkander syn gescheiden. Hy, den staetsen onderdaen, ook het grau, somen uiterlik kon merken, waren hooglik vernoechd. wy vertrokken dan, met de vloot, *Boutons* engte door, aen welkens eind den *Gouverneur Vander Beek*, voor heen, tot *Amboina*, afgevaerdichd wierd. Van hier wierden we genood-rukt, want de wind bleef ons, tegen loop van het jaer, noch evenhard tegen streven, het, langs *Celebes* kust, by de boechlijn optehalen, dat onse reis verlenchd, den *Superintendent* ook hevig verdroten heeft, maer wat kan een mensch tegen het Godelik behagen? Hy heeft einlik besloten in de beseilde fluit *Smient* over te stappen (het groot Schip *Nassau*, dat hem voerde, was traeg in't seilen) en de reis tot *Makjan*, twede eiland van het *Ternataens* rijk, te vorderen; daer onbekend aengekomen is: om inde saken, door ontydigen kennis van syn aenwesen, geen kreuk te brengen. *Jacob Hustard*, dreef hier voor de

Vander Beek, vertrekt voorhen tot Amboina.

Compag.

Compag. den handel, en voerde *Caspar vanden Bogaerde*, over Neerlands *Ternate*, het opperste bevel, welke den *Superintendent* vander landen gestalte onderricht deden: want den *Gouverneur Vanden Boogaerde*, vã sijn anwesen verwittichd, had hem vaerdig derwaerd begeven. Inmiddens verscheen de vloot, na drie maenden min een dach seilens, daer op anker. Hier door wakkerde den *Superintendent* in moed. Hy besloot, sonder toeven, na *Malejo*, en ylens voord tot *Gailolo*, schuilpaets vanden meinédigaert, te spoejen, die hy so weerbaer gelegerd von, dat op den selven, sonder tastelik gevaer, niet te verrichten was. Dit deed hem, om geen tyd vruchteloos te quisten, de stevens na *Makian* drajen, om die roervinken tot gehoorsaemheid te dwingen, ook de schuldichste afschrikkelik te straffen; want de *Makjanders* waren, na ons vertrek van *Batavia*, meest al, weinige uitbesonderd, den muiteling toegevallen, haer wijk plaetsen, op onankomendlike gelegenheden, hebbende

Den Superintendent, komt op Makian

vertrekt Gailolo.

te rug tot Makian.

de genomen. Den ouden *Sengadje* van *Gnoffagita* (heerliky , hem de Hollandsen vesting *Taffasoho*) was 'er de voornaemsten belhamel van. Door verscheide boden wierdense voor den *Superintendent* gedachvaerd, om rekenschap van haer bedrijf te geven, maer te vergeefs. wy traden dan tot de wapens, en peurden met de macht, te land, om alles, by onwil van den moedwilligen inlander, te bederven. Na het landschap *Gnoffagita* lach de tocht. Wy legerden ons dicht onder het selven. Den *Sengadje* (gelyk ook alle d'andere muitelingen) wierd andermael tot afkomen angemaend, dat hy en sy einlik beloofden. Hier op is de raedsael bereid, maer nimand vernomen : het welk den *Superintendent* gerechtig vertoornen, ook soldaet bevel deed geven, geswind op te trekken ; die nu gereerd stond, als de soon van den *Gnoffagiter* afquam, om den *Superintendent* te verspreken, dat hem geweigerd wierd, met Last, den ouden antefeggen, hy had hem te spoejen, stippen tyd wierd be-

stemd,

ſtemd, waer na ſelfs ook het afkomen niet ſou gelden, maer den krijſman, tot het verwoeſten harer landerijen voort treden. Het gemuitneerd rot, by halſterkheid, hen gewis verderf voor ógen ſiende, ſakte einlik, op gena en ongena, ten hoof, in het wit gekleed (gewaed, onder den Moorman, voor de geen, die rechtſwegen ter dood gaen) blijk van een knagenden boeſem. Veel reden voerden ſy, tot dekmantels van het trouloos bedrijf, welke by den *Superintendent* ongegrondeerd geſchat wierden, want ſe eenlik ten laſte van haer Koning dyden, niet tot heilſamen verdeding van hen beſtaen. Daer om hy deſelve dan ook hard angetaſt heeft. Een volk ſijnde, dat, onder den Ternataenſen landaert, het wrevelmoedichſt is, alleen door ſtreng geſach bedwingelik. Hier van was den *Superintendent* ruim bericht: wes hy ſich dan ook na den tijd heeft gevoechd, hebbende voor genomen, de hoofdroervinken verdiende ſtraffen te laten voelen. Maer ſoo als den Raed derwe-

Daer de Gemutineerde te Hoof komen.

Haerver handeling.

de genomen. Den ouden *Sengadje* van *Gnoffagita* (heerliky, hein de Hollandsen vesting *Taffasoho*) was 'er de voornaemsten belhamel van. Door verscheide boden wierdense voor den *Superintendent* gedachvaerd, om rekenschap van haer bedrijf te geven, maer te vergeefs. wy traden dan tot de wapens, en peurden met de macht, te land, om alles, by onwil van den moedwilligen inlander, te bederven. Na het landschap *Gnoffagita* lach de tocht. Wy legerden ons dicht onder het selven. Den *Sengadje* (gelyk ook alle d'andere muitelingen) wierd andermael tot afkomen angemaend, dat hy en sy einlik beloofden. Hier op is de raedsael bereid, maer nimand vernomen: het welk den *Superintendent* gerechtig vertoornen, ook soldaet bevel deed geven, geswind op te trekken; die nu gereerd stond, als de soon van den *Gnoffagiter* afquam, om den *Superintendent* te verspreken, dat hem geweigerd wierd, met Last, den ouden anteseggen, hy had hem te spoejen, stippen tyd wierd be-

stemd,

ſtemd, waer na ſelfs ook het afkomen niet ſou gelden, maer den krijſman, tot het verwoeſten harer landerijen voort treden. Het gemuitneerd rot, by halſterkheid, hen gewis verderf voor ógen ſiende, ſakte einlik, op gena en ongena, ten hoof, in het wit gekleed (gewaed, onder den Moorman, voor de geen, die rechtſwegen ter dood gaen) blijk van een knagenden boeſem. Veel reden voerden ſy, tot dekmantels van het trouloos bedrijf, welke by den *Superintendent* ongegrondeerd geſchat wierden, want ſe eenlik ten laſte van haer Koning dyden, niet tot heilſamen verdeding van hen beſtaen. Daer om hy deſelve dan ook hard angetaſt heeft. Een volk ſijnde, dat, onder den Ternataenſen landaert, het wrevelmoedichſt is, alleen door ſtreng geſach bedwingelik. Hier van was den *Superintendent* ruim bericht: wes hy ſich dan ook na den tijd heeft gevoechd, hebbende voor genomen, de hoofdroervinken verdiende ſtraffen te laten voelen. Maer ſoo als den Raed derwe-

Daer de Gemutineerde te Hoof komen.

Haer verhandeling.

de genomen. Den ouden *Sengadje* van *Gnoffagita* (heerliky , hein de Hollandsen vesting *Taffasoho*) was 'er de voornaemsten belhamel van. Door verscheide boden wierdense voor den *Superintendent* gedachvaerd , om rekenschap van haer bedrijf te geven , maer te vergeefs. wy traden dan tot de wapens , en peurden met de macht , te land , om alles , by onwil van den moedwilligen inlander , te bederven. Na het landschap *Gnoffagita* lach de tocht. Wy legerden ons dicht onder het selven. Den *Sengadje* (gelyk ook alle d'andere muitelingen) wierd andermael tot afkomen aangemaend , dat hy en sy einlik beloofden. Hier op is de raedsael bereid , maer nimand vernomen : het welk den *Superintendent* gerechtig vertoornen , ook soldaet bevel deed geven , geswind op te trekken ; die nu gereerd stond , als de soon van den *Gnoffagiter* afquam , om den *Superintendent* te verspreken , dat hem geweigerd wierd , met Last , den ouden antefeggen , hy had hem te spoejen , stippen tyd wierd be-

stemd ,

stemd, waer na selfs ook het afkomen niet sou gelden, maer den krijsman, tot het verwoesten harer landerijen voort treden. Het gemuitneerd rot, by halsterkheid, hen gewis verderf voor ógen siende, sakte einlik, op gena en ongena, ten hoof, in het wit gekleed (gewaed, onder den Moorman, voor de geen, die rechtswegen ter dood gaen) blijk van een knagenden boesem. Veel reden voerden sy, tot dekmantels van het trouloos bedrijf, welke by den *Superintendent* ongegrondeerd geschat wierden, want se eenlik ten laste van haer Koning dyden, niet tot heilsamen verdeding van hen bestaen. Daer om hy deselve dan ook hard angetast heeft. Een volk sijnde, dat, onder den Ternataensen landaert, het wrevelmoedichst is, alleen door streng gesach bedwingelik. Hier van was den *Superintendent* ruim bericht: wes hy sich dan ook na den tijd heeft gevoechd, hebbende voor genomen, de hoofdroervinken verdiende straffen te laten voelen. Maer soo als den Raed derwe-

Daer de Gemuitineerde te Hoof komen.

Haer verhandeling.

de genomen. Den ouden *Sengadje* van *Gnoffagita* (heerliky, hem de Hollandsen vesting *Taffasoho*) was 'er de voornaemsten belhamel van. Door verscheide boden wierdense voor den *Superintendent* gedachvaerd, om rekenschap van haer bedrijf te geven, maer te vergeefs. wy traden dan tot de wapens, en peurden met de macht, te land, om alles, by onwil van den moedwilligen inlander, te bederven. Na het landschap *Gnoffagita* lach de tocht. Wy legerden ons dicht onder het selven. Den *Sengadje* (gelyk ook alle d'andere muitelingen) wierd andermael tot afkomen angemaend, dat hy en sy einlik beloofden. Hier op is de raedsael bereid, maer nimand vernomen: het welk den *Superintendent* gerechtig vertoornen, ook soldaet bevel deed geven, geswind op te trekken; die nu gereerd stond, als de soon van den *Gnoffagiter* afquam, om den *Superintendent* te verspreken, dat hem geweigerd wierd, met Last, den ouden anteseggen, hy had hem te spoejen, stippen tyd wierd be-

stemd,

ſtemd, waer na ſelfs ook het afkomen niet ſou gelden, maer den krijſman, tot het ver woeſten harer landerijen voort treden. Het gemuitneerd rot, by halſterkheid, hen gewis verderf voor ógen ſiende, ſakte einlik, op gena en ongena, ten hoof, in het wit gekleed (gewaed, onder den Moorman, voor de geen, die rechtſwegen ter dood gaen) blijk van een knagenden boeſem. Veel reden voerden ſy, tot dekmantels van het trouloos bedrijf, welke by den *Superintendent* ongegrondeerd geſchat wierden, want ſe eenlik ten laſte van haer Koning dyden, niet tot heilſamen verdeding van hen beſtaen. Daer om hy deſelve dan ook hard angetaſt heeft. Een volk ſijnde, dat, onder den Ternataenſen landaert, het wrevelmoedichſt is, alleen door ſtreng geſach bedwingelik. Hier van was den *Superintendent* ruim bericht: wes hy ſich dan ook na den tijd heeft gevoechd, hebbende voor genomen, de hoofdroervinken verdiende ſtraffen te laten voelen. Maer ſoo als den Raed derwe-

Daer de Gemutineerde te Hoof komen.

Haerver handeling.

de genomen. Den ouden *Sengadje* van *Gnoffagita* (heerliky, hein de Hollandsen vesting *Taffasoho*) was 'er de voornaemsten belhamel van. Door verscheide boden wierdense voor den *Superintendent* gedachvaerd, om rekenschap van haer bedrijf te geven, maer te vergeefs. wy traden dan tot de wapens, en peurden met de macht, te land, om alles, by onwil van den moedwilligen inlander, te bederven. Na het landschap *Gnoffagita* lach de tocht. Wy legerden ons dicht onder het selven. Den *Sengadje* (gelyk ook alle d'andere muitelingen) wierd andermael tot afkomen angemaend, dat hy en sy einlik beloofden. Hier op is de raedsael bereid, maer nimand vernomen: het welk den *Superintendent* gerechtig vertoornen, ook soldaet bevel deed geven, geswind op te trekken; die nu gereerd stond, als de soon van den *Gnoffagiter* afquam, om den *Superintendent* te verspreken, dat hem geweigerd wierd, met Last, den ouden antesеggen, hy had hem te spoejen, stippen tyd wierd be-

stemd,

ſtemd, waer na ſelfs ook het afkomen niet ſou gelden, maer den krijſman, tot het verwoeſten harer landerijen voort treden. Het gemuitneerd rot, by halſterkheid, hen gewis verderf voor ógen ſiende, ſakte einlik, op gena en ongena, ten hoof, in het wit gekleed (gewaed, onder den Moorman, voor de geen, die rechtſwegen ter dood gaen) blijk van een knagenden boeſem. Veel reden voerden ſy, tot dekmantels van het trouloos bedrijf, welke by den *Superintendent* ongegrondeerd geſchat wierden, want ſe eenlik ten laſte van haer Koning dyden, niet tot heilſamen verdeding van hen beſtaen. Daer om hy deſelve dan ook hard angetaſt heeft. Een volk ſijnde, dat, onder den Ternataenſen landaert, het wrevelmoedichſt is, alleen door ſtreng geſach bedwingelik. Hier van was den *Superintendent* ruim bericht: wes hy ſich dan ook na den tijd heeft gevoechd, hebbende voor genomen, de hoofdroervinken verdiende ſtraffen te laten voelen. Maer ſoo als den Raed derwe-

Daer de Gemutineerde te Hoof komen.

Haer verhandeling.

de genomen. Den ouden *Sengadje* van *Gnoffagita* (heerliky, hem de Hollandsen vesting *Taffasoho*) was 'er de voornaemsten belhamel van. Door verscheide boden wierdense voor den *Superintendent* gedachvaerd, om rekenschap van haer bedrijf te geven, maer te vergeefs. wy traden dan tot de wapens, en peurden met de macht, te land, om alles, by onwil van den moedwilligen inlander, te bederven. Na het landschap *Gnoffagita* lach de tocht. Wy legerden ons dicht onder het selven. Den *Sengadje* (gelyk ook alle d'andere muitelingen) wierd andermael tot afkomen angemaend, dat hy en sy einlik beloofden. Hier op is de raedsael bereid, maer nimand vernomen: het welk den *Superintendent* gerechtig vertoornen, ook soldaet bevel deed geven, geswind op te trekken; die nu gereerd stond, als de soon van den *Gnoffagiter* afquam, om den *Superintendent* te verspreken, dat hem geweigerd wierd, met Last, den ouden ante seggen, hy had hem te spoejen, stippen tyd wierd be-
stemd,

ſtemd, waer na ſelfs ook het afkomen niet ſou gelden, maer den krijſman, tot het ver woeſten harer landerijen voort treden. Het gemuitneerd rot, by halſterkheid, hen gewis verderf voor ógen ſiende, ſakte einlik, op gena en ongena, ten hoof, in het wit gekleed (gewaed, onder den Moorman, voor de geen, die rechtſwegen ter dood gaen) blijk van een knagenden boeſem. Veel reden voerden ſy, tot dekmantels van het trouloos bedrijf, welke by den *Superintendent* ongegrondeerd geſchat wierden, want ſe eenlik ten laſte van haer Koning dyden, niet tot heilſamen verdeding van hen beſtaen. Daer om hy deſelve dan ook hard aangetaſt heeft. Een volk ſijnde, dat, onder den Ternataenſen landaert, het wrevelmoedichſt is, alleen door ſtreng geſach bedwingelik. Hier van was den *Superintendent* ruim bericht: wes hy ſich dan ook na den tijd heeft gevoechd, hebbende voor genomen, de hoofdroervinken verdiende ſtraffen te laten voelen. Maer ſoo als den Raed derwe-

Daer de Gemutineerde te Hoof komen.

Haer verhandeling.

de genomen. Den ouden *Sengadje* van *Gnoffagita* (heerliky, hein de Hollandsen vesting *Taffasoho*) was 'er de voornaemsten belhamel van. Door verscheide boden wierdense voor den *Superintendent* gedachvaerd, om rekenschap van haer bedrijf te geven, maer te vergeefs. Wy traden dan tot de wapens, en peurden met de macht, te land, om alles, by onwil van den moedwilligen inlander, te bederven. Na het landschap *Gnoffagita* lach de tocht. Wy legerden ons dicht onder het selven. Den *Sengadje* (gelyk ook alle d'andere muitelingen) wierd andermael tot afkomen angemaend, dat hy en sy einlik beloofden. Hier op is de raedsael bereid, maer nimand vernomen: het welk den *Superintendent* gerechtig vertoornen, ook soldaet bevel deed geven, geswind op te trekken; die nu gereerd stond, als de soon van den *Gnoffagiter* afquam, om den *Superintendent* te verspreken, dat hem geweigerd wierd, met Last, den ouden antesеggen, hy had hem te spoejen, stippen tyd wierd bestemd,

ſtemd, waer na ſelfs ook het afkomen niet ſou gelden, maer den krijſman, tot het verwoeſten harer landerijen voort treden. Het gemuitneerd rot, by halſterkheid, hen gewis verderf voor ógen ſiende, ſakte einlik, op gena en ongena, ten hoof, in het wit gekleed (gewaed, onder den Moorman, voor de geen, die rechtſwegen ter dood gaen) blijk van een knagenden boeſem. Veel reden voerden ſy, tot dekmantels van het trouloos bedrijf, welke by den *Superintendent* ongegrondeerd geſchat wierden, want ſe eenlik ten laſte van haer Koning dyden, niet tot heilſamen verdeding van hen beſtaen. Daer om hy deſelve dan ook hard angetaſt heeft. Een volk ſijnde, dat, onder den Ternataenſen landaert, het wrevelmoedichſt is, alleen door ſtreng geſach bedwingelik. Hier van was den *Superintendent* ruim bericht: wes hy ſich dan ook na den tijd heeft gevoechd, hebbende, voor genomen, de hoofdroervinken verdiende ſtraffen te laten voelen. Maer ſoo als den Raed derwe-

Daer de Gemutineerde te Hoof komen.

Haer verhandeling.

de genomen. Den ouden *Sengadje* van *Gnoffagita* (heerliky, hein de Hollandsen vesting *Taffasoho*) was 'er de voornaemsten belhamel van. Door verscheide boden wierdense voor den *Superintendent* gedachvaerd, om rekenschap van haer bedrijf te geven, maer te vergeefs. wy traden dan tot de wapens, en peurden met de macht, te land, om alles, by onwil van den moedwilligen inlander, te bederven. Na het landschap *Gnoffagita* lach de tocht. Wy legerden ons dicht onder het selven. Den *Sengadje* (gelyk ook alle d'andere muitelingen) wierd andermael tot afkomen angemaend, dat hy en sy einlik beloofden. Hier op is de raedsael bereid, maer nimand vernomen: het welk den *Superintendent* gerechtig vertoornen, ook soldaet bevel deed geven, geswind op te trekken; die nu gereerd stond, als de soon van den *Gnoffagiter* afquam, om den *Superintendent* te verspreken, dat hem geweigerd wierd, met Last, den ouden antezeggen, hy had hem te spoejen, stippen tyd wierd bestemd,

stemd, waer na selfs ook het afkomen niet sou gelden, maer den krijsinan, tot het ver woesten harer landerijen voort treden. Het gemuitneerd rot, by halsterkheid, hen gewis verderf voor ógen siende, sakte einlik, op gena en ongena, ten hoof, in het wit gekleed (gewaed, onder den Moorman, voor de geen, die rechtswegen ter dood gaen) blijk van een knagenden boesem. Veel reden voerden sy, tot dekmantels van het trouloos bedrijf, welke by den *Superintendent* ongegrondeerd geschat wierden, want se eenlik ten laste van haer Koning dyden, niet tot heilsamen verdeding van hen bestaen. Daer om hy deselve dan ook hard angetast heeft. Een volk sijnde, dat, onder den Ternataensen landaert, het wrevelmoedichst is, alleen door streng gesach bedwingelik. Hier van was den *Superintendent* ruim bericht: wes hy sich dan ook na den tijd heeft gevoechd, hebbende voor genomen, de hoofdroervinken verdiende straffen te laten voelen. Maer soo als den Raed derwe-

Daer de Gemuitineerde te Hoof komen.

Haer verhandeling.

OPDRACHT,

Aenden

Hoog-beroemden Heer

CORNELIS DE VLAMING,

van OUDSHOORN. Ridder, &c.

Borgermeester der Stad

AMSTERDAM.

IK was, hoog-beroemden Heer een jonger borst en, tot ongemak te dragen, ruim bequaem, toen ik in Compag. dienst trad, dat nu na by achtien jaren verleden is. Sedert welken tijd ik noit na latig ben geweest, sedige begrippen t'ont-

verpen, en onder een hoofd-ſtuk te brengen. Doch ſijn my deſelve, nu en dan, door verloop van tijd en tegenſpoedige bejegeningen, ontſutſeld; daer ik het verlies op heden noch van beklaeg. Maer heb ik daerom noit de toegenegenheid, tot die eerliken oefening, laten verſlappen. Ik ben bewuſt, en heb, in mijn jeuchd, geleerd, den oüderdom, door het leſen van minderjarige ſinſverpoſingen, herjond. Deſe kittelen alſnoch de milt, en doen my vaken, met genoegen, aen den wel beſteden doorgeſlopen tijd herdenken. Einlik, tot manliker jaren opgeſtegen, heeft doorgaens mijn genegenheid daer heen geſtrekt, om op merkeliker ſtoffen t'handteren. Hier toe is my noit bequamer gelegenheid vertoond, als ſedert het jaer 1650. toen ik eerſt in *Amboina* anlande, en gelaſt

last wierd, mijn dienst op dat land-
schap waertenemen, onder het Gou-
verno van mijn Heer *Arnold de
Vlaming van Oudshoorn.* Ik was toen
assistent, en omtrent ses maenden
in die bedining, als hy, om sijn ge-
sondheid, door verandering van
lucht, optesoeken (want na by drie
jaren had gaen quijnen) tot *Batavia*
verseild is, my, neven andere Com-
pag. huerlingen, mede nemende.
Wanneer de droeve beroerten, kort
na sijn vertrek, in *Ternate*, door *Schay-
dys* afval, ontstaen, mijn Héren, den
Gouverneur Generael en de *Raden van
India*, hebben doen goedkeuren, den-
selven, tot lessing van dat vuer, juist,
so als den goeden God sijn quellagie
verdund, en hem met mateliken
gesondheid begunstichd had, der-
waerd aftevaerdigen. Op welken
tocht het hem beliefd heeft, my an-

dermael mede te voeren, en met den naem van onder Koopman te vereerlicken. Na weinig anwesens in *Moluko* stonden d'ongelegenheden daer in heerlicken gestalte, als 'er, uit *Amboina*, tijng quam van gelijken twespalt. Dit bracht de kreuk in het begonnen goed werk, en heeft hem genooddrukt, eer hy d'ouden rust dat landschap heeft konnen herstellen, by de ses jaren, in d'Oosterse gewesten, oorlogaftig optewaerden. Welken tijd ik hem doorgaens gevolchd, meest overal by geweest, en einlik tot sijn Sekretaris gevorderd ben. Desen gelegenheid heb ik van aanvang by 'thair gevat, en alle voorvallen van opmerk na waerdy geschat, onder voornemen, d'een of ander tijd, van dat Oorlog een kort bondig oprecht verhael uittebreiden. Nū en dan heb ik 'er wel

énige

énige antekeningen van gedaen; maer sijn 'er my de handen op *Batavia* eerst toe geruimd, hebbende te voren, met dagelikse besigheden, deselve te vol gehad. Ik heb my dan begeven, by avond en ontijd, tot het naukeurig lesen en herlesen van al de dagelikse derwegen beletterde Papieren, om mijn geheugen daer door te vervarssen: want ik deselve meest of gedubbeld, afgeschreven, of nagesien heb. Dit is my waerlik een groot behulp geweest; sijnde, voor een mensch, onmögelik, so veel verscheide gevallen te herdenken, en *d'Amboinse* schrifturen, door verloop van tijd, tot so groot een hoop angegroeid, dat ik den radsten leser een rond jaer ruim stel, om deselve, met andacht t'herkauwen. Lesen, sonder verstand, is maer onnutte tijd-quisting vervolgens heb ik

 dan

dan geyverd, de geschichten na maet t'onderscheiden, en deselve in ses jaerboeken verdeeld, my met een enkel verhael, niet vernoechd houdende, onder oordeel, het eer kinderpraet, dan teken van beleid, is, te schrijven: Wanneer een krijg begonnen, wanneer voleind, en wie den verwinnaer is, somen daer niet toevoechd de beweeg-reden, onstandigheden, beramingen, en het pit van saken. De Compag. heeft ses jaren Oorlog in *Amboina* gevoerd, *de Vlaming* is Veldheer geweest, en heeft einlik den vyand overheerd. Doedmen hier geen duidelicker ontleding, wie sal, uit dat verhael, énig verstand of nut scheppen konnen? Ik vertrou, en daer omtrent darf ik mijn selver vleyen, dat ik geschikt ga, ook tot slot hier anlassen, dit werk eenvoudig en van logentael

vyand

vyands is. Anders sou ik niet hebben darren goedkeuren, uwer uitnemendheid het selven toeteschrijven, gelijk ik, by desen, doe, met vertrouwen, het uwer uitnemendheid niet onbehagelik sal sijn, beknopt te lesen, hoe gretig, yverig, ook gelukkig U Neef hem, in het *Amboins* Oorlog, gequeten, wat vlijt angewend, en welke gevaren hy sich ingewikkeld heeft, om de Compag. dat kostelik landschap eenmael vredig opteofferen, gelijk hy, na dusend gelede ongemakken, sorgen, moeiten, kou, hitte, dorst, honger, kommer, en een ses-jarig swerven, ten langen laesten, gedaen heeft, met welken lof, sal uwer uitnemendheid vervolgens gelieven te lesen. Onder de beweegreden, die my tot dit werk hebben genoopt, is de geringsten niet geweest (bui-

ten de heerlikheid van ſtof , en wonderlike uitvallen) het vordeel, dat men 'er uit putten kan alsmen leeſd, met welk een omſichtigheid hy ſijn ſaken angeſlagen, hoe herkauwend hy Oorlogs gevaren heeft gewaegſchaeld; hoe meinédig, lichtvaerdig en ontrou den Moorman is, ook op hoedanen trant hy denſelven gemuilband heeft, ſalmen, aen d'een kant leren, hoemen met d'inlanders moet omſpringen, aen d'ander, hoe wijdſe te trouwen ſijn. Einlik ſpeurdmen, in en omtrent al ſijn handelingen, den mogende hand Gods ten hulp. Kortom, ik beel my vaſt in, dat ik gants geen tegenſtrevers ſal hebben: is het den Veldheer niet, teminſten uwer uitnemendheid, ten geval, die ik 'er tot ſchutheer over ſtel. Ende ſal het my waerlik lief ſijn, in toekomend, te

verne-

vernemen : uwer uitnemendheid daer in een matig behagen ſal hebben believen te ſcheppen. Middelerwijl ſal ik, naer mijn nederigen eerbied, en hartelicken toewenſch van een lang voorſpoedig leven, tot welvaerd van u Vaderlicken Stad, ſijn en blijven

Uwer uitnemendheids volvaerdigen Dienaer.

Inde Stad Batavia,
op het eiland groot Iava,
in't K*óningrijk* Iacatra;
deſen 30. *van* O*egſtmaend*,
jaers 1657.

LIVINUS BOR.

SEGEN-

SEGEN-SANG,

over,

ARNOLD de VLAMING

van OUDSHOORNS

Heerlik bevochte Victoriën

in

d'Oosterse Gewesten.

WIe oit beroemelike daden,
Met pen, pençeel en Lauwer
bladen,
Vereerd hebt, en der Helden lof
Doen rijsen uit het hatig stof,
Ga by, en help my heden vieren
Den roem van *Vlamings* lauwerieren,
De glory, die hy, in *Ambon*
Voor vuist, door vyands neerlaeg,
won.
Hoe bars, hovaerdig en vermetel
Den linksen rover, in sijn Setel,
Gehecht sat, op * *Rharbakits* rots,
Hoe wrevelmoedig, fel en trots

* *Gewonnen den 15. van Wynmaend Jaers 1644.*

Madira

Madira hem, op * *Lokkis* toppen,
Met sijn meinédig rot gaen troppen,
En ellifmalen had bemuerd;
Die wellust heeft niet lang geduerd.
Men heeft, dit konnen dusend tuigen,
Die rotsen echter bei sien buigen,
Voor *Vlamings* swaerd en beukelaer.
Hoe droop de Godvergete schaer
Van * *Erang*, met verdwaelde trossen,
By nacht en ontijd, door de bossen,
Toen *Arnold* haer te vuer en vlam,
Hartvochtig t'open veld benam!
Hoe onderdanig en verslagen
Komd sich opoffren, aen't behagen
Van onsen Veldheer, * *Ihamau*!
Den landvoochd, en het losse grau,
Van *Xoula* sag ik eertijds trillen
Voor onsen Krijsheld, en haer willen
Verpanden aen sijn willen, toen
Terbile boog ter aerd om soen.
Den * *Manipees* die hoor ik suchten,
Om dat hy hopeloos sijn vluchten
Op Akelige Bergen steld,
En siet sijn wijkplaets in't geweld
Van *Arnold*, dat hem doed beswijken,
En naderen in verf de lijken,
Tot hy, met een verbaesd gemoed,
Komd vallen, om gena, te voet.

Den 17. van braekmaend, 1652.

Den 30. van Hoimaend, 1652.

Den 5. van Garstmaend, 1652.

Den 5. van tuintermaend, 1652.

Gins

Gins sie ik, op verheve Bergen,
Bonoa onsen Veldheer tergen,
En d'afgevallen muiteling
Onwillig tot een heus geding.
Nu leid die hoogmoed gants te gronden,
Haer vesteng is geheel geschonden;
Die hecht bewalde 'en sterke Klip
Is niet meer als een kale tip.
Wat moochtge op *Makassars* hopen,
Verdorven muiteling? Sy lopen
So wel als gy. De *Vlaming* swicht
Voor geen *Makassars*, noch haer schicht.
Waisamma sal u blijken geven
Van haer manhafte koenheid, neven
Kabouly. Wildge vorder gaen?
So neem een horger voorbeeld aen
Laála, volgepropt met sielen,
Daer seven honderd koppen vielen.
Al watge van *Makassars* bromd
Is lossen roem, en nu verstomd.
Daer sie ik *Tyboors* vesting branden.
Is dit haer moed op eige landen?
Dat sterke fort, in korten stond,
Geraekt ten puinhoop en te grond.
Nu sal het *Assahoudy* gelden:
Daer schuild het puikjen van haer helden.

* *Den 22. van Wintermaend, 1653.*
* *Den 17. van Sprokkelmaend, 1653.*
* *29. van Hoimaend, 1654.*
* *20. van Garstmaend, 1654.*
* *30. van Loumaend, 1655.*
* *29. van Hoimaend, 1655.*

De

De *Vlaming* echter taſt het aen
Na 't jongſte krajen van den haen:
En, eer het negen was geſlagen,
Wy forten, vaertuig, paggers ſagen
Vernield, en door het vuer verteerd.
Is dat niet dapper ſich verweerd?
So moeten alle moorders varen,
En die haer met hen evenaren.
So ſtraft den goeden God het quaed.
So kneuſd en morteld hy verraed.
De *Makaſſaren*, in het krieken
Des uchtens, peuren tot *Kalieken*,
Daer veſten ſy haer trooſt en heul.
Den Paep verſtrekt 'er tot een beul.
Schaydy ſchat daer, ſonder vreſen,
In vrijdom en geruſt te weſen,
Maer wierd, toen hy 'er minſt op
dacht,
* Gevat, door vrinden overdracht.
Het gantſe gros der *Makaſſaren*,
Ook der gemuitineerde ſcharen,
Moſt andermael de Bergen af.
Op * *Liſſebatte* viel 'er graf;
Daer wierden ſy te hoop geſlagen.
Den blijdſten dag, van al de dagen,
Die oit *Amboinas* kring bêlook,
Den fellen Mars, het Oorlog dook
Te landen uit, met ramp beladen.
So gloeid den Veldheer, door ſijn dadē

* *6. van Oegſt-maend*, *1655.*

* *18. van Oegſt-maend*, *1655.*

So

So ſweefd hy op de wieken van
't Luidklinkende Geruchr. So kan
Een vroomaert, na de dood, herleven.
Al wat de wereld ons kan geven
Is ydelheid, die, met de dood,
Weer duikeld in der aerden ſchoot.
Maer hoogverherelikte namen
Doen Koenaert over al beſamen,
En, door hem, word, met roem, gedacht
Aen ſijn na komenden geſlacht,
Dat hy verſtrekt ten heldren beelde.
Geen armoed, hartſeer, vreuchd of weelde
Verrukken konnen dat gemoed,
Tot ſcha en ſchandvlek van ſijn bloed.
Den groten Gever aller gaven
Wil u hoogwoorden *Volkaert* laven,
Mijn *Veldheer*, met gelijken vocht.
Ik heb mijn rijm ten eind gebrocht,
En laet den roem, der vordre ſegens,
Gehecht aen 't ſpits van uwe degens.

Alverlieſende win ik

LIVINUS BOR.

Amboinſche Zegen

Bevochten door.

ARNOLD de VLAMING van OUDSHOORN.

W*Ie 'tflickr' en van geſchaerde daggen*
Op 's vyandts helm, en herſſen-ſchael;
En breyn en bloet begruyſde vlaggen
Sach druypen! ſit en Adem hael.

'T is buyten ſchoots. Sie hier de Daeden;
Door B O R, *in 't woeden van* Ambon
Gebundelt, ende Lauw're blaeden
En 's Veltheers V L A M I N G *Oorlogh ſon.*

Hy ſtapt uyt Neêr-landts *neere werrelt,*
Door peekel-plas, als onweers ſlaeff,
Door, daer de ſon wan-ſchimmich dwerrelt,
Aen Indiſch Betuwſe Bataev.

't Geleede leet van barre baeren
Vergeetend', door een yver luſt
Van waeter Alpen *te bevaeren;*
En 't kneeden van Amboinaas *kuſt.*

Op

Op Helden-Dichters! *help onttuyen*,
De veeders van de Vreede-*hoet*!
Singh op met my de Oorloghs *buyen*,
Van Oproer, Moortsucht, Wrevelmoet.

Gekluystert aen den Zegen-waegen,
Van VLAMING: *inde spijt van* Nijt;
Help op, help op, ten Eertroon draegen
Sijn Mannen naem! die eeuwen slijt.

Dat tuygh de puyn, en asch der wallen,
Door 's Veltheers *vuyst ter neer geploft*:
Sulx segh' het sloopen van het brallen,
Daer d'Ooster Amboinees *op stoft.*

En Duysent siel geprangde Riddêren,
Ia self Makassarse Iupyn!
Die VLAMING *deed' als loo v'ren sidderen.*
Men twijfelt of de sonne-schyn,

Op 's Moormans *huyt door* Christen *deegens*,
Door hitte, honger, dorst, en Noot,
Veel heerlijcker bevochte seegens!
Beooght heeft. Daer Hy trots de Doot.

Bonoaas *en* Waisammaas Spechten,
En d'opgeruyde Muytelingh
Met euv'len moede gingh bevechten,
Daer 't elckens 't lot aen 't Nood-*lot hingh.*

Daer

Daer ſachmen 's Veltheers *in borſt klaeveren;*
Door breyn en bloet, en pyn' lyck ſweet
Ten Eer-ſlot; *daer hy af deed daeveren:*
Der Mooren wet: *hun knaegendt leedt.*

Naeuw kroppend' ſelf het hooft der Guyten,
Schaydy, *die* D'ongodtſche *ſchaer,*
En' t volck van Eedt-*plicht bracht tot muiten;*
Deed buygen voor ſijn beuckelaer.

Dies ſtomt de faem, en die benyden,
Heer VLAMINGS *ſegens; die noch moet:*
Noch ſiel in't lijf was om te ſtrijden!
Neen laffe herten: ſeegh' door bloet.

Om ſweet de Gooden 't al verwiſſelen,
Soo *brack de* Velt-heer *'s vyandts muur:*
Dat, waer hy VLAMINGS *naem hoort riſſelen!*
De Moorman *beeſt. Die nae 't beſuur*

Men hygend' hoort genaede ſchreeuwen.
En gaf de teugels, ſchelms ontuyt:
(Nae 't ſweet van drie paer ſuure Eeuwen!)
Aen 's Overwinnaers eer tot buyt.

Vermant door weinich tal van kielen;
Door dwangen van 't ſwangere metael:
Bevrieſen doende duyſent ſielen.
Dus ſteegh de Veltheer *inde ſael.*

Van

Van eer: *niet op de dons mattrassen*,
de Lauw'ren *raependt*. *Maer den* Moor:
Door moedicheyt, *en door verrassen*,
Gedwongen van 't bysydich spoor;

Tot dienst der duchte Maatschappye,
En Eer van 't vrye Neder-landt:
En nae het temmen der Harpyen,
Behouden eer en overhandt.

Nu stoockmen Lauw'ren *op de vuuren*,
Ten offer d'Indiaense *Mars*:
En wisselt Vreede, *voor 't besuuren*,
Van Oorlooghs *vlaegen*: Oorlooghs *wars*.

Verlaetend' 't waecken, *by de drommen*,
In 't yser als een muur gestaelt:
By 't dreunen van trompet, *en trommen*.
Men wensch, *dat hy daer vreede straelt*.

De Aert met lang voltreck van schreeden,
Tot schrick des Moors *tot heyl van 't volck*:
Noch lange jaeren mach betreeden!
En nae sijn doodt gedenk sijn dolck

Die in Ambon *voltrock dees daeden*,
Daer elck de Maat-Schappy *verplicht*:
Dies VLAMING *met* Lauw' rier *belaeden*,
Verstreck elck Oorlooghs-Man *een licht*.

A. de RAEFF.

AEN
LIVINUS BOR,
Over syn Beschryvingh van
D'AMBOINSE OORLOGEN.

H*Eeft yemant lust in kleen begrip van bladen,*
Ambon *te sien, en al de* Oorloghs-daden,
Van VLAMING? *lees dit kort maer bondich Boeck.*
Verlucht u geest met Hollants-tael *pasteyen,*
Daer u Livin' *hier heerlyck in gaet leyen:*
En segh' aen Bor *veel danck voor 't ondersoek.*

So portmen aen de Geesten tot meer yver,
En hoopt een oeghst te maejen van dees Schryver;
Die ons ontleedt wat Volck, *wat* Aerdt, *wat* Seên,
Amboina *teelt. Kort om; wie 't weedervaeren,*
Van rampen vreest, door klip, en woede baeren;
Hy stae! en wil hier in wat tijts besteen.

A. de RAEFF.

Aen den Leser.

D*En* Indiaansen Mars *leit hier gevleugeld,*
Den Amboinees, *en* Makassaar *geteu-*
gelt,
Door VLAMINGS *swaard, en dapper*
Crijsch gewelt;
De MAATSCHAPPY *is Meester van*
die landen.
Den trotsen Moor, *bevest met eed en handen*
Zijn trouwheit, aan dien Heldt.

Is yemand dan genegen om te weten?
Hoe hegt en vast den Moorman *was geseten,*
Die lees dit Boek *daar't* Bor *u kort beschrijft,*
t' Zijn weynig blaân, men kant ter haast door
loopen,
Den Druck, *die toont u gantsch* Amboina
open:
Gy siet 'er in, schoon gy in Neerlandt *blijft.*

A. Bon.

Het eerste Boeck,
Van d'
AMBOINSE
Oorlogen,

HOLLANDT, eerst van Koningen, naederhand Graven, gevoogdijd, is einlik, door Houlik en erftocht, onder het gesach van den *Spanjard* geraekt: die het selven, door vremde Bevelhebbers, met te hovaerdigen dwingelandy, heeft laten beheersen: sonder acht tegeven op den aert der *Hollanderen*: welke gelykse vry geboren waren, en haer land alleen van het Godliken swaerd te leen hilen, ook vry ombedwongen, en van haer eigen, of te minsten taeleigen, Overheden, hadden, in goedwilligen dwang, behoren syn gehouden geworden. Geen groter hartenleed is 'er, voor

Holland hoedanig onder Spanjen geraekt.

een vrigeboren, het sy door wat middel overheerd, volk, dan met opgeblasen wreedheid geheerschappijd te worden. Wreedheid is by yder een gehaet: sy hists de gemoeden, ook van een slaefachtig geslacht, licht tot wrack op. Het eertijds beroemd persiaens gesach voelde niet eer de krak in achtbaerheid, voor de koningen, hen, op haer mogenheid vertrotserende, tot opgeblasenheid begaven, de landvorsten, als geringe onderdanen, handelende. Dit, en geen ander, misbruik heeft ook *Cesars* dood veroorsaekt: Hoogmoed heeft den wrevel gestookt tot sijn ondergang. Grootachtbare inborsten doen goedwillig haer schuldigen plicht, so daer geen smaatheit onder speeld, welken sy beswaerlik lyden, bereid als ondersaten, te gehoorsamen, niet, als slaven, te dinen. Had den *Spanjaard* dit in opmerk genomen, noit sou hy so weldigen inbraek, in syn heerlikijen, geleden hebben. Sint der gewissen-dwang, door anrading van het geestelik hoff de wreedheid bygevoechd wierd,

kregen

kregen de gemoeden, der ingeſeten, in ſulk een voegen van die kroon den walg, dat ſy, na duſenderlei gelede gewelden, den koning, van d'eigenſchap harer landen, hebben ontſet. *Prins Willem*, wierd het geſach opgedragen: Een vorſt van duidſen bloede, Godſaligen inborſt en voorſichtigen dapperheid. Gedurend welkens voochdyſchap, Holland ſtappens haer vyant wat dweger heeft geſien. Verſcheide laegleggers harer vryheden wierden ontwereld. Einlik is die braven Prins, door verraed, daer de *Madrilſen* hoogheid d'andrijfſter van was, binnen Delff doorſchooten. Droeven yſgang op onſe noch wierlooſe dijken. Vele gaven den moet verloren, en, gelijk het, in ſodane benaude tijden, vaken toegaet peurden hopeloos op den loop; tot de Heeren Staten Generael, moed in onmoed grypende, den geweldenaer het hoofd boden, en Prins *Maurits*, afgeleefden *Willems* oudſten Soon, den Vader in geſach liten volgen doen ſchepte den leuw weer adem. Hy ſloeg ſijn klauwen,

Ontrekt haer van die kroon kieſt Prins Willem tot Stathouder.

Die vermoort.

en van ſyn Soon Maurits in geſag gevolgt wort.

nu en dan, met overwinsten, in Konings landerijen, strekkende, mettertyd, syn ansienlikheid over oneinleike seên uit. Den Koning Holland, met haer gebuerschap, in deser voegen, verloren hebbende, vorloor met een ook de oordelen daer van, welke, de landen in vre mogende sitten, énige tonnen gouds jaerlix belopen. Het verlies wierd noch groter, t'afsnyden der vaerten, die d'Hollanders, op Konings landeryen, onder gegund vrijgelei, plachten te doen, deed de jaerlikse tollen krimpen, en haer de moed anwassen, om d'ontweigerde vruchten (Nagelen, kaneel, noten, foely: peper) in spijt van den Gewedelnaer, opeygen akker te majen. Dit geschide anvangs by énige mogende koopliden; welkers huerlingen, want den een den ander, in onderkoop, wilde voorkomen, dikwyl grote twedrachten veroorsaekten, en, tot nadeel van haer betaels heren, de markten bedorven. Maer, nadat de verdeelde lichamen in een heerliker maetschappy gesmolten waren,

Vaert op Indien ondernomen.

Conpag. anwas.

waren, is die onderlingen schalikenyver verdwénen, en haer macht in Oost-Indien stappens so welig angegroeid, datse niet alleen dat waerdig gewas, op eigen akker said en maid, maer ook op veel andre plaetsen, in kostelike doeken, syde stoffen, ook ryke gesteenten gelukkig handel dryfd, mitsgaders verscheide sterkten besit; van welke d'opmerkelikste is de stad *Batavia*, op het groot eiland *Java*, in het koningrijk *Jakatra*, hein de seekant, tegenwoordig, na den aert der Indiaense gebouwen, de schoonste stad van het geheel eiland. Van veel naburige vorsten, ook geveinsde vrinden, is sy, voorlang weldig op haer geboorte belaechd geweest, maer, door Godes hulp, sonder overwinst. d'anvangers syn, tydsverloop, so hoog in macht opgeschoten, dat haer nakomelingen hen nu, voor de mogenste landtvorsten, ontsachlik sien. Onder welke landstreken waer de Compa. in *India* gevest is, d'Oorsterse de vermaerdste sijn; ik sou tegen de waerheid niet misdoen, schreef ik de

D'Oosterse gewestē syn 'er ryckste Lantschappē.

de rykste. Want, boven den eigendom, die sy daer heeft, leveren se so gewenste vruchten, daer de wijde wereld gretig na is: welkers afgunst de maetschappy, van tyd tot tyd, veel swarigheid heeft toegebracht, daerse noch veel-licht midden in waer blyven steken, byaldien' er, onder het hoog gesach van den *Superintendent Arnold de Vlaming van Oudshoorn*, niet tydig waer in voorsien. Hier van heb ik voorgenomen het verhael, ook de beroemelike daden, by hem, gedurent d' *Amboinse* oorlogen, bedreven, so bekrompen, als de verhandelingen sullen toelaten, te beschrijven.

die verdeelt worden.

De landen dan, waer de Compag. Oostwaerd, huishoud, en welke sy daer beheerst, sijn in drie heerlikyen verdeeld, *Amboina*, *Ternate* en *Banda*. De twe eerste geven nagelen uit, het darden' noten en foely. *Ternate* word, onder het gesach vanden *Ternataensen* koning, beseten, *Amboina*, eendeels door koningliken gift, anderfins (gelijk ook *Banda*) door recht van het swaerd

swaer. gevoochdijd. Van dese drie is *Amboina* het beroemst, daer aen *Banda*, einlik *Ternate*. *Amboina*, somen recht schrijven sal, bestaet in twe onder scheilike landerijen, daer van het een de Compag. het ander den *Ternataensen* Rijxvoochd, toekomd. De Compag. eijgendomd het land *Laitimor* (daer op het kasteel *Victoria*) *Oma*, *Honomoa*, *Nousalaut* (drie nagel-rijke eilanden (ooft de gantse kust *Hitoe*; den koning de buiten en binnen kust van *Ceram*, d'Eilanden *Bouro*, *Amblau*, *Manipa* en *Bonoa*. Op het landschap *Hitoë* heeft die kroon bywijl enigen eigendom willem vesten, maer krukkeloos: want d'Hoogheid van die landstreek noit met den Ternataen énig verband van onderdanigheid angegaen, maer wel d'eigenschap van dien den Portugees, toen d'eerste drie schepen, onder den *Amiral Don Juan*, inde gewesten van *Amboina* quamen handelen, opgedragen, ook den eed van trouheid heeft gedaen ende sijn die inwoonders, haer hebbende, tot twe verscheide malen, te-

Compa: eigenschap op de Kust Hitoë.

gen den Portugees, weerborstig gesteld, eerst door den Gouverneur *Gonsalo Parera*, daer aen den Amiral *Andere Fortado*, tot schuldigen plicht weldig gebracht, die haer, uit kracht van sijn victory, als onderdanen gehandeld, ook genood-rukt heeft, met hem, tegen de Ternatanen en haer bondgenoten, tot herwinning van het verloren Portugees fortjen, met twe grote *Korrakorren*, na *Ternate* te scheppen, dat hen, indiense met den Portugees maer eenvoudig, als bondgenoten, verenichd waren, niet sou opgeleid sijn geworden, maer sy gerechtelik hebben konnen geweigerd gehad, op voorgeven, de tocht tegen haer koning angeleid was dat ik noit gelesen heb. Maer wy naderhand, jaers 1605. onder het beleid van den *Amirael Verhagen*, der Portugesen vesting gewonnen, ook haer vermogen delanden van *Amboina* hebbende doen ruimen, sijn met-een ook, na luid van het oorlogs recht, heerschappen geworden van alle sodane voorrechten en eigenschap-

pen

pen als de Portugesen op de kust *Hitoë*, *Laitimor* en d'eilanden *Oma*, *Honomoa*, *Nousalaut*, gedurend sy daer het gebied voerden, geschat hebben. Echter, dit overgeslagen, hoewel eigendlik bewys van onsen eigendom, sal ik tot naburiger tyden overstappen, het verhaelde, als ongeroerd, latende rusten. Sint den inboorling sijn wapentuig, op onse legersteden, scherpte, en, op het gelonk van uitheimse Mogendheden, d'Hollandsen eigenschap, in dat gewest onderlaechde; verviel het Koninglik gesach aen de Compag. die landstreek heeft van ouds veel machtige vrijers gehad. Den Koning, te swak, om haer aftekeren, liet'er de Compag. mede omspringen. In eigen rak had die Vorst genoech te doen. *Tidoor*, by den Spanjard onder-schoord, en van ouds daer op gebeten, bleef in vyandschap volharden, dat hem de schragen wrikte, om d'afgelegé landen te hulp te komen. D'onse quamen dan in het veld, en sloegen den muiteling, met sijn buitelandsen bystandt, daer uit, niet

sonder verlies van veel Hollands bloed, daer op we einlik d'eigenschap van die kust gemetseld hebben. So veel werx was'er aen vast, voor wy den *Hitoësen-Landstreek* gerechtelik, tot gehoorsaemheid t'onswaerd, hebben konnen dwingen. Ik schrijf dwingen, want haer Landaert, den ingeseten ook van gants *Ambon*, een heiloos geslacht is, meinédig, licht bewegend tot twespalt, slaefachtig van inborst, alleen door ernstaftig ontsach betomelik. Hier van sijn noit levendiger blijken gegeven als inde jaren Ses-tienhonderd-vyftig, en Ses-tienhonderd-een-en-vyftig daer aen volgende.

Aert der Amboinesen en Hitoësen.

Toen den Gouverneur *Gerard Demmer* het gebied van *Ambonia*, uit den naem van de Compagn: *Arnold de Vlaming van Oudshoorn*, opdroeg, stont dat, gewest, met'er omvang, uiterlick in bloejendenvre, gelijck het ook staen bleef op het vertreck van *de Vlaming* na *Batavia*: Maer inde plichten der Huerlingen viel'er, met omsicht, veel te doen. Onschaemdliken eigenbaet-

Amboina hoedanich op Demmers en Outshoorns vertrek gestaen.

hadde

had de gemoeden , veler dienaren vande Compagn: so gretig beseten dats 'hen niet ontsagen 'd inlanders tastelick te bedriegen. Het gewigt wierd van haer vervalst daer sy het genot oneigentlick van eigenden. Noit heeft de Compagn: over staet saeken sorgvuldiger geweest, dan hier omtrent. Haer onderhandelingen hebben altijd daer heen gestreckt , dat den loontrekkenden dienaer hem van bedroch , overlast en geweld had te wachten, drie vianden van rust in geruste gemeenten. Den *Gouverneur Oudshoorn* speurde terstond dese ongeoorlofde buitenspoorsheden. Hy voorsach lichtelick ; welcke onheilen deselve , soo daer niet tijdigh in voorsien wierd , stonden te baren. Hier op liet hy strickke gebod -brieven uit. gaen. Alle valsheid wierd scherpelijck afgeschaft. Verscheide huerlingen , die te grof hier omtrent gesondicht hadden , voelden de straffen in buidel , en gesach ; waervan den Gouverneur de boeten , aen den verkorten eigenaer , evenzijdig liet uitdelen , tot grootgenoegh en

Vitgelatenheit der minder gesaghhebbers bers getengelt.

wande ghemeenten. Maer om deselve het van bedrogh te vrijen, heeft hy, op yder weechplaets, een gesworen weger (inlander) ghestelt sonder welkens tegen-woordicheid genige Nagelen mogen geschaeld worden. Het Metael ontmomd (dat gebruick is daer noch in swang) terstond de logen. Men kan niet meer in swaerd gheblindoekt worden. Moorse taltekens zijn het gewicht ingegraveerd. d'Opgehange prijsbrieven leren, hoeveel den leveraer moet ontfangen. Noch was'er een snoder gebrek. De minder gesaghhebbers reickten aen den inlander op waerdeerlike panden en stippe tijden, gelden uit, met soo swaren woeker, dat het onverdragelijk was. De botste hersens konden licht het schalik ghevolch van sulk bedrijff merken. Het verstralent oog van onsen Gouverneur sach, op zijn eerst aenkomen in dat gewest, wat vergiftigen adder in desen wey geschholen lach. Van veel inlanders heb ik voorwaerheid ontfangen, dat de minder hoofdlieden daer toe door slapheid van haer opperhoofden zijn

aen-

aengemoedichd gewerden. Het was een kanker, die den armen inboorling op at. Hy was van zijn Nagel vrucht, eerse gepluckt waren ontset. want onmogend, ten gesetten dage de panden te lossen, verloor deselve, of most die, op het aenstaende nagel-gewas, ver boven de waerden vrijen. Al dese gevaerlike handelingen waren terstond met de komst van *de Vlaming* opgeschort. Het verswakt gesach herleefde in ontsach dat d'euvelen moetwil der huerlingen tot ontsagelicken gehoorsaemheit dwong. Geloofwaerdige tot ons geneichde Moren (onder de troulooste geslachten worden ook goedartige personagien gevonden) hebben my bericht, dat desen uitgelatenheid vanden huerling vry groten afkerigen wrevel, tegen de Compagn: den landsaet ingeboesemd heeft, ook geen geringen prikkel geweest is, dat hy bywijl, als hem de gelegendheid vertoonde (hy wist reets gegeten te hebben het geen, hy genood rukt was te leveren) zijn Nagelen, aen uitheimse handelaers, te sluik verkoft. Een

werk

werk dat onsen handel in die vruchten, de schadelikste krakken gaf. De Compagn: heeft van ouds gepoocht door geoorlofde middelen (het heilig onderhouden der besegelde handvesten heeft sy altoos haer huerlingen ernstig anbevolen) enigen besitster van dat gewas te worden. Omtrent dit misbruyk school dewanhoop. Den vreemdeling, onkostelijker varende, kon zijn nagelen ruim minder venten, als d' onse. Hier wierden wy gedwongen, om in aensien niet te verzwakken, de merkt te volgen, en tastelike verliesen te doen. *De Vlaming*, hem op dit gewicht verontledigende, heeft het einlik, in het jongste jaer, het vijftichsten in wereld tal, en het darden zijn gebiederschap, soo wijd gebracht, dat d'ontroerde gemoeden der ingeseten besadichd, het land gerust, en de groten haer, met d'uiterlikste gebaerden, ver nochd toonden. Dit deed hem, die nu drie jaren had gaen quijnen, van genegenheid worden, een tocht na *Batavia* te doen, onder hoop de veranderingh van lucht zijn Sieckte

eenigen

De Vlaming vertrekt tot Batavia.

ënigen verlichting sou toebrengen. Hy ging dan omtrent 'teinde Iaers, te Scheep. Te voren had den Gouverneur Generael na *Ternate*, tot onderstand van dat gewest, vyf rykgelade schepen afgevaerdichd, welke, 'tsy door versuim vande scheepsverstandigen, of verleiding van stroom (op menschelike uitvallen weetmen altyd oorsaken te smeden) op de droochte *Sangory* (omtrent *Bouton*) verongelukt sijn. Droevig onheil, droeviger, so den *Boutonsen Koning* hem na d'eigenschap siner bloedgirige Groten had willen voegen. *Die Vorst, aelmoediger als den gewoonliken aert der moren lyd, sloeg den moordadigen voorslach af, welken daer in bestond, datmen de schipbrakige Neerlanders onder bedekten glimp van vrindschap sou ombrengen, en de geberchde goederen voor eigen buit anslaen. Hy heeft dan met de verweerde geheuld, hen sijn hulp aengeboden ook metter daet betoond.* Desen Koningliken trouharticheid deed de *Vlaming Bouton* angiren, om die Landvorst te begroeten. Tussen haer beiden

Boutonsen Konings Compassie voor schipbrakige Huirlingen betoont.

wierd

wierd, by handtasting, een hechte vrindschap geschakeld, en de bewesen eerlik geloond. *Aly*, so was die vorst genaemd, besocht ons eerst, wy den selven, op gretig anhouden, anderdaegs weerom, wanneer de reis, over *Sangory*, daer énig goed en verbleven volk in namen, tot *Batavia*, gevorderd hebben. In veertien dagen leiden we desen tocht af: seker gelukkiger dan het sich uiterlik liet ansien. *Bouton* was veel jaren met ons vyand geweest, en haer moordadigen aert aen d'onse verscheide malen gebleken. Haer te betrouwen stond gevaerlik, den Koning te wantrouwen, onbeleefd. Hy had ons eerst, sonder énig teken van beschroomheid, aen boord besocht. *De Vlaming* sach, voor de Compag. in syn vrindschap, geen gering vordeel te moet; door wantrou kon die niet gewonnen worden. Soet water neven allerhande vervarsing is daer, voor geringen ruil en buiting, te bekomen; twe wenschelike nooddruften in de seevaerd, daer van het ontberen, in tyden van ongelegenheid, jammer-

like onheilen baren kan. Dit, by den Goeverneur over wogen, heeft hem tot desen sorgeliken landtocht angeprikkeld, en boven in de stad tot den Koning doen opvoeteren. Dat het ons welgelukt sy, derwegen hebbenwe God hoochlik te dankken. Op *Batavia* was alles in vredigen stilstand, en het hoge hof onledig met de Vaderlandse besendingen, als, uit *Ternate*, gants onverwacht, tyng quam van tweespalt in dat rijk. Na den dood van *Hamsia*, welken de *Ternataensen* Troon, onder den maen (quansuis) van Voorsorger der ouderlose wesen, ruimen tyd, met een oogluikend geweld, maer heerlik gesach, beseten had, volchde *Mandarsha*, soon vanden afgeleefden *Koning Modafar*, gerechten erfgenaem, in het rijk. Een Prins van jonge jaren en seer goeden inborst, die, voelende dat sijn énigsten welvaert, so staet als persoonlik, van de Compag. herquam, haer ingewillichd heeft alles, wat hy, behoudens het koninglik gesach, konde. Hier van hadden vele Groten, die onsen

tyding der Ternataensche beroerte op Batavia.

Mandersha Koning in Ternate.

Tweespalt in Ternate waer uyt gegroeit.

anwas

anwas van ouds misgunden, de walch. Se leiden hem lagen, en, daer in geen geluk siende, sakten tot openbaer geweld. *Mandarsha* wierd verworpen, die syn toevlucht tot de vesting nam, en syn broeder *Manilha*, het best niet gehersend, tot koning uitgeroepen. Het gerucht liep, dat s'het niet tegen de Compag. maer *Mandarsha*, hadden, hem te last leggende, dat hy hen t'onwaerdelik handelde. Einlik brak den bommel uit. *Manilha* was de pop vant spel. Hy voerde den naem, maer den muiter het gebied. Onder de roervinken waren de voornaemste belhamels den, *Kapitain Laut Schaydy*, en *Houkom*, *Tomogolo*; bei gesproten uit het oud adelik huis *Tomogolo*, dat het strijdbaerste geslacht in *Ternate* geweest is. Den Muiter, syn onmacht op *Malejo* merkende d'onse hilen *Mandarsha* de handen boven 'thoofd) nam uit *Xoula*, plaets op dat eiland, daer hy eerst geweken was, de vlucht tot *Gailolo*, op de kust van *Batsjachina*. Dese tyng heeft het hoge hof weldid ontroerd, beducht

De voornaemste belhamels.

beducht voor *Amboina*, of niet wel de vonken van dat vuer derwaerd mochten overvligen. Deses oorsaex wierd terstond vastgesteld, met tydige hulpmiddelen, daer in te voorsien. So haest besloten, so haest angevangen. Nu lach de macht gereed; een rechtschaffen brein ontbrak'er, om het opperst gesach te voeren. *De Vlaming*, die, door ervarenheid, den aert der Moren had leren kennen, wierd desen Last opgedragen, onder den eermaen van *Hoog-lid, inden Jndisen raed*, en *Superintendent over d'Oosterse gewesten*. Hy schoon eerst voor een maend getroud, hem nu redelik gesond voelende, namse echter gretig aen, slaende het oog eenlik op den dienst vande Compag. eigen rust en lust heeft hy met de voet getrapt. So veel munt een adelik gemoed boven laffe inborsten uit. Het gebied in *Amboina* bleef inmiddens, onder den titul van *President*, *Simon Kos*, eerste koopman en tweden Raed, in dat gewest bevolen. Om welken te vervangen hem toegevoechd is *Willem vander Beek* (oud dinaer vande

Vlaming, trekt om dat vuir te lessen

Vander Beek, word Gouverneur op Amboina.

Compag.

Compag. en Opperkoopman op *Batavia* (onder den eernaem van Minderlid in den hogen raed van *India*. Dese bei syn, in het eigen jaer van ons overkomen, met een ansienlik vermogen, Oostwaerd ondersseil gegaen. De vaert wierd door het *Boutons* nau genomen, maer die Vorst bevoren rykelik begroet. Onse verschyning wierd hem, door den Geheimschryver *Livinus Bor* en *Sevirijn Hansen*, korporael der adelborsten, angekondichd. Schynbaerlik deed dese tyng den *Koning* verblijden, ook syn aen-boortkomst toeseggen. Hy quam, met ansienlik gevolg (na den aert van dat landvolk) en wierd vanden *Superintendent* heerlik ingehaeld. Stateiike huerlingen vilen op de valreep. Krijgerston in't geweer het geswangerd metael wierd ontswangerd; en van soldaet, met minder bussen, verpoosd. Sodaing wierd die vorst ontfangen, en syn gunst daer door t'onswaerd uitgelokt. Aen uiterlikheden laet haer d'inlandsen hoogheid veel gelegen syn. Deselve hebben het Hollands gesach, by veel

koningh in Bouton beschonc-ken.

Indiaense

Indiaenſe Prinçen, ſtappens grootachtbaer gemaekt. Na gehouden ſamenſpraek is den Koning vertrokken. Wy, van een waerdeerliken ſchenkagie gevolchd, beſochten hem van gelyken. Vyfhonderd ſoldaten, buiten den dragenden bootſgeſel en bylopenden nieuſgirigaerd, togen opwaerd in de ſtad. Omhelſeliken gelegenheid, om denſelven te veroveren, indien de Compag. hátelik verraed met verraed wilde wraken. Die landaert had haer, met Hollands bloeld, veelmalen meinédelik beſpat. Wie ſouden d'onſe met de ſchending van vrygeley hebben konnen bekladden, ſoſe haer deſen openheid hadden toegeéygend? Is het geoorlofd geweld met geweld te weerſtaen? Waerom niet verraed met verraed betaeld te ſetten? Echter heeft den *Superintendent* hem deſe gelegenheid niet aangetrokken. Hy wiſt, de Compag. van linkſe treken vyand is, ook was den Koning onſchuldig, eerſt onlangs tot die hoogheid opgeklommen en van ſyn eige onderdanen belaechd. Wy beloofden hem onſen hulp

Vanden Veldheer beſocht.

hulp en vrindschap, hy heeft ons de sine toegeseid, daer op we van elkander syn gescheiden. Hy, den staetsen onderdaen, ook het grau, somen uiterlik kon merken, waren hooglik vernoechd. wy vertrokken dan, met de vloot, *Boutons* engte door, aen welkens eind den *Gouverneur Vander Beek*, voor heen, tot *Amboina*, afgevaerdichd wierd. Van hier wierden we genood-rukt, want de wind bleef ons, tegen loop van het jaer, noch evenhard tegen streven, het, langs *Celebes* kust, by de boechlijn optehalen, dat onse reis verlenchd, den *Superintendent* ook hevig verdroten heeft, maer wat kan een mensch tegen het Godelik behagen? Hy heeft einlik besloten in de beseilde fluit *Smient* over te stappen (het groot Schip *Nassau*, dat hem voerde, was traeg in't seilen) en de reis tot *Makjan*, twede eiland van het *Ternataens* rijk, te vorderen; daer onbekend aengekomen is: om inde saken, door ontydigen kennis van syn aenwesen, geen kreuk te brengen. *Jacob Hustard*, dreef hier voor de

Vander Beek, vertrekt voorhen tot Amboina.

Compag.

Compag. den handel, en voerde *Caſpar vanden Bogaerde*, over Neerlands *Ternate*, het opperſte bevel, welke den *Superintendent* vander landen geſtalte onderricht deden: want den *Gouverneur Vanden Boogaerde*, vā ſijn anweſen verwittichd, had hem vaerdig derwaerd begeven. Inmiddens verſcheen de vloot, na drie maenden min een dach ſeilens, daer op anker. Hier door wakkerde den *Superintendent* in moed. Hy beſloot, ſonder toeven, na *Malejo*, en ylens voord tot *Gailolo*, ſchuilpaets vanden meinédigaert, te ſpoejen, die hy ſo weerbaer gelegerd von, dat op den ſelven, ſonder taſtelik gevaer, niet te verrichten was. Dit deed hem, om geen tyd vruchteloos te quiſten, de ſtevens na *Makian* drajen, om die roervinken tot gehoorſaemheid te dwingen, ook de ſchuldichſte afschrikkelik te ſtraffen; want de *Makjanders* waren, na ons vertrek van *Batavia*, meeſt al, weinige uitbeſonderd, den muiteling toegevallen, haer wijk plaetſen, op onankomendlike gelegenheden, hebbende

Den Superintendent, komt op Makian

vertrekt Gailolo.

te rug tot Makian.

de genomen. Den ouden *Sengadje* van *Gnoffagita* (heerliky, hein de Hollandsen vesting *Taffasoho*) was 'er de voornaemsten belhamel van. Door verscheide boden wierdense voor den *Superintendent* gedachvaerd, om rekenschap van haer bedrijf te geven, maer te vergeefs. Wy traden dan tot de wapens, en peurden met de macht, te land, om alles, by onwil van den moedwilligen inlander, te bederven. Na het landschap *Gnoffagita* lach de tocht. Wy legerden ons dicht onder het selven. Den *Sengadje* (gelyk ook alle d'andere muitelingen) wierd andermael tot afkomen angemaend, dat hy en sy einlik beloofden. Hier op is de raedsael bereid, maer nimand vernomen: het welk den *Superintendent* gerechtig vertoornen, ook soldaet bevel deed geven, geswind op te trekken; die nu gereerd stond, als de soon van den *Gnoffagiter* afquam, om den *Superintendent* te verspreken, dat hem geweigerd wierd, met Last, den ouden antezeggen, hy had hem te spoejen, stippen tyd wierd bestemd,

ſtemd, waer na ſelfs ook het afko-
men niet ſou gelden, maer den
krijſman, tot het verwoeſten harer
landerijen voort treden. Het ge-
muitneerd rot, by halſterkheid, hen
gewis verderf voor ógen ſiende,
ſakte einlik, op gena en ongena,
ten hoof, in het wit gekleed (ge-
waed, onder den Moorman, voor
de geen, die rechtſwegen ter dood
gaen) blijk van een knagenden boe-
ſem. Veel reden voerden ſy, tot
dekmantels van het trouloos be-
drijf, welke by den *Superintendent*
ongegrondeerd geſchat wierden,
want ſe eenlik ten laſte van haer
Koning dyden, niet tot heilſamen
verdeding van hen beſtaen. Daer
om hy deſelve dan ook hard ange-
taſt heeft. Een volk ſijnde, dat, on-
der den Ternataenſen landaert, het
wrevelmoedichſt is, alleen door
ſtreng geſach bedwingelik. Hier
van was den *Superintendent* ruim
bericht: wes hy ſich dan ook na
den tijd heeft gevoechd, hebbende
voor genomen, de hoofdroervin-
ken verdiende ſtraffen te laten voe-
len. Maer ſoo als den Raed derwe-

Daer de Gemutineerde te Hoof komen.

Haer verhandeling.

Tyng der Amboinse beroeren in Ternate.

gen onledig was, quam onverwacht uit *Amboina*, de Fluit de Wolf overvligen, met Schrifteliken ankonding vanden *President Kos.* Dat *Madira*, stehouder, over Konings, Landerijen in *Amboina*, van sijn Vorst afgevallen was, de vestingen *Amblau*, *Manipa*, *Lissidy*, kleen *Hatuaha*, *Assahoudy*, *Laala* en *Noussatelo*, door hulp van den inlander, over rompeld, de goederen geroofd, ook omtrent honderdtachtich Loontrekkende dinaren wredelik had vermoord, en dat

Madiras afval.

Joã Pais berucht vãhoogheid schennis gegijseld.

Joan Pais (hoofd vande *negerijs Hative*, *Taviro* en *Houkonalo*, om en by het kasteel geplaest) na de geruchten gants *Amboina* sterk doorlipen, aen desen afval, meplichtig was, 'twelk hem *President* bewogen had, denselven, om gevaerliker onheilen daer door voortekomen, binnen de vesting, tot des *Superintendents* verschyning inde landen, in gyseling te stellen. Droeven nieumaer, ook andrijvenden oorsaek, dat hy het momaensicht van gena andeed. Strafheid te gebruiken was, in dese tyden, gevaerlik,

Makiãse muitelingen begenadichd.

vaerlik, de Compag. door dit tussenval, de handen te vol hebbende. Hy heeft dan de schuldige ernstaftig berispt, en haer tot onderdanigheid, t'haren Koning en de Compag. angemaend, die hen so mildelik de bedreven trouloosheid vergaven. Dit deed de halfdode *Makjanders* herleven, en bei, den Koning en de Compag. onverbrekeliken gehoorsaemheid beloven.

Eer droom als waerheid scheen *Madiras* afval den *Superintendent*, so beset ook vrelivend had hem desen moorder weten te dragen. Hy had noch onlangs, van syn gehoorsaemheid, den Koning schriftelik versekering gedaen. Den *Superintendent* hem, omtrent desen twespalt, te Neerstellende, kon niet raedsaem vinden, dat denselven ruchtbaer sou worden, om geen nieuwe veranderingen in den veranderliken landsaet, te veroorsaken. Hy heeft deshalven den boodschapper, sonder op anker te komen, met enigen soldaetse Bystandy, terstond weer *Amboina* waerd afgevaerdichd, neven bevel aen den President *Kos* (

Vander Beek was het gebied van *Amboina* noch niet ingevest, dat den *Superintendent*, tot eigen overkomst opgeschort hiel) van voorsichtigen voorsorg in so wichtigen ongelegenheid. Daer op hy kort daer aen, met de vloot, gevolchd is, komende, den elfsten van Grasmaend jaers 1651 (het eerste der Amboinse oorlogen) voor *Kambello*(Hollandse vesting op de kust van *Warnoela*) op anker; tot grote blyschap van den besetteling, die, door het vloek verwantschap, tot heden geblokkeerd sat. *De Vlaming*, hier nu inde landen verschenen, heeft terstond, overden wech van *Warnoelas Loubou* en *Hitoelamma*, van syn overkomen, aen het Kasteel laten weten; van daer met een vorderende so veel inlandsen bystandy, als, sonder tijd verlet, in haesten sou konnen by een gerukt worden. Eershalven (quansuis) en om de gemenen welvaert vande landen te helpen hand haven. Maer die wat vorder sagen oochden het voornemen licht. *d'Amboinesen* syn een volk, dat niet te betrouwen is, noit geruster als in onrust, anders geswind

Den Superintendent komd voor kambello ten anker.

Ontbied in landsen bijstandy.

waerom.

Aertder Amboinesen.

geswind beWegelik tot nieuwiche-
den, Welke eigenschappen (hy
heeft deselve, door ervarenheid,
voorlang leren kennen; reden tot
afterdacht, den inlander, te huis
blyvende, wel yt, de Compag.
schalik, mocht ondernemen) hem
hebben, tot het afpressen der land-
saten doen sluiten. Een matelik ge-
tal verscheen daer op, onder het ge-
lei van *Vander Beek*, tot *Kambello*.
Wanneer vast gesteld is, den vyand,
op *Lissidy* (Compag. afgelopen
vesting, een groot Kanon schoot
van *Kambello*) weldig antetasten.

Vander Beek komd op Kambello.

Den Amboinees *als hy uittrekt gebruikt een slach vaertuigen*, Korrakorren *genaemd*: over sulk een had.
den Hoopman *Gysberd van Moerlach*
het bevel. Op denselven waren
twe *Hitoëse* Amptheren van *Ouriên*
(vlek op de Kust *Hitoë*) *Hatibe* en *Latoelië* in schijn oprechte liden. Dese, haer schelmsen inborst bergende,
toonden'er (sy hadden, onder d'haren ook wat te seggen) by den hopman gemeensaem: maer bleek, kort
daer aen, welke verradelike harten
haer ingeboesemd waren. *Op sekeren*

Mordadich besluit van twe moren tegë Hopman Moerlach.

keren dach had sich Moerlach, *in het vaertuig, te neergeleid, las in een geestelik boek, niet minder, als op het nakend schelmstuk, denkende. Dit gaf die boeven gelegenheid, om t' onders taen het geense besloten hadden, teweten den hopman t' ontsielen. Si namen dan haerslach waer.* Hatibe *vatte syn bakmes, trad sasyens tot den hopman, en bracht hem van afteren een sorgeliken kap toe. Se was op de strot angeleid, maer, het sy den moorder, in het slaen, eerselde, of dat hem de schrik van straf beving, viel denselven, met minder gevaer, dwars over het aensicht, daer van hy namaels, met het behouden van een lelik litteken, genesen is.* Terstond, na de daed, sprong de moor in sée, syn best doende het, door swemmen, t' ontkomen. Enige onser *Latumorse* Onderdanen peurden te water, afterhalden en sloegen hem, aen het strang de kop af, want de vloot lach toen niet wyd daer van op anker. Syn makker (neven noch twe uit hen gevolch) op het er stond gevat, wierd gevleugeld tot den *Superintendent* gevoerd, voor den welken hy het duvels

vels voornemen, datse hadden, om den hopman te doden, heeft bekend. Ook wierd *Ioan pais*, door denselven, met den laster van gequetsten hoogheid, rondelik beticht dat hy ruimen tyd voor den afval, met *Madira* heimelike onderhandelingen gehouden, met veel *Hitoesen* ook, by het gesach vanden Gouverneur *Demmer*, over dees ; en gene staet, saken tot nadeel van de Compag, beraedslaechd, en tegen verscheide meplichtige versekerd had, dat al de kriste *Orangkayen* van een en het selven gevoelen met hem waren. Dit vrywillich belyden, gedaen by een persoon, die syn dood nu voor ogen sach, heeft den *Superintendent* diep ontsteld. Te dut-ooren, echter was hier geen tyd. wysheid en kloekmoedicheid wierd 'er vereist. Einlik heeft hy al de kriste hoofden van d'inlanse bystandy (daer onder ook énige bloedmagen van *Pais*) voor hem ontboden, en haer bekend gemaekt, wat *Lakatouliên*, tot beswaring van *Pais*, en t'haren laste, beleden had. wanneer hy sich terstond, sonder eens and-

Ioã Pais beticht.

Velhters voorsicht daer ontrent.

woord van hen te wachten; om haer, die men bescheilik, van een overtuichde vrees, bevangen sach, tot besading te brengen, horen liet. sy hadden'er sulx niet antetrekken. hy droech het seggen van den moor gants geen geloof, maer hiel seker, dit een gesmeed verdichtsel van *Madira* was, om haer by ons vuil te maken, ook hem in deser voegen te wreken, in opsicht sy het by de Compag, trou bleven houden. Dees, en gelike reden voerde den *Superintendent*, die haer stappens tot bedaren brachten. Maer, om syn seggen, tot vollen gerustheid van haer noch énigsins ontroerde gemoeden, met de daed te doen blyken, heeft hy den *Ouriees*, die de dood rechvaerdich verdiend had, ten swaerde gedoemd. Een der maegen van *Pais* sloeg hem den kop af. Quansuis, om'er geslagt, over zijn vals angeven, te wreken. so voorsichtig heeft den *Superintendent* syn handel weten te bedisselen, en de ógen vanden vloek verwant te blindoeken, dat hy niet kon merken waerwaerd de syne doelden. Tot

nauwer

nauwer onderfoek was.'er genoeg-
faem blijk, ook tot vonniffen. Maer,
de bedreven moord, met het bloed-
ftorten van énen fchelm, te weer-
wraken, was te los, omtrent dit
gewicht gehandeld: ook ftonden
d'ogen der geveinfde meplichters,
daer door, te vroeg geopend te
worden: dat gevaerlik was, en op
geen goed eind kon uitdrajen. Hy
heeft derhalven defe faek, tot ei-
gen over komft aen het kafteel,
laten ruften. Doch de Krifte In-
landers, hen, op het feggen van
den *Superintendent*, niet konnende
ftillen, gemerkt fy beducht waren
het bedrijf vanden *Ouriees* haer by-
hem mocht hebben verdacht ge-
maekt, en hy ingevolge, met een
quaedgevoelen tegen'er ingenomen
blyven, quamen (fchijnings) om
te tonen, fy het oprecht met de
Compag. meenden, verfoeken, hen
alleen mocht toegeftaen worden,
den ftorm op de *Liffidiers* te doen;
het welk haer, om verfcheide in-
fichten, veroorlofd is. Echter
ftonden onfe foldaten inde wapens,
en op alle bedenkelike en onbeden-

 kelike

kelike uitslagen vaerdig. D'onse veroverden het vlek, sonder groot tegen weer: want den muiter, siende het ons ernst was, nam na gering verblijf, bos en bergwaerd de vlucht. Althans bequam den *Superintendent* tyng, dat die van *Hitoë*, schoon hen, van sijn overkomst op *Kambello*, door *Iacob Voer* (gesachebbend hoofd, voor de Compag. in haer vesting *Hila*) versekerheid gedaen was, echter het selven niet geloofden. Tot welken uitsinnigheid sy verrukt waren, door een, men weet niet van waer, uitgestroid gerucht, hy in *Ternate* sou geschoten en omgekomen sijn. Dese kondschap, by hem in opmerk genomen heeft hy van belang geschat, ingevolgen ook besloten, d'inlandse bystandy t'huiswaerd hebbende veroorlofd, hoe eer hoe liver; de noch in plicht gebleve landen selfs te besoeken, om den getrouwen onder-daen door sijn tegen woordicheid, te verquikken; van gelijken den quaed genegen landsaet, met sijn ontsach, te teugelen, op en overal ook vereiste nood-

Den Superintēdēt doed aller wegen ronde.

noodwendicheden te verschaffen. Om het welken te vorderen, heeft hy hem tot *Hila* laten oversetten, nemende van daer, in geselschap van *Vander Beek*, de gang tot het kasteel, en kort'er op reis na d'eilanden *Oma*, *Honomoa en Noussalaut*; daer hy aller wegen den landsaet tot heusheid angemaend, ook schenkagie van rijs en wijn gedaen heeft, om daer voor denselven tot de Compag. bet te verplichten. Hier wierden omtrent 26. lasten rys en vijf leggers wyn gegasteerd. Middelen, die, op haer tyd gebruikt, vaken seer gewenste vrugten by desen landaert, voordtelen, daer door dik wyl groter vordelen, dan geweld, tot sware lasten vande Compag. uitgewrocht konnen worden. Ondertussen heeft hy sich, omtrent den handel van *Ioan Pais*, die noch, binnen het kasteel, versekerd sat, onledig gehouden, om te beramen het geen tot rust van't gemenen beste, en Compag. dienst sou mogen strekken. Einlik heeft hy, door dees'en gene, selfs ook sijn namagen, on-

Vander Beek keerd weer tot het kasteel.

Vordeel van geringe schenkagien, in Amboina, tydelik gebruikt.

derleid, hem te bewegen. Dat hy sou versoeken een sprong tocht na *Batavia* te doen, om over den geen, die hem had gegijseld (quansuis) aen het hoge hof, klachtig te vallen, en herstelling van eer te versoeken. Want den *Superintendent* oordeelde den tyd noch niet geboren te sijn, om tot openbaer halsgeding, tegen den selven, aftestappen; welken vond na sijn eigenschap uitgevallen is. Hy versocht, bequam toeslach, ook een eerlik voorschrijven aenden Gouverneur-General en de Raden van *India*. Op het schip wierd hem slaepplaets inde Kajuit, maer d'eersten aen den disch, toegevoechd. Geoorlofde listen, om alles beter glimp, en hem min nadenken, te geven. Echter heeft den *Superintendent* niet versuimd dessels handel en wandel nauwer nate vorsen, bekomende nu en dan gestaefder blyken. Inmiddens wierden aller wegen de vestingen, op Compag. landen, versekerd. Ende, om selfs een wakend oog te slaen op 'sheren-dienst, is de *Vlaming* (bevoren

Ioã Pais vertrekt tot Batavia.

Vander

Vander Beek tot Gouverneur hebbende laten afkleppen) tot het nagel en leeftocht ryk eiland *Manipa* verseild, daer het werk, inden tyd van ses weken, so wyd gevorderd heeft, dat den inlander genood-rukt wierd, om van onse troppen, die de bossen onveilden, bevrijd te blyven, de wijk op aketlige gelegenheden te nemen. Al de tuinen, *Nagel*, *Sagou*, *Pisang*, en gelijk flach vruchd-dragende bomen, welke gevonden wierden, wierden vernield, en onvruchtbare gemaekt, de *Negerijs* ook *Touban* en *Tomelehu* (plaets, waer omtrent onse vesting voor desen gestaen heeft) verbrand, mitsgaders den vyand, aen veel andere oirten, verrast, en van verscheide vordelen ontset: maer so niet, of wy voelden, nu en dan, mede het gevolg van den oorlog. Doch daer men hout kapt vallen spaenders. In deser voegen fijn de nagelen, op de gemuitineerde länderijen dagelix uitgeroid. Voor de Compag. een gewenst werk, daer se lang na getracht, maer noit so gerechtelik

Vander Beek het amboins gebied in gewyd.

Veldheers verrichten op Manipa.

heeft

heeft konnen toe geraken. Want den meinédigen afval harer eigenaren, had deselve, tot vordeel vanden Koning, verbeurd gemaekt, van welken sy mildelik de Compag. geschonken sijn, om daer mede, ten eigen welgewallen, te handelen. Den *Superintendent* heeft het vernilen sorchvuldich bevlytichd, en hem'er meest omtrent laten vinden, om dat hy nu de deuren ontgrendeld sach, daer de Compag. tot haer begeerten, van énigen besitster van dat gewas, licht ston door te dringen. Waeromse haer dan ook, uitbesonderd het onnosel gestort Neerlands bloed, desen twespalt niet hoog hoeft antetrekken. Want het verlies der goederen is, op het honderften gedeelt, by de vordelige geruftheden, welke, metter tyd, haer *Amboinse* heerlikijen staen toetevloejen, niet te vergelijken. Ende om den vyand meer en meer te bekommeren, heeft hy allerwegen de gelegenheden laten doorsnuffelen, daer gerucht wierd het geringsten nagel spruitjen, *Sagou*, of yt, dat maer énigen

Sijn yver omtrent het nagelschillen.

Vordeel voor de Compag. uit d'algemene beroerten.

gen

gen schijn van voedsel heeft, inwesen te sijn, en het opgesochten bederven. Vonden, in een recht vaerdigen oorlog, als het geen is, dat hy voor de Compag. voerd, vrank en geoorlofd. De saek schynd het hier te vereisen, so kort doenlik, den oorsprong van het Koningslik gesach in *Amboina*, met een ook d'oprechticheid van desen oorlog te beschrijven.

Hoe veel jaren den *Ternataensen Koning* in *Amboina* geheerschappijd heeft, heb ik ten naunsten niet konnen vernemen. Want dit inlands volk bot en traeg is, de daden harer voorouderen te boeken. Is'er ymand, die wat weet, dat is veeltyd selden waer. Al de sekerheid, diese hebben, sakt uit mondeling verhael, van oud en overoudvaderen, af, meest so verward, dat men 'er geen vast begrip kan uit erlangen. Door verloop van tyd, sijn de vertellingen (ik beschuldich deselve niet, in opsicht van haer begin) vervalst, ook d'eigendliken waerheid, met tussengevoechde praetjens, verduistert,

sterd,

sterd, dat men 'er niet vast op steunmen mach. Dit is 'er echter van, gelijk my den *Hitoësen Imam Rachman* onlangs, op onse Batavise tocht, verhaeld heeft.

Amboina hoedanich onder Ternate geraekt.

Voor énige jaren (het eigenslen was hem onbekend) besat den *Ternataansen Troon* seker *Koning* genaemd *Babou*, soon van *Cheirven Diamelou*; die allereerst, in dat gewest, het moors geloof angenomen, en, daer door, der Papen gunst gewonnen heest, oorsaek, sy hem heden noch in haer gebeden gedachtig sijn. Den hongerigen nyd had, tussen de *Negerijs Warnalete* en *Makatit* (vlekken in het begrip van *Warnela*) onderlingen twespalt gerokkend. *Makatit* te swak om den *Warneleter* tegen te staen, deed heimelik tot den Koning *Babou* besending, met nederig versoek, hy wilde hen te hulp komen, en van der *Warneleters*, overlast helpen vrijen. So haest versocht, so haest toegestaen. *Samarou*, Konings hogen raed, wierd desen last opgeleid. Hy vertrok dan met een ansienlik vermogen wel bevolkte

Korra-

Korrakorren, en quam, na weinig tijds, opden hoek van *Saragi*. Kaep tussen *Erang* en *Lissidy*, ten anker, daer hy vande *Warneleters*, door anrading der *Kambellesen* (die hen, neven *d'Erangers* en *Lyssidiers*, reeds onder *Babous* gehoorsaemheid hadden begeven, en tegen de *Makatiters* mede ingenomen waren) met schenkagien te moet getreden, en t'harewaerd bekout is gewerden. Door wiens hulp sy de *Makatiters* in'er land sijn gevallen, haer vyandelik angetast, en einlik overwonnen hebben. Maer *Samarou*, daer mede niet vernoechd, heeft te gelijk ook al d'omliggende Eilanden onder't juk van sijn Koning gebogen. In sulker voegen is dat land, door borgertwist, haer vrydom ontschaek. Met so groot een glory verheerlikt keerde *Samarou* te ruch, werdende van sijn Vorst Koninglik onthaeld, die tot weerloon van so opmerkeliken *Victory*, sijn soon *Robohongi* met het stehouderschap der nieu gewonne landen, heeft vereerd; welken te voren, tot een staetnaem, den titul van *Kimelaha* toegevoechd

was;

Eersten anvang der Amboinse Kimelahas.

was: desen hebben sijn navolgers oneigendlik angenomen, het woord *Salahakkum*, niet *Kimelaha*, stehouder betekenende. *Robohongy*, vredelik gestorven, is van sijn oudste soon *Adja* vervangen, hy van sijn broeder *Bassi Frangy*, die van sijn broeders soon *Sabadijn*, den selven by *Louhou*, soon van *Adja*, welken, vermits gekreukten trouheid, onthalsd, is: *Leliatte*, soon van *Basty Frangy*, schoon sonder toestemming vanden Koning, in het gebied getreden, dat hem echter niet sou gedeerd hebben, waer sijn handel en wandel oprecht geweest. Maer hy, de voetstappen vã sijn voorsaet voerende, heeft einlik gelijken strafgevoeld. In deser voegen is *Madira* (*Sabadijns soon*) het gesach te beurt gevallen, in rang den sevenden stehouder. Omtrent wiens bevordering de Compag. by den Koning *Hamsia*, selfs angehouden heeft, in weerloon van de goede genegenheden, die sijn vader haer staet gedurig heeft toegedragen, niet denkende, dat inde soon van so eerlik een vader, sulk een bloed-

dorstich

dorstich hart geboesemd lach. Den Koning *Babou*, men weet niet om welke reden, vande Portugesen vermoord, is hem sijn soon *Saydy* in het ryk gevolchd. Desen hebben de kastilianen namaels tot *Manilha* vervoerd en daer gedood. Wāneer de *Ternataensen hoocheid*, van het onlijdelik geweld der Spanjards, de walch krygende, met het Neerlands vermogen, in verbond is getreden, en haer door desselfs hulp, dat weldich juk van den hals geschud, ook tegen de spaensen overlast versekerd heeft, den Hollanders tot vergelding van betoonden bystand, de nagel-koop alleen, in Konings heerlikijen gunnende. Dat geschat mach worden jaers 1607. onder het gebied van den Amiral *Matelief* geweest te sijn: wanneer, op den sesden van braekmaend, onder andere artikulen, met den toen heersenden Koning, als volchd, overeen gekomen is.

Conpag. handel in Ternate en Amboina gerecht vaerdichd.

Sullen

Sullen (te weten Konings onderdanen) aen nimand enige nagelen mogen verkopen, dan aenden Neerlandsen Factoor, tot sodanen prijs, als onderling sal beraemd worden.

Prijs op de Nagelen beraemd.

GElijke verhandelingen sijn, van tijd tot tijd, met de nakomende Koningen gesmeed. Onder tussen is den prijs op de nagelen beraemd, en, met algemene toesteinning van Lands Groten (jaers sestien honderd achtentwintich, op den twintichsten van wynmaend) tussen den Gouwerneur *Phlip Lukasz* en *Prins Aly*, uit *Hamsias* naem, in *Amboina*, mitsgaders (op den veertienden van Oegstmaend, jaers sestienhonderd negenentwintich) by *Hamsla* selfs en *Gijsberd van Lodestein*, Gesachebbend heerschap in *Ternate* vast gesteld. Daer by de *Ternatanen* gehouden bleven, seshondert vijf en twintig ponden (Hollandsgewicht) goede droge uitgesochte op dē duim knippende

knippende nagelen, maer *d'Amboinesen* vyfhonderd vyftich gelijke ponden, dese voor 60. gene 50. realen, aen de Compag. te leveren. Welk besluit haer eige onderdanen mede angenomen hebben: so dat, door gants *Amboina* eenderlei anbetaling in swang is. Dit heeft, schoonse daer toe van gelijken gestemd hadden, enige stehouders dapper gespeten, gelijkse sulx verscheide malen hebben doen blyken: want haer van uitheimse volken swaerder genot toequam, als vande Compag. die haer gesette prysen weet. By den vremden handelaer kondese deselve veel dierder venten. Maer noit is 'er snoder schelm tot desen staet opgeklommen dan *Madira*, (mede uit het oud huis *Tomogolo* gesproten, daer den Ryx-raed *Samarou* d'eerste bekende stam is van geweest) welken, voor omtrent drie jaren, een keer na *Ternate*, tot sijn Landvorst, doende, in schijn van hem te begroeten, altoen een moordadigen afval, met den Kapitain *Laut Schaijdy* en *Houkon Laulato*, *Tomogolo*, heeft helpen kuipen.

eigentliken oorsaek der gerese beroerten.

Wyslik

Wyslik wasse beleid, ook tot den dach vande moord, verholen. Men had, kort te voren, wel énig gemompel gehoord, dat'er yt vremds op handen was. Maer het vertrouwen, dat de Compag. op *Madira*, en sijn lang betoonden heusen handel had, deed het selven in rook verdwijnen. Verscheide waerschouwingen wierden'er, van oprechte Moren gedaen; doch so duister, dat se niet annemelik waren. Seker vaenvoerder, hoofd, wegen de Compag. in haer vesting *Louhou*, deed énige schristelike kondschappen. Maer vermits die man, somen voorgaf, bywijl niet wel ghersend was, schreefmen sulx sijn swaer hoofdicheid toe.

Kanbello behouden door de voorsorch vã dẽ Lieutenant Herman van Oud hoorn.

Op *Lissidy* en *Kambello* heeft de moord anvang genomen; daer van d'eerste overrompeld, het volk vermoord, en al de goederen geroofd wierden; d'ander bleef, door de goede voorsorch vanden Lieutenant *Herman van Outhoorn*, voor de Compag. behouden. Derwegen liet hy terstond, aen den vaerndrager op *Louhou*, kondschap doen.

Dese

Dese vesting, indien Seker Moor, Compag-waert trouhartich, *Abdul Rachman* genaemd, sulx niet had voorgekomen, sou mede van het vloekver wantschap veroverd sijn geweest. Nodig had s'een dak van doen: den Moorman, op het schelmstuk afgericht, quam ten bestemden dage (het dekken onser vestingen is een van sijn verplichte hofdiensten) met *Atap* (Indiaens dekstof) te voorschijn. Onder 'T*atap* lach het geweer verborgen; en sou hy, in dervoegen, sijn slach waernemende, den besetteling, op geen onraed denkende, schichtich overvallen en vermoord hebben. Maer het bevelhebbend' hoofd, door anrading van den oprechten *Abdul*, wees hem af, onder voorgeven, het toen een onser vierdagen was. Sodanich bleef *Madira*, in sijn bloeddorstich voornemen, verydeld. Inmiddens nam hy sijn vlucht te water, het aflopen der vordere vestingen, en het doodslaen onser Neerlanders op *Bonoa*, te benaerstigen. Maer, tot versekering van de trou der wankelbare Moren t'synwaerd, heeft

Madiras beleid omtrēt sijn snood verrichten.

heeft hy hen de handen mede met Hollands bloed doen besoedelen, leggende yder *Negery*, het overrompelen van Compag. forten en ombrengen der besetters, te last. Loosheid, daer door sy alle by ons afsienlik, en meplichtich gemaekt sijn, ook niet licht, uit vrees van haer bedrijf, hem stonden af en ons toetevallen. Bevoren had hy den Lieutenant *Klaes Rembach*, met sijn byhebbend geselschap, door *d'Erangers* laten vermoorden. *Rembach* had in bevel, die van *Erang* (hein *Lissidy*) tot het verhaesten harer opgeleide kalkovens, antemanen. Hier toe versocht hy van *Madira* (als Koninglik stehouder) hulp; die hy schriftelik bequam, maer om hem van kant te helpen. Den *Lieutenant*, op geen verraed denckende, is der waerd vertrokken, schoon hem sulx ontraden, en angeraden was, een ander in sijn plaets aftevaerdigen. De man, 'tsy dat sijn noodlot daer gelegen was, of wel dat hy den dienst vande Compag. andere ten besten niet toe betroude, sloeg allen raed in de wind. Hy is dan

Klaes Renbach vermoord.

dan op reis gepeurd, quam tot *Erang*, toonde *Madiràs* (*Vrias*) brief, na welkens inhoud hy en sijn gevolch deerlik gekeeld sijn.

Madiras vlucht, ook het aflopen van *Lissidy* en het onderstaen op *Kambello*, wierd den President angekondichd. Wanneer kort daer aen, van het algemeen schouspel, tot het kasteel, mede tyng is gekomen: daer van *Joan Pais* (so wierd 'er gerucht) den overval was opgeleid. Hier toe sou hy ook goede gelegenheid hebben gehad. De vesting was toen op het beste niet beset, en, soldaet sondaechs inde kerk synde, bleven 'er, op het hoogst, niet boven twintich koppen binnen. Maer dan Albeschikkeden God heeft dat bloedgirich besluit goedertirenlik geliven te verhinderen.

Madira bedekt sijn bedrijf met den mantel van Godsdienst; dat weerleid word.

Madira, om sijn Godloos bedrijf enigen glimp te geven, heeft her selven, met de mantel van Godsdienst, bedekt. Hy yverde (schyninchs) voor *Mahumets* Leer. Een heiloos gesmeden logen. Noit heeft de Compag. getracht de Moorse

Moorse Tempels door dwang t'ontwijen. D'handvesten, aerdsmoordenaer, van u koningen, met hare stempels bekraftichd, daer door de Hollanders den nagelkoop alleen toegestaen word, hebben u, door het onberen van swaerder vordelen, tot so grouwelik een werk, angeprikkeld. Meinedigaert, vraech den Grootwichelaer *Rachman*, of hem het preken oit verboden is? Den *Superintendent* kan van het tegendeel doen blyken gelijk ook van sijn heusen handel en wandel, gedurend sijn anwesen in dat gewest. *My is bericht, dat 'er personen geweest sijn, die hem hebben als een andrijvent oorsaek van desen oorloch dárven afschilderen, even of hy, door strengheid, den inboorling daer toe had opgehist.* Help God, wat een onbeschaemdheid! welke tastelike verdichsels! menschen vindmen so gewoon te ligen, datse geen waerheid spreken konnen, schoon s'ook willen. Van hoedanen inborst ik dese scheanders schat, welke sijn oprechticheid te lastich in haer gesach en buidels stralende, door haet

en

en nyd, so grouwelike lasteringen uitgebraekt hebben. Maer, die op sijn ommegang in *Amboina* evenSijdich acht slaet, sal denselven van Godvruchticheid verseld vinden; gelijk ook de geen, welke den bedach, by den *Superintendent* versocht op *Batavia* te doen, dorsten weigeren, uit ingebeeld voorgeven. Den *Amboinsen* oorloog, aen onse kant, de rechtmaeticheid tegen streefde, *Vrinden hoor.*

Bericht vä veldheers heusen handel gedurend sijn Gouverno in Amboina.

Wie, en met welke wreedheden, heeft eerst de wapens opgevat, den Moorman of de Compag.

Den Moorman, maer door de Compag. geterchd.

Lieve, geef van u seggen bewijs.

Men heeft hem te streng gehandeld.

Waer in doch?

Alle kankerige misbruiken voor tekomen: den verkorten onderdaen met klinkert te troosten; den minder gesachebber, in uitgelatenheid

C ij tegen

tegen den Landsaet, te teugelen, sijn dat hoedanicheden van strengheid? Omtrent d'afgelege vestingen, was hy te voren (het had den naem van hofdiensten) boven billikheid geplaechd. D'onderhorige hoofden deden hem haer tuinen toemaken, *Bambousen* (Indiaense timmer stoffen) tot haer woningen kappen, en, onder gelijk voorgeven, deselve opbouwen: Dese onhebbelikheden heeft den *Superintendent* terstond, na het vertrek vanden *Gouverneur Demmer*, afgeschaft. Schuild hier strafheid? Alte saft den Landsaet te hanteren is gevaerlik, hem te veel wils te geven sorgelik. Hier omtrent moostmen voorsichtich gaen. Bei smoltse den *Superintendent* onder den ander. Verdiend sodanen midddelmaet den naem van onrédelikheid?

Maer men heeft hem het maken van vestingen, en het anhalen van timmer en metselstoffen, opgeleid.

Hoeveelmalen is sulx geschied? *Tot het over en weer voeren*

van

van brieven wierd hy verplicht.

Hier-toe worden weinige (veeltijd maer een) vereist, dat, by koppen omgaende, in een rond jaer, de man nau twemael kan te beurt vallen.

Hy is jaerlix, met Zee en Landtochten gequeld geweest.

Hoe-lang was hy van huis? In vre-tyd, op het hoogst, ses weken, maer van oorlog kon dat so stip niet besnoeid worden: wy hadden ons na de gevaerlikheid van den selven te voegen, ook strekte sulx tot sijn eigen versekering.

Men gaf hem geen Loon.

Men beswaerde hem, in tegendeel, met geen schatting: echter genoot hy, na langer afhuisicheid van ses weken, neven den huerling, Maendelix rijs. Maer is hier van den *Superintendent* d'eerste stichter geweest? Lees eens de dachverhalen van *d'Amboinse Gouverneurs*, en d'onderlinge verhandelingen van tyd tot tyd beleid: wanneer ik my

verseker, dat 'er anders vanden *Superintendent* geoordeld en gesproken sal worden.

Het sal niet vremd komen hier énige omstandicheden, slaende op een recht vaerdigen oorlog, by te voegen, en deselve op *d'Amboinse* beroerten te passen: daer door den leser, indien hy niet ténemael van billikheid verbasterd is, het geoorlofd bedrijf vanden *Superintendent*, gedurend sijn hoog gesach in d'oosterse gewesten, van het onverdouwelik uitbraeksel éniger quaed genege imborsten, licht sal konnen onderscheiden. Maer, om geschikt ook onverwerd te gaen, sal ik dese verhandeling in drie delen vervaten.

I.

Alle oorlogen sijn rechtvaerdich, wanneerse uit rechtvaerdige oorsaken onder nomen worden. Dese sijn (ik schryf algemeen, in opsicht mense, tot verscheide bepalingen, sou konnen uit-

uitbreiden) weer wraek over gepleechde schelmstukken, en geweigerde herstelling van geroofde goederen. Bei om de misdaders te straffen, en het gemene best te vorderen. 't Welk, sonder schipbraek van s' Lands welvaren niet kan nog moet verstoft maer by d'Overheid, die het alleen toekomd de wapens op te vatten, weldig worden gehandhaeft. Ende dan is het geoorlofd, de steden der vyanden te vernilen, haer landerijen onbruikbaer te maken, de fruitbomen te kappen, de korenvelden omteroijen. Onder verstand nochtans, het ongeschonden blyven der selver de vyanden, tot ons nadeel, in moetwil sou komen te voeden, anders is sulx, tegen Gods woord onopwegelik.

Deut. 20. 19.

In weerwraek van het onnosel vergoten Neerlands bloed heeft de Compag. de wapens, in *Amboina*, tegen de moorders, opgevat, hare vestingen vernield, de nagel en fruitbomen omgeslagen, haer tuinen bedorven. Noit sou 'er, hadmen die ongeschonden laten staen, een eind in het oorlog te verhopen sijn

„*Als*-„*mede* „*in de* „*beroer*-„*like ty*-„*den* „*van* „*oorlog.*„

„ geweeft. Den Muiter heeft, gedu-
„ rend hy leeftochtige schuil-hoeken
„ wist optesoeken, noit afgelaten,
„ d'onse, op Land en See, te belagen.
„ Ook waren de nagelen d'hevichste,
„ ja énichste, prikkels, hy van uit-
„ heimse volken, in boosheid, ge-
„ stijfd wierd. Wildemen nu dit oor-
„ log geslist sien, so moftmen nood-
„ sakelik de seilstenen wechrukken,
„ welke d'uitheimers derwaert trok-
„ ken, teweten de nagelen, dat niet
„ gevoegeliker kon gevorderd wor-
„ den, dan door het uitrojen derselver.
„ Al de nagel-oirten met besettingen,
„ te veilen, was de Compag. onmo-
„ gelik, onbeset te laten schadelik.
„ So heeft sich den (*Superintendent*
„ dan, hier omtrent, met het recht
„ van een rechtvaerdigen oorlog be-
„ holpen, en allerwegen, daerse, op
„ gemuitineerde Landen, gevonden
„ wierden, de nagel bomen laten
„ omslaen, en deigenaers over al te
„ vuer en swaerd, vervolgen, daer
„ toe bywijl openbare paden, bywijl
„ om wegen, inslaende, sonder noch-
„ tans, in al sijn bedrijf, oit meiné-
„ dich gehandeld te hebben. Als den
oorlog

oorlog (seid *Augustinus*) gerechtich „
opgenomen word, is het even veel, „
ofmen voorvuist, of door hinderla- „
gen, vecht. Getuigen sijn de voor „
beelden van *Josua* tegen *Hai*, A en „ *A. Ios.* 8. 2.
David tegen de *Philisteen* B maer, „ *B.* 2. *Sam* 5. 23.
eer tot het uiterst afgestap is heeft „
hy, bei, den muiteling en het bui- „
telands geweld, dikmalen verdra- „
gelike hoedanicheden laten voor- „
houden, diese t'elkens, met schimp- „
en scheldwoorden, hebben afge- „
slagen. So dat den *Superintendent*, „
aen dese kant ook, het amt van een „
vrelivend Gesachebber van gelijken „
bekleed heeft. „

II.

IN stormender hand veroverde vestingen, moetmen, als d'over winningen wis sijn, van het ombrengen der besettelingen op houden (want veeltijd, ja meest, aen de bewegelikheden der oorlogen, onschuldig sijn) ook, in het veroveren der selver, het onweerbaer geslacht (vrouwen, kinderen, onvermogende mannen) verschonen.

Onweerbaer geslacht. van de veld-heer verschoond.

Hier omtrent heeft hem den *Superintendent* Godvresend gedragen. Noit heeft sijn degen op die teerheid gewoeid, maer heeft hy sodane wreedheden, by gelegenheid, strengelik verboden, latende den wapendragenden muiteling eenlik, na loon sijner dwaesheid, de gramschappen van den oorlog voelen.
„ Hem te behouden was gevaerlik;
„ want uit sijn Leven stond, met ver-
„ loop van tyd, niet dan nawéte vol-
„ gen; ook waren d'onderdanen (van
„ den geringsten tot den hoochsten)
„ aen den gemenen afval, en het on-
„ nosel bloedvergiten, met *d'Orangkajen*, schuldich, dese d'anleiders,
„ gene d'uitvoerders, vande moord
„ sijnde geweest. Echter is, om en by
„ dit stuk, naer der tyden toestand,
„ matelijk gehandeld. Na het inne-
„ men van *Assahoudy*, sijn al de mui-
„ ters, nu en dan overkomende, en
„ ruim twehonderd *Makassaren*, in
„ het leven behouden: gemerkt men
„ toen voor haer niet of weinig te
„ vresen had. Dat *Madiras* suster, op
„ *Lanla* bekomen, gedood is, heeft
„ sijn oorsprong uit het over wreed

Madiras Suster waer om gedood.

moor-

moorden van *Verheidens* suster op „
Manipa, ook was sy, neven haer „
broers vrou, groot andrijffter, van „
Madiras snood onderstaen geweest: „
Hoedanich de misdaden, sodanich „
de straffen. „

III.

DE soldaten moeten in plicht gehouden worden, dat se de goederen der gehoorsame onderdanen niet beschadigen, veel min weldich ontnemen, hebbende hem, met haer bedongen Loon, vernoechd te houden.

Noit is tegen dit voorstel, met „
sijn weten, gesondichd, maer heeft „
hy in tegendeel, tot wering van „
sulx veel strenge verbod-briven la- „
ten afkondigen, ook énige overtre- „
ders, na het gewicht van de mis- „
daed, gestraft; ja, dat meer is, noit „
toegelaten, dat men de tot ons uit- „
gesakte muitelingen beschadigen, „
maer met geld, of in ruil van yt „
anders, vernoegen sou voor het geen „
men van haer te veil socht, de ge- „
wonne goederen der vyanden heeft „

,, hy den segenpralenden Krijsman te
,, buit veroorlofd: Volgens het recht
,, van den oorlog vallen deselve (seid
,, *Ambrosius*) den verwinnaer te
,, beurt. Het is een billike ver wis-
,, seling, wanneer een rechtvaerdich
,, oorlog voerder ansiaet de goederen,
,, welke de vyanden toegekomen heb-
,, ben, dat vast gemaekt word met
,, d'exemplen van 1. *Abraham*, 2. *Da-*
,, *vid* en 3. *d'Israëliten*. Ruim ses jaren
,, ben ik onder sijn vlag bescheiden,
,, ook meest overal van alles een oog-
,, getiuch geweest: reden, in het schrij-
,, ven, onbeschroomd en versekerd
,, ga. Logentael en mondsmeren sijn,
,, hier omtrent, de toegangen afgesne-
,, den. Ik haet die pesten, twe scha-
,, delike gebreken, en vyanden van
,, oprechte verhalen.

1. *gen.* 14.21
2. 1. *Sam* 30. 20
3. *Ios.* 21. 8.

Mandarsha vertrekt tot Batavia.

Den *Superintendent* eer hy, op het bekomen gerucht vanden *Amboinsen* twespalt, dat uit *Ternate*, derwaerd overstak, had den Koning *Mandarsha* angeweest, dat hy, neven hem een sprongtocht tot *Batavia* sou doen, om, met den Gouverneur General en raden van *India*, op een nieu in een nau en onkreu-
kelik

kelik verbond te treden, het welk door gesanten, die hen aen haer last stip houden gebonden, veel tijd so ruim niet kan ondernomen worden. De Koning, toen eerst de nepen, die hem wee-deden, ook voelende, sijn uiterste welvaerd aen Compag. heul hing, heeft se beloofd en nagekomen. Schoon hy jong en van geen overvligend verstand was, echter kon hy, als door een verkiker, welsien, sijn Koningliken achtbaerheid, uit dese tocht, geen gering ansien maer heerlik ontsach stonden toetevloejen.

Het begon nu 'teinden 'tjaer te lopen, als den *Superintendent* uit *Banda* te rug keerde. Welc landschap hy, om den Gouverneur General en Raden van *India*, van alles duidelik te berichten, voor omtrent ses weken was gaen besichtigen: waer aen hy de reis tot *Batavia* heeft ondernomenom met d'Hogen overheid, wegens den Moorsen afval, mondeling te redeneren, en d'onder handelingen, tussen *Mandarsha* en de Compag. persoonlik bytewonen. Hy is dan t'scheep gegaen, streek

streek na *Bouton* stellende, dat hy angedaen, en die Koning in goeden gesondheid, ook oprechtelik gevonden heeft tegen ons volharden, daer toe hy hem vorder beleefdelik angemoedichd heeft. Van hier lach de vaert tot *Makassar*, daer w'het anker spodich liten vallen, sijnde Koning *Mandarsha* voor heen tot *Batavia* afgevaerdichd. Den *Superintendent* kon niet raedsaem vinden, hy, met die Landvorst, in mondgemeenschap sou komen, als van te gevaerliken gevolge: ook was'er *Mandarsha* selfs niet toe-genegen. Hy was, so hem dacht, met geen hoet na waerdy verselschapt. Welk gevoelen den *Superintendent*, niet heeft willen tegenstreven, maer heeft hem, in het selven, reis laten vorderen. Statelik wierd den *Superintendent*, te hoof, verwelkomdt Veel reden vilen'er, over en weer, voor, daer, onder *Madiras* ook *Schaydijs* afval. Welken handel die Koning verdoemd heeft haer bei aen hoocheid schennis schudich schattende. Gelegenheid, dat hy opden Vorst versoek deed, of

Van gelyken den Superintendent.

Syn verrichten op Makassar.

of het gebeuren mocht, den muiteling daer om hulp ansocht, hy wilde denselven afslaen, en ons alleen met hen laten om springen, dat Koninglik toegeseid, ook vesekerd wierd, de vloekverwanten niet alleen geen gehoor te geven, maer in tegendeel, de geen van haer tot hem mochten gefonden worden, aen onse handen te sullen over leveren. Waerdeerlike beloften, indiense nagekomen waren. Ook had den *Superintendent* spraek met *Patengeloan*, eersten gesachebber, naest den Koning, in dat rijk, op wiens oogwenk daer alles draide, die hem sijn hulp mede toegeseid heeft. *Een verstandich Prins, en verstandiger als den aert der Moren mede brengt. Hy sprak Latijn, Italiaens, Portugees, verstond veel Griexe woorden, was matelik in d'Europise geschichten ervaren, wetende op den hedendaechsen stand, deselve na gelegenheid, te passen. Had ook kennis, op den aerdkloot, de landstreken uittevinden, deselve op haer hoochten en breten aftemalen, verstandelik ook van haer hoedanichheden te redeneren.* Om

Eigenschap van Prins Patengeloan.

waer

waer in hem dagelix, meeren meer te oefenen, had hy, voor énige jaren, op de Compag. versocht, sy wilde, t'synen onkoste, een so groot doenlik laten maken, die hem nu overhandichd wierd. Een schoon stuk werx, waerdich van sulk een Prins gehanteerd te worden. Omtrent twaelf dusend gulden beliep de prijs, welken hy angenomen heeft te betalen. Den *Superintendent* op Konings beloften en Prinselik woord gerust, nam afscheid van dat hof, haer bei d'onderhoud van vrindschap plichtplegend bevelende. Hi is dan tot *Batavia* voord geseild: daer hy *Ioan Pais*, op de Diamant, hoofd punt van het Kasteel, gegijseld vond. Want den Gouverneur Generael en Raden van *India* hadden niet raedsaem konnen oordelen, hem, voor hy sijn onnoselheid, doorluchtich had doen blyken, op sich selfs te laten wonen; dat den *Superintendent* echter, na gehouden mondgemeenschap, met den Raed, teweech-gebracht heeft, om, door het verlengen van sijn versekering, geen ontijdigen

Komen op Batavia.

Ioan Pais gegijseld waerom.

Ontslaekt reden.

afterdacht

afterdacht den *Latimorsen* onderdaen toetebrêgen. Luttel dagen voor ons anlanden, was den Koning *Mandarsha* mede op *Batavia* gekomen, en met Koninglike uiterlikheden, tot sijn volkomen genoegen, ingehaeld. Op de wegen, die hy voor by most, waren hier en daer prael bogen gerecht, ook stond den borger, met den soldaet, yder na vermogen gedost, inde wapens. Het grof-schut, van minder bussen verpoosd, verwelkomde hem verscheide malen. Einlik was hy in sijn, voor hem te voren opgeschikte, woning geleid.

Mandarsha op Batavia heerlik ontbaeld.

HET

Het Tweeden Boeck,

Van d'

AMBOINSE Oorlogen,

Inhoud van het getroffen besluit met Mandarsha.

OMTRENT drie maenden wierden, op *Batavia*, door gebracht, so tot vermaek vanden Koning, als in het beleggen van ſtalike vergaderingen. Eintelik is het besluit daer heen gevallen. *Het de Compag. vryſtond, al de nagel-bomen der muitelingen in Amboina en Ternate, wanneer't haer ſou gelegen komen, omteſlaen, ſonder dat ymant ſiner onderdanen geoorloſd was, deſelve daer oit, buiten'er kennis, t'herplanten waer voor, in opſicht het verlies, dat den Koning, daer door, in ſijn tienden leed, de jaerlikſen erkentenis (die van ouds vierduſend realen beliep) tot*

tot ſes-duſend verhoochd wierd: maer ſou denſelven tot twaelf-duſend realen worden uitgerekt, als den Makiander, tot het omſlaen ſiner nagelen, kon worden bewogen, dat de Compag. *geoorlofd bleef t'ondertaſten: want hy, gedurend in trou volharde, daer toe, met geweld, niet mocht gedwongen worden.* Prins Kalamatta *(Konings jonger broer) ook de voor naemſte Groten, was, ſo langſe heus bleven jaerlix mede een ſchenkagie beraemd, ten eind ſy, door het genot van dien, oprecht tegen'er Koning en de Compag. mochten volharden, hen ook de walg van gemeenſchap met den muiter ingeveſt blyven.* Deſe verhandeling is by den Koning en den Gouverneur Generael *Karel Reniers*, ten overſtaen van weerſijds Groten met handtekens en ſegelds bekrachtichd. Inmiddens waſmen op *Batavia* onledich, om andermael een anſienlik vermogen Ooſtwaerd uitteruſten. Het liep nu in de twede maend van het jaer ſeſtienhonderd twe-en-vyftich, maer de vierden in de weſtewaitijd. Wanneer, de vloot vaerdich ſynde, den *Superintendent* (met denſel-

Die tot Amboina vertrekt gelijk ook andermael den Superintendent. Boutonse gestalten.

denſelven en gelijk gebied) neven Koning *Mandarſha*, na heerlik genomen afſcheid, van *Batavia* tot *Amboina* overſtak. Maer bleef *Ioan Pais*, tot nader goedvinden, hem daer noch verhouden. De reis wierd over *Bouton* genomen, om die Vorſt te begroeten. Denſelven vonden wy in trou ongekreukt, maer het rijk vervuld van twedrachtich gemompel der Groten, die de hoofden meer, tot den *Makaſſar* dan de Compag. liten hangen. Een landaert meinédig van imborſt, by welken d'éden ſo licht gebroken als gedaen worden, haer weinich latende gelegen ſijn, heden, op haer wetboek (ſodanich is hen gewoonte van eedplegen) deſen, en morgen genen trouheid toeteſweren. Echter heeft *Aly* verſocht, dat ſijn onderdanen haer aen *Mandarſha* (van ouds is *Bouton* de Kroon *Ternate* onderhorich) en de Compag. met eden nochmael mochten verplichten, (onder betrouwen, de tegenwoordicheid van bei, den *Koning* en *Superintendent*, haer den eed wat diper, en met naukeriger nadenken de

de gemoeden sou inboesemen (dat hem toegestaen, en anderdaechs ansinelik geschied is, in schijn seer oprecht. Nochtans heeft den *Superintendent* op deselve geen goed betrouwen konnen vesten, maer boesemde hem, ook van dit ogenblik, het geloof in, die volken haer open waernemende, den *Makassar* noch eens sullen komen toetevallen. D'oude toegenegenheid van den *Makassarsen Koning*, tot dees en hoger opwaerd gelege Oosterse landschappen, was hem niet onbekend, dat dan ook sijn beduchten in wasdom deed angroejen, die Vorst, kans siende, veel licht, door hulp van den wankelbaren inlander, *Bouton* mocht onderkruipen, en so stappens in *Madiras* geroerd water mede komen Vissen. Het is waer, den Koning in *Makassar* en *Prins Patengeloan* ons, daer aen het hof-sijnde, het tegendeel beloofd heeft. *Maer den Moorman is niet diper te trouwen, dan men hem door gronden kan. Al sijnse meest met een sop over goten.* Om kerende keren ook haer beloften om. Hy heeft dan den

den *Boutonder*, want voor die tijd hier omtrent, niet anders te bewerken was, tot trouheid tegen sijn wettigen Vorst en de Compag. angemaend: 'twelk den selven rondhartich verſekerde, met beveſting, eer en liver te ſullen ſterven, dan ſijn boeſem met meineed beſoedelen.

De fluit maeſlant verongelukt.

De ſchip-macht was nu van een ſeil ontſtet, want de fluit *Maeſlant*, niet wijd vande ſtad *Bouton*, door een ſchichtigen harden wind, van anker geſpild, en tot ſtukken geſtoten was, waer van de huerlingen, neven énige goederen, over de vloot, verdeeld ſijnde, is de reis vorder *Amboina* waert ondernomen, en de ſtreek tot het eiland *Bouro* geſteld: daer wy de landliden van *Mandarſka* en de Compag. niet alleen vervremd, maer met een uitſinnigen halſterkheid tot *Madira* geneichd vonden, haer veel liver willende dood vechten, als denſelven begeven. Ook haddenſe kort te voren vier huerlingen vande fluit de Gans, omtrent *Tomahen* op de wacht leggende, die wat te ſtout boſwaerd ingegaen

Verhandelingop Bouro.

gegaen waren, doodgeslagen. Volke blyken van haer inborst, ook oorsaek wy den vrehandel, die gedacht hadden met d'inlanders t'onderstaen opgeschort hebben, tot de wapens voordtraden, die gantse landstreek vyandlik andeden. Veel vaertuich, groot en kleen, wierd 'er vernield, ook *Waiselonga*, *Fogi*, *Wainite*, *Tomahou*, *Palmatte*, *Hokonima*, *Barà* en *Liciëla* (*Negerijs*, langs *Bouros* Noordkant) afgelopen en verbrand. Wanneer den *Superintendent* reis gevorderd heeft tot *Hila*, daer de vergaderplaets bestemd, en den Gouverneur *Vander Beek*, met énige siner kennis hebbende Raden, op voor afgevaerdichd schrijven, reeds verschenen was. Hier wierd hem angekondichd, den hoofd-moorder *Madira* met sijn vloekverwantschap, en *Schaijdy* (jongst uit *Ternate*, tot onderstand van den Muiteling, overgekomen) sich noch op *Loki* (een welgelegen berch, op de binnen kust van *Warnoela*, hem onse vesting *Louhou*) bebolwerkt hiel: het welk den *Superintendent* opstond te rade deed worden, derwaerd overtesteken;

Den Superintendent komd voor Loki op anker.

testeken, om den vyand daer, kon het geschiden, enich vordeel aftesien. *Den berch vond hy moegelik te beklimmen, het strang vol ruichten, en het vlakke land inwaerd meest doorgaens moerassich. Schone hinderlagen voor den vyand, waer hy so gau op krijs als moord-listen geweest.* Den *Superintendent* bewust hoe verschei-de Veldoversten, door te vast betrouwen op andere, voornamendlik in oorlochs gevallen, wel eer bedrogen sijn geweest, heeft selfs op alles een naukeurich oog gevest, en einlik een bequame plaets opgespeurt, niet wijd van het strang, dicht by een vars lopend waterken, wel gelegen om een fortien optewerpen, en den vyand in dier voegen te land en water te bekommeren. Terstond tot geweld aftesakken, was voor d'onse, wien de paden en toegangen, tot den berch en het bos, onbekend waren, sorgelik, het beleggen vordelich, daer doorwe, mettijd, van die Landstreek kennis konden erlangen, en stappens tot gewisser ondernemingen voordtreden. Hy besloot dan te landen, deed, sonder

sonder lang uitstel, soldaet in boots en schuiten gewapend overtreden, is op twe oirten angevallen, heeft gelukkich gevorderd, en einlik, in spijt van het vloek verwantschap, het strang ook d'afgeoochde vesting-plaets gewonnen, daer al terstont aen gearbeid wierd, Den vlytigen yver (het geschide onder toesicht vanden *Superintendent*) over won de kortheid des tyds. In minder dan vierentwintich uren stond'er geschut binnen. Den vyand, ons dapper onledich siende, en wel gissende wat we voor hadden, gaf bywijl na d'arbeiders vuer, d'onse betaelden met gelyke munt, maer ongelik vordeel, wy hadden op waerd te schieten, dat onse kogels, tegen aert opgaende, deed verswaren, sy na beneden, dat de hare verlicht heeft: want alle sware lichamen na hen eigenaertigen rust plaets neigen. Het fortjen volmaekt synde, is terstond onse swarte bystandy, gewapend met hakmessen en bylen, onder schut van Neerlands krysvolck, tot het vernilen van, nagelbomen en alles wat den vyand ter voedsel dinen kon, boswaerd afge-

Daer by Land en een Vesting opwerpt.

D prest.

prest. Inmiddens was den Gouverneur *vander Beek* Kasteelwaerd gekeerd, om het geen 'er voor mocht vallen waertenemen, en 'tafvaerdigen der *Batavise* schepen, met d' *Amboinse* schrifturen, te vorderen, daer by den Gouverneur Generael en Raden van *India* sorchvuldich den staet der Oosterse gewesten angekondichd wierd: twelk den *Superintendent*, op alle voorkomende gelegenheden, te minsten twemalen Iaerlix gewoon is naukeurich te bevlytigen. Maer om de gantse macht (want het besluit vastgesteld was den muiter op krukken te bekommeren) omtrent *Lokis* belegerinch alleen niet optehouden, heeft hy, ons fortjen, onder het gesach vanden *Lutenant Keler*, met een weerbaren besetting voorsien gelaten, en sich (den *Majoor Verheiden* tot *Manipa* hebbende versonden om de nagel, *Sagou* en de daer noch staende gebleven eetbare fruit bomen uitterojen) begeven na *Liela*, *Laala*, *Hennekelang* *Bouwael*, *Hennetoubă*, neven énige andere, of landwaerd in, als aen strang daer omtrent gelege vyands plaetsen,

Zijn verrichten Langs Cerams buiten kust.

ſen, van nagel en *Sagou boſſen* over-
vloeyende. De gantſe buiten kuſt
van *Ceram*, kreek in, kreek uit, heeft
hy ſelfs door ſnuffeld; verbrande
daer aller wegen veel Vaertuich;
menichte vruchtbomen maekte hy
onvruchtbaer, verwoeſte de vlekken
Liſſebatta en oud *Hatuwa*. Den E-
rangſen beſetteling ſach hem mede
van ſyn vaertuich ontbloot. Schoon
deſen omtocht van veel gevaren en
moejelikheid verſeld was, echter
hebbenſe dat onverwinnelik ge-
moed niet terug konnen ſetten, van
op en over al perſonelik het geſicht
te laten gaen: ſo vlijtich heeft hy
Compag. dienſt beyverd. Nacht-
waek, honger, kou, regen, wind,
hette, droech hy geduldich, als 'er
den heer énich het minſt vordeel
ſtond door toegebracht te worden.
Dappere mannen worden raex na
by onganchbare paden en knokelige
omwegen, door uitſtekende puik-
heden, doorluchtich, daer in tegen-
deel laffe inborſten, langs ruime
ſtraetbanen, in eigen luiheid ver-
teren. Sodane opmerken hebben
hem doorgaens tot koenheid ange-

Sijn hart-vochticheid hier omtrent.

moedichd, en d'hachelikste gevaren doen verachten.

Door dit her en derwaerd swerven wierd soldaet veel afgesloofd, dat den *Superintendent* te rade deed worden, enig volk aen *Assahoudy* (hoek, lands, daer noch maetlik verversing te bekomen was) wyltyds te laten blyven, om d'afgematte leden door rust een weinich te verquikken. hy kon noch niet raedsaem vinden, yt opmerkelix tegen den vyand t'ondernemen, hebbende liver langsaem en versekerd te vorderen, dan door haest het werk in gevaar te stellen. Onder d'Officieren, welke hem verselschapten, was de minsten niet te schatten den hopman *Ioan van Linga van Lennip*, een eergirich krysman, ook naukeurich in syn anbevolen Last: Desen wierd hier het gesach toegepast, onder bevel de hein gelege bossen, nu en dan, met tropjens te door snuffelen, dat hy onbeschroomd gedaen heeft. De tuinen daer omtrent vernielde hy, ettelike nagel bomen schilde hy, ook wierden 'er veel vrucht bomen omgekapt,

kapt, tot hy einlik, van een vyands gaer trop, deerlik gewond, en daer door verhinderd is in syn opgeleiden last voordtevaren. welke ting den *Superintendent* hogelik heeft bedroefd: want hy, door dit tussen val, een wakker, voorsichtich, voordvarend krysman quam te missen. Terstond wierd 'er gelegenheid besteld, om hem tot het Kasteel te voeren, van waer, op syn ernstich versoek, nader-hand tot Batavia vertrokken, en daer, aen de quetsuer, die ongeneselik, want het rechter been, van de heup tot de knie, gants vermorteld en tot Stukken geschoten was, is komen t'over leven. Middelerwijl was den *Superintendent*, over *Manipa* (om daer het doen van *Verheiden* eens eigenogich t'overlopen) tot *Kambello* vertrokken, daer hem schichtich een hette koors bevangen, en so weldich angetast heeft, hy den eenen voet voor den anderen nau kon versetten. Oorsaek hy van hier (een schorren dorren streek Lands, daer ook, voor gesonde geen of weinich gemak is) tot *Hila*

Kapitain Joan van Linga van Lennip gequest

Syndood Den Superintendent word van een koors bevangen.

overstak, om daer Gods behagen, omtrent syn persoon, geduldich aftewachten. Door dit tussenval wierd echter het werk niet verafterd maer terstond op de gelegenheden van *Loki* vereiste orde gesteld, ten eind alles met voorsicht mocht bevlytichd worden. Ondertussen bleef hem *Mandarsha* in dit gewest noch verhouden, swak van lichaem de see, die selden, sonder ongemak kan bevaren worden, niet wel konnende verdragen, Reden, welke den *Superintendent* bewogen hadden, die Vorst mede tot *Amboina* te voeren, bestonden énelik daer in, om door syn tegenwoordicheid, de muiters, tot haer schuldige plichten te doen afsakken: maer heeft hy met den selven niet vruchtbaers konnen verrichten. Want, in plaets van ontsach, scholdense, hem voor een verlochenden verken-vraet, en d'Hollanders voorkriste honden; Ia dorsten die van *Loki* ons wel spottelik toeschryven, wy wel doen souden, haer overstirende het afgeklouckten hoofd van *Kitchil Tobou*, so noemden sy *Mandarsha* verachtelik.

Reden waer om Mandarsha mede tot Amboina gevoerd.

telik. 'tWelk by den *Superintendent* in opmerk genomen daer toe Konings versoek, om afscheid tot *Ternate*, overwogen, is hem syn vertrek, want syn verblyf niet dan onkosten baerde, toegestaen, en hy-met het jacht de Snoek *Moluko*-waerd vertrokken; daer de muitelingen even hard-nekkich in moet wil bleven volharden, hebbende gedurend, syn afwesen uit de landen, verscheide gaertochten, op syn trougebleve en Compag. onderdanen gedaen, ook nu en dan énige derselver doodgeslagen, andere gevangen; sijnde sy liden, in'er halsterkhid, dapper angemoedichd, door het afvallen van sijn broer *Kalamatta*, t'haer waerd; die omtrent twe maenden bevoren *Mandarshas* overkomst na verscheide heimelike twespraken tussen hem, den *Tidorees*, den Muiter en so gerucht wierd, ook den Spanjaerd, der wegen gehouden waren, Konings en Compag. syde had verlaten en tot *Gailolo*, by het vloek verwant schap, over gelopen was. Ik ben seker bericht, de Muiters, onder de hand, van den *Kastiliaen*

vertrekt tot Ternate.

Kalamatta vald de Muitelingen toe

en *Tidorees*, met oorlochs gereed-ſchappen, dagelix ſijn geſtijfd geworden: want ſy uit 'er ſelven, geen van gelik ſlach hadden, eenlik met lege handen (ſo te ſchriven) op, de loop gepeurd: ook ſoumen de waerheid niet over ſchreden, kreetmen bei de geveinſde buren voor ſtokebranden van dat ſchalik vuer uit. Den Gouverneur *vanden Bogaerde* heeft noit op *Kalamatta* énich goed betrouwen konnen veſten, gelik ook niet den afgeleefden *Superintendent* der Ooſterſe geweſten *Antonio kaen*, die anders denſelven, van een hoger (maer wrevelmoediger) verſtand' als *Mandarſha* (ſaftſinnich en vrelivend van inborſt) tot de kroon ſou hebben helpen vorderen, maer heeft hy, ſulx, in opſicht ſijn angeboren ongeruſten aert, welken hy al terſtond op ſijn ankomſt, ſelfs uit d'ógen van die Prins, ſpeurde, nagelaten, en *Mandarſha*, als d' oudſten, ſchoon niet met vol genoegen der meeſte rijx-groten, tot koning doen kronen, wien deſen booſwicht doorgaens, in al ſijn handelingen, betoond heeft geen goed hart

Waerom tot de Kroon niet gevorderd.

toete-

toetedragen, ook doen blyken, hy hem het rijk misgunde, voornamenlik, in die tyden, toen men, waer hy eerlivend geweest, syn hulpmeest van doen sou hebben gehad. Ook heeft hem *De Vlaming*, so als hy eerst op *Malejo* verscheen, ten besten niet mogen luchten, yt in denselven vindende, dat met een oprecht Prinçelik gemoed niet over-een slaet. So wantschikkelik sijn snode eigenaerticheden, dat mense veeltyd, uit den omtrek van het aensicht, spelden kan.

Aenslach op Loki ondernomen.

Nau voelde den *Superintendent* énigen verlichting, of hy verliet terstond het hatelik bed, hem tot *Loki* begevende, om het werk daer selfs bytewonen. Gedurende het beleg waren allerwegen de bossen, door onse troppen, onveil gemaekt, ook deselve rondom, van eetbare, vrucht bomen, ontbloot, en de muitelingen in dier voegen tot gebrek gebracht, dat hem te rade deed worden, om syn roemlagers door een te lang belech, geen ingebeelden stof van nieuwen onbeschaemdheid te geven, het vloek verwant-

 schap,

ſchap, in eigen veſting, weldich te beſtoken. Maer, om ongevaerliken te gaen, liet hy eerſt, door vluchtelingen, onder opwaerdinch éniger Waechalſen, een bequaem pad tot de veſting opſporen. Deſe, ten eerſtemael ontrou handelende, hebben, door dreigementen vande galg, die nu opgerecht ſtond, andermael uit gaende, wiſſer anwiſinch gedaen. Inmiddens haekte ſoldaet na het begin, hem tot den ſtorm dapper gretich torſende, welke gelegenheid den *Superintendent* waernemende, heeft hy het gros te hoop voor hem doen komen, 'het ſelven ſchikkelik verdelende. De voortrop wierd *Frans Smallen* en *Mechiel Ork*, den hinder *Petur waſch* en *Marten Fleſſeng*, vier koene krygers, toegepaſt; hy, ſchoon quijnde, hiel den middel trop voor hem en ſich wakkerder, tot manning van ſoldaet, dan hy was; hem niet onbekend ſynde, Krijſman licht de moed ſakken laet, als hy den Leger-voerder ſonder bloed, blo en beſchroomd ſiet, om perſonelik mede vyand-waerd te rukken. De gantſen trop wierd

van

van *Larens Keler*, braef soldaet, gesloten, met bevel, so veel doenlik een selven by een te houden. Het torsen van kruit, lood, lonten Brandswabbers, Hand-granaden, Pik-kransen, en gelijk slach vuer werken, viel bootgesel, het opsicht daer over schipper *Jan Botjens* te beurt. Maer om soldaet, tot dapperheid bet te moedigen, heeft hy denselven, als volcht, angesproken.

Manhafte Gesachebbers, onvermoide Krysgesellen, ik voel myn boesem van geen groter hertenleed overladen, dan dat ik u, ruimen tijd herwaerd, met so velerlei ongemakken, beslommerd sie. Dorst, honger, hette kou, en gelijke oorlogs plagen, hebtge met my willich en geduldich verdragen, daer omtrent ik niet eer rust te gemoet oog, voor de vloek verwanten uit geroid of gevangen syn. hier toe is tegenwoordich de rechte gelegenheid. De moorders syn by een het hancht aen u, deselve te beknippen. Jk heb voorgenomen, in Gods naem, desen anstaenden nacht vyand waerd op te klimmen, en dat rot weldich an te tasten. Draech u moe-

anspraek tot den Soldaet.

 dich,

dich, als dappere krygers toekomd. Nu is den tyd geschapen van eer en buit. Ik sal u voerder sijn. Vrees niet, wy hebben de gerechticheid tot hulp, ook is de vrees een eigenschap van wyven, Koenheid der mannen. Het vluchten is hier schalik: den blyvenden besetteling heeft last, de te ruch kerende weldich afteweren, daer yder op te letten heeft. Loop ik, loop van geliken. het vliden sal nimant ten schand strekken, als ik vlucht: maer ik heb vast voorgenomen, eerlikte sterven, of beroemelik te winnen. Segen pralen moeten wy of dood blyven. Wie sach oit ymants naem verheerlikt door schroomheid; Toon datge Soldaten met daed en naem sijt. Ik ben swak, onlangs uit myn siekte opgestaen, dat my, gelik gesiet, noch by de rottang gaen doed, echter sal ik met u optrekken, De vlucht is hatelik, daer kloekmoedicheid in tegendeel roem baerd. So reiktmen stof aen geher sende veders tot glory. Alles, watge krijcht, is buit. Wat yder bekomt sal hy sonder schroom behouden.

Sodanich heeft den *Superintendent* geredeneerd, en Krijsman tot den aanslach gehartichd, die nu den vyand

al onder ógen wenste te sien. Inmiddens dook de son in see. Het besluit lach in de voornacht antevangen, dat soldaet niet of weinich heeft doen slapen; so heet was hy tot den storm angesteken. Middelerwyl, wachtemen na *Jan Botjens* met de matrosen; welken belast was tegen elf uren avond vaerdich te syn; maer sond hy syn stierman laet over midnacht; dat den *Superintendent* gerechtich heeft vertórend. Misslach die hy ook affienlik sou gestraft hebben, indien hy anderdaechs den schipper, met vier vyf rottang slagen in hevicheid niet afgerost had, wes hy, niet willende twemalen, over een misdaed, richten, het daer by liet bliven, vernoechd synde denselven voor énigen tyd, sonder gesach, neven de minder matrosen, aen boord te versenden. Den berch was, hooch moeyelik te beklimmen, de paden smal, steil, stenig en glad waren: vier veiligheden voor den Muiter, by die zonschijn: welken ons ligt: door dit belet, stond t'overvallen, de tocht gevaerliker stonden te maken, is hy echter te been gepeurd. Alles was

Misslach van Ioan Botjens.

Waerom niet afsienlik gestraft.

gereed;

gereed, Soldaet tot den storm opgegord. Te ruggelingen, was den kryger in moed te verslappen, dat, voor al diende verhinderd, voord te varen sorchlik. Einlik heeft de hoop van roem en buit het veld behouden. Hy wist dat men met, moedige Soldaten ook door de hachelikste swaricheden kan heen dringen. Het was omtrent, mid nacht, toen, door *Botjens* after bliven, de gang begon. In Gods naem klom Soldaet op, bestaende in 400. gewapende koppen. De wech was slibberich, daerom ook beswaerlik te voeteren, en een water, datmen door waden most, hinderlik, Krysman geen gelijke stappen doen kon. Hier uit onstond een overtragen gang. Sware vallen wierden 'er gedaen. De handen mostmen so wel als voeten gebruiken, niet eer mogende de handen los laten voor de voeten seker gevest waren. Den *Superintendent* ging niet vry, maer beseerde hem, twe drie verscheide malen, hoochlik. Hy verswakte nochtans niet in manlikkeid, dat soldaet ook veel gewakner d heeft. De son was

seeds

reeds ten hemel, toen wy ons hein onder vyands hoofd-vesting vonden gevorderd, en ons gros, door het natich dagen, aen de wakers kenbaer wierd: Hinder pael, wy de belhamels niet levendich, op 'er koy, verrast hebben. Want op het geroep, Hollande, so als onsen voortrop binnen rukte, wierd *Madira* wakker, en, in langer verblijf, geen hene siende, is, in het hemd, after uit den huise gesprongen, op de vlucht gepeurd, en indervoegen ons handen ontsnapt, gedwongen, den segen pralenden soldaet, het geroofde goed, ten buit overtebraken. De vordere Belhamels ontquamen't ook, van de kondschap der wegen geholpen. De besettelingen raekten terstond, op ons inkomen, in rep en roer. De vrouwen wierden van 'er mans, de kinderen haer ouders verlaten, yder sach, na een veilich heen komen om. Voor d'optocht was gelast, al wat wapen voeren kon neertekappen, het vrouwelik geslacht, weerlose kinders, onvermogende oude mannen uitbesonderd; dat strik ge-

Lokige-wonnen.

volcht

Straf over een Vaendrager en sijn misdaed.

volcht wierd, het tegendeel ook aen een vaendrager, met wechjaging uit het leger, gestraft. Den *Majoor Verheiden* most hem, door echtelike verknochting, swager noemen; wiens suster, met den koopman *Joan Koman*, getroud, in anvang der beroerten, op *Manipa*, daer *Koman*, het gesach voerden wredelik was vermoord. Dit was de wrok, welken den vaenvoerder tot sulk een afkeerliken daed angeprikkeld heeft, ook oorsaek, hy niet swaerder gestraft wierd. Den *Superintendent* vernoegde sich met sijn vertrek, de maechscappy en het onbarmhartich krissen van *Verheidens* suster ytwes toegevende: ook was de vesting stormender hand veroverd, wanneer alle onhebbelikheden, op het nauste, niet konnen gewraekt, maer nu en dan door de vingers moeten gesien worden, voornamendlik als s'op énigen glimp van reden steunen. Den berg was met elf vestingen bebolwerkt, daer men den vyand, hem troppende, van d'een tot d'ander, de vlucht stappens sach na toe nemen. Wan-

neer,

neer. om sulx te beletten, soldaet opstaende voet de vluchtelingen op de hilen gesonden is, en haer sodanich, vesting in vesting uit jagende, den gantsen berg afgewonnen. Dit heeft einlik een veilich plonderen gebaerd, dat den *Superintendent*, hy wist, welke onheilen veeltyd, door ontijdich plonderen, verocrsaekt sijn geweest, inden anvang, verboden had te verhaesten: echter kon dit so nau niet voorgekomen worden, of was den vetsten aep vroech onder de man, so dat d'afsterste van den rykſten buit slip hadden, die groot was, en op énige dusenden daelders geschat wierd, daer van de hoop soldaet voornamendlik in onversaechdheid gedapperd heeft. Maer den *Superintendent* streed eenlik om Loff en roem. *Noit heeft hy sijn koene handen, met énich ver overd goed, beklad.* In vre-tyd had hy *Madira*, opernstich anhouden, een silver tafel-gerecht overgelaten: énige stukken, onder den verwinnaer schuilende, heeft hy in tegen wicht verwisseld, en d'eigenaers met geld vernoechd. Waerlik een heerliken winst

De Vlaming stryd alleen om Lof en roem.

winst voor de Compag. groten inbraek in de moedicheid der vloekverwanten, en d'eersten opmerkeliken weerwraek van het onnosel vergoten Neerlands bloed. God laet de boosheid wel een tyd lang ongestraft, maer als se hem begint te verdriten, Stort hy over de sonden sijn plagen te grouweliker uit. Sodanich hebben wy den Berg gewonnen, en onse wapens, door vyands neerlaeg, beroemeliker gemaekt, welken, waer hy staphoudend geweest, ons veel licht den segen, met schaliker gevolg, sou hebben doen opbreken. Wie, ook hoeveel, van de vyanden gesneuveld sijn, heeftmen niet konnen vernemen, aen onse kant is 'er nimand gemist. Den *Superintendent*, voor enich teken van blyschap toonde, liet eerst tot God een hartelik dankgebed storten, en daer aen, door het geswangerd metael, van Land en schepen, so helder een segen; viren, doende terstond tot het Kasteel, en Compag. vordere heingelege besettingen, kondschap; daer allerwegen de gewoonlike uiterlikheden

Sijn God vruchticheid omtrent Lokis verovering.

heden van blyschap, mede betoond sijn. Uchtend den 27. van Braekmaend is dese viktory ons te beurt gevallen. Immidens wierd den *Superintendent*, door ettelike *Louhonesen* (die, meer uit dwang, als toegenegenheid, den moorder gevolchd waren) bericht, *Madira*, met sijn meinedich rot: de wyk landwaerd in genomen had. Denselven, met sijn vrou, was haer op den weg, tussen *Loky* en *Erang*, ontmoet, maer so kael en beroid, dat sy nau een Kleedjen had, om 'er schamelheid te bedekken, hebbende daer toe een ouden versleten Kommerband gebruikt. *Een Heiloos wyf, snedich met de tond, en op alle treken van het hof was sy afgerecht.* Enige stellen haer als andrijvenden oorsaek daer *Madira* door angemoedichd, de moord, met ruimer stoutheid, dan in hem geboesemd lach ondernomen had: dat ook wel te geloven is, want al haer gebaer, handel en wandel sweemden na het manlik, anders haer niet onbrekende, dan het geen de man maekt. Altans stelde sich den *Superintendent*

Eigenschap van Madiras Wyf.

dent omtrent de hoedanicheid van den tegen woordigen tyd weinich te neer, naukeurlik overwegende, welke vordelen men, met segenpralende Soldaten, op verwonne Vyanden veeltyd uitwerken kan: einlik besloot hy de vluchtelingen, sonder tyd verlet, op het spoor, onder anwijsing van patkondige, natejagen, om, so veel doenlik, te schutten; datse niet andermael hen quamen te versamelen. De tocht tot *Erang* wierd dan vastgesteld. *Verheiden* had toen aen die kant het gesach, welken hy sijn voornemen overgebriefd heeft, met bevel, dat, wanneer énigen rook, by hem of ymand van de sinen, in het geberchte, sou worden gesien opgaen, of gerucht van schieten gehoord, hy dan op stond, met al de Soldaten ense macht, mogens uit te maken landen, en hem gebaren sou, of op den vyand yt wilde ondernemen; middelerwyl had hy de vlag, met de wimpel 'er onder', op sijn jacht, van de grôte steng te laten wagen, ook alle uiterlikheden, by den *Superintendent* gebruikelik, te tonen, in schijn of

hy

hy 'er selfs tegenwoordich was, om den *Erangsen* muiter min afterdacht van sijn voornemen te geven. Groten moejelikheid School in desen tocht, noit voorheen ondernomen. Een verren bossigen wech, ook schrikkelike hooch-getopte bergen mostmen door en over, daer toe gauwe rappe benen wierden vereist; swakke Kreupele voeten konden niet dan ongelegenheid voor het gros baren. Om welke hindernissen, na vermogen, wechtenemen, deed hy Soldaet te hoop komen, hem voorhoudende, dat yder sijn eigen swakheid most ondertasten. Geen dapperheid was het, yt te beginnen, in het eind lach de swaricheid. Die hen tot de tocht mans genoech kenden souden blyven staen, d'andre hadden haer van deselve afteschonderen, daer sy nochtans in geen kleenachtinch stonden door te komen, alſo het nu noch tyd was, om daer in te voorsien. Hier op traden ettelike die hen tot so swaren tocht niet geharticht voelden, uit: met d'overige heeft hy de gang ondernomen. Het was den 23. van

Hoi-

Tocht tot Erang ondernomen.

Hoimaend, toense begonnen wierd, na dat te voren een yverich gebed tot God was uitgestort. In anvang toonde haer den wech gemakkelik, dat d'onse den moed vergroot, en, tot den avond, merkeliken veerte heeft doen afleggen. Maer anderdaegs, alsmen weer gang vorderde, wierd den tred verswaerd, en het onderstaen, schrikkeliker. Een hooch akelich gebergte, het hoochst van gants *Warnoela*, diens kruin d'onse moesten over voeteren, deed sich op; den vyand had ook de paden met dikke bomen, kruisling gestopt, en deselve stukx-wechs, met voet, buik en scheenangels, beset; dat ons in het eerst wat gestut heeft, nochtans den *Superintendent* niet t'énemael doen wanhopen. Hy liet na kort beraed (de wechwijsers schatten't voor een goed teken, dat men nu den vyand aller wegen after open sou vinden) de neer gekapte bomen wechslepen, en d'angels uittrukken; wanneer d'onse

Houlong gewonnen.

voordgetogen sijn, komende eindelik tot onder de vesting *Houlong*, diewe, sonder veel tegenstant, gewonnen

wonnen hebben. Den vyand, de snof van onse Komst in den neus krygende, was 'er uitgevlucht, mank énige weinige, die, siende het ons ernst was, eer het 'er recht op aen quam, mede de wijk genomen hebben. Grote menichte nagelen was 'er binnen, byden muitelingen, sowe geloofden, voor lang opgegaerd; licht, om aen dees en gene vremdelingen ter sluik teverhandelen. Geen ongegrondeerd gissen want desen Landaert sulx, in vretijd, heeft darren onderstaen; of dat het naest geloofd mach worden, om deselve aen de geen te leveren, die haer souden mogen te hulp komen; dat op den *Makassar* scheen gemunt te sijn; der waerd de muiters, al in het jaer 1651. boden hadden afgevaerdichd; welke voor gaven, den Koning *Mandarsha* Kristen was geworden, en dat men haer tot het selven geloof had willen dwingen, daer sy nochtans niet toe genegen waren, maer van vast voornemen, by het moors te leven en sterven; hebbende, tot bescherming van haer gewissen, de wapens tegen d'Hol-

Bedenken over énige gevonde nagelen.

d'Hollanders opgevat, en, onder het beleid van *Madira*, acht harer vestingen veroverd. Maer, in opsicht sy niet mogens waren, sonder buitenlands behulp, Compag. macht tegen testaen, waren sy van haer gesachebbers, tot den Koning geschikt, om oit-moedich van sijn hoocheid vaerdigen bystand te versoeken; doch was hen sulx ontseid; om dat die Vorst met de Compag. in verbond sat, en haer ingevolge, sonder inbraek van het selven, niet te hulp kon komen. De rechte waerheid, of se toen afgeslagen sijn, of heimelik beloften van bystand erlangd hebben, is tot heden onbekend gebleven; immers heeft men alsnoch geen *Makassarsen* besending vernomen: daer door den *Superintendent* hem echter niet in slaep heeft laten wigen, hebbende, van den aenvang deses Oorlogs, door gaens een wakend oog, op en over den handel van dat Hof, gehouden, ook noit sonder afterdacht konnen sijn, of sou die Vorst, met een oversotten liefde, tot de nagelvruchten, ingenomen, sich noch eens, van het doen

doen der muitelingen, laten dienen. Ende, ofschoon *Everd Buis*, hoofd, wegen de Compag. in *Makassar*, op Konings voor desen gedane beloften steunende, toen, tot het over, leveren der selver aen onse handen, sterk anhiel, was hy echter afgeset, onder andwoord, sy arme vluchtelingen, geen gesanten, waren, op hoedane syn beloften alleen hadden gesien. Ongegrondeerde uit vluchten. Vande Land-saten afgevaer dichd te syn, en om bystand te versoeken, is dat geen eigenschap van gesanten? seker, uit desen handel soumen grondich mogen besluiten, dat hof den meniedigen afval niet alleen heimelik begunstichde, maer denselven, ook doorgaens, heeft helpen vorderen. De veroverde vesting, mitsgaders de nagelen, die omtrent 200. bharen geschat wierden, en naby 15000. Rª. waerd sijn, wierden den roden haen opgeofferd: want de weg ver, swaer, ook ongelegen was deselve mete te slepen. Help God, welk een beswaerliken gang! Dees hychde na sijn adem, genen was flau en byna t'einde van denselven. Den

Superintendent schoon hy sich op het best niet gevoelde, toonde hem uiterlik moedich. Hy stapte personelik het leger voor, dat den vermoeiden kryger het hart onder den riem stak, en als herleven deed. Hy maekte d'akelige wegen, op eigen voorbeeld, beklimmelik, hier diende hem in den opgang, een struik tot hulp, gins, inden neergang, de takken van een boom, in tuiterste gevaer van het leven dusendmael te verliesen had hem of tak ofstruik begeven. Het gros, door sijn trant gedapperd, rijkte in gauheid, daer het anders, had hy komen te beswiken, licht midwegen waer bliven steken. So veel vermach een hartvochtich gesachebber op eerlivende Soldaten. Aen geen sy *Houlong* heeft den *Superintendent* weinich, in open veld gerust, dat syn pronksael en, neven den geringen kryger, sijn koy was. Hy kreunde sich aen geen ongemak. Hoe gevaerlik en swaer de tochten waren, echter nam hyse, in Gods naem, aen: want al sijn handelingen heeft hy met den gebede begonnen. Dit heeft hem

Superintendent hartvochtieheid op d'erangste tocht.

meerdeels.

meerdeels,op sijn wegen,gelukkich doen sijn,welke bywijl,ik beken het van tegenspoed mede sijn gevoord geworden. Maer wie sach oit schip altijd voor wind seilen; op desen trant won hy eertyds het rovers nest *Rharbakit*, plaets op *Cerams* kust,en een akeligen rots, gelegen, *Bandas* borgery (haer slaven, daer toe genegen, konnen gevoegelik derwaerd over vluchten) immers so schalik, als voordesen *Kapaha* (van welkens verovering so roemelik gerucht word) den *Amboinsen* inboorling. seker dat stapt in het glori-perk. So heeft den groten Moeder vrind sijn leger, door woeste wildernissen en gevaerlike sand seen, geleid. kort te voren was den lieutenant *Herman van Oudhoorn*,met vereiste bystandi, voor heen afgevaerdichd, om de vluchtelingen in rust te verhinderen, welker hy ruim gedeelte, in de vesting *Nola* of *Noula* gevonden heeft. van het spelden der *Amboinse* woorden kanmen eigendlik geen beschriving doen,vermits den twifelachten uitspraek der inlanderen; die nu de woorden met een enkelden O: dan

Rharbakit vergeleken met Kapocha.

Geval voor Noula. met een gevoechde O en *U* uitſpreken *Noula* was niet wyd van onſe legerplaets, en toen by den *Ternataenſen* Muiter *Schaydy* (naer *Lokys* verovering daer binnen geweken) gevoochdyd, dat hy ook niet geſchroomd heeft met toeroeping over de wallen, kond te doen. Hier begon het gevecht van ver met ſchiet geweer; daer het geklater tot den *Superintendent* van overvligende rees hy ſchichtich op, echter weinich denckende, d'onſe met den viand doende waren. Hy hiel het daer voor, den *Majoor Verheiden*, door den rook van *Houlong* gewaerſchoud, ſich te land hebbende begeven, d'onſe was komen te moet trekken, en dat bei die troppen elkander, met Klakbuſſen, verwelkomden. Maer, het geluid angroejende, is hy voordgerukt, tot omtrent op een ſteen worp onder de veſting, daer hy onſe voortrop, met den vyand, in gevecht, en reeds ſommige verſlagen ſach, dat hem het gemoed dapper heeft ontroerd. Een overtragen anval was oorſaek van dit onheil. Waer onſe voortrop ſchikkelik,

schikkelik toegestapt, en teven, of een tal van veertich koene koppen, angevallen, wy hadden dese droeven inbraek (werelds geschreven) niet gevoelt. *Marten kenniphoven Michiel Ork*, Lieutenanten, *Cornelis Spijk*, *Philip van Elsen* en *Guiljam Makkaer*, vaenvoerders, vyf onversaechde basen, liten'er het leven, waerdich langer geleefd te hebben. Den *Superintendent*, om gevaerliker gevolg te weren, is personelik met sijn lyf wacht en vijftich krygers, toegestapt, sijn uitersten vlijt doende, om den vechtenden Soldaet tot dapperheid antemoedigen; te dien einde liet hy den selven van frissen hulp onderschoren: maer vergeefs. Den vyand, op sijn vordeel stont, d'onse hadden een steil heuveltien, énigen wech tot de vesting, opteklimmen, dwong hen met stenen en roers te rug, dat onder ons noch énige doden en gequesten veroorsaekt heeft. het gevaer was groot, twelk dees en gene (anders dappere krigers) gretich souden hebben willen ontsnapt, maer weerhiel'er de sorgeliken onversaechdheid van den *Superinten-*

die einlik, de kans, by langer anhouding, voor ons te bloedich siende, teken ten aftrek doen liet. Twe der heerlikste gaven van een Veld-heer sijn, dat hy weet te bevlitigen, het Leger, door Victoriën, niet uitgelaten, en, door neerlagen kleinmoedich sy. Desen trant heeft hy omsichtich gevolchd. D'overwinst van *Loky* deed hy, door d'*Erangse* tocht, krimpen, de *Noulasen* uitval quam hy met trooftreden tot de gequetsten, priselike tegen de gesonden, te moet; t'Was den loop van het oorlog te verlisen en winnen: den moed mostmen, in voorspoed, niet te hooch heffen, in tegenspoed te laech laten sakken. Hy selfs, schoon desen neerlaeg hem het hart na by overstulpte, heeft sich uiterlik blymoedich getoond, om, in tegen en voorspoed, Soldaet ten voorbeeld te strekken. De gequesten wierden verbonden, de doden begraven, welkers getal twintich koppen beliep. Den *Lieutenant*, voerder vande voortrop, wierd, ook na het oordeel vanden *Superintendent*, deses onheils, veel schuld toegeschreven, vermits hy, buiten

buiten last, en te los op vyands vesting uitbarste. Missach, volgens 'tnaukeurich oorlogs recht op het hoochststrafbaer, indien men dat stip sal willen onderhouden. Met den *Kapitain Laut Schaydy* had hy, onder *Nolas* wallen, ruimen tyd geschermusteerd, en stond de kans hachlik, so als hem een kap, boven d'ogen, toegebracht wierd, en d'einsende om het bloed aftevagen, over dees of gene 'oneven heid, hem doen struikelen, wanneer het gevaer vermeerderd wierd; sijn leven hing toen aen een draed; gelegenheid tot opstaen was hem verboden, hy sach dan sijn dood voor oogen, anders niet konnende doen, dan de kopgerige slagen flauwelik, op schild en swaerd, afschutten. Nu begon hy stappens te verslappen, als enige waechalsen, uit spijt, sulk een braef Soldaet, in haer aller tegenwoordicheid, so schandelik sou worden vermoord met den hoet in d'ogen, toevlogen, hem sodanich uit *Schaydys* Klauwen rukkende. Den *Superintendent*, die gevallen na gewicht weet te schaffen, liet, van betoonden koenheid, de

Oorlogse feilen waer om niet altijd Oorlogsftich gestraft.

de begangen misslach overwinnen: de strenge krijswetten weken voor onversaechde dapperheit. Hy schatte, d'onse de vesting al in anvang souden hebben veroverd, waer Soldaet den Lientenant, met gelyke koenheid, ingestapt, bleef deshalven, men een berispelik vermaen genoechd; in toekomend had denselven op bevel, geen eigen keur te passen. D'oorlogsen gerechtichticheid straft de geringste feilen, se haet wyd gesochte gedingen, is voorvarend, slaet alle beroepelike uitvluchten af, welke den borger rechter bywijl anneemd. Het opschorten van straffen is, in steden, so gevaerlik niet, als in legers, daer veeltijd vaerdich recht, ten spoedigen affchrik, vereistword. Echter hebben veel doorluchtige mannen, in verscheide feilen, als se by dappere soldaten, sonder moedwil, bedreven waeren, dese gestrengheid gematichd, ook bywyl uitstekende daden, schoon, na luid van het oorlogs recht strafbaer beloond. De sodane is den *Superintendent* omtrent dit geval, gevolchd. *Lieutenant wierd met hoger staatnaem*

en

en maendeliken loon verrijkt. het leger nu, volgens last, afgetogen, heeft *De Vlaming* hem, op dees en geene oorlogs gevaren, verontledichd, mitsgaders de tegenwoordigen hoedanicheid, met de schalen van voorsicht, naukeurich overwogen. Soldaet was afgesloofd, de gequesten hadden safter gemak, bei rust, van noden: ook was hy selfs ten besten niet gesteld. Dese bedenkelikheden hebben hem te laesten tot opbreken doen besluiten. Onder *d'Eranse* wechwysers was een Gevangen aen dit gewest padkondich, desen heeft d'onse op beloften van vryheyd en schenkagie langs een steil neerdalenden weg tot het strang van *Erang* afgeleid, daerse *Verheiden* (hy had den *Houlongsen* rook sien opgaen) geland vonden, in waenschijn van optocht ten vyand waerd. Hier sou licht een beklagelik ongeluk gebeurd sijn. *d'Erangse* besetters, onse swarten voortrop op strang siende uitkomen, sonder by denselven énich Hollands teken te vernemen, hadden het gevoelen, den vyand, door den *Superintendent* nagejaechd, de vlucht der-

derwaerd was komen nemen, om langs het ſtrang, geen veiliger open hebbende konnen uitvinden, tot haer *Erangſen* beſet-plaets te raken, daer toe hen de gelegenheden ruim genoech vertoonden. *Verheiden*, van der ſwarten afkomſt verwittichd, keerde terſtond te rug, en tooch den gemeinden vyand ſchikkelik te moet maer de Neerlandſe vaendels, ſtappens te voorſchijn komende, hebben het geſchapen onheil verhinderd. Inmiddens was den *Superintendent*, neven het gros, mede tot het ſtrang afgeſakt; wanneer op ſtond laſt gegewierd, den vermoeiden ſoldaet met de gequetſten na boord te voeren; hy ſelfs voer aen het jacht de Zémeu, daer hem de koors andermael overviel; oorſaek op de Leuwerk gemax halven, overging, vermits 'er ſijn gantſen omſlach binnen gebodemd was. Nochtans heeft hy ſijn ſiekte ſo veel niet toegegeven, daer Compag. dienſt door verwaerlooſd wierd. Anderdaechs liet hy, over de vloot onderſoeken na willige en haer mans genoech kennende Soldaten; (met onwillich moei volk is eer na als

Den Superintendent word andermael ſiek.

vor-

vordeel te bejagen) om andermael tot den vyand een tocht Landwaerd in te doen. Omtrent 900. so Neer als inlanders; Waren hem tot *Erang* gevolchd, nu vertoonden haer na by gelijke 400. tot het werk gretich, welke den *Superintendent*, onder *Verheidens* gesach, berchwaerd afgevaerdichd heeft; met bevel, hein *Nola* een kleen hout vestingtien optewerpen, om daer uit dagelix de bossen te door snuffelen, ook al het, so nagel als kostdragend, geboomt te vernielen. Dit heeft, in den muiter sulk een schrik veroorsaekt, hy hem, sonder langer stant te houden, voor het d'onse gewaer wierden, op de loop begaf. Welke tyng, onangesien sijn swakheid, den *Superintendent* vlug te been heeft gemaekt, en derwaerd doen spoeden. Hy vond het vloek-verwantschap, ook de gantse *Erangsen* besettingen gevlucht wanneer onnodich geacht heeft, Soldaet daer langer te laten vertoeven, maer stak de verlate leger plaetsen, neven énige geplukte nagelen, die binnen de vest gevonden wierden, in brand, sakkende daer aen met

Wind Erang.

de macht strangwaerd en voord na boord, de reis tot *Hila* ondernemende, om hem, ook den vermoeiden Soldaet wat te verposen. *In dartich dagen tyds is hy Meester van beide vyands hoofdplaetsen Loki en Erang, ook teven heerschap geworden van het gants landschap Warnoela*, daer op de vluchtelingen aller wegen nagespoord, en veel der selver dood geslagen wierden; maer stierven 'er meer van honger en kommer als door het swaerd, dat d'onse, by de dode lichamen, nu en dan in het bos, hebben vernomen: d'overige namen de vlucht tot de naburige eilanden *Kelang* en *Bonoa*, *Madira* en *Schaydy* na *Manipa*, en van daer tot *Bouro*, voornemens eerstdaechs na *Makassar*, reis te vorderen, en by die Vorst om bystand antehouden, daer hy (so voorgaf) van versekerd was, den muiter in dervoegen, tegen Koning *Mandarsha* en de Compag. wonderlik in hardnekkicheid voedende.

vertrekt tot Hila.

Madira tot Bouro gelyk ook Schaydy en voord tot Makassar.

Verheiden bleef het gesach aen *d'Erangsen* kant bevolen, met wyder bevel, hy had, daer alles doenlik

hebben-

hebbende verricht , andermael na *Assahoudys* en *Hennetelos* inhammen overte steken , om te sien , of het nagelschillen, om en by die streken, volgens d'eigendlijken mening, was voltrokken , mitsgaders de geen over het hooft mochten sijn geslagen, vorder uit te rojen: 'twelk door hem, tot matelikgenoegen van den *Superintendent* volbracht wierd ; wanneer, na luid van sijn last, tot *Hila* mede verseild is, en,met verlof, over den *Hitoelamsen* wech, tot het Kasteel gevoeteerd, om sijn huislike saken geringen tijd bytewonen. Kort te voren hadden sommige uitvoerders vande moord der besettelingen op *Nousatelo* (een der eilandjens, de drie gebroers genaemd tussen *Larike* en *Ourien*, weinich van het strang, in Zee gelegen) het grouwelik schelmstuk, met een afschrikkeliken dood, geboet. *Ettelike wierden van scheepsboord gevleugeld, in see gestoten; ygelik, die wilde, stond het vry, deselve, met stokken, braedspeten houwers doodteslaen.* Dit was so haest gedaen als het veroorlofd was. *Soldaet, van Mattroos geholpen kapte gretich'er op in daer*

Straf over de moorders onser besettelingen op Nousatelo.

toe

toe van een rechtvaerdigen wraek alleen angeprikkeld: sy hadden onse *Nousateloſe* besettelingen, in gelyker voegen vermoord. *Andere, die de stokebranden geweest waren, wierden de meinédige tongen uit den hals gerukt daer aen geledenbraekt. De rest, tot dartich stux minder schuldich, ook slaven, de last van haer Meesters hebbende gevolchd, gingen, na dat eerst gegeseld waren, met de keten vry.* Dit was de twede wraek op het vloekverwantschap, wanneer ook énige so *Hitoësen* als *Latimorse* inlanderen, welke beticht waren, van d'algemene beroerten mede kondschap gehad te hebben verhoord, te plei gebracht, en, na luid van rechten, scherpelik ondervraechd sijn; blyvende den *Superintendent* van besluit, dese kust en Compag. vordere onder horige landen van vele quade geesten te suiveren, ten eind sy deselve eenmael in rust en sekerheid mach blyven besitten. Gedurend welk onderso ek, verscheide doodschuldige, stukken, ten laste van *Ioan Pays*, te voorschyn wierden gebracht: daer van den *Superintendent* voorgenomen heeft sich, t'siner tyd, te laten dienen.

Ioan Pais andermael beticht.

Inmid-

Inmiddens heeft hem Soldaet op *Hitoë* wat verquikt, daer toe, op afkorting siner maendgelden, middelen wierden vertrekt. De tyd en verandering van het land deden hem stappens in wakkerheid herleven, ook van langer stilleggen de walg hebben.

Den veldheer vertrekt tot Ihamau.

Jhamau bestaet uit acht vlekken, gelegen op het eiland *Honomoa* en het vlak van een steile klip. Dese landsaten hadden hen mede met meineed besoedeld, en *Madiras* bedryf ingelijfd. Twe harer vorsten, neven den aerdspriester waren de blaesbalken van dat vuer: Om deselve tot gehoorsaemheid te brengen, besloot den *Superintendent*, de frisheid siner Soldaten by het hair vattende, onder het gesach van den Majoor *Verheiden* onse macht derwaerd aftevaerdigen. Maer, van desselfs swakheid verwittichd (hy was, somen voorgaf, van een hevigen koors bevangen) ondernam hy die rees persoonlik, hebbende te voren gelast *Lokys* besetting te lichten, en de vesting aftebreken, daer nu niet langer nodich sijnde. voor *Jhamau* komende, wierden d' inwoonders, door een harer landgenoten,

noten,tot afkomen aengemaend,datſe telkens, op dees en gene uitvluchten,hebben opgeſchort:Oorſaek hy tot geweld geſtapt,en, met Soldaetinde boots gevallen is, met ontwonde vanen te land, en ſchikkelik topwaerd vorderende. Andermael,voor het jongſt, liet hy den borger tot plicht noden, hebbende liver door ſaftmoedicheid, dan oorlog, het geding te ſliſſen:twelk te lang anlopende,is het gros hoger opgerukt. Maer even als hem den *Superintendent* ter gang mede opgorde,quamen de drie geeiſte belhamels,in witten gewade (offe ter dood gaen ſouden) tot ons afſakken, die hy na kort geſprek, onder bewaring éniger lijfwachten, beneden, na boord en voord tot het kaſteel heeft laten voeren, ook alles, wat door handen gemaekt was, neerſtorten; blyvende den inwoonder wyder gelaſt,ſich dadelik van boven, metter woon, in het vlakke veld te vervoegen. Waerlik een heerliken bloedeloſen victory,noit by ymand, tſy Moor, Portugees of Neerlander, in honderd jaren bevochten; ſijnde, in gelijk geval, voor deſe klip, wel-

Dat gewonnen word.

eer

eer twehondert man gesneuvelt. Het Eiland *Honomoa*, daer op *Ibamau* gelegen is, staet onder t'gebied vande Compag. gelijk ook *Ibamau* selfs. want, het kasteel by d'onse gewonnen, is ook gewonnen het voorrecht, dat de *Portugesen* in, om en op *Amboina* hadden, diens onderdanen ik bevin, dat de *Honomòërs* en *Jhamauêrs* geweest sijn. Het is een krukkeloos schatten van de *Ternataensen* kroon, gelijk my veelmael, van den Tollenaer *Sopy*, verhaeld is, twelk sy op dat eiland doed, om dat 'er moren wonen. Met gelijk recht souden ook den *Bantammer* en *Mataram* (twee mogende koningen op het eiland groot *Iava*) de stad *Batavia* konnen eigenen. Dit landschap is seer vruchtbaer, en leverd, boven de nagelen, veel *Kalappus Oly* uit, bequame vetticheid tot de lamp, ook, vars sijnde, het braden van vis, daer d'inlanders den selven smakelik weten toetemaken, dat tussen vis in oly en boter gebraden, geen of weinich onderscheid is, en bywijl naugeraekte scherpe tongen door bedrogen sijn.

Honomoa beschreven.

Nu begon de tyd te naken, om d'

eilanden

Tocht tot Xoula onder nomen.

eilanden *Xoula* te besoeken, daer de vonken van het meinedich vuer haer mede hadden uitgebreid. Den *Superintendent* liet dan, het geen op *Honomoa*, omtrent den *Jhamauer* te verrichten bleef, den Neerlansen Gesachebber *Danen* bevolen. Tussen *Amboina* en *Ternate* vertonen hen, in het vaerwater, drie eilanden, onder een algemenen, naem *Zoula*, den zevarenden man bekend, *Zoula Bessi*, *Zoula Talyabo* en *Xoula Mangoly*, anders *Tsjapelulla*, van ouds den Koning in *Ternate* onderhorich. Deswegen voerde daer, in dese tyden, het opperst gesach den *Kimelaha Terbile*, een moedich Prins, maer van trotsen inborst. *Madira* en *Schaydij*, wetende hoeveel haer aen dat gewest gelegen was (het is midwaters, ook, voor de geen uit *Ternate* na *Amboina* en te rug willen, wel geplaest, en overvloejend van Leeftocht) hadden den *Kimelaha*, van aert onrustich, eergirich, in oorlog meer als vre behagen scheppende, door verscheide middelen t'hen waerd bewogen, hem also haren meinedigen handel mede inwikkelende, ja so wyd van

Terbile vald den muiter toe.

sijn

sijn schuldigen plicht verleid, dat hy sijn koning afswerende, de wapens tegen denselven en de Compag. opgevat, mitsgaders *Schaydy*, op sijn aller eerst overkomen, uit *Ternate*, in *Amboina*, die plaets angirende, met sommige bevolkte *Korrakorren*, onderstand heeft gedaen. Selfs had hy hem gretich verselschap, maer was sulx, door een brandende koors, belet. Over de Compag. had hy, niet te klagen wantse hem noit beledichd had, ook kon hy geen reden bybrengen, welke sijn afval vanden koning konden verschonen, veel min enigen glimp geven. Den *Superintendent* om alles personelik t'ondersoeken, heeft hem, met de Neerlandse macht, van inlandsen bystandy versterkt, derwaerd gespoeid. D'eerste anker plaets was voor *Gay*, vlek op *Zoula Bessi*, hein het strang. De witte vlag, teken van vre, waide van after, ook wierd onse klene schuit 'twe drie malen, met een gelijk vlaggetjen, tot d'inwoonders afgesonden, met versoek, sy wilden aen boord komen, om den *Superintendent* van den staet der landen bericht

bericht te doen, en wyders met hem, over haer saken, mondeling te redeneren, daer toe hy vanden koning, haer wettigen vorst, volkomen last had. Te vergeefs, het daer gesachhebbend hoofd bracht tot onschuld in: hy stond onder het opperste gebied van den *Kimelaba Terbile*, sonder wiens last onmogend was yt te ondernemen; denselven onthiel hem niet wyd van daer, wy konden personeliik met hem spreken; wat 'er dan beraemd wierd, sou hy dadelik goed keuren, en gehoorsamelik na komen. Ongegrondeerde uitvluchten: want niet *Terbile* maer *Mandarsha*, haer opperſten Gesachebber is, *Terbile* daer niet anders als sijn plaets onder titul van Koninglik stehouder, bekledende: aen hoedane bevelhebbers d'onderdanen geen langer gehoorsaemheid schuldich sijn, danse haer, tegen de geen, van dienswegen sy het gesach voeren, trou bliven dragen, sijnde den borger, in het tegendeel, niet gehouden deselve in meineed tevolgen, want hy sich, sulx doende, aen gelijke misdaed schuldich maekt. Den *Superintendent* is

dan

dan tot de wapens, ook te land, getreden. De witte was nu in een rode vlag veranderd, gewoonlik sein ten oorlog: wanneer d'inlander, met pak, sak, op de loop is gepeurd, boswaerd in de vlucht nemende. Wy volchden hem, omtrent een mijl weegs, na, maer tael noch teken van denselven vernemende, keerden te rug, staken het verlaten vlek in den brand, vernielden de by gelege tuinen, kapten sommige kalappies bomen om: daer aen verseildenwe kustwaerd hoger op, niet wijd van de plaets daer *Terbyle* toen ter tijd hof hiel, waer wy het setten, wanneer verscheide Landsheren den *Superintendent* quamen besoeken, die hem toen op een onser inlandse vaertuigen had begeven, over welke den meesten Soldaet ook verdeeld was, om te geswinder aen en van land te raken. Met deselve heeft hy lang gesprek gehouden, op haer staet en plichtplegenheid slaende. Si bekenden schuld, maer waren, door *Terbile* daer toe gedwongen (over welkens onhebbelik heersen énichsins klachtich vielen) en onmogend hem

te

te konnen tegenstaen, hadden, emmers in schijn, sijn bedryf moeten toestemmen; nu waren sy bereyd den Koning en de Compag. trouwelijk te helpen, tegen dewelke sy noit d'-nigen wrok van misnoegen hadden opgenomen; wes si vergiffenis van haer bestaen versochten; die hen, so s'oprecht handelen, toegeseid is; so niet, hen verderf stond tegenwoordich voor de deur, en vaerdich met geweld de sael, intedringen. Sy hadden teweten, onsen overkomst niet strekte tot haer verderf, maer bescherming, en om 'er van *Terbilas* overlast, als mede *Madiras* geweld te vryen. Sommige *Ternatanen*, meplichtich aen den afval, waren van *Schaydy*, tot *Terbilas* onderstand, voor desen daer gelaten; deselve heeft den *Superintendent*, neven den *kimelaha*, van haer gevorderd: want dit een van de voornaemste oorsaken is geweest, die hem tot desen tocht angeprikkeld hebben. Sy beloofden hier toe haer hulp, en uiterste gediensticheden; waer op de vergadering gescheiden, en d'inlandse edelen landwaerd vertrokken sijn, onder

der ernstich bevel, haer met het vangen der *Tarnatanen* en *Terbile*, sonder verlet, te haesten. Maer het selveste lang anlopende, en sy andermael aen boord komende, heeft hy 'er aen het jacht de Leuwerk, in gyseling, gesonden, daerse niet van souden onslaekt worden, voor de haren, wien het geoorlofd was dagelix hen te mogen verspreken, sulx hadden verricht. Door desen middel wierden, nu en dan, tien *Ternatanen* aen onse handen gevangen overgeleverd. Dit heeft der *Orangkaijen* ontslaking veroorsaekt, wanneerse einlik ook *Terbile* afgebracht hebben; welken den *Superintendent*, van sijn komst gewaerschoud, aen boord halen liet, Den *Kimelaha* was nau overgestapt, of vatte terstond een siner goude krissen (hy had'er twe) by de punt, en bood 'er, met groten neergebogen eerbied, den *Superintendent* aen, diese ontfangen, hem vrindelik verwellekomd, en neven sijn syde heeft doen neersitten. Over en weer vilen verscheide reden; einlik bracht hy den *Kimelaha* so wijd, denselven sich, met sijn gants

Hof-

Hofgesin, daer aen het strang, in een optemaken woning (waer terstond aen gearbeid wierd) sou neerslaen, om met den ander, over de gemene saken, gevoegeliker te raedslagen: hy verkreech, ten beschikking van sulx, afscheid; wanneer kort daer op sijn vrouwen vorder omslach tot het nieut geboud huis afgesakt sijn. Maer *Terbile*, tsy datter in het wesen van den *Superintendent* énige dreigende merken vertoonden, of dat hem het gemoed, wegens de misdaed van geschonden hoocheid, overtuichde, bleef after: De mossen vligen so lang om de knip, tot s'er inraken: so is het ook met hem gegaen. Hy nu te laet sijn onbedachtheid speurde, hiel sich terug, en socht veiliger schuilplaets als het strang vruchteloos. De Groten van het land bequamen last, hem na en optesporen, ook wierd haer, of het geviel, hy onwillich waer, den *Gnataboudy* der *Amboinse Mardykers* (welke vrye kriste swarten sijn) neven ettelike, so Neer als inlandse, soldaten toegevoechd, om hem, by tegenstand, weldich te

dwingen

dwingen, of, geen ander open sien-
de, onder den voet te schieten, hy,
voelende alle omwegen ter vlucht
voor hem gesloten waren; sijn eige
landgenoten liten'er tot sijn nadeel,
gebruiken, gaf sich goedwillich o-
ver, wanneer, met sijn wyven en
bywyven, aen het jacht de Leuwerk,
by de *Ternatanen*, gevoerd is. Hem
wierd de kajuit ten gebruik ver-
gund, d'andere wierden, om van 'er
bet versekerd te sijn, met de benen
in een lang blok gesloten. *Terbila*
had, gedurend sijn gesach in dat ge-
west, énige jonge dochters, tegen
wil harer namagen, t' hemwaerd
genomen, en beslapen: dese, op het
versoek harer bloedverwanten, gaf
den *Superintendent* keur, mede te
vertrekken, of tot' er vrinden te ke-
ren. Enige, t'sijn waerd ten besten
niet genegen, bleven te huis andere;
welke schenen hem liever te hebben
of wel schaemt en schands wegen,
sijn gevolchd. Sodanich hebben-
we desen Landstreek tot gehoor-
saemheid gebracht, die, sonder wy-
der te beledigen, in wesen blyven
lieten, doende eenlik d'inwoonders,

Geeft sijn gevangen.

bei van *Mangoly* en *Bessi* (de *Talyabers* bleven hardnekkich volharden, haer landwaerd in holen en bossen verschuilende) door gestaefden ede, aen Koning *Mandarsha* en de Compag. op nieu verbinden. *Sengadye Mangoly* (die hem, omtrent het vangen van *Terbile* en de *Ternatanen*, gants vlytich gedragen had, ook een van d'eerste geweest was, welke tot ons waren uitgekomen) heeft hy, op toeslach van den Koning, in *Terbilas* plaets, tot stehouder, over dese gewesten, gesteld, hem tot raden toevoegende d'Amtheren *Fatumatta*, *Waitina* en *Falou*, die het met de Compag. oprecht schenen te houden.

Verrichten op Manipa

Hier nu alles wat' er te verrichten stond, beschikt, sijn wy, over *Bouro* tot *Manipa* geschept. Het jacht de Leuwerk was, met den *kimelaha* en sijn omslach seer belemmerd, dat den *Superintendent* op de *Korrakor* verblyven deed, en met denselven derwaerd reis vorderen. Dit eiland was van d'onse voor desen verscheide malen doorsocht, ook menichte nagel en *Sagou* bomen op ver-

vernield, maer, om dat hy sich, in de gantsen uitroeyng, niet gerust kon stellen, hebbende sulx, nu en dan, door andere moeten laten doen (op een tyd over al tegenwoordich te sijn, is den mensch onmogelik) heeft hy Soldaet noch mael daer aen land geworpen, het leger tegen over't-*Patatus* eilandjen, waer eertyds het inlands vlek *Louhou* gestaen heeft, neerslaende. Inmiddens quam 'er het jacht de Leuwerk, af en aen, te voorschijn, dat terstond Kasteel waerd afgevaerdicht is, met bevel aen de scheeps over heden, datse hen, so haest *Terbila*, met de gevange *Ternatanen*, aen land geleverd was, *Manipa*-waerd hadden te spoeden. Ondertussen liet hy dat gantse gewest, van verscheide troppen doorkruipen, en alles wat op veld en wegen gevonden wierd, vernilen. D'inlanders d'onse andermael op het eiland gelegerd siende, hadden 'er wijk in een hecht werk (landwaerd op een seer akelich geberchte) genomen. *Frans Smallen*, omtrent desen hoek swervende, heeft denselven eerst op, en terstond daer

van den *Superintendent* de weet gedaen, die, sonder uitstel, met de macht derwaerd is gerukt. Den Majoor *Verheiden* was nu tot vorigen gesondheid geraekt, dat hem dan ook tot den *Superintendent* heeft doen keren, welken, omtrent een uyr scheppens van de legerplaets, gemoet, in sijn vaertuich overgetreden en voord mede vesting-waerd getogen is. Hier gekomen, heeft sich den *Superintendent* op en omtrent denselven weinich neergesteld, het oog, met opsicht, her en derwaerd kerende, einlik heeft hy twe paden bespied, waer langs den vyand van after, daer hem een kleen verheven heuveltjen vertoonde ook de paden op uitvillen, sou konnen worden verraft. Se schenen beswaerlik te beklimmen, maer niet ondoenelik: daerom hy de lieutenanten *Laurens Keler* en *Frans Smallen*, twe hartvochtige Soldaten, yder van vyftich wakkere basen gevolchd, derwaerd heeft afgevaerdichd, met last, niet eer op den vyand los te branden, voor s'het heuveltjen inhadden wanneer 'tsich liet

ansien,

ansien, d'onse met tastelik vordeel, inde vesting en op den muiter souden komen vuer geven: van voren sou hy den vyand schootbaer houden, om hem, door desen krygslist, te verschalken. Het pad was hier wel gemakkeliker, echter niet raedsaem, de besettelingen daer alleen antedoen, deselve nu in 'er jongste wijk plaets, en, by verlies, raedeind sijnde, dat haer dan ook licht, van een kant angetast, als wanhopende dolle menschen sou doen vechten, maer integendeel, van after wordende overvallen, als niet wetende, waer het hadden waertenemen, tot de vlucht dwingen. De lieutenanten sijn dan ter gang gepeurd, en lukkich opgeraekt, doch *Keler* eerst, daer door de vyanden (gelyk den *Superintendent* wel gegist had, van sodanen schrik bevangen wierden, sy, sonder énigen vorderen tegenstand, de wapens afwerpende, haer ter vlucht begaven, alle wegen even goed sijnde, die 'er slechs uit onse handen voerden. Se storten haer, hol en bol, over de vesting heen, den berch na de laechten afrollende; dat

daer der vyanden jongste wyk-plaets winnen.

schrikkelik om sien was, en gewis vele sal hebben den nek doen breken, of verminkt. *Kawassa* (so was die landvoochd genaemd) wrong hem door de doorne heiningen en voetangels daer het fort rondom, mede beset was, het in dier voegen te nauwer nood ontkomende, want hy so kort vervolchd wierd, dat sijn tulband den geen, die hem meinde te grypen, in handen bleef. Sodanich is dat sterke werk, door het voorsichtich beleid vanden *Superintendent*, sonder aen onse kant ymand te verlisen, veroverd; daer voor den mildryken God gedankt sy. Waer den vyand moedich geweest, wy souden veelicht de victory so goed koop niet hebben bekomen. Uit eigen aert, buiten menscheliken arbeid, was dit werk, na ógenschijn, onwinbaer, ook so vast en hecht geboud, dat, waer hier een ander voorgekomen, die s'heren dienst so stip niet had beyverd, denselven sou, onverrichter saken, op het eerste gesicht alleen, te rug sijn gekeerd. So veel is'er aen een gau krijgsvoochd gelegen, welken, met

voor-

voorsicht, kan duiden wat scha of vordeel baren kan. Dapperheid, sonder wysheid, is een tomeloos paerd, een schip sonder roer: sodanen mannelikheid kan selden gewenste vruchten baren. *De Vlaming*, wetende dat de gelegenheid after kael is, en van voren by de tuiten moet gevat worden, salmen 'ernut van hebben, liet den vluchtenden vyand, van verscheide troppen, op de hilen volgen, om' er stappens meer en meer te benauwen, welke, nu en dan, énige gevangens bekomen hebben: onder andere wierd hem, door den Kapitain Lieutenant *Oudhoorn* (met welken titul hy voor *Noula*, vermits betoonden valiandise, verheerlikt was) een geboren *Tomelhuêr*, met soon en slaef toegebracht: denselven, na énige vragen en andwoorden, heeft hy, als volchd, toegesproken..

Gy sijt nu myn gevangen, en, uitwisend het oorlogs recht, euwich in slaverny, hebbende u, dat meer is, door den meinedig en afval, doodschuldich gemaekt. Tegenwoordich is'er geen middel gelyk ge siet, om t' ontkomen, *wantge*

Ambon spraekt tot een gevangen Tomelehuer.

wantge in myn geweld en gebonden syt. Jk kan u inde keten laten klinken, elwaerd, tot wyd afgelege landen, versenden, of, ten meerder sekerheid, om hals brengen. Maer, u onnosel kind ansiende, heb ik my van barmharticheid laten overwinnen, en, de bedreven misdaed vergetende, vastgesteld, u in ouden vryheid t'herstellen, indien g'u na myn voorslach sult voegen. Tot u landgenoten dan hebtge te keren, veinsende, omtrent deselve, onse handen ter sluik ontslipt te sijn: wanneer, met opsicht, trachten moet, dees engene'tuwaerd te verlokken. Geven u sommige hier in gehoor, treed dan vorder: gaet hen, met bewegelike reden, aen, sy het gemuitineerd rot verlaten, en tot ons uitkomen, haer van onse goedertire hoedanicheden, versekerende. Maer voor-al moetge sien uit te werken, so de gelegenheden haer enichsins gevoegelik tonen, dat Kawassa *my gevangen toegebracht word. Middelerwyl sullen u soon en slaef, tot borgen van u trouheid hier verblyven. Ik sal 'er selfs het oog op hebben. Bei sullen s'u, na verrichter saken, hersteld, ook honderd ryxdaelders geschonken worden. handeld op-*

oprecht

recht want by het allerminste stipjen valsheid, dat ik, omtrent desen handel sal speuren, hangd het leven van u soon aen een draed. Ik sal hem, sonder énich medogen, tot stukken laten ryten. So heeft den *Superintendent* geredeneerd, maer het slot ver buiten meining, om den Moor, van linkse onderhandelingen, de walg uitteboesemen. *Kalabou* (so was de swart genaemd) schoon desen voorslach gevaerlik was, heeftse echter angenomen, daer toe, door d'eigenaertigen toegenegenheid, die alle menschen, tot haer vrydom, angeboren is, ook de vaderlike liefde tot sijn kind, angeprikkeld. Hy heeft dan onkruekelik trou beloofd, peurende, om sijn opgeleiden last te vorderen, terstond bosswaerd op reis: wanneer kort daer aen van een ander aenslach, op het eiland *Bonoa* kondschap gedaen is. De twede stem van dat eiland, genaemd *Lenoire*, was van ouds tegen den *Sengadje* wangunstich ingenomen, maer had sich, te sluik of openbaer, noit konnen wreken, dat hem einlik te rade deed worden, sijn toevlucht tot de

Compag. te nemen, om sijn onvermogen, door haer vermogen, te schoren: onder wyder vertrouwen, hy, neven sijn aenhang, in deser voegen, van meinedigen afval, quitscheldіng sou erlangen. Hier op heeft hy een sijner vertroudste slaven afgevaerdichd, om den *Superintendent* van alle omstandicheden t'onderrechten. Het was een wenschelik maer gevaerlik werk. Aen dese kant speelde hem het groot vordeel voor ogen, dat de Compag. by goeden uitval, daer door stond toegebracht te worden, want dat eiland vol hoge, akelige bergen, klippen en rotsen, ook dicht in een gekronkelde bosschagien is, anders qualik als door verraed, te winnen: aen geen syde, nam hy in opsicht, welke gevaerlikheden by ongelukkigen uitslach, daer op stonden te volgen. Aen moed en macht onbrak het hem niet, maer hy wist ook wel, dat die beide, van wijsheid ontbloot, door eigen ongeschiktheid, te gronde gaen. Dees en gene bedenkelikheden hebben hem besluit doen

Onderhandeling met de tweede persoon op Bonoa.

nemen,

nemen, na dat daer omtrent, door *Verheiden* een weinich gevorderd was, den sake selfs t'ondertasten. Hy is dan met de macht, latende énige Soldaten, tot versekering der sieken, op *Manipa* blyven, na *Bonoa*, tot het jacht de *Leuwerk* overgesteken, dat, van het kasteel gekeerd, daer inde mond van de revier *Sengadje* op de wacht geankerd lach. Hier is hem, om den handel te vorderen, *Toalele*, broeders soon van *Lenoire*, aen boord bygekomen, en tussen haer beiden, na veel over en weer gehoude reden, dach, tijd en sein beraemd. *De Vlaming* had drie mael den anslach vergeefs ondernomen, nu door den regen, dan het afterblyven van t'bestemde teken toen hyse ten vierden mael hervat heeft. Op een donkeren avond, omtrent seven uren tijds, begaf hy hem in het vaertuich en op reis. Drie vyands wachthuisen mosten d'onse voorby, dat het sterk roejen verbood. Het minsten geluid sleepte vergeefsen arbeid met sich, flauwelik wierd 'er geschept, om de weerglans van het sout water

voortekomen. Die hen van hoe-
ſten of kuchen niet ſouden konnen
onthouden, hadden laſt aen boord
te blyven, of liepen anders gevaer
van gekriſt te worden. Het was
omtrent twaelf uren, als d'onſe de
wachthuiſen, ſonder gehoord of
geſien te, ſijn, op den rug hebben-
de, het beloofde ſein vernamen;
dat den *Superintendent* hoochlik
verblyden, daer na toe houden,
en einlik, het na gis midnachtſi jn-
de, vaerdich te land deed ſprin-
gen. Een *mange-mange* bos, diens
grond met ſpitſe ſtompels beſet
was, hadden wy, tot aen de kniên,
te door waden; oorſaek van een
tragen moejeliken voordgang: de
nacht ook maekte het gevaer ſchrik-
keliker, en gaf d'hoedanicheid
vande wech aen valſheid ruime o-
pens. Waer den anſlach met ver-
raed gemengd geweeſt, den vyand
had ons (menſchelik geſchreven)
licht in de pan konnen kappen.
Verſcheide Soldaten deden ſware
vallen, onder die ook den *Supe-
rintendent*, dat hem echter den
moed niet deed ſlappen, maer
ſpoedich

spoedich doenlik voortrukken. Einlik verviel hy in een snoder bos, daer het slik, slobberich en glad was, voor een blohart onwandelbaer. Soldaet schoon mat, en, door de beswaerliken wech, na by ademeind, is hem in het spoor, by de gits, gevolchd, by sijn piek geleid wordende: want de dicht over den ander hangende *Sagou* takken benamen d'onse tvordeel van het starlicht. De nacht begon nu voor haer broeder te ruimen, als sich den *Superintendent* onder den berch, vyands leger plaets, sach gevorderd. Het gros was, door duisterheid verscheide wegen ingeslagen; ettelike wel de meeste waren achter. Sestich krygers hadden hem alleen konnen volgen. Gering getal, om so gevaerlik een anslach t'ondernemen. Lang na d'andere te wachten was niet raedsaem, ook hachlik, want men niet weten kon hoe wydse noch te rug waren. Inmiddens sloech hy het oog op de rouwe steile smalle paden, welke haer schrikkelik vertoonden, en, by bestoken bedroch, den muiteling

wyde

wy de gelegenheden gaven, d'onſe teffens de nek te breken, ſonder een énich menſch in gevaer te ſtellen: Ook was wel eer de vader van de *Gits*, over gekreukten trou, aen het Kaſteel, onthalſd, twelk hy niet geſchroomd had den *Superintendent* voor twe dage, te verhalen; het ſy uit onbedachtheid, of om'er door te tonen, hy, in ſijn handel ongeveinſd was: ſpijt, die, by deſe gelegenheid, haer wraek, in onſen neerlaech, rykelik ſou hebben konnen bluſſen. Op welke gevaerlikheden *De Vlaming* ſich andachtelik hebbende te neer geſet, is hem angekondichd den Lieutenant *Keler*, met omtrent veertich man, den berch voor heen opgevoeteerd was, ſo dat 'er noch ruim een tal van honderd koppen gemiſt wierd: dat veel was, en hem ten hoochſten bekommerd heeft, eigenlik niet wetende, wat, in deſe gelegenheden, beſt aendehand ſou ſlaen. Bei in het voordtrekken en vertoeven ſtak gevaer. In het voordtrekken, om dat de macht kleen was, ſo groot een werk antevangen: ook moſten d'onſe,

d'onse, hoe gerinse waren, in twe troppen verdeeld worden te dienen, den eersten, tot het bestormen van den berch, den anderen om d'afgesonderde muitelingen van *Lyssydy* en *Kambelo*, hen aende voet van den berch hebbende neergeslagen, optescherpen. In het vertoeven was 'er sorch voor den Lieutenant *Keler*, reeds opwaerd gevorderd ook quam den dach hard andringn, in voegen, wildemen, voor den selven, yt verrichten, dat noodsakelik was, het dan hooch tyd wierd. Einlik rees hy, met een mannelik gemoed op, de gerechticheid van onsen oorlog desselfs swaricheden latende overstreven; met opsicht, sodane hachlike anslagen, meer door dapperheid van weinige, dan het geweld van vele, eertyds uitgevoerd sijn: wanneer hy den Kapitain Lieutenant *Oudhoorn*, met dartich Lontroers, tot de *Lyssydyêrs en Kambelers* heeft afgeschikt, neven de rest den optocht ondernemende. *Sa mannen* (*sprak hy*) *laet ons het werk kloek hartich volbrengen, wy sijn 'er in en moeten 'er ook door. Ider draech hem on-*

ver-

An-spraek tot de Soldaten.

verſaechd: Ik ſal u leidsman ſijn. Beſwyk niet volch myn ſtappen. Lang wachten is hier ſchalik. Daer boven ſchuild roem en buit. Klim op, ſie daer, dat gaet u voor. Dit geſeid hebbende, is hy, den 22. Van wintermaend, jaers 1652. ter gang gepeurd, en ſoldaet, door ſijn anſpraek gehartichd, hem, op de hielen, rakende, na een overſwaren moejeliken klautering, ſonder énigen tegenſtand, onder de veſting: het was nu hooch dach, als den *Superintendent* en *Keler* bei ſchitende denſelven inrukten: twelk den muiteling in ſulker voegen heeft verſchrikt, hy terſtond, ſonder eens op ons vermogen acht te ſlaen, wapenloos tot de laechten de vlucht genomen heeft, *De Vlaming* de veſt, Soldaet merkeliken buit overlatende. Den Lieutenant *Keler* was, toen hy boven quam, geen meer als veertien koppen ſterk, en den *Superintendent* ſo verſwakt, hy, den berch gewonnen, in alles, daer onder ſijn perſoon, den Majoor *Verheiden*, *Keler*, een *Krankbeſoeker*, twe *Artſen* en een *Tolk*, maer

Bonoa gewonnen.

achten-

achtentwintich man uit kon maken. Met welk gering vermogen desen akeligen volk ryken rotsteen gewonnen is. Den *Superintendent*, om te tonen, dat sijn degen niet op den borger, maer den hoofdmuiter, gespitst was, heeft terstond aen alle hoeken vanden berch, luidkeels laten uitroepen, dat de genen, die hen, aen de moord en diefstal van Compag. huerlingen en goederen, onschuldich kenden, dadelik souden te voorschijn komen, haer sou geen leed aen lijf of goed geschieden. Hier op hebben hen naby driehonderd mannen, vrouwen kinderen vertoond; daer over den Amtheer *Lenoire*, onder een titul van *Sengadje*, gesteld, mitsgaders haer alle den eed van trouheid afgenomen is. Inmiddens quam *Oudhoorn* mede boven in de vesting (hebbende het vlek der gerotteerde *Kambelers* en *Lyssydyërs* verbrand) ook trappelings ons verdwaeld gros: wanneer de muragien, welke op en om den berch stonden, afgebroken en na de laechten gestort wierden. Kort daer op

is

is den *Superintendent* met de macht, vande versoende inlanders gevolchd, tot de vlakten afgesakt, om op dees en gene saken noodwendigen orde te stellen. Alle uitwyken stéwaerd heeft hy, so nau doenlik, laten besetten, alsmede *Verheiden* gelast, den gantse Landstreek, daer omtrent, dagelix t'ontveilen; want de vluchtelingen op haer akelige wijkplaetsen nateftappen, was vergeefs gearbeid. Het waer te wenschen geweest, ons den dach so geswind niet overvallen had, wy souden onse winst (werelds geschreven) met groter segen verheerlikt, den *Sengadje* op het bed gevat, den *Patty* van *Kambelo* slapend beknipt, ook énige andere hoofdroervinken, onvoorsiens hebben overvallen, die nu, door dit belet, te hoop ontkomen sijn. Hoeveel er aen vyands kant sijn gesneuveld, heeft men noit op het nauste konnen vernemen: wy misten een Soldaet, welken, kort na d'overwinning, hoofdeloos in'tbos gevonden en daer begraven is.

Om-

Omtrent desen tijd wierd den *Superintendent*, door sijn Sekretaris *Livinu Bor*, angekondichd, *Kalabou* sijn bevel, by de *Manipese* vluchtelingen, hebbende verricht, tot onsen legerplaets te rug gekeerd was, met tyding, de muiters daer alle genegen waren goedwillich uittekomen. Blyde maer, die hem staende voets heeft doen besluiten, derwaerd overtesteken. Hy liet dan het geen, op *Bonoa* te verrechten was, den Majoor *Verheiden* bevolen, en gaf hem, met twe gemande roejachten, op reis. Tot sijn volkomen genoegen had den gesant sich, in sijn last, gedragen. Den *Sengadje Kawassa* en d' *Amtheren* van het eiland quamen hen nedrich voor sijn voeten werpen, met oitmoedich versoek, hy tegen haer op het strikste niet wilde dingen: se bekenden alle twevoudich den dood verdiend te hebben, maer waren, door *Madira*, schendich verleid. *De Vlaming* hem, na de gelegenheid der tyden voegende, heeft 'er vrindelik ontfangen, sonder hen te beledigen, ofte

Manipa voechd sich tot de Compag.

ofte yt anders opteleggen, dan datse de nagelbomen, welke noch elwaerd op haer landerijen ftonden, met verbod van oit andere te herplanten, felfs fouden uitröjen; datse gerich beloofd en ftappens gedaen hebben. Hy kon niet geraden vinden over defelve énigen ftraf te doen, om, door defen betoonde fachtmoedicheid, d'omleggende muitelingen tot de Compag. uittelokken, eer de verwachte *Makassarsen* byftandy, daer fterk van gerucht wierd, inde landen quam te verfchynen. Maer blevenfe allerwegen even hardnekkich volharden, nimand, uit defelve, tot ons affakkende; licht van de geruchte *Makassaren*, dat het naefte geloofd mach worden, fekerheid hebbende bekomen.

HET

Het darde Boek,

Van d'

AMBOINSE Oorlogen.

EVen voor het uitgaen van Wintermaend was den *Superintendent* tot *Bonoa* gekeerd, om de vyanden daer, die hen, op een akelich, hooch, rau geberchte, hadden te hoop gerot, over haer dollen krijgelheid te ſtraffen, of tot plicht aftedoen ſakken; wes hy hen andermael ſoen anbood: maer hebbenſe, als wanhopende menſchen, flulx afgeſlagen, neven andwoord: op den berch liever van honger te willen ſterven, dan tot de Hollanders uitkomen, welkers aenſichten

sy versworen hadden, oit meer t'-
anschouwen. Wanneer hy deselve,
reeds door den Majoor *Verheiden*
belegerd, met noch twej houte
vestingjens, heeft bekommerd;
om hen sodanich alle gelegenhe-
den tot de bossen en het water,
aftesniden, die haer trappelings
tot elend en gebrek gebracht heb-
ben, ook einlik tot de vlucht doen
sluiten. Dit is 'er, door omwe-
gen, so wel gelukt, d'onse 'tsel-
ve niet eer gewaer wierden, voorse,
énigen tijd daer aen, op het gelei
van een Lyf-eigen, op den berch
in 'er vesting quamen. Thans is
hy, over *Kambelo*, *Manipa* en *Ce-
rams Louhou*, daer, op verscheide
landsaken, noodwendigen toever-
sicht heeft gesteld, tot het Kasteel
vertrokken. Maer heeft hy bevo-
ren het leger, van *Manipa* opge-
broken, tot de kust *Hitoe* verson-
den, om daer voor een tyd, tot
versterking der swakste besettin-
gen te dienen. Inmiddens was aen't
Kasteel het groot schip Séland ter
reede gekomen, met versekering,
den *Makassar* ten Oorlog weldich
toeruste,

voerufte, om, op het versoek van *Madira*, tot *Amboina* overtevaren, en, neffens de muitelingen, de Compag. in 'er besit te beroeren. Kort hier voren hadden onse Kruisers twe Schepen vanden Portugesen Edelman *Francisko Fiëro de Figeredo*, op *Makassar* woonachtich, hein *Iapara* angeslagen, en tot *Batavia* opgebracht, daerse voor goeden buit verklaerd sijn, uit oorsaek hy, een geboren Portugees, onder een Portugese vlag, het vaerwater gebruikte, toen teken van vyandschap, want den Oorlog, tussen Neerland en Portugael reeds afgeklept was. Over dit nemen toonden 'er den *Makassarsen* Koning en Prins *Patengeloan* hevich misnoechd, gemerkt sy'er, so gerucht wierd, voor diep gedeelte, reders in waren; en sou, na den gemeinen roep, dat werk die vorsten dapper angedreven hebben, om *Madiras* versoek toetestaen. Hoe 'tsy, den *Superintendent* hiel sich in moed onkreukelik, bereyd alle uitlandse bystandijen koenhartich stevenen kop te biden. Ondertussen liet hy d'ankomsten tot de landen van-

Makassar rust sich ten Oorlog. tegen de Compag

Opmerk Omtrent het nemen der twe Schepen van Francisko Fiero.

van *Amboina* voornamendlik de Kust *Hitoë*, so nau ons vermogen lyden kon, allerwegen besetten.

Joan Pais komd weer in Amboina.

Met denselven bodem heeft den Gouverneur Generael ook den *Hativees Joan Pais* (daer hier voren meermael gewach van gemaekt is) te-rug-gesonden, hebbende op *Batavia* na by 'twe jaren, so gegijseld

Word gegijseld

als eigensinnich, gewoond, om op sijn saken nauwer ondersoek gedaen te worden, daer den *Superintendent*, gedurend sijn afwesen, volkome blijken van uitgevonden had; dat hem dan ook heeft doen besluiten, denselven, sonder met ymand in gesprek te komen, van boord aen land te halen, en op het Gouverneurs Huis te gyselen, om in toekomende, te gelegener tijd, ter scherper ondersoek gebracht te worden. Het hals geding vanden

Straf over de Xoulaese en Ihamause gevangens.

Xoulaësen stehouder, met sijn meplichtrrs, ook dat van *d'Ihamause* Koningen neffens haer Opperpriester *Lissaloân*, lach noch ongeroerd; oorsaek hy, met die meinédigers een eind willende maken, de raedsael heeft doen bereiden, haer te recht

recht getogen, en, uit de macht van haer Koning, die hem, sijnen't wegen, over de moorse heerlikien, gegeven was (want de Compag. noit ten naasten, aengaende d'eigendom éniger Landeryen, met die Vorst, heeft willen twisten, so se maer in gehoorsaemheid hen weer sijds bleven verhouden) op eigen vrywillich bekennen, ter dood gedoemd. *Aen de linker hand, het Kasteel inkomende, lagen, op het buiten plein, raex dartien hopen sand.* *Terbila wierd eerst onthalsd: Kloekmoedich trad hy toneelwaerd, en schikte sich onbeschroomd, met uitgerekten halse, tot den slach.* Beroemeliken hardvochticheid, waer die in een heusen boesem gehuisvest geweest. *Toen volchden de tien Ternatanen, ten gelijken Lot, daer aen de koningen van Iha en Nolot, na hen bevoren de bondbrakige rechter handen afgekapt waren. Maer den Paep, welken de snoodsten roervink, onder d'Ihamauers, en voorlang, by tyden van den Gouverneur Demmer, overliukson handel, in de keten geklonken was geweest, is levendich geledenbraekt:*

Terbiles hartvochticheid.

G doch

doch bleven de ſaken van *Ioan Pais,* ten uiterſten noch ongemoied; *en ſcheen die man ſich niet te konnen inbeelden, datmen dodelik tegen hem dingen ſou,* 'twelk noch énigen tijd uitgeſteld wierd.

Althans begon den *Superintendent* na tyng te verlangen, hoe de gelegenheden haer, gedurend ſijn afweſen, op d'eilanden *Manipa* en *Bonoa* mochten hebben toegedragen. Hy is dan derwaerd op reis gepeurd. Doch op *Tomelehu* bericht bekomende, aen *Waiſamma* op *Bouro*, reeds vijf oorlogs jonken, voorlopers van *Madiras* verſorchden byſtandy, angeland waren, onder het beſtier van *Beſſi Frangy, Makjanees*, is hy van beſluit veranderd, 'twelk daer heen geſtrekt lach, om tot *Bonoa* overteſteken, ontbiedende den Majoor *Verheiden* van daer, onſe beſetting wierd 'er niet langer nodich geſchat, maer, wildemen het Neerlands geſach geen kreuk geven, de *Waiſamſe* tocht. Metruim twe honderd wakkere baſen is hy derwaerd getogen, om metter daed te tonen, dat we den *Ma-*

Voorlopers van de Makaſſaren aen Waiſamma op Bouro.

kaſſer

kasser en muiter even gering ontsagen, en het gros, op het gelei van 'er noit armhartigen tropvoerder, te land gesprongen, mitsgaders tot den geruchten vyand opgevoeteerd. De gang had byna twe uren geduerd, toen d'onse einlik op een vlakte uitquamen, daer aen d'overkant van een revier (die 'er uit see diep Landwaerd inrekt) gewaer wierden een hecht vyands werk, gevaerlik, na oog-schijn, te bestormen, welken hem, op sijn vordeel (dat in het water bestond) onversaechd, op de wallen vertoonde, gemoed ons te beiden. *De Vlaming*, een der voorsten, veste terstond het oog naukeurich op en over der vyanden gelegenheden. Het waren geen Katten, sonder handschoenen, antevatten: daer ook lang te toeven was onwijsheid. D'onse stonden borstbloot. Sijn trompetter, hem op de hielen instappende, was even van een Lood geveld, als de vyanden op ons gros, geen steen worp van 'er vesting staende, teven hebben losgebrand. Te vluchten was sorgelik, ante-

vallen dodelik; doch we waren diep in het Land, daer om was het noodsakelik te winnen of roemelik te sterven. Einlik hebben d'onse hen tot den Storm opgegord. Den *Superintendent* om soldaet hoger moed inteboesemen, is persoonlik mede, neven de voorste, inde revier gesprongen (die men na by den middel doorwaden most) daer op hem het gros, met den hoed in d'ogen, gevolchd, en onversaechd de vyanden ingevlogen is, welke staphoudend waren, hen niet genegen tonende te willen wyken, doch waren d'onse niet min stout in het andringen. Einlik quamen s'elkander so dich op het lijf, sy ruimen tijd binnen de vesting, met kort geweer, handgemeen sijn geweest, en de besettelingen gedwongen wierden de vlucht te nemen. Hier verloren we *Hillebrand Hillebrandsoon*, Chergiant, kort te voren, van minder Krijger, tot die hoedanicheid gevorderd: want den *Superintendent*, ons vermogen op *Manipa* oversiende, had sommige luje gesachebbers tegen wakkere onversaechd basen, uit-

Vanden Superintendent geslagen.

uitgesift, en dat sno gebroet, nae den drogen rijs waerdich, voor swabbers, tot de scheepsboorden versonden. Het was een kort maer heet gevecht, echter, aen onse kant, met verlies eenlik van twe Koppen een veertien gequesten. Hoe veel 'er van den vyand gesneuveld sijn heeftmen niet konnen vernemen; maer is, buiten een bekomen kop, op het pad, daer we den vluchteling omtrent een mijl weechs, na jaechden, hier en daer veel bloeds gevonden. Desen winst was heerlik, in opsich het gevaer, dat 'er om en by school. Niet wijd van de vest, vertoonde sich een heuveltjen 'twelk over vyands hoofd-werk gebood, om waer van hem te dienen had de *Vlaming* den Lieutenant *Frans Smallen*, voor den anval, gelast het selven te besetten, en op den vyand, kans siende, van de hoochte vuertegeven, dat groot oorsaek van onse winst geweest is. Hier nu, 'tgeen 'er te doen was, verricht, sijn we langs de revier Strangwaerd tot de vaertuigen afgesakt, op wech twe jonken, met

rijs en Oorlogs noodwendicheden, verbrandende: dat al het vaertuich is geweest, 'twelc hier vernomen hebben. Dit geschiede op den seventienden van Sprokkelmaend, jaers 1653. het darden van *d' Amboinse* Oorlogen. Gedurend dit Oorlog sijn ons twe heimelik bestoke onderhandelingen, met den Muiter welgelukt; wes den *Superintendent* voornemens wierd, hier nu den darden anteknopen, en den *Bouroêes*, neven sijn gebuer, onder bebeloften an soen, tot ons uittelokken. Door geweld dit eiland te dwingen, was onmogelik maer, by minnelik verdrach, den Landsaet tot ons uitkomende, stonden daer door demuitelingen en alle uitheimse bystandyen, om desselffs vruchtbaerheid, diese dan souden missen, groot afbreuk te lyden. Seker verpandeling van den *Sengadje Kawassa* (die ook in desen optocht was) heeft hy 'er toe gebruikt welken *Superintendents* goede meining niet allen bespot, maer, met overslach van den meinédigen *Kodialy* (voornamer Amthéer op dat Landschap), sijn verradelik

Onderhandeling op Bouro mislukt.

radelijk voornemen so listich heeft weten te veinsen, het *Verheiden* byna met den kop sou hebben becost. Den Moorman wilde, met-handtasting van énich Neerlands gesaghebber (quansuis) versekerheid hebben: *Verheiden voer des na Land, maer nau was hy 'er op gestapt, of sach hem schichtich van een trop Laechleggers omringd; dat hem in den begin weldich verbaesde: het gevaer scheen onmijdelik, een siner scheppers was reeds geveld. Einlik week hy strangwaerd tot het prautjen. Een soldaet, op het voor stevendjen, met den musket in de hand, was, naest God, behouder van bei 'er leven. De vyanden bekommerden haer van alle kanten, maer wierden t' elkens door den Soldaet, daer s' hen vertoonden antewillen vallen, afgewesen, tot het vaertuichjen van strang t' zewaerd ingewrikt was, wanneer den Moor genood-rukt wierd, het selven te verlaten.* Dit snood bedrijf heeft den *Superintendent* dapper verstoord, ook terstond, na bekomen kondschap, met al de macht tot het vlek *Ilat*, daer 'tschelmstuk

gerokkend was, doen verſeilen, en daechs daer aen te land peuren, met opſet, daer om en by alles te bederven, maer wierd op veld noch in wech, énich huis of vaertuich gedonven, wes ons met de vernieling ſommiger fruitbomen moſten geruſt houden.

Langer was den *Superintendent* van opſet aen *Bouro*, op de *Makaſſarſen* vloot, te toeven: doch den ſuideliken wind, die daer een lager en hooch grof water maekt, dagelix hard op blaſende, heeft hem tot behoud der ſchepen, van beſluit doen ruggelingen, en tot *Manipa*, voor *Tomelehu*, op anker lopen, emmers ſo bequaem een plaets als *Bouro*, om den vyand inte wachten. Middelerwijl waren de ſaken in *Ternate*, met den Muiteling, veel veranderd. Den Prins *Kalamatta* (*Mandarſhas* jonger breder, welken van den Muiter, in *Manilhas* plaets, tot Koning gekoren was) leedweſen van ſijn bedrijf hebbende, had *Mandarſha* en den Neerlandſen Gouverneur om ſoen angeweeſt, en was, op toeſlach, neven

Kalamatta komd weer tot ons uit.

Ma-

Manilha, 'tonswaerd weer uitgekomen, met een ook de vesting *Gaillolo* overleverende, alsmede ettelike voorname roervinken. Maer was den losen vos *Schaydy* (die, in plaets van tot *Makassar* te vertrekken, kort na *Erangs* verovering, derwaerd was geschept) den dans ontsnapt, en tot *Sabou*, hecht fort der Muiters, gevlucht. Wat *Kalamatta* tot dit werk heeft bewogen, derwegen sijn verscheide gissingen. Ik sten met de geen, die gevoelen, hy, speurende *Schaydys* onbenoegen over sijn keur tot Koning, ingevolgen vresende, t'enigen tijd door hem belaechd en van kant geholpen te worden, den selven heeft soeken voortekomen, tot dat besluit deshalven affakkende. Maer de reden welke hy selfs van desen handel geeft, blyken by seker briefjen, den *Superintendendent*, tot sijn verdeding, toegesonden, daer van ik goed-geschat heb, den bekrompen inhoud hier by te voegen.

Sijn brief aen den Superintendent.

Ik Prins Kalamatta, vaerdich desen brief, met mijn groetenis, aen mijn Heer, daer by ik verklaer, dat mijn

 voor-

voornemen geweest was, neffens mijn broer tot Batavia *overtevaren, om mijn Heren den Gouverneur Generael en de Raden van India te sien en mondeling te spreken. Maer ben, my nader bedenkende, verbleven: goed uyrs: het Ternataense rijk, had ik toen de tocht ondernomen, sou licht tot sijn behoorlik gesach noit sijn geraekt, so het nu is. Na het vertrek van mijn broer* Mandarsha, *heb ik op den Gouverneur versocht, hy beliefde my te verorloven, een keer tot* Gailolo *te doen maer heeft hy sulx niet goed gekeurd, beducht sijnde, den Muiter my doden mocht. Echter ben ik heimelik derwaerd vertrokken, vindende onsen broeder* Manilha *tot Koning opgeworpen. Ende heb ik, sonder toeven op mijn overkomen alle middelen angewend, om d'afvallige t'haren wettigen Vorst uittelokken, daer op gevolchd is, dat ik tot Koning ben gekoren, en* Manilha, *die nu hersenloos was, afgeset wierd. Omtrent vier maenden bleef ik by de muitelingen, wanneer begon te vresen: daer om heb ik tot mijn broer* Mandarsha *en den Gouverneur gesonden, haer bekend ma-*

kende

kende, dat ik de meeste partylingen te mywaerd verlokt had, gants genegen om tot de gehoorsaemheid van de Compag. en 'er Koning uittekomen, sijnde eenlik sommige, so geswindse de snof van mijn vornemen inde neus kregen, tot Sabou *gevlucht, daerse noch halsterk volharden. Wanneer ik de geen, met mijn over komen waren, tot* Malejo *gevoerd heb, daer se den Koning en Gouverneur te voetvallende, nieuwen gehoorsaemheid betoond hebben.*

Dit is den Moorsen Letter gevoerd, daer om liud het, op onsen trant, wat rau, maer tolken, sullense recht doen, behoren noit van de woorden te wijken, so langse den juisten sijn connen uit drukken. Of nu dit voorgeven eigendlik waer of logen sy, is den kenner aller harten gekend, uiterlik steund het op glimp van reden: hoe 'tsy, omtrent de Moorsen twesspalt heeft de Compag. groot voordeel, in sijn weerwijk, bekomen: ook sijn de saken der muitelingen, daer door, veel verachterd, en énige hoofd-roerwinken, anderen tot afschrik, gerecht, gelijk mede den *Kalandy*

van *Meau*, eiland kort te voren, door *Mandarsha*, met hulp vande Compag. nagel en volkeloos gemaekt. Een wenschelik werk; want meest, ik sou niet misdoen schreef ik, al de nagelen van dat eiland in vremde handen vervielen, daer de Compag. nu niet meer voor bekommerd hoefd te sijn; en sal het afterdenken, dat dees of gene volken die vruchten daer mochten her planten, jaerlix door ondersoek, wechgenomen konnenworden.

Makassaren, met een groot vermogen, over komende.

Terwijl den *Superintendent* voor *Manipa* op de wacht bleef vertoeven, heeft hy op noch énige bedenkelike, buiten de reeds besette, ankomsten, uitkijkers geplaest, niet een gelegenheydjen, daer omtrent de minste vrees vallen mocht openlatende. Wanneer einlik, den 27. van Dormaend, de Lang geruchte *Makassarsen* bystandy te voor schijn quam, haer streek hebbende gesteld *Manipa* westelik om telopen. Se liet het, voor stroom voor wind, recht op ons afstaen, maer so geswind de vyanden de Neerlandsen besetting voor *Tomelehu* gewaer wierden,

hebben

hebben s'het terstond over staech gedraid, en haer uitersten best angewend, om d'onse, die nu doende waren de seilen t'ontgorden, en d'ankers optehalen, met de vlucht t'ontsnappen: Doch den *Superintendent*, geen vordeel speurende, in hen te volgen, is beneden-waerd *Manipa* afgesakt, allerwegen bevoren, door roejachten, van haer overkomst hebbende verstendichd. In deser voegen heeft hy hen verhinderd, tussen d'eilanden *Melang* en *Manipa*, ook de gaten *Hatiboety* en *Nassou* door te lopen, gelijkse schenen, aen 'er uiterlik gebaer vastgesteld te hebben, voornemens so gegist wierd, langs die wegen de kust *Hitoë* antedoen, daer d'inwoonders van ouds, tegen de Compag. ten besten noit sijn geneichd geweest, veelmael hebbende betoonde, hoe weinich men haer trouwen mach: ook is het te geloven, dat het grootst gedeelte (so niet alle) kondschap vander vyanden oogwit gehad, en, by geluk-kich anlanden, op of omtrent die Landstreek, sulx geswind souden hebben

Worden in 'er voornemen gestut.

Opmerk omtrent den Hitoeës, en der Makassaren verschyning.

hebben laten blijken, hebbende haer voor lang, met ongeoorlofde besendingen besoedeld, dat de Compag. echter niet heeft konnen straffen, van buitenlandse hindernissen haer schouderen te seer overladen hebbende, maer ongemerkt moeten laten door slippen: inmidens sijn bei d'openbare vyanden en geveinsde vrinden, in 'er meining bedrogen; dat, naest God, *de Vlamings* onvermoeide vlijt, voorsichtigen yver en wijs beleid moet toegeschreven worden, daer door hy de *Makassaren* van haer doel ontset, en gedwongen heeft, geen ruimer gelegenheid open siende, tot de bocht van *Assahoudy* te lopen daerse haer vaertuigen, met een ongeloveliken raddicheid, de revier hebben ingetogen, en, tegen een schichtigen overval, bebolwerkt. Groot geluk hebbense getreft, wy haer in open see niet belopen hebben, wanneer sy den dans so goed koop niet ontsprongen souden sijn: Echter is het aen haer kant niet sonder verlies uitgevallen; maer hebben wy met vergiftige pyltjens mede

Die gedwongen worden Assahoudy uitelopen.

de vijf ses gequesten bekomen. *Het lust me hier van d'eigenschap van dat vergif een weinich intelassen. Van ouds is, onder den gemenen man, het gerucht ombelsd, op Makassar Landwaerd in, seker boom gevonden word diens takken desen dodeliken vetticheid uitbraken. Het halen steekt vol gevaers, en daer om (als den Koning sulx benodicht) alleen doodschuldigen opgeleid, genietende, tot vergelding, het leven indien s'het 'er afbrengen. Na luid van het straet-maer, sou die boom, met een muragie omringd sijn van so wijd een begrip, de lucht, welken daer omtrent 'smenschen Leven vyand is, den reisenden man niet schalik kan sijn. Verdicht uitstroisel.* Ik heb uit de mond van *Krain Tabinjai* geboren *Makassar*, dat after *Makassar*, hein de Landkrekt der *Bougissen*, drie vier eilandjens in see leggen, van sodane bomen overvloejende. Se hebben de hoochte van een nagelboom, den selven van blaren niet ongelijk. Door de schorsen, als by ons het hars, vloeid het vergif, in verf by na als civet, maer wat bruinder en dikker. Vars, heeft het

Makassars vergift beschreven.

het een ongeneſeliken kracht. De *Makaſſaren* ſelfs gelijk my verſcheide mannen van ſtaet verſekerd hebben, weten 'er geen hulpmiddel tegen, maer moeten de geen, welkers bloed van ſodane pyltjens geraekt word, terſtond ſterven. Het vergif ſtijchd ſchichtich tot de levendige geeſten van het hart, met een onleſſeliken brand, die bywijl de gequetſten, eermen het weet de wereld doet, ruimen. Ruim een houtvoet Lang ſijn de pyltjens, daer aen het vooreind klene ſcherpe viſtandjens, en after dopjens van voos hout gehecht ſijn. Dus toegemaekt worden de pijltjens, even, met de Spits, in het vergif gedoopt, dan gedroochd; en wanneerſe den *Makaſſar* wijl gebruiken, ſpuit hyſe door een ſpat even alſmen by ons, de kleiklootjens, na moſſen doed. De wond, dieſe maken is luttel groter dan het hoofd van een ſpeld. De pijltjens, het nau der ſtappen uitgeblaſen, na welkers wijde de dopjens gerond ſijn, dringen ook door een buffelſen kolder, daer van ik de proef geſien heb, ſo alſ ſe, in by-

weſen

wesen vanden *Suptrintendent*, gedaen wierd. By onwindigen Lucht konnen s'omtrent vier roeden roi treffen. Het aller vaerdichsten genees middel, als het vergif oudachtich is, bestaet in menschen mest, daer door, de gequesten, aen het braken sijnde geraekt, mel veelmael bevonden heeft, het vergif, wanneer 'top heter daed geschide, de levendige geesten niet heeft konnen schaden, Verscheide soldaten hebben, door dit middel, het leven behouden. Maer andere, dit gebruik niet tegenstaende, vermits de jongheid van het vergif, sijn dees na twe drie dagen, gene terstond, gestorven. Voor *Laála* heeft seker gevangen ons een wortel angewese, de gedaente van een suiker wortel hebbende maer bitter van smaek die hy versekerde een goed tegengif te sijn. Den *Superintendent*, willende hier af de proef sien, heeft se aen den gevangen selfs laten doen. Hy wierd, binnen schoots, met de bloten rug, na den blaser gesteld, hebbende te voren, daer aen den wech, die wortel met 'er loof geplukt,

Proef van seker tegengiftigen wortel.

pluckt, en verwachte, den mond vol gepropt, al kauwende den schoot, ruim een vinger dikte diep wierd hy getreft, so dat 'er de pijl in bleef steken, welken uitgerukt, liep hem het bloed langs het lijf neer; toen nam hy een weinich van het kausel, en liet 'er, door een ander, het gaetjen mede smeren, daer aen at hy een tinne schotel vol rijs en omtrent een pond spek; sonder dat ik oit gesien heb, hy 'er énich letsel van behiel. Naderhand is die wortel by ons in gebruik gebleven om datse so afkerich niet was als het ander middel. Ende hebben sommige haer qualik 'er by bevonden. Onsegequesten, in dese ontmoeting bequamen, na weinich flaute, haer vorigen gesondheid. Nu hadden wy den vyand graeg op de hielen gevolchd, maer stroom en wind, ook een schichtich opkomend onweer, hebben ons in voornemen verhinderd, en de vyanden gelegenheid gebaend, om haer, met verscheide uitstekende werken, te vesten: want wy eerst vyer vijf dagen, na hen aanlanding, daer mede ten anker

qua-

quamen. Dadelik tot open baer geweld afteſtappen, was voor ons, die, in opſicht van den vyand, gering van vermogen waren, ongeraden. Den *Superintendent* hier omtrent ſijn bedenken naukeurich latende ſpelen, is van beſluit geworden, het Leuwen uitteſchudden, en voor een tijd, het Voſſen vel antetrekken. Hy liet dan de bloed in een witte vlag veranderen, en heeft, door beleefden anbieding, getracht de vyanden te bewegen, ſy, op vrygelei, t'haren hein wilden kerén, wanneer hy al 'er over gebrachten rijs, te gangbaren merkt, annemen ſou, onder verſtending, ſy, door *Madira*, bedrogen waren, die hy wel wiſt, dat haer, met de hoop van groot tal nagelen, in ruil en buit harer koopmanſchappen, herwaerd had verlokt; want hadden wy deſelve allerwegen ſtappens vernield. Maer hebben ſy daer na geenſins willen luiſteren; voorgevende geen vyandſchap met de Comp. te hebben, eenlik inde landen overgekomen, om hem geloofgenoten, met dees in gene noodlikheden, dieſe nu van ons niet

Onderhandeling met den Makaſſar.

niet konden erlangen, onderstand te doen, ook te vernemen, wat van *Madiras* voorgeven wae, welken in *Makassar* uitgestroid had; d'onse d'*Amboinse* moren weldich, in 'er geswissen, beroerden. Doch heeft den *Superintendent* dit andwoord vyandschap genoech geschat: want niet den *Makassar* waer Koning *Mandarsha*, neffens de Compag. het eigendom deser gewesten, en alleen toekomd omtrent de gelegenheden harer onderdanen ondersoek te doen. Hy heeft dan de witte in halen en de bloed vlag weer by laten maken, ook op haer werken en vaertuigen, diewe gevoegelik konden bereiken, het grof schut gedurich spelen. Maer, om hen op land, so veel doenlik, van gelijken te beledigen, heeft hy, de *Palussaden* in voorraed gekapt, drie houte werkjens, aen verscheide oirten, opgeworpen, en is, om het spoedich voltoyen te bevlijtigen, ook na vaertuich uittesien, persoonlik, van een goed antal Soldaten gevolchd, met manneliken dapperheid (sonder die was hier niet te verrichten)

richten) aen Land gesprongen, tot den vyand gevorderd, en heeft stappens vijf jonken met twe *Korrakorren* verbrand, ooft een harer vestingtjens destormd, welkse, met verlies van drie doden, gedwongen wierden ons interuimen. De wech, daer langs de vyanden gevlucht, waren, was hier en daer met veel bloed bespat, waer uit gegist wierd, sy énige doden en gequetsten mede gesleept hebben, dat men eigendlik niet heeft konnen vernemen. In desen Landtocht hebben wy, aen onse kant, vijf doden (daer onder Vaenvoerder *Albert Treugel*, braef Soldaet (neven énige licht gequetsten, bekomen. De *Makassarsen* bystandy was opmerkelik, bestond in een tal van veertich vaertuigen, yder met vystich koppen gemand, ten Oorlog eenlik uitgerust; dat groot is, en twe dusend weerbare mannen uitmaekt; onder het opperst gebied van *Dain de Boulekan*. Ende stond *Madira*, so de geruchten lipen, met vystich gelijke vaertuigen, te volgen. Een vermogen noit voor heen inde landen gesien, ook

Landtocht aen Assaboudy.

ook het ons wijd overschrijênde: wantwe nau het sesden gedeelt daer van te veld konden brengen. Den *Superintendent* echter was wel gemoed, dese te beiden gene stouthartich onder d'ógen te sien.

Acht slaven van den Superintendent lopen wech.

Thans aen *Assaboudy*, op veel noodlikheden, vereisten toesicht gesteld, ook den Majoor *Verheiden* het gesach daer bevolen hebbende, is hy, over *Kambelo* en *Louhou*, tot *Hila* vertrokken. Hier wierd hem angekondich, dat acht siner Lijfeigenen, van énige *Hitoëse* jongelingen opgeruid, by nacht ter vlucht gepeurd waren, met opset, sose naderhand beleden, tot *Madira*, overtelopen. Maer hadden sy, om by hem bet angenaem te sijn, in juwelen ruim twedusend realen, sijn huisvrou toebehorende, medegenomen. Op welke tyding hybelaste, d'*Orangkajen* van die kust daer toen tegenwoordich, in het opsoeken derselver, want vast geloofd wierd, sy haer noch op het land verhielen, dadelik hen uitersten vlijt hadden antewenden; dat ook naerstich beyverd is. Ende sijn de vluchtelingen

gen einlik, twe drie uitbesonderd met de buit, omtrent honderd realen waerdy minder, gevangen, en naderhand, anderen ten afschrik, met de strop, gésesing, brandmerking ook keten gestraft, na 'er geschat wierd, dat yder gesondichd had. Van hier is hy, langs den *Hitoëlamsen* wech, tot het kasteel gegevoeteerd.

Wor-den after haeld en gestraft.

De tyden begonden haer nu wat veiliger te tonen, om de saken van *Joan Pays*, op het uiterst, aftehandelen: Doch, in opsicht den *Superintendent* in *d'Uliassers* (Compag. eige heerlikyen) noodwendich vereist wierd, heeft hy dat geding geringen tijd uitgesteld, en de reis derwaerd ondernomen; daer hy hem ruim tien dagen verhouden heeft, op dees en gene gelegenheden, rakende het bouwen sommiger vestingen, bevel gevende. Ook heeft hy daer, onder verscheide volken, in *d'Uliassers* en op d'overkust wonende, na énige ongelegenheden, ondersoek gedaen, mitsgaders de Boerse koningen tot het vervolgen der *Makassarse* en *Amboinse* boslopers, ernst-aftich

Geding van Ioan Pays voleind.

aftich angemaend: wanneer tot het Kasteel gekeerd is. Wy telden nu den 19. van bloeimaend, toen den *Superintendent* de vier schaer spannen liet, om het pleidoi van *Pays* t'énemael te voldingen. De gewonelike raden waren in tal vermeerderd, en verscheide personen van staet by gevoechd: voor welke de stukken, tegen hem beleid, ook sijn eigen bekentenis, gelesen sijn: daer by, onder andere grove fouten, helder is gebleken. Hy ruimen tijd voor het aen den dach komen der beroerten, van den algemenen afval kennis heeft gehad, sonder aen de hogen Overheid énige de minsten ondekking te, hebben gedaen; dat regul recht tegen de verbintenissen, van getrouwe ondersaten strijd, daer door hy hem dan ook, na luid van het heilich recht, met de moorders, gelijke straffen schuldich heeft gemaekt, hebbende, door sijn stilswijgen, toesteinmend oorsaek geweest van so veel erbarmwaerdige onheilen, welke, d'Overheid daer van kondschap gedaen, t'synen eigen roem, en welvaerd van het gemenen,

menen best, souden verhinderd sijn gewerden. Neven hem sat mede gevangen *Lessy, Orangkai* van *Wakkasive* (vlek hein *Larike*) van gelijken aen het algemeen verraed plichtich. *Einlik sijnse bei, met een parigen toeslach van stemmen, ter dood gedoemd. Lessi wierd verwesen onthoofd, maer Pays, onthalsd, daer na gevierendeeld, en de bouten, aen de vier oirten der vlekken, het Kasteel onderhorich, uitgehangen, mitsgaders haer koppen, ten spigel, op staken gesteld teworden.* Het vonnis heeft anderdaechs 'snachts, binnen de vesting, voordgang genomen, omte min beroerten, onder den beroerliken onderdaen, te verwekken: wanneer den *Superintendent*, nu ses uren dach, door de Bo, *d'Orangkajen Landraden*, die te samen gelooft wierden vanden handel van *Pays*, mede wetenschap te hebben, geswind heeft te hoop doen roepen, en na verscheide reden, slaende op het vuil bedrijf van *Pays*, ook (schijnings) haer stantvaste trouheid tot de Compag. de koppen met de bouten, en *Lessis* romp, in hen aller tegen woordi-

Die, met een wakkassief Generael Lessy, gedood word.

H heid,

heid, op de sael te voorschijn slepen, dat een weldigen verslagenheid, gelijk men uit d'aensichten kon speuren, in'er gemoeden verwekt heeft. Maer is daer op terstont een soenschrift afgelesen, daer by een yder van quaed vermoeden vry geschat wierd, met verbod, dat niemand den ander oit (op hoge straffen) ènich verwijt derwegen mocht doen, 'twelk haer stappens bedaerd heeft. Hier op is de vergadering gescheiden, en langs de kust van *Hitoë* een gelijken slis-brief afgekondichd, tot groten gerustheid van heimelike meplichters. Dit was het eind van desen hooch-geachten man. Hy was een geboren *Amboinees* en met veel inlandse groten vermaechschapt. Sijn jongheid was beset, en won, door heusen ommegang, yders gonst. Met verscheide goede wetenschappen, buiten aert deser inlanders, was hy begaefd, ook so diep in het Kristen geloof gevorderd, hy veel mael van de de predikstoel heeft geredeneerd. Maer heeft hy, meer tot staet als kerksucht geneichd, die salige oefening

Kort verhael van sijn leven.

fening verlaten. In *Amboina* is een *Raed*, uit inlanders, den landraed genaemd; die alle geschillen, den inboorling rakende, op voorsitting van den Neerlandsen Gouverneur, vereffend; van welken hy met het Secretaris-amt, want veder ook hersen-gau was, verheerlikt wierd. Dit was den eersten trap van ansien. 't had hem het leven gebaet, waer hy in dat beroep gebleven. *Maer* een ongemene drift, na opmerkelilijker hoocheid starogende, heeft hem die bediening ook doen wars worden. Een dorp-voochd, sich somen voorgaf, in sijn beroep, ten besten niet gequeten, maer, tegen verbod, heimelik niet de muitelingen van die tijd, hem vermaechschap, hebbende mondgemeen geweest, is, op het angeven van *Pays*, gevangen, en, schoon de misdaed van weinich belang geschat wierd, van sijn gesach ontset. *Pays*, hoewel aen het selven mislach schuldich, wierd met den staet van den gevonnisden begunstichd. Had hy sijn loop aen desen water kant noch konnen stutten, noit sou hy den in-

lander tot ſo droevich een ſchouſpel verſtreckt hebben. Sijn koken was in anvang vet, den buidel ook mate-gevuld. Maer einlik door verſcheide onlukkige beſendigen her en derwaerd (daer toe hem van d' hoge Overheid verlof gegund was) is ſijn opſtekenden pracht (hy was een uitgelaten wereld s menſch) ſodanich bekommerd, dat, om ſijn aenſien niet te kreuken, genood-rukt is geworden ſich in ſchulden te ſteken, heeft hy niet konnen geruſt ſijn, nu en dan het reden ter ſee op nieu ondernemende. Op deſen trant heeft hy met verſcheide buitenlandſe Moorſe vorſten, konnen rokkenen, gelijk ik my, van perſonen van ſtaet, inlanders, heb laten verſekeren, dat hy voor lang gedaen heeft. Ende hy ſich naderhand, door den *Superintendent* van dat ſchadelik verlof verſteken, ſijn achtbaerheid daer door gekrompen, den buidel ook, die, door dees en gene vordeeltjens nu en dan noch enich ſins gevuld wierd, ledich-voelende, is het vaſt te geloven, de wanhoop hem, tot ſo vervloekt een handel, eerſt op

ſijn

sijn hevichst angeprikkeld, en doen sluiten heeft, bankeroet te spelen, dat, de Compag. in de landen aen het roer blyvende, ondoenlik was; daer om dan, wilde hy, sonder betaling, van het dagelix manen, ontslagen sijn, de Neerlandsen staet heeft moeten vyand worden. Openbaer sulx te laten blijken, was onmogelik, heimelik tot het selven aftesakken, daer toe waren de gronden reeds geleid: doch den albestierenden God sy eeuwich gedankt; die desen booswicht gestraft, en niet geduld heeft, hy sijn duyvels voornemen heeft konnen uit werken. Licht sal het veel menschen ongelovelik schijnen, een Kristen, so hooch begaefd, sich tot die Godvergetenheid sou konnen laten verrukken, van, tegen het salich-makend geloof, met den Moor te heulen. Maer hoor wat sijn makker *Lessi* van hem getuichd, daer op denselven ook gestorven is. *Het Kristen geloof*, dit waren *Pays* eige worden) *is voor my maer een uiterliken schijn, want ik Moors van inborst ben.* Veel mannen van oordeel hebben noit een

recht behagen in d'omtreksel van sijn gesicht konnen scheppen, speurende daer merken in, welke selden in een heus geboesemd mensch gevonden worden, en, om en by sijn dagelikse handel en wandel, sodane uitgelatenheid, dat sommige niet hebben konnen wijsworden, wat insichten den Gouverneur *Demmer* hebben aengedreven, desen wargeest so wijd te begunstigen, den Gouverneur Generael en Raden van *India* hem, met een gouden Keten, vereerden. Maer duisterheden kan nimand doorstralen, dan het licht selfs: daerom sal ik de gordijnen hier toeschuiven, en my, omtrent dit gewicht, neven wijser, met verwondering, gerust houden.

Verheiden treed in wapenstand met den Makassar.

In plaets van den onthoofden *Pays* is den jongen *Fratis*, *Andreas* gedoopnaemd, tot hoofd van *Hatire* gesteld, sijnde den rechten erfheer van dat vlek, diens vader daer van door, toedoen van *Pays*, gelijk verhaeld, ontset was.

Middelerwijl had *Verheiden*, die aen *Assahoudy* het gesach voerde, gedurend den *Superintendent* sich her

her en derwaerd, tot ondersoek van dees en gene saken begeven had, met de *Makassaren* een wapenstant, voor drie weken beraemd, om ondertussen den *Superintendent* der wegen kondschap te doen. Doch heeft hy, de saek in 'er binnest doorstralende, daer gants geen smaek in geschept, maer geoordeeld, den Majoor hier omtrent te los had gehandeld, uiterlik en niet innerlik den vyande schattende, die, by sodane onderhandelingen, ruime gelegenheden erlangde, om sich te verfrissen, en sterk te maken; gelijk het aen desen stilstant gebleken is. Want hy tot *Assahoudy* sijnde gekomen, ook ondertast hebbende, hoe de *Makassaren* geneichd waren, heeft haer, hoe billike voorslagen hen vertoond wierden, onmogend gevonden, yt het geringst met ons te sluiten, daer by se noch énige andere slotelose praetjens voechden. Blijken, sy ons alleen sochten te verschalken, en tijd t'haren baet aftewinnen: want s'al dadelik, na het verdrach, hen vervalle werken hermaekt, en het strang met nieuwe vis-

Daer den Superintendent geen smaek in vind. waerom.

fuiken onbekommerd beset hebben datse anders niet, dan met gevaer van het leven, konden onderstaen. Ofwel desen misslach den Majoor uitwijsend het Krijs-recht, strafbaer maekte, hy was tot sodane verhandelingen, niet gemachtichd hebbende sulx op eigen goed-denken gedaen, echter heeft den *Superintendent*, oordelende by denselven, door geen moetwillich voor weten, daer in gesondichd was, dat bedrijf, met een berispend vermaen, laten rusten, vernoechd, hem van ter siên te doen verstaen. Het niet al kox sijn die lange messen dragen. Maer de vyanden hebben dat Krijchslistich vordeel, aen verscheide andere oirten, met verlies van sommige koppen betaeld. Op *Kaibobo* sloech harer den Lieutenant *Keler* vijf, en *Frans Smallen*, aen de Moordenaers revier, acht de hoofden af. Dit deed hen stappens de bossen schuwen, binnen haer werken blijven, en niet licht, so wijd van heim, uit moeskappen gaen.

Thans heeft den *Superintendent*, de handen nu, omtrent *d' Amboinse* mui-

muitelingen, wat ruimer hebbende de *Ternataense* tocht, daer lang op gedoeld was, vast gesteld; om, over de *Molukse*, gelegenheden, met den Gouverneur *Hustard* (die *vanden Bogaerde*, in het gebied, gevolchd was) te raedslagen. Te voren, toen-we wat nauwer, in eigen geweft, bekommerd, ook niet machtich waren, ons vermogen tot veel oirten uittebreiden, was tussen *Mandarsha* en *Saidy*, Koning in *Tydoor*, een wapenstant besloten, om met den *Amboinsen* vyand onverhinderd t'oorlogen. Doch angesien, door desen schorsing, den lorshandel der *Makjanse* nagelen niet wel kon worden geweerd, maer in tegendeel veel gevorderd wierd; het welk onsen handel, in dat geweft merkelik stond installich te maken en daerom noodsakelik most voorgecomen worden, sou de Comp. daer uit de rechtevordelen erlangen, mitsgaders om den *Tydorees* sijn ongegrondeerd handhaven der saken van de *Ternataense* muitelingen betaeld tesetten, is hy, op den 23. van Braekmaend, met het schip *Banda*, 't jacht *Amsterdam*,

Vertrekken tot Ternate.

 ne-

neven twe roejachten en, boven de schiplien, 100. Soldaten tot *Moluko* overgesteken, streek over *Bouro* en *Xoula* nemende, in opsicht de *Bouroësen* haer, niet wijd van *Tomahou*, weer sterk vergaderden, ook had *Schaydy* op *Xoula* de hekken allerwegen, verhangen en Compag. trougebleve bondvrinden weldich beledichd, om bei de kust van *Bouro* en d'eilanden *Xoula*, in't voor by varen, te besichtigen: dat op *Bouro* matelik, maer *Xoula* buiten gissen is uitgevallen; sijnde het schip *Banda* (hy was met Soldaet op de roeyjachten overgestapt, om vaerdiger reis te vorderen) door hevige winden en sterke tegen-stromen genoodrukt geworden het tot *Moluko*, maer Amsterdam tot *Batavia* te latenvoordstaen, den *Superintendent* daer aen die eilanden, met twe ope vaertuigen, overladen van volk, en weinich mondkost, in verscheide gevaerlikheden, alleen latende; want d'onsen hadden, eerst tegen d'onstuimige baren, daer aen de vyanden te kampen. Het grootste deel landsaten was Compag. syde andermael

Verhael van die ongelukkige vojagie.

af,

af en, Madiras toegevallen; hoewel d'inwoonders, onlangs verleden. Haer met ede, op 'er wetboek, aen *Mandarſha* en de Compag. verplicht hadden. Blyken, hoe weinich men deſe lieden mach trouwen. Doch is ſodane wiſpelturicheid in den Moorman niet vremd: op verſcheide tyden, maer heeftmen ſulx jongs in d'uitgekome *Bonóers* opmerkelik geleerd. Deſen landſaet, ſchoon van d'algemenen afval gevryd, ook wettelik aen onſe vrindſchap geſchakeld, had echter niet nagelaten, heimelik, met d' ontvluchte vloekverwanten, te rokkenen, gevende éinlik haer nieuwen woonplaets, den *Sengadye Lenoire* van vergif (ſomen ſchat) kort tevoren geſtorven, neven ſijn vrouw, kinders en al haer goederen aen deſelve over. Op *Falou*, daer den *Superintendent* geparſt wierd te landen, wonnen wy met geweld eerſt huiſveſting, nochtans ſou het, met ons ten beſten niet afgelopen hebben ſowe, by geval, den *Sengadje Mangoly* niet hadden ontmoet, die hem ruimen tyd in het geberchte, voor de

weerspannelingen, had moeten verschuilen. Met wiens hulp en eigen naersticheid, wy het daer, niet sonder veel elend, naby twe maenden hebben gaende gehouden: wanneer den *Superintendent*, het weer wat bedaerd, de reis tot *Ternate*, met weinich stoets, andermael ondernomen heeft, daer einlik behouden angeland, en met blyschap, maer onverwacht, ontfangne is: want men in *Moluko* geen andere gedachten had, of was hy, met sijn trein, voor lang omgekomen. In dit geval heeft den *Superintendent* sich na gewoonten hartvochtich gedragen, den Soldaet, met uiterlikheden geduld inplantende, en God innerlik om veiligen uitkomst smekende, die hem ten laesten goedertierenlik verleend is. Op sijn vertrek liet hy de Lieutenanten *Keler* en *Bolan*, in dat gewest, met een roejacht en het hoochst deel Soldaten, verblyven. Hy kon niet raedsaem vinden, met overlade vaertuigen, de reis, so wijd over see, antevangen: daerom bleef hy van opset, hen, door het een of ander schip, uit *Ternate*, van daer

Den Superintendent komd in Moluko.

te

te laten halen, haer vorder bevelende, sy souden trachten seker kennis te bekomen, vande nagelen, welke den Amtheer *Waitina* beloofd had d' onsen antewijsen, mitsgaders deselve te vernielen, daer voor den eigenaer honderd realen genieten sou. Of wel dese nagelen luttel in tal waren, echter heeft hy, tot het uitrojen der selven willen yveren, om daer door alle uitheimers te doen blyken, hoe suchtdragend de Compag. na die vruchten sy, ook hen alle de hoop te benemen, van oit in dat gewas mede te sullen reden, en aen der selver heerschappen te tonen, het haer niet vervelen sou, na een énich spruitjen, see en landtochten andehand te slaen, gelijk hy dan ook na twe bomen, tot het vlek *Bega*, heeft laten ondersoeken, ten eind onse Heren Meesters de vordelen van sijn noit verdritenden arbeid, t'éniger tijd, mochten smaken. Welken last by de Lieutenanten bevlytichd, en het weer stappens bedarende, sijnse, in Gods naem, den *Superintendent* op de hilen gevolchd, en tot *Malejo* mede gelukkich angeland

Xoulase nagelen uitgeroid. Veldheers yversucht omtrent die specery.

land. Wanneer den groten Raed (bestaende uit den *Superintendent*, den Gouverneur *Hustard*, de Koningen *Mandarsha*, *Bastjan*, en *Gailolo*, neven de voormer, so Neer als inlandse, Amtheren) beroepen, en haer den goeden toestand der *Amboinse* saken verhaeld, afgesakt is tot het hoofd-punt, slaende op den oorlog, tegen den *Tydorees* andermael t'ondernemen: het welk op die eigen stond, na énige derwegen, over en weer, gevoerde reden, vastgesteld, mitsgaders den darden dach daer aen afgeklept is, neffens een soenschrift, waer by de jongst uitgekome T*ernatanen* van *Gailolo*, dwelke hen ten besten noch niet konden versekerd houden, t'énemael van 'er begangen afval vry-gekendt wierden, dat, in die volken, groten gerustheid verwekt heeft. Met hooch recht heeft de Compag. haer, tegen den *Tydorees* partijling gesteld. Hy had sich niet geschroomd, voor énige maenden, van den muiter, als Koning, den eed van trouheid anteslaen, en d'hoofd-roervinken woonplaets op sijn heerlijkyen

Sijn verhandeling in Ternate.

te

te gunnen, tegen *Mandarsha* openbaer oorlog ondernemende, met voorgeven, door den selven, eerst beschadichd was; echter bleef hy geneichd, met de Compag. in vrindschap te volharden. Onnutte uitvluchten, De vloek verwanten, haer van *Mandarsha* affonderende, hebben 'er ook van de Compag. ontogen, en *d' Amboinse* beroerten mede ingewikkeld, hen, over het meinédich schelmstuk, op het hoochst vervrolikende; dat, buiten veel andere blyken, uit *Schaydys* overvaren tot *Amboina* bewesen word. Bygevolg dan sijn dees en gene aen gelyken misdaed, ook d' algemenen afval, schuldich en even swaer te schatten. Wes den *Tydorees*, boven de keur tot Koning der weerspannelingen, niet sijn maer *Mandarshas*, onderdanen, met den Land-heul, aen ettelike belhamels verleend, ook tegen de Compag. gesondichd heeft. Daerom stond het haer vry sulx, neven *Mandarsha*, op hem na vermogen te wreken. Inder min kon s'het selven niet doen (d'onsen hadden 'tveelmael onder-

socht)

focht) dus was fy genood-rukt haer met het oorlogs recht te helpen. Maer heeft den *Superintendent* desfwegen de *Kaftylyanen*, *Tydores* bondvrinden, te voren verftendichd, onder waerfchouwing, fy wilden ons, die, gelijkfe wiften, van *Saydy* overvloedich geterchd waren, met hem alleen laten omfpringen. Omtrent welk gefchil, heen en weer, fommige fchriften fijn gewiffeld, doch aen de kant der *Spanjarden*, van weinich flot. Hier op is dan den oorlog gevolchd. Veel reden fijns gerechticheidfter wapen bracht *Saydy* voor, maer gering en fwak van opmerk ook te wyd gefocht. Het eigen wit fchynenfe te treffen, die gevoelen, fijn misnoegen, tegen *Mandarfha*, gegroid fy, denfelven, met fijn dochter verloofd, haer nu fitten liet. Welk houwelik den *Superintendent* weldich afgeraden had. Hy kon niet goedfchatten, die twe Koningen fo nau verbonden wierden. Hoe 'tfy, de Compag. heeft haer veelmael herdubbelde bevelen, omtrent dit hoofdftuk, hier door, fonder op fpraek, bevorderd

derd gesien; welke inhielen, ten het oorlog met den *Tydorees* , doch op gegronde beweech-reden, trachten sou te bevlytigen , ten eind dat eiland (waer het mogelik) eens mocht bemachticht , en van nagelen gants ontbloot worden : wanneer sy voor uitheimers niet of weinich sou hoeven bekommerd te sijn , haer eige nagel-landen, ook *Makjan*, buiten welke my niet bekend is , in de wereld énige andere gevonden worden, weerbaer genoech, tegen alle geweldenaren (ik schrif menschelik) sijnde beset.

Madira komd weer in de Landen over.

Immiddens is den lang verwachten *Madira* , met negen prauwen en drie *korrakorren*, op *Bangay* , en d'-eilanden daer omtrent , versameld, neffens énige klene *Mahoeltjens* van *Bouro*, tot het eiland *Kelang* overgekomen. Gering vermogen , by het geen 'er van gerucht was , hy in de landen stond te brengen. Echter, hoe kleen het was , wierden 'er de vyanden veel door gesterkt, temeer, vermits nevens hem tyng quam overvligen van een nieuwen *Makassarsen* bystandy , daer die vorst wel-dich

dich reschap. Toe maekte; welken wy wel getrooſt waren te beiden, maer wierden al énichſins in moed gekreukt, door ſiekt en ſterfte, die onder onſen beſetting aen *Aſſahoudy* hard toenam, oorſaek d'onſen daer nau, mogend waren de dagelikſe wachten te beplaetſen. Van welke toevallen den *Superintendent* verwitticht, is hy in ſijn opſet, omtrent den *Tydoreſen* oorlog, veel verhinderd, en genood-rukt van beſluit te worden, het ſelven ſafjens en eenlik verdedigenderwijs tot handhaving van *Mandarſhas* ook Compag. gerechticheid, optenemen, tot datwe, met aenſienliker vermogen, uit *Batavia* geſterkt, of vande *Makaſſaren* ſouden ontſlagen weſen, daer toe hy voornemens bleef haer billike voorwaerden te doen. Thans is hy *Aſſahoudy* waerd gerukt, met ſich, uit *Ternate* voerende ſo veel noodlikheden, als 'er gemiſt konden worden: want *Amboina* ten beſten niet voorſien was. Voor ſijn affcheid uit *Moluko* deed hy aen ſommige *Orangkajen* énige veréringtjens, dieſe dankbaer annamen. Door hoedane kle-

niche-

nicheden, met verstand uitgereikt, dikwijl grote ongelegenheden konnen voorgekomen worden. Ook is hy met den *Bastjansen* Koning verdragen, tegen een jaerlikse geringen erkentenis, denselven al de nagelen, op sijn Landeryen groejende, sonder daer oit andere mochten angeplant worden, tot het jongst spruitjen, uitrojen sou. Gelyken vernieling is ook op *Mothir* gedaen, daer den eigenaer eenmael matelik voor bedacht is. Twintich dagen was den *Superintendent* op reis geweest, toen hy, verdriet in den slappen wind scheppende, uit het groot schip, int roejacht *Sumatra* overstapte, en tegen den avond, op *Assahoudy*, tot vollen blyschap van yder een, angeland, ook, met al d'uiterlike tekenen, daermen gewoonlik veldheren mede onthaeld, verwelkomd is; sulx de vyanden wel gissen konden, wat 'er gaens was, en dat het ons aen buspoeder noch scherp ontbrak. Tot sijn groot genoegen vond hy, tegenstrydich het gebriefde, den besetter gesond en rap te been, door den onderstant uit *Banda* veroorsaekt; van waer kort

Bast... se en

Mothirse nagelen uitgeroid.

te

te voren overgekomen waren 120. frisse gasten, soutvlees, spek, arak, rijs, nessens sommige levendige koeibeesten, daer d'onse gants door verquikt, en, in moed als herboren waren. Aen vyands kant liep het mede niet heel voor wind, want begon 'er het gebrek van leeftocht te quellen, twelk gegist wierd, uit de grote menichte menschen, voordte komen, en door onse nauwen waterbesetting veroorsaekt te worden. Se telden nu noch binnen haer vestingen 5000. sielen, daer onder 1500. *Makassaren*, dat sy ook wel weten wilden, en haer dapper stout op toonden, hebbende, voor wy, uit *Banda*, onderstand bequamen, meest doorgaens meester van het veld geweest, en ons verscheide vordelen afgewonnen: doch hebben d'onse in tegendeel hen, te water, door het kleen vaertuich, nu en dan de scha betaeld geset, dat den *Superintendent*, als oorlogs gevallen, tegen den ander heeft geëvenaerd. Dus stonden de saken aen *Assahoudy*, wenschelijker, dan in *Ternate* gerucht was. Ende om den *Moluksen* twespalt, ook

ook het oorlog tegen *Tydoor*, hy bleef van opset, sonder fout, nu of dan, andermael derwaerd krysmogend overtevaren, met macht aendehandteslaen, is hy, met de *Makassaren*, op nieu in mondgemeenschap getreden, hen anbidende, op sommige bedonge voorwaerden, veiligen thuisvaerd. Maer hebben sy den ouden toon gesongen, hen op 'er onvermogen beroepende. Doch waren wel geneichd, neven ons, tot haer koning te keren om daer, over de gemene saken met hem, te raedslagen. Hen het selven, sonder gyselaers, te veroorloven (want onsen voorslach op het tegendeel uitsach, maer konden sy 'er niet toe verstaen, was de vrees gevoed, datse ons, op die trant, krysliftich verschalken, en haer her en derwaerd, over de landen, mochten verspreijen, dees en gene havens inlopende, twelk 'er, by kalmte, licht sou te doen sijn, haer vaertuigen waren hooch bevolkt en snedich te riem; wanneer s' ons veel gevaerliker ongelegenheden souden veroorsaken, danse tot noch toe, aen dit oirt, gedaen heb-

Den Superintendent treed op nieuw met den Makassar, in gesprek.

hebben, daer wy hen nu by een bekommerd hadden, ook ontbrak het haer veel aen leeftochten, de bossen, door onse gaertloppen, meest bedorven. Den *Superintendent* kon sich mede niet inbeelden, sy so gants onverrichter saken; haer Koning (een seer wreden vorst) onder d'ogen souden derren komen. Dees en gelyk slach bedenkingen hebben hem doen sluiten, de belegering te volharden, en aftewachten welke uitvallen God, in en over onsen handel, beliefde te verlenen. Tot noch toe waren de vyanden met drie vestingjens te land beset; maer angesien op deselve, met geweld, niet of weinich kon gevorderd worden, en sy van ons eenlik, door den tyd, moften worden verduerd, en teboven gekomen, heeft den *Superintendent* twe derselver ingetrokken, het volk, over de water besetting verdelende. Hy oordeelde ons groot werk alleen bestand genoech, om haer op land te benauwen: ook lagen de twe andere, voor den vyand, wat te vordelich, om daer op, 't enigen tyd, yt t'ondernemen, wanneer d'onse

in

in haeste niet wel souden konnen ontset worden.

Naderhand vertrok den *Superintendent* tot het Kasteel, hebbende hem, neven den *Assahoudisen* krijsraed te voren, over dees en gene gelegenheden, van belang geschat, beradender wijs te neer geset, met voornemen, derwegen aen de vesting vast besluit te nemen, daer einlik, in vollen vergadering van Neer en inlandse Amtheren, gestipt is, men op de *popouên*, onderdanen van *Tydoor*, eens een gaertocht sou ondernemen, om die volken haer stroperyen, welke sy, nu en dan, op Compag. en *Mandarshas* landen, gedaen hadden, te verleren. Den President *Kos* is 'er als gesachebber toe gebruikt. Maer is die tocht, na het eigen doelwit, niet afgelopen, uit oorsaek, dese volken toen meest uit en landwaerd in gevlucht waren, ook haer landeryen, in verscheide eilandjens, verdeeld sijn, Nochtans is 'er door gebleken, deselve, schoonse van de hand leggen, gevonden konnen worden; onder vast vertrouwen sy na desen, wat afterdachtiger sijn,

De Popouse togt ondernomen.

Haer uitval.

en

en so licht niet, als voorheen, van heim sullen peuren, met nadenken, wy, ondertussen' er afhuisicheid, andermael hen landen mochten invallen. Ende om den Gouverneur Generael en Raden van India van den toestant der Oosterse gewesten, bericht te doen (de tyd om derwaerd te schryven was hooch verschenen) mitsgaders, om ruimer middelen, tot den *Tydoresen* oorlog, te vorderen, is mede besloten, den *Superintendent* persoonlik tot *Batavia* sou overvaren, in opsicht briven eenvoudich sijn en noit werleggen konnen. Hy is dan, den 23. van Garstmaend, t'seil gegaen, over *Bouton* en *Makassar* streek nemende, om, met die twe Koningen, nader te spreken, ook haer genegenheden, en dier landen gelegenheden wat dieper te gronderen, daer de Compag. veel aen gelegen was. Op *Bouton* vond hy den Koning in trou t'onswaerd wel volharden, maer het rijk, door bewerking vanden *Makassar* noch gants verwaerd; in weerwraek, den *Boutonder* Compag. Party angekleefd bleef; onder dreigement hem,

waerom

Den Superintendent vertrekt tot Batavia.

Sijn bevinding op Bouton.

hem, in haeste, op eigen bodem, te sullen bestoken. Voorval van belang, twelk den *Superintendent* te rade deed worden, om den *Boutonder* énigen glimp van goedgunsticheid te reiken, ook wat genoegen in sijn versoek, om volk en buspoeder, hem met 100. ponden en twe sijner Soldaten te geriven, hy had 'er selfs maer twaelf tot sijn gevolg, en was van oorlogs gereedschappen, hebbende die meest alle op *Amboina* gelaten, op het beste niet voorsien. Voor *Makassar* is hy, den vierden van wynmaend, ten anker gekomen, maer heeft 'er niet vordelichs konnen, uitwerken. Verscheide besendingen wierden 'er over en weer gedaen, doch sonder énich vast besluit. Ondertussen wierd hem, van ter sien, voor waerheid, verstendichd, den Koning voornemens bleef, op het kenteren van de westen waitijd, andermael een ansienlik vermogen, tot *Amboina*, aftevaerdigen: en sou die besending, so de geruchten lipen, uit honderd prauwen bestaen, yder gemaend met vijftich koppen, dat d'eerste macht ver overtreffen, en

Op Makassar.

een tal van 5000. sielen uit maken sou: Doch kon hy sulx qualik annemen, gemerkt der vertellers den eersten een Spanjard den ander een Portugees sijnde, volken, die noit of selden spreken, dan met grote-mondaden. Hoe 't sy, den *Superintendent* was, gelijk hy altijd geweest is, hartvochtich, niet alleen de tweden *Makassarse* besending te beiden, maer ook die landlieden in eigen nest antetasten, sijnde nu, aen d'eerst overgekome buitelanders, gebleken, den *Makassar* so vreselik niet is, alsmen van den selven wel geroepen heeft, wes dan ook, om Compag. achtbaerheid door langer twespraek, geen krak te geven, van daer vertrokken en tot *Batavia* voord geseild is: daer wy, God lof, na 37. dagen afwesens uit *Amboina*, gesond angeland sijn. Ik sou hier het darde boek voleinden, maer sal 'er eerst het gesicht, den Lieutenant *Frans smallen*, in de bocht van *Hennetelo*, vertoond, als een wonder anknopen, in opsicht ik 'er door van myn wangeloof, angaende de watermenschen, verlost ben; ten waer men geloven wilde,

Meer-menschen gesien

het

het spook was, geweest. Hoe 'tsy, ik laet yder sijn gevoelen. *Hy heeft dan, op seker gaertocht, terwyl den* Superintendent *in* Molnko *was, tot der vyanden afbreuk, in* Hennetelos *inham, ondernomen, gesien twe Meermenschen, d'een luttel groter als d'ander, sy aen sy swemmende, dat hem deed gevoelen, het een paertjen was. Hen hoofd hair bedekte even de nek, was groen en grys gemengeld van verf, op 'er borsten en schouderen scheen gelyken glans, licht door seekroos veroorsaekt: handen, narmen, ook het gantse boven-lyf haddense met ons gemeen; maer liep, na ógenschyn, het onderdeel spits af.* Ses *weken daer aen, sijnse andermael, op deselve plaets, gesien; twelk bei, met meer als vyftich getuigen, is bevestichd.*

Het Vierde Boek,

Van d'

AMBOINSE Oorlogen.

Den Superindent vaerd ten darden mael tot Amboina.

HET was den achsten van slachtmaend, toen den *Superintendent*, voor de dardemael *Amboina* waerd, reis ondernam. Ons vermogen bestond uit seven, so groot als klene, rha-seilen, neven vier roejachten, daer over, boven de schiplien, 500. krygers waren verdeeld. De Batavise hoocheid bleef in beloften, stappens het getal, met noch 300. te vergroten, datse nu garen gedaen sou hebben; maer was *Batavia* selfs op het beste niet voorsien: wes, om de Stad niet te veel t'ontbloten, opstond geen swaerder kon uitgeset worden: doch is

is sulx , nu en dan , na by gevuld. Hoochnodich was dese besending, in opsicht den *Makassar*, een preuts vorst, en oud benyder van Compag. voorspoedigen handel, de saken der muitelingen kraftich bleef ankleven. Door den Gouverneur Generael en Raden van *India*, is hy heerlik uitgeleid, die, op afscheid, hem Gods segen toewensten. Prikkel, welken den *Superintendent* dapper in moed deed steigeren, ook gehartichd maekte, alle gevaren, hoe schou se mochten wesen, in Gods naem, t' ondernemen. Den oorlog was op reden gegrondeerd, spoor tot koenheid. Ende, om den Albestierder t'onswaerd bet te buigen, heeft hy, terstond na sijn vertrek, omtrent de Godsdienst te scheep, geschikten orde gesteld, ook, op verscheide onhebbelikheden, die daer veel in swang gaen strikke strafbrieven laten afkleppen. De streek lach tot *Iapara*, daer ons van deesen gene noodlikheden versorchden om het gros, meest nieuwelingen, hen aen Land luttel vervarst hebbende, fris te lijf en rap te been te houden,

 onse

onse saken konden, met geen slappe, maer gauwe gasten aen de hand-geslagen worden. Nu was, op *Batavia* vastgesteld, de vloot voor *Makassar* te hoop sou ten anker lopen, om, t'ondertasten, of men dat hof door billike vertoningen, niet bewegen kon, het naliet, andermael, ten onderstand van het vloek verwantschad uitsetting tot *Amboina* te doen, maer den *Superintendent*, dit besluit naukeuriger hebbende over wogen, is 'er van te rug gesprongen, daer toe vier de beseilste rhaseils gebruikende, in opsicht het, dees tijd jaers, op *Makassar*, een lager is, de wind 'er vlak op de wal wajende, twelk een gevaerliken rhede maekt, en ons licht veel tijd doen spillen sou, die te kostelik was. Den Koopman *Everd Buis* wierd 'er het beleid van toegepast, gaende op den 21. en wy die dagen daer aen, van *Iapara*, onderseil. Hein *Tanakeka* quamen weer by den ander, hebbende den gesant op *Makassar* gants niet konnen vorderen. De landvorsten bleven tot de vloek verstanten even hardnekkich geneichd; ook was 'er uit-

Dood besending tot Makassar.

Bericht daervan.

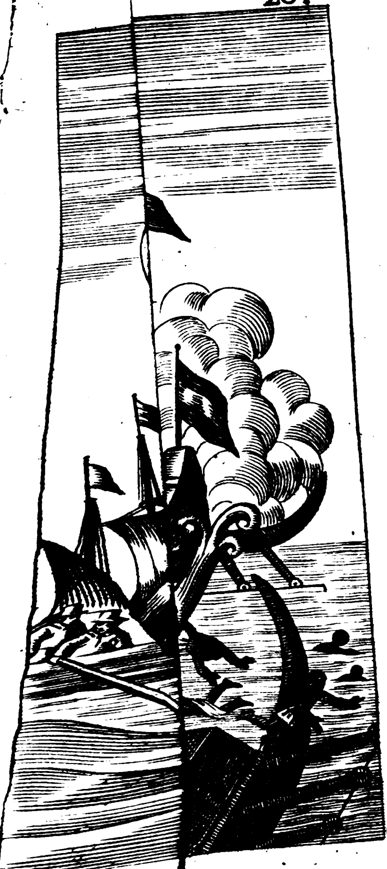
uitgerust vermogen reeds tot *Amboina* verseild. Op welk bericht den *Superintendent* strax in een roejacht overgestapt is (geen schip so traech van seilagie, dan het sijn) loop, voor heen tot *Bouton* nemende, voor welk rijk hy grotelix bevreesd was. In dese tijden was de Compag. veel aen de vrinschap vanden *Boutonder* gelegen. Dit deed hem, met riem en seil dapper spoejen, om, met sijn ansien (t'Hollands gesach, daer het tegenwoordich is, baerd veel nut onder den manken Moor) den Koning te stijven. Hier vernam hy wisse tijng van de *Makassarsen* vloot, se was, omtrent drie weken te voren, het nau van *Pangasane* doorgeseild, veertich vaertuigen sterk. Tot sijn groot genoegen hadse *Bouton* ongemoeid gelaten, anders waer het licht tot een algemenen afval verrukt Compag. vrinden waren luttel in tal, en, schoon den Koning met 'er heulde, uiterlik ook van ons niet te rukken was, wat sou hy, neven sijn kleen hoopjen heusgeneichde, tegen so groot een veelheid geveinsde *Aly*, om sijn persoon en rijk

Vorderd met een roejacht voor heen tot Bouton reis.

Sijn verrechten.

bet te veſten, liet aen handen van den *Superintendent*, ſijn krijſ-amtlieden nochmael eed van trouheid doen. Daer op, in blijk Konings achtbaerheid hem ernſt was, tot de twe, voor deſen daer gelate noch elf Soldaten gevoechd wierden; onder toeſeggen, in korten ſijn hoocheid weldichd te ſullen helpen, en een fort aen ſtrang opwerpen daer toe den *Superintendent* neffens den Koning. een gelegendheid heeft afgeſien. Wanneer, beſuiden *Bouton*, tot *Amboina* voordgevaren is, ſijnde, uitbeſonder twe bodems, de vloot van den ander verdwaeld, maer d'Overheden van het Schip Leeuwaerden, niet connende, omtrént de mond van de ſtraet, af en aen houden, genoodrukt, door tegenſtroom en wind, het noord eind in, tot de waterplaets, te lopen, met beſluit, daer énigen tijd, op nader laſt, te toeven, en haer inmiddens van water, daer ſe hooch om benodichd vielen, te verſorgen. Sy ſloegen dan terſtond hand aen werk, en vorderden, in een etmael, ſo veel, dat s'hen vaten vol kregen. Ondertuſ-

ſen

Roos
ield

ads
tui-

sen quam 'er het Schip *Ter-veer* mede ten anker, tyding brengende, den *Superintendent* reeds tot *Amboina* voordgeseild was. Dit deed haer besluiten, hem dadelik te volgen. Maer so se d'ankers oprukten ende seilen ontrhabanden, wierden 'er onder de wal van de *Celebese* Kust, tien vaertuigen gesien, na gis vyands. Hier op vilen d'ankers weer te grond, ook wierden de seilen gegord, toen schipper *Roos*, met byna honderd Soldaten, in twe roejachten en een schepprau derwaerd spoide, deselve onderhaeld, een veroverd, en einlik het gants gros vernield heeft: het volk d'onsen, met de vlucht, ontslippende: nochtans bleven 'er de vyanden van omtrent festich lasten rijs, en, buiten de prauwen, ruim vyfhonderd koppen voor eerst door ontset. Heerlik werk, heerliker, waer het hier by gebleven. Anderdaechs kregen wy kondschap, tussen *Pangasane* en *Celebes*, noch sommige vyands vaertuigen gesien waren. Deselve optesporen was hachlik, onverspied te laten reis vorderen voor ons, by den *Superintendent*, onver-

Roos vernield tien vyands vaertuigen.

andwoordelik. *Roos* dan door de voordaechsen winst, tot d'apperder onderstaen, angeprikkeld (wie is 'er, die, op segen, niet moedich word?) is andermael in het cleen vaertuich gestapt, den geruchten vyand optesoeken, die hy ander daechs uchtend, onderhaeld heeft. Hy sat in de boot van 't Schip *Leuwaerden*, toen met een roejacht versterkt, de rest was, door tegen stroom en wind, noch after. De vyanden, onse siende naderen, peurden krijslistich op de *Roos*, daer door verlokt, roeide, met een aen wassenden yver, tot 'er in: doch so als wy omtrent een half mijl de bocht, daerse instevenden, waren opgeschokt, hebben s'het schichtich gewend, het roejacht angevallen, en in een ogenblik, door menichte menschen, overrompeld, al de geen, die 'er opwaren, doodslaende, vijf uitgesonderd welke 't leven, door swemmen en melijen van vyands *Admiral*, behielen. Dese sijn naderhand, met en sluiten der vrede, tussen de Compag. het *Makassar*, verlost. Twe andere, met het roejacht op *Tabouko* gestrand, onder diens,

Een onser roejachten van den vyand verovert.

seil

seil sy 'er verborgen hadden, wierden van die Landvorst wel ontfangen, heus gehandeld, en einlik aen onse handen weer overgeleverd. Den vyand liet, na de winst, het roejacht drijven, wanneer d'onse, die harer vijf noch int leven waren, so haest sy 'er open toe sagen, van onder het seil kropen, het selven een weinich by makende; en sijn soodanich (bevoren drie van 'er makkers, aen de wonden, gestorven, over boord hebbende geset (op *Tabouko*, als verhaeld, angespoeld, dat haer het leven gebaet heeft. Na by hadden se de boot mede geénterd, dan een op komend koeltjen, en des selfs roeigiericheid, heeft sulx verhinderd. In dit voorval hebben hen, de Lieutenant *Frans Tinnekens* en sijn Chergiant *Lambert Otten*, uitmuntend gequeten, waerdich hier heerlik geroemd te worden. So langse staen konden, slingerden sy 'er houwers en schilden, tot vyands nadeel, heen en weer: de stukjens en minderbussen stonden niet stil: maer wat sullen 33. personen tegen so veel menschen? ses vaertuigen was

den

den vyand ſterk, een *Ionk*, dat de vlag voerde, vier grote *Korrakorren* neven een gelijk kleentjen, na ógenſchyn, met duſend koppen gemand. Dit Droevich, echter Oorlogs, voorval is op den 29. van Wintermaend geſchied. Hier aen onder namen ſy de reis tot *Manipa*, komende den 11. van Lou-maend jaers 1654. het vierde van *d'Amboinſe* Oorlogen, voor het vlek *Tómelehu*, op anker. Middeler wijl was den *Superintendent* op *Amboina* geſond angeland, daer toen noch van geen nieuwe vyanden gerucht wierd, tot ſijn groot genoegen. Hy liet hem nu bedenken, haer verſchijnende, in hooch nadeel en afbreuk wel te ſullen weren. Einlik ſijn ſtappens onſe verdwaelde bodems van gelijken opgedonderd; dat hem te rade deed worden, uitſetting tot d'eilanden *Xoula* te doen, daer langs het geſchapen ſtond, den vyand ſtreek nemen ſou, om hem, in dier voegen, dat vaerwater te bekommeren. Perſoonlik was hy van opſet, die reis t'ondernemen, om op dees en gene voorvallen bet acht te ſlaen.

Maer

Maer is hy, alles tot de tocht nu vaerdich, ſeer ſchichtich van een brandende koors ſodanich angerand, het hem niet mogelik was, een voet vande koy te reppen. Hevigen hoofd pijn, ook ſterken afgang, ſchoter toe: beletſel, daer de beſending luttel tijd door uitgeſteld bleef. Maer heeft hy denſelven, weinich beter want noit gewoon is lang te kojen, van *Manipa* (der waerd, ſes dagen na ſijn ſiekte, verſeild was) onder het geſacht van Schipper *Gerrit Roos*, afgepreſt. ondertuſſen hebben d'onſe, hein *Romaïte*, vlek op *Bouro*, bejegend twintich vaer tuigen vyands, en van de nieuwen *Makaſſarſe* byſtandy, en een der ſelver inde grond geboord, wat'er op was dood ſlaende, uitbeſonder 37. ſtux *Makaſſaren*, welkd, door den Lieutenant *Keler*, tot het Caſteel opgebracht, en daer in de keten geklonken ſijn, om aen Compag. werken t'arbeiden. Hen voornemen lach, tot *Aſſaboudy*, by de haren te lopen, doch d'onſe op 'er affakken ſiende, was de reſt *Romaïtes* revier ingeſtoten, haer, niet wijd van ſtrang, daer be-

bol-

Den Superintendent van een hevigen koors angetaſt.

Roos tot Xoula verſonden.

De twede Makaſſarſe byſtandy komd in de landen over daer d'onſe aen jonk van bekomen.

bol werkende; dat se, gemerkt de menichte menschen, geswind, en sonder verhindering doen konden, in opsicht énige droochten, die omtrent *Romaïte* leggen, en een haestigen toevaerd beletten. Ook heeft den Majoor *Vercheiden*, gedurend, den *Superintendent* afhuisich was, een vaertuich aen *Assaboudy*, twelk, neven vier andere, by nacht, door onse besetting geslipt was, vermesterd, en, behalven een man, al het volk te neer gekapt. In welken bejegening, aen onse kant, seven persionen gesneuveld sijn: veroorsaekt door onvoorsichtigen d'apperheid, hebbende sy, tegen het veelvoudich bevel vanden *Superintendent*, de vianden willen aen boord klampen. In hoedane gelegenheden men veeltijd bevonden heeft, deselve grote vordelen, op d'onse, behaeld hebben. Haer vaertuigen t'enteren is gevaerlik, vermitse meest van menschen overpropt sijn: insicht, welken *de Vlaming*, voor lang heeft doen gelasten, men deselve, elders in see ontmoetende, niet te haestich antevallen, maer, met Schut,

Het enteren der Makassarse vaertuigen gevaerlik.

van

van ver dweech te maken heeft: welk gebod, by onse seekruisers te rug geset, vaken droevich naklagen heeft veroorsaekt. Geen konst is het de vyanden op te sporen, maer bestaet de kryswetenschap hier in, men deselve met voor-sicht matteerd, antast, en over machtichd. Doch dit onheil is het naderhand, met de vernieling van dartien harer kostprauwen, betaeld geset. Ontmoetingen, inden Oorlog, niet vremd. De schepen konnen niet altijd voor wint seilen. Nu quam de vesting *Kambelo* in opmerk. Lang voor desen is den *Superintendent* van besluit geweest, denselven te doen afbreken, vermits d'onheilen, welke, uit het verblyf, souden konnen veroorsaekt worden. Se lach wijd van honk, daer om ook veilich voor den vyand, te blokkeren. Op een waterloos berchjen wasse gesticht, dat se besettelingen van beneden halen mosten, maer hen licht afgesneden kon worden: wanneer op het hoochst verlegen, ook, eer niet lang, genoodrukt souden sijn, die moordadigen hoop in handen te vallen. Hy

heeft

heeft dan tot het afbreken desselfs last gegeven, met bevel, de bequame stoffen van hout en steen tot *Hila* te vervoeren, om aen d'onderhandse werken gebruikt te worden, welke, tot versekering van die kust, het voorleden jaer, gelast waren, in plaets van sommige houte fortjens, daer optewerpen, die hy, op sijn ankomst, aller wegen, matelik gevorderd sach.

Eigenschap der Amboinesen.

Thans begaf hy hem tot *d'Vliassers*, om die eilanden, Compag. kostelike baer moeders, te besichtigen, want *d'Amboinesen*, in het algemeen, sodanich geaert sijn, dat se niet lang onbesocht moeten blijven sitten. Het veel mael tegenwoordich sijn van de Neerlandse Gouverneurs maekt hen afterdachtich, en houd 'er in dwang. Dese bewegelik heden hebben den *Superintendent* sedert sijn eerst anlanden in *Amboina*, tot den dach van sijn verscheiden daer uit, noit gelegenheid doen versloffen, hoe qualik hy ook te pas macht sijn, om aller wegen de landen te besoeken. Op desen trant heeft hy een vredich Landschap be-

houden.

ouden, ook aen den President *Kos*
verhandichd. Gemelde gewesten
ond hy, tot genoegen, geborger-
licht, en sijn voor leden jaersen
ast, omtrent het bouwen sommiger
stene fortjens, vlijtich gevorderd:
daer uit nam hy nu vast betrouwen,
Compag. Oosterse heerlikyen (men-
schelik geschreven) weerbaer ge-
noech waren, alle uitheimse gewel-
den afteschutten. Middelerwijl was
aen d'eilanden *Xoula*, het resterend
tal van de *Makassarsen* bystandy an-
geland, en van d'eilanders weldich
onderstut. Enige derselver, somen
ogen kon, waren tot *Bouro* verseild,
sommige bleven van ons in de revier
Fatumatta, aen het eiland *Bessi*, be-
set, echter niet sonder verlies aen
dees en gene kant. Den vyand ver-
loor een jonk en vier vijf, d'onse
twe, koppen. Gelijken bejegening
heeft den Kapitain Lieutenant *Ou-
thoorn* voor *Romaïte* gehad, daer de
Makassaren, haer kans waernemen-
de, uitgebroken, doch, met weer-
sijds verlies, gedwongen waren, hen
oude plaets te kiesen. Wat afbreukt
de vyanden hebben geleden, heeft
men

Makassars aen Xoula.

Hendrik middachtens valiandise.

men noit seker konnen weten: wy verloren vier personen; onder welke roemelik uitmunt *Hendrik Middachten*, Sergiant, hem als een manhaft hoofd, op sijn roejacht was geen hoger, hebbende gequeten. Tot verscheide mael stiet hy de besprin-gers af, sijn helbaerd deed 'er twe drie mael deisen. Door en door was hy gewond, nochtans besweek hem de moed niet, maer einlik het bloed en teven de siel. De saken dus aen de buiten oirten staende, is den *Superintendent*, over het Kasteel, tot *Manipa*, en van daer (den Majoor *Verheiden* na de bocht van *Kajely*, aen *Bouro*, versonden, om kreek in kreek uit, so nau doenlik, te door kruipen, of daer omtrent énige vyanden hun verhielen, ook op verscheide noodwendicheden vereiste orde gesteld hebbende) tot *Assahoudy* verseild. Onsen besetting vond hy 'er wel te pas; doch so niet, of waren 'er énige sieken over de vaertuigen, die tegen gesonden verwisseld wierden. Ende, om eens te vernemen, hoe de vyanden, nu noch mochten te moede sijn, is hy, met deselve, weerom

Den Superintendent treed noch mael.

weerom in mondgemeenschap getreden, hen op nieu, tot vertrek, vrygelei aenbiedende. Maer sy, nu van harer Landgenoten over komst verstendichd, bleven, gelijk voorheen, op 'er onvermogen stip staen, seggende niet gemachtichd te sijn, met ons yt te verhandelen, te meer, vermits *Krain Boutatoua*, nieu gekomen veldheer, sich op *Bouro* verhoudende, het hoofdgesach, boven *Dain* de *Boulekan*, over haer en hare saken, op gedragen was. Hy beloofde noch, buiten toeslach van ongemoeid vertrek, al de gevangens, welke wy, gedurend dese beroerten, uit de haren bekomen hadden, t'ontslaken. Tot so ruim een bod was *de Vlaming* te gretiger afgesakt, ten eind de handen openkrijgen, en tot sijn doelwit, omtrent de *Molukse* gelegenheden, geraken mocht, want hy noch van opset bleef, nu of dan, het Oorlog, tegen, *Tydoor*, mogend t'ondernemen. Nader hand tooch hy te rug tot *Manipa*, daer hem angediend wierd, de *Makassaren*, aen *Romaïte*, de revier uit: en d'onse voor by geslipt waren. Droevich

Niet den Makassaren in mondgemeenschap.

De Makassaren breken aen Bouro uit,

vich tussenval: doch gedane saken nemen geen keer. Hy liet dan terstond aller wegen de bedenkelike schuilhoeken doorsnuffelen, om hen, so veel doenlik, van den ander verstroid te houden, en de wech tot *Assahoudy* aftesnijden; daer veel aen gelegen was. Maer hebben de kruissers, door tegen stroom en wind, sulx so nau niet konnen hinderen, of sijn harer omtrent 20. prauwen de Moordenaers revier, plaets mid wech het *Nassouse* gat en *Erang*, ingesnapt; echter waren sy 'er ten besten niet gehavend, konnende van ons daer gevoegelik bekommerd worden, gelijk wy dan ook, dadelik op ons verschijnen, hebben gedaen, latende ondertussen over al derwegen verstendigen. Middelerwijl heeft hy meer der macht van her en derwaerd, ook het Schip Leuwaerden van *Manipa*, ont boden, en einlik op de vyanden, met granaden en vuerwerken, doen spelen: waer door niet of weinich verricht is, 'tsy door slapheid van het kruit, onervarendheid der schutters, of wel het bewegen der schepen, daer uit geschoten

En lopen de Moordenaers revier in.

ten wierd: welk jongst ook voor sodanich is angenomen: sijnde veelmael bevonden, een duim breed rijsens of dalens, ruim een vaem, in hoocht of laechte, d'anleggers bedrogen heeft.

Ternataense gelegenheden.

Sodanich stonden de saken op dees tijd in *Amboina*. In *Ternate* heeft den Koning van *Tidoor* ondertussen op d'onse, verscheide gaertochten gedaen, en in een der selver, onder andere, drie Neerlanders gevangen ook gelijke veel doodgeslagen. Voorval, by den spaensen Gouverneur, van belang geschat, welken sich daer over hevich misnoechd, en de gevangens t'huis gesonden heeft, mitsgaders Saydy binnen *Gammalamma* doen gyselen, met opset, so hy voorgaf, denselven, als een verstoorder van de gemene rust, affienlik te straffen. Den uitgang nochtans heeft genoech betoond, het eenlik opgepronkte tuilkens, en Kastiliaense loosheden waren, om ons het verstand en d'ogen te blindoeken. Door den Generael was hem uit *Manilha* ernstaftich angeschreven, hy Saydys quade handalingen gevoelik had te

bete-

beteren. Die groten Gebieder liet ſich bedenken, indien *d'Eſteibar*, ſo was den *Gammalamſen* Gouverneur genaemd, in ſijn regering, omtrent *Saydys* bedryf, voorſichtich gegaen had, denſelven, tot ſodane ſtoutheid, niet ſou hebben darren uitbarſten: daer om het dan ook luttel gefeild had, op waer hy, uit ſijn Gouvernement, tot *Manilha* op ont boden. Of nu dit voorgeven waer ſy, is eigendlik onbekend. Hoe 'tſy, de Spanjarden hebben 'er d'onſe ſelfs van verſtentichd. Ik ſchat het een verdichtſel: anders ſou *d'Eſteibar* ſolicht des Koning niet hebben ontſlaek, als hy, kort na ſijn verſekering, gedaen heeft, ſonder hem, over ſo menichvoudige buitenſpoorsheden, énich het minſten leed aentedoen; gants tegenſtrijdich de vrywillige beloften, die hy, kort te voren, den Neerlandſen Gouverneur toegeſchreven had, van inhoud. Den Gouverneur *Huſtard*, van alle vyandelike daden, voordaen wilde op houden, tot het ſelven ſou hy den *Tydorees* mede bevel geven, ook hem alle forten doen ruimen, die hy noch op

Sabou,

Sabou, of elwaerd, in *Mandarshas* gebied, tot der muitelingen hulp, beset hiel; sonder sich oit met de saken der muitelingen meer te moejen. Anders bleef hy van besluit, den selven, neffens ons, daer toe weldich te dwingen, al sou het ook d'uitrojing van gants *Tydoor* komen te veroorsaken. Soetklinkende Sirenen, doch Ulysses liet hem van 'er sang niet verleijen. Op het voorgestelde heeft *Hustard* niet willen slotlic andwoorden, hy speurde denselven op vordeel uitwas, en eenlik veiligen tijd socht te winnen, tot 'er het *Manilhas* ontset sou angeland sijn. Dit moet vast geloofd worden; *Kastiliaen* noit gedogen, veel min met goede ógen sal ansien, Compag. wapenen, op *Tydoor*, triumferen, sonder hem daer tegen vermogend te kanten. Hy heeft dan de saek sijn loop laten nemen, en het Oorlog sasjens, verdedigender wijs, als het opgenomen-was, gaende gehouden. Den *Superintendent*, hier van verwittichd, stelde sich op nieu, met andacht, teven over de *Molukse* en *Amboinse* gelegenheden, neder. Einlik

lik besloot hy, om de *Tydorese* geschillen een mael ansienlik, ook onafterdenkelik, aen de hand te slaen, want noch al gesint bleef, t'énigen tijd, derwaerd te vertrekken, met de nieu overgekome *Makassaren* in onderhandeling te treden. Hy liet dan *Krain Boutatoua* veilich vertrek aenbieden, neven d'ontslaking syner Landgenoten, met vorder toeslach, dat hy uit *d'Amboinse* twespalters, de geen mocht mede voeren, die het souden begeren; onder wydere beloften, aen hen lieden, so veel nagelen (de Bhaer tegen 70. realen) te sullen laten volgen, alsse, met rijs (tot 40. realen 'tlast) en goed gangbaer geld, souden weten te betalen.

Den Superintendent treed met de nieu over gekome Makkassaren in gesprek.

Wat 'er den *Makassarsen* veldheer op te rug schreef, staet uit sijn briefsjen, den *Superintendent* toegevaerdicht, te lesen; 'twelk my niet vervelen sal hier te dubbelen.

Brief der selveraen den Superintendent.

Desen

Desen brief word gesonden van Krain Boutatoua *aen den Heer, Veld-Heer van de Hollanders.*

ONsen overkomst, in Amboina*, is tot geen ander eind geweest, dan om onse onderdrukte geloof-genoten onderstant te doen. De muitelingen verschonen wy, over hen gepleechde handelingen, niet. Se sijn op het hoochst schuldich, en hebben d'* Hollanders*, onder schijn van vrindschap, schelmastich vermoord, daer om sijnse ook, als bloedschuldige, van 'er gevlucht. De* Makassaren *straffen sodane handaders, op het raust, met de dood. Desen regul word ook, in alle welgestelde koningrijken, gevolchd. Daerom hebtge reden deselve allerwegen vyandelik antetasten en haer dat snood bedrijf betaeld te setten. Maer wat konnen wy geringe luitjens hier van spreken? Het is seker, dat wy het gaed, 'twelk ons uu ofnamels overkomd, selfs op onse halsen halen.*

Andwoord, niet eens op onsen voorslach mikkende, die echter ge-

noech te kennen gaf, sy niet gesind, ook onmogend, waren met ons te handelen. Hy heeft dan langer gesprek afgesneden, en ruimen tijd, met granaden en grof Schut, op haer doen spelen, om 'er, in dier voegen, tot geseggelikheid te dwingen. Het was niet geraden, dees tijd yt hogers tegen deselve t'ondernemen, ons vermogen wijd en sijd verspreid, den vyand eerst fris angeland en vast gelegerd. Nochtans liet hy niet na, denselven, so nau doenlijk, te besluiten, sijnde het énichst, dat voor eerst gedaen kon worden.

Middeld enige geschillen op Louhou.

Thans is hy, hebbende *Verheyden*, aen dese kant het gesach noch mael bevolen, tot *Warnoelus Louhou* vertrokken, daer énige misverstanden, tussen den Kapitain *Radje* en *d'Orangkajen* van die plaets, gemmiddeld heeft, welke den selven niet wel mochten lijên, yder schattende hem, in sijn keur, ongelijk gedaen te sijn. Maer heeft den *Superintendent* gene der selver, met dat amt willen verheerliken; uit oorsaek, sy meest alle personen van linksen handel, ook afterdenkend gerucht, wa-

ren.

ren. Te voren, toen *Amboina* noch ongemuitineerd sat, hadden 'er, over *Mandarshas* heerlikijen, onder toesicht vande Neerlandse Gouverneurs, de stehouders, met den oneigendliken titul van *Kimelaha*, het gesach. Maer sederd *Madiras* afval is die naem verbannen, en dat amt, eerst, de soon van den trouwen *Abdul* (omtrent *Kambelo* door te lossen koenheid, gesneuweld) daer aen *Toalele*, groot vorderaer van *Bonóas* verovering, onder den titul van Koninglik hopman (anders Kapitain *Radja*) opgedragen, die het ook gesachgelik waerneemd, sijnde, buiten aert deser in landeren, een dapper onversaechd eergierich krijsman. Welke deuchden hem, by den *Superintendent*, stappens hebben groot achtbaer gemaekt. Met sodane lieden most hy sijn saken verrichten, geen flauhartige. Maer, om denselven (de beste *Amboinse* moren sijn niet veel te trouwen) tot de Comp. in heusheid te doen volharden heeft hy hem naderhand, met vyftich guldens, maendelix beleend, die alsnoch geniet, en, daer voor,

Toaleles valiandise.

K ij ter-

noech te kennen gaf, sy niet gesind, ook onmogend, waren met ons te handelen. Hy heeft dan langer gesprek afgesneden, en ruimen tijd, met granaden en grof Schut, op haer doen spelen, om 'er, in dier voegen, tot geseggelikheid te dwingen. Het was niet geraden, dees tijd yt hogers tegen deselve t'ondernemen, ons vermogen wijd en sijd verspreid, den vyand eerst fris angeland en vast gelegerd. Nochtans liet hy niet na, denselven, so nau doenlijk, te besluiten, sijnde het énichst, dat voor eerst gedaen kon worden.

Middeld enige geschillen op Louhou.

Thans is hy, hebbende *Verheyden*, aen dese kant het gesach noch mael bevolen, tot *Warnoelus Louhou* vertrokken, daer énige misverstanden, tussen den Kapitain *Radje* en *d'Orangkajen* van die plaets, gemmiddeld heeft, welke den selven niet wel mochten lijên, yder schattende hem, in sijn keur, ongelijk gedaen te sijn. Maer heeft den *Superintendent* gene der selver, met dat amt willen verheerliken; uit oorsaek, sy meest alle personen van linksen handel, ook afterdenkend gerucht, waren.

ren. Te voren, toen *Amboina* noch ongemuitineerd sat, hadden 'er, over *Mandarshas* heerlikijen, onder toesicht van de Neerlandse Gouverneurs, de stehouders, met den oneigendliken titul van *Kjmelaha*, het gesach. Maer sederd *Madiras* afval is die naem verbannen, en dat amt, eerst, de soon van den trouwen *Abdul* (omtrent *Kambelo* door te lossen koenheid, gesneuweld) daer aen *Toalele*, groot vorderaer van *Bonóas* verovering, onder den titul van Koninglik hopman (anders Kapitain *Radja*) opgedragen, die het ook gesachgelik waerneemd, sijnde, buiten aert deser in landeren, een dapper onversaechd eergierich krijsman. Welke deuchden hem, by den *Superintendent*, stappens hebben groot achtbaer gemaekt. Met sodane lieden most hy sijn saken verrichten, geen flauhartige. Maer, om denselven (de beste *Amboinse* moren sijn niet veel te trouwen) tot de Comp. in heusheid te doen volharden heeft hy hem naderhand, met vyftich guldens, maendelix beleend, die alsnoch geniet, en, daer voor,

Toaleles valiandise.

K ij ter-

noech te kennen gaf, sy niet gesind, ook onmogend, waren met ons te handelen. Hy heeft dan langer gesprek afgesneden, en ruimen tijd, met granaden en grof Schut, op haer doen spelen, om 'er, in dier voegen, tot geseggelikheid te dwingen. Het was niet geraden, dees tijd yt hogers tegen deselve t'ondernemen, ons vermogen wijd en sijd verspreid, den vyand eerst fris angeland en vast gelegerd. Nochtans liet hy niet na, denselven, so nau doenlik, te besluiten, sijnde het énichst, dat voor eerst gedaen kon worden.

Middeld enige geschillen op Louhou.

Thans is hy, hebbende *Verheyden*, aen dese kant het gesach noch mael bevolen, tot *Warnoelus Louhou* vertrokken, daer énige misverstanden, tussen den Kapitain *Radje* en *d'Orangkajen* van die plaets, gemmiddeld heeft, welke den selven niet wel mochten lijên, yder schattende hem, in sijn keur, ongelijk gedaen te sijn. Maer heeft den *Superintendent* gene der selver, met dat amt willen verheerliken; uit oorsaek, sy meest alle personen van linksen handel, ook afterdenkend gerucht, waren.

ren. Te voren, toen *Amboina* noch ongemuitineerd sat, hadden 'er, over *Mandarshas* heerlikijen, onder toesicht vande Neerlandse Gouverneurs, de stehouders, met den oneigendliken titul van *Kjmelaha*, het gesach. Maer sederd *Madiras* afval is die naem verbannen, en dat amt, eerst, de soon van den trouwen *Abdul* (omtrent *Kambelo* door te lossen koenheid, gesneuweld) daer aen *Toalele*, groot vorderaer van *Bonóas* verovering, onder den titul van Koninglik hopman (anders Kapitain *Radja*) opgedragen, die het ook gesachgelik waerneemd, sijnde, buiten aert deser in landeren, een dapper onversaechd eergierich krijsman. Welke deuchden hem, by den *Superintendent*, stappens hebben groot achtbaer gemaekt. Met sodane lieden most hy sijn saken verrichten, geen flauhartige. Maer, om denselven (de beste *Amboinse* moren sijn niet veel te trouwen) tot de Comp. in heusheid te doen volharden heeft hy hem naderhand, met vyftich guldens, maendelix beleend, die alsnoch geniet, en, daer voor,

Toaleles valiandise.

terwijl ik dit schrijf, sijnde het Iaer 1657. op *Batavia*, met een welgeoefenden vaentrop inlanders, jonge flukse gasten, sijn dienst waerneemd, uit der voornaemste *Orangkajen* bloedvrinden bestaende, welke, teven sy Soldaten ook gyselaers harer magen, sijn. Om *Louhou* landwaerd heeft hy een groot vierkant, door d'inwoonders, t'harer versekering, doen opwerpen; want het inlands vlek, voor den vyand, by schichtigen overval, open lach, door het fort, in sulken gelegenheid, ten besten niet ontsettelik. Inmiddens wy op *Louhou* toefden, wierden, hier en daer, noch ruim 2000. nagelbomen vernield, by d'onse, voor desen, of over het hoofd geslagen, of noit opgedaen. Goed werk: gelijke veel vruchtbomen sijn 'er ook uitgeroid. Middel, daer door den vyand trappelings tot honger en kommer stond gebracht te worden. Den nieu overgekomen *Makassarse* bystand had weinich leeftocht overgebracht, nau so veel, sy haer drie maenden, sonder buerhulp, kon erneren. Aen *Assahoudy* waren s'ook gebrekelik voorsien,

voorsien, en allerwegen de bossen, door de boerse koningen, onse bondgenoten, onveil: volken, gewoon hen uittochten listich t'ondernemen; selden komen sy de vyanden voor vuist, ten sy se die, in kleen getal, ontmoeten, anders bespringense deselve uit onopmerkelike laech plaetsen: in openbare anvallen heeftmen van 'er geen onderstand; den vluchtenden vyand natejagen, en d'overwonnen doodteslaen, daer toe sijnse geswind afgerecht.

Aert der Alfoeren.

Hier nu alles, wat 'er te doen stond, beschikt, is *de Vlaming* tot het Kasteel overgesteken, om 'er, op dees en gene land-saken te raedslagen. Maer nau was hy 'er angekomen, of quam hem sijn hofmeester verstendigen: *Madira*, op den eigensten dach van sijn vertrek, van after over het gebercht, tot onse vesting *Louhou*, met sestien vligende vanen, en boven menscheliken koenheid, was komen afsakken, het nieu gemaekt werk ingenomen, veel landsaten doodgeslagen, en gevangen had. Tijng onverwacht, die hem ook terstond derwaerd deed rukken, om, in

Madira inval op Louhou.

sodane ongelegen heden, persoonlik te voorsien, seer moedich naderde den vyand, sonder énigen beschroomdheid, de vesting. Den Lieutenant, hoofd aldaer, liet op het gesicht, de stukken doelstellen, en, so veel doenlik, vordelich lossen, met welken afbreuk hebben wy niet konnen eigendlik vernemen. *Sijn Huisvrou*, Anna Mette *genaemd, een hartich wijf, roerde middelerwijl de trom, en won 'er een Soldaet door, den slager ander geweer opvattende. Romeinsen dapperheid toonde Madira, met de sine, jammer dat se in so snood een lichaem geboesemd was.* Even of 'er geen besetting in de vesting waer geweest, was 'er den vyand op angestoten, en onder de muren gevorderd. Ende, of wel sommige, uit de haren, getreft wierden; echter hielense stal, nu en dan dees en gene der besettelingen, met spatten, doch sonder groot na wee, quetsende. Einlik sijnse, met gelijken groot hartícheid, vertrokken, hebbende alles, watse niet konden meslepen, te voren in brand gesteken. Hier heeft sich den Kapitain *Radje* waer-

Anna Mette, hartvoechtich wijf.

lik

lik Manhaft gequeten. In anvang was hy, neven sijn huisgesin, op een der uit stekende puntjens, van ons beneden fort, geweken, maer, kans siende, is 'er af en onder een trop vyanden gesprongen, drie vier derselver neerkappende. Over hoedane koenheid den *Superintendent*, op sijn ankomst, hem, met een loffelik verhael, geroemd heeft. De gestalten, om en by *Louhou*, vond hy seer erbarmwaerdicht, die ook een Diamanten hart tot medogen souden konnen bewegen. Alles was, door den brand, vernield. Hier hoordemen de man om sijn Vrou, haer over hem, bei over hen kinderen klagen, gins sachmen d'onnoselheid gepletterd tegen daerd, en haer vlakte van het bloed van onveerbaren grijsheid besmet. Kort om, men sach 'er een wereld vol droefheid. Doch wat eistmen van lieden, daer het hoofd een Godvergeten moorder van is? deses onheils sijn d'inlanders selfs groot oorsaek geweest. Indien sy 'er, na *de Vlamings* bevel, omtrent het maken vande Pagger, hadden gedragen, den vyand

Toaleles koenheid.

(menschelik geschreven) sou van sijn voornemen gewis hebben moeten ruggelingen ; so niet , ten minsten met nadeel en schanden , 'thasen-pad kiesen. Om, na desen , sodane bejegeningen voor te komen, heeft hy , deswegen met d'inlandse Amtheren geraedslaechd hebbende, (noit heeft hy garen yt tegen 'er sin gedaen) al d'inwoonders tot de kust *Hitoë* vervoerd , en haer , tussen de vestingen *Hitoelamma* , en *Mamalo* daer toe plaets angewesen , om 'er voordaen gerust te wonen. Want het , by langer verblijf , te vresen stond , den vyand , nu of dan , andermael gelijk een sprongtocht ondernemen mocht ; wanneer, als nu geschied , geen ander hulp kan gedaen worden , dan met stukken en kleen schietgeweer , welke bei onseker gaen, volk tot onderstand uit de vesting te senden , sou sotheid ook haer verderf sijn , de vesting, in sulken geval nau een man mogende missen. Omtrent twee dagen, voor het vertrek vanden *Superintendent*, had hem *Madira* in het gebercht verhouden, niet hebbende, uit oor-

Verplaetsing van Warnoelas landsaten.

saek

saek van sijn anwesen, darven afkomen so veel vermach een hartvochtich krijsvoochd, de vyanden ook sijn eenvoudigen tegen woordicheid vresen. Ik kan niet nalaten, by dit tussen val, het afbreken van de vesting *Kambelo* te roemen, my veel mael, in en over sijn beramingen, verwonderende, deselve meest overal so stip haer doelwit treffen. Seker, waer die vesting blijven staen, groot gevaer souse gelopen hebben van overrompeling. Sy lach, als verhaeld, op een heuvel, ruim musket schoot van strang, op welk voorland den vyand sich gevoegelik sou hebben konen vesten, sonder van ons uit See, of van boven beschadichd te worden. By welken ongelegenheid daer, voor onsen besetting, niet anders sou te verwachten sijn, dan een wissen dood: want dat snood gebroet selden ymand in het leven houd.

Opmerking omtrent Kambelos afbreken.

De saken hier dus verricht, is den *Superintendent* ander mael Kasteelwaerd verseild, daer drie dagen na sijn anlanden, ook te rhede qnamen twee *Boutonse* vaertuigen, onder het gesesach van den Hopman *Bonga*

Koning in Boutons overgesonde bystandy keerd te heim.

Pora, door den Koning *Aly*, tot blijk van sijn oprecht hart, t'onsen onderstand overgesonden. Veertich personen waren 'er op, die hy te hoop tot *Louhou*, verstierd heeft, om daer proef van hen goed hart en dapperheid tegeven. Maer, in opsicht dese lieden hier luttel dienst konden doen, by ongelukkigen uitval niet te trouwen, ook van geen of weinich koenheid, en eenlik tot Compag. last, heeft hy 'er, na ruim twee maenden anwesens, weer te heim, t'haren Koning, veroorlofd, denselven, over die uitsetting, ondereen smal veréringtjen, schijnings bedankende. Middeler wijl quam ook, voor het Kasteel, op ankér schipper *Gerrit Roos*, in d'eilanden *Xoula* sijn bevolen tijd hebbende opgewaerd. Om sijn vertrek waren Compag. bondvrinden hartelik bedroefd geweest, uit vrees, de *Makassaren*, hun daer verhoudende, nu wel haest op *Mangoly* souden over komen, en haer, die gering van vermogen waren, weldich beledigen. Gretich haddense, neffens d'onse, tot *Amboina* verseild: dan

Roos

Roos daer toe geen last hebbende, had sulx niet darren op hem nemen; 'twelk den *Superintendent* nochtans garen had gesien, daerom hy dan ook denselven andermael, tot onderstant van die arme menschen, derwaerd heeft afgevaerdichd; welke doorgaens haer seer trouhartich Compagnie-waerd gedragen hebben voornamendlik het voorleden jaer, toen 'er den *Superintendent* verweerd was. Onder tussen hebben de vyanden hun op *Laála* mede vastgemaekt, daer om en by noch matelik mondkost was te bekomen. Een werk, dat van belang geschat wierd, den *Superintendent* ook terstond tot onse beset-plaetsen deed verseilen, en aller wegen, op dees en gene gelegenheden, vaste orde stellen. Aen veel oirten vond hy de saken, na sijn meining, ten besten niet gevorderd, uit oorsaek de lasthebbers den selven of niet wel hadden gevat, of 'er te los over gelopen waren; dat hy mede sodanich geoordeeld, en uit verscheide bevindingen waerlik heeft geleerd, men oorlogs saken noit te nau op andere moet laten rusten;

Oorlogs saken moetmen noit te nau op andere laten rusten.

Tanoenes passo beset.

De besetting aende Moordenaers revier gelicht. waerom.

Kahouly vanden vyand vastgemaekt.

sten: doch, wat sou hy doen? Overal tevens by te sijn is ommogelik. Hy liet dan het geen, daer in gefeild was, so veel doenlik, herstellen. Ende om den vyand noch nader te benauwen, heeft hy seker smalte Lands, omtrent *Tanœne*, met sommige houte vestingjens beset, dat hen stappens groot hinder toegebracht heeft. Maer gemerkt deselve, van her en derwaerd, mosten gemand worden, liet hy daer toe, van verscheide oirten, volk komen, met een ook de besetting, voor de *Moordenaers* revier, elwaerd vordeliger, lichten. Dit heeft die vyanden ruimte gebaend tot vertrek, daer echter weinich angelegen was, de landen nu meest overal verwoest sijnde: ook stond het ons veiliger hun op twe, als drie, plaetsen te besluiten, want 'er wierd geschat, sy hen by de haren, aen *Assahoudy*, souden voegen; gelijkse dan ook terstond gedaen hebben, een deel ter see, een deel over land, derwaerd peurende. Maer is dat rot, daer door, in moed weldich ontfonkt, en van besluit geworden, hen aen *Kahouly*, lopend

water,

water, hein *Warnoelas Lohou*, van gelijken te blokkeren, daer sy twe hechte houte werken hebben opgeworpen, tot bescherming vanden *Sagou*, die 'er, om en by, noch ongeschonden stond. Met vijfhondert, soo *Amboinesen* als *Makassaren*, warense beset. Omtrent desen tijd is weerom (over *Xoula*) inde landen verschenen den *Ternataensen* Kapitain *Laut Schaydy* (voor desen, van *Bouro*, tot *Ternate* vertrokken) met vijf van *Xoula* en gelijke veel *Korrakorren* van *Bouro*, doch weinich mondkost, volk en gants geen *Ternatanen*. Dit heeft den *Makassarsen* Admiral bewogen het verkopen van rijs op te schorten, yder sich, met dat geen hy bescharen kon, moetende behelpen. De gelegenheden haer dus in *Amboina* vertonende, heeft de *Vlaming* tot *Moluko* afgevaerdichd den gewesen President *Kos*, een trou yverich Compag. huerling, neffens den schipper *Gerrit Roos*, nu schout-bynacht, toen aen *Xoula* in besetting (welken *Kos* gelast bleef, der wegen kondschap te doen, en Compag. trou gebleve bondvinden tot

Schaydy komd weer in de landen.

Besending tot Ternate waer om.

Ternate over te voeren) om uit sijn naem, wegen de Compag. van den *Spanjaerd* afte eisen, vergoeding der gelede schaden, mitsgaders te bevlijtigen, *Saydy*, over sijn linksen handel en buitenspoorse sluikerijen, als een bondbraker van d'algemienen vree, tussen Kastiliên en Holland, affsienlik gestraft wierd. Doch, indien dese voor slagen geen voordgang konden nemen, lach hen last, de wapenstant, die we, met *Tydoor* voor desen beraemd hadden, maer het verleden jaer vernietichd was, te verlengen; tot dat wy eens de handen gants ruim, en tot dat Oorlog open souden hebben; wanneer het ons noit aen gelegen heden ontbreken sou, de wapens op te vatten, en die vorst sijn moetwil betaeld te setten. Op alle welke punten, na veel over en weer gehoude reden, einlik de wapenstant hervat is. Verscheide andere staetsaken, de gesanten bevolen, sijn, als niet raedsaem, in dese tijden van te reppen, met een stilswijgen, tot veiliger gelegenheid opgeschrot: dat den *Superintendent* sich sodanich heeft laten welgeval-

len

len. Wanneer, om te tonen, wy den *Makassar*, daer so beroemelik, onder d'Oorsterse volken, van gesproken word, niet een stro breed toegaven, ook 'er door te doen blijken, harts genoech hadden, die Koning, in eigen nest, onder d'ógen te komen, *Gerrit Roos* (tegenwoordich Vice Admiral) over *Solor*, en *Bima*, met aen matelik vermogen, derwaerd heeft afgeprest, ten eind hy die rhede sou bekommeren. Inmiddens heeft den Majoor *Verheiden*, op der vyanden vestingen aen *Kabouly*, een aenslach ondernomen, die so wel gelukt is, hy deselve, na een kort, maer heet, gevecht, stormender hand beroverd, en ruim 120. besettelingen te neer gemaekt heeft. Gewenst ook heerliken segen, daer den vyand waerlik, in sijn opset, veel door verafterd is. Aen ons kant, hadden we veertien doden, onder die de Lieutenanten *Paul Martin Flessing*, en *Iakus Memon*, ook de vaenvoerders *Ian van Doesborg* (aen de wond op *Hila* gestorven) *Marten Weber* en *Iohannes Westhoven*, door een traen, d'andere vergiftige pijltjens

Over Solor en Bima tot Makassar.

Verheiden wind Kabouly.

Word gequest. pijltjens gesneuveld, neven acht gequetsten, onder deselve den Majoor *Verheiden*, en sijn linker schouder blad met een lood getreft, daer hy lang aen gemeesterd heeft, en eerst, met het behouden van een stijven narm, op *Batavia* van genesen is, derwaerd hem, op sijn versoek, nader hand veroorlofd wierd te vertrekken. Wanneer, door den Gouverneur Generael en Raden van *India*, tot hoofd over Compag. *Solorse* geweesten, is gesteld. Maer heeft hy die waerdicheid niet lang bekleed, sijnde, kort na sijn anlanden, inde belegering van *Amakone*, op het eiland *Chimaer*, tot afbreuk van den *Portugees* ondernomen, schendich van de sijne verlaten, en, met een slach swaerd, te neergekapt. *Sijn dood.* In het getal der gequetsten was ook den Kapitain *Radje Toalele*, die sich, gelijk hy in alle gevaerlike voorvallen altoos seer mannelik, nu ook, in desen bejegening, sonder weerga, heeft gequeten, hebbende, met eige handen, ses *Makassaren* omgebracht. *Toaleles manhaft.* Den *Superintendent* besocht persoonlik de gequetsten (welke nu

tot

tot *Hila* daer hy ook even over gekomen was, vervoerd waren) hen in 'er elend trooftende. Aen dees en gene reikte hy een gering vereringtjen uit, maer aen *Toalele* honderd realen, die wel wist dat ten besten niet begeld was, hebbende al sijn middelen, in Compag. dienst, verloren. Dees overwinning is ons, den 29. van hoimaend, te beurt gevallen. Ik sou den Kapitain Lieutenant *Hermen van Outhoorn* ongelijk doen liet ik denselven ongeroemd, die hem waerlik toen ter tijd hartvochtig heeft gedragen, en, na *Verheiden* gequetst was, groot oorsaek van de verovering geweest is. De vestingen wierden geslecht, want het gevaerlik was daer binnen lang stal te houden, wegen den stank der doode rompen, die onverdragelik was, en licht énige siekten sou konnen veroorsaken, sijnde reeds, door het luttel verblijf, ses seven personen ingevallen. Thans vertrok den *Superintendent* tot de smalte lands de passo van *Tanoene*, daer hy de besettingh, tot sijn genoegen, fris en rap te been vond. So vond hy ook,

Herman van Outhoorns hartvochtieheid.

ten

te rug tot *Kabouly* gekeerd, het *Sagou* kapppen matelik gevorderd, daer na *Oudthoorn* gelaft bleef vlijtich uittesien, om den vyand in dier voegen van dat voedsel allerwegen t'ontsetten.

Nu begon de tijd te naken van *Mandarshas* verschijning, die op des *Superintendents* vordering, beloofd had, met een ansienlik vermogen, andermael in de landen over te komen. Daer om hy dan ooft al de Amtheren gelaft heeft, hen vaerdich te maken, om met den eersten aen *Hila* te sijn, ten gebruik, als het dan sou goed gevonden worden. Maer, om de saken tot een gelukkich eind te brengen, en 'er Gods segen toe aftesmeken, heeft hy, over het gantse land, een al gemenen Vast en biddach doen verkondigen. Vanneer, over *Hila* tot *Assahoudy* verseild is, en der vyanden gelegenheden nau keurich besichtigende, ondervonden heeft, deselve daer seer vast gelegerd, en, door het vordeel van de sout' en mourassigen revier, niet sonder merkelik gevaer te naderen. Hy is deshalven van sijn eerste voorne-

Vast en biddach.

nemen, voor des tijd, te rug gesspronden, dat gestrekt lach, den vyand aen *Assahoudy* opteslaen, en besloot,met gemeen over en toeslach sijn 'er by hebbende Officiren, de tocht tot *Laála* te verleggen, om aen dat oirt den muiteling, so veel doenlik, te beledigen. Even was den *Superintendent* ten vertrekt opgegord, als 'er den Koning *Mandarsha* mede ter Rhede quam, met luttel geselschap; maer stonden, eer niet lang, dusent siner onderdanen, frisse gasten, te volgen; daer de tijd, niet velen kon na te wachten. Hy is dan, den Koning van sijn besluit op *Laála* verstendichd, te reis gepeurd. Gretich waer *Mandarsha* me geweest, maer heeft den *Superintendent*, om wichtige reden, sulx niet raedsaem geoordeeld, en hem ingevolge bewogen *Assahoudy*, tot 'er sijn macht overquam, te toeven. De vergader plaets lach op *Warnoelas Louhou*, daer hy, over den Berg van *Kambelo*, een swaren wech, den 13. van Garstmaend, angeland is, het leger anderdaech gemonsterd, en in dartien vaentroppen verdeeld heeft.

Mandarsha andermael in de landen.

Met

Laála belegerd. Met welk vermogen, boven de swarte bystandy, drie dagen daer aen, op *Laála* teland stapte, dicht onder de westhoek van het fort, dat hy terstond liet omringen, en de ruichten, die 'er hooch op geschoten stonden, om kappen: middeler wijl waren de swarten aen het pargeren om voor een schichtigen overval, versekerd te sijn. Dit was, tegen middach, matelik gevorderd: wanneer den *Superintendent* de vesting heeft opgeéist, daer hen de vyanden gants ongenegen toe getoond hebben, haer eer en liever willende dood vechten, gelijkse sulx kort daer aen, dadelik betoond hebben, op de vaentrop vanden Kapitain Lieutenant *Outhoorn*, toen persoonlik elwaerd versonden, tot onder de trompen van de muskets, uitvallende. De vaentrop was, aen d'Oostkant van het fort, hein een varse revier gelegerd, bestond uit 51. blanke, neffens 70. inlandse koppen, die, voor het eens tot een treffen quam, schendich de vlucht namen, op 8. of 10. man, de gantse vaentrop met 'er slepende. By welken onge-

ongelegenheid, den vendrich na by levendich in vyands handen waer gevallen: maer door het spits van sijn vaendel en seker Moor, *Oudhoorns* slaef, beschut, is hy het te nou wer nood ontslipt. Even after hem wierd 'er een getraent, en niet wijd van sijn linker lagen reeds drie te neer gekapt. Hevich was den *Superintendent* op de vluchters gestoord, ook van opset hen affienlik te straffen: maer gemerkt wy het volk hooch van noden hadden, ende meeste schuld by de swaerten school, hebbende, met 'er schichtich vluchten, de schrik onder d'onse gebracht, heeft hy, op voorbidden van d'inlandse Amtheren, haer die misdaed quijt gescholden, en eenlik int openbaer, met ettelike kolfslagen voor 'er hindersten, laten boeten, *d'Assahoudiêrs*, van *Laálas* belegering verstendichd, onder stonden, drie vier mael, de haren, nu met kruid, lonten, lood, dan met Leeftocht, daer se ten besten niet van voorsien waren, te helpen, doch wierden t'elkens, voor s'eens de vesting naekten, van onse gaertroppen, opge-

op gedaen en te rug-gedreven. Twe dagen sijn 'er door gebracht, so met nauwer blokkering, als het werpen sommiger granaden en brandkogels, daer harer twe van gelukkige werkingen deden, en, door den jongsten, het huys van *Simon*, *Tau*, hoofd der *Amboinse* muitelingen inde vest, tot de grond afgebrand is. Gedurend de belegering heeft den vyand twe onser verlate vestingtjens, op de passo van *Tanoene*, door den vuere vernield; dat by onse andere besetters, die 'er niet op uit dorsten vallen, onseker hoe sterk de bespringers waren, niet is konnen geweerd worden. Dit voorval heeft den *Superintendent* met de pagger, die noch onvolmaekt was, geswind doen spoeden, om, tegen alle after en voorlagen bestand te sijn. Einlik, den 19. is hy te rade geworden, op seker vyands puntjen, aen de westhoek van het fort uitstekende, een anslach t'ondernemen; anderdaechs den 20. van Garstmaend, liet hy) voorleden dach daer toe drie vaentroppen, by loting, hebbende uitgekipt, om den yversucht, onder de gesachebbers in

bestormd

in te binden, welke yder tot gevaerlike anslagen getrooft, ook, d'een voor d'ander, gretich waren gebruikt te worden) op het puntjen vorderen, na dat 'er te voren, met minder bussen, ruimen tijd, vuer was op gegeven. *Frans Smallen*, een oud knecht, maer onversaechd Krijsman, had de voortrop, hem volchden de Lieutenanten *Nikolaes Tulp*, en *David Perdrix*: doch *Smallen*, met sijn vaenvoerder *Pieter Saelmaker*, was d'eersten op de wal. De last lach, dat puntjen alleen te bestormen, en dan by gelukkigen uitval, over vorder onderstaen, te raedslagen. Maer heeft den vyand, d'onse daer van verwinnaers, en reeds sommige in de vesting siende, die hen door een schietgat, ook eigen gemaekten opening, gewrikt hadden, na énigen tegenstant, so als den *Superintendent*, met sijn schutten, het fort mede quam inrukken, de vlucht genomen, en ons die vesting ingeruimd: Soldaet toen aen 't kappen; want het voor ons niet veilich was, een énich wapendragend persoon by 't leven te laten; uit oor-

en gewonnen.

oorsaek, *d' Assahoudiërs*, so wy in het stormen waren, van after over het geberchte, seven acht vaentroppen sterk, op de pagger quamen anstoten, maer wierden allerwegen, manhaft afgeslagen, en gedwongen te ruggelingen. *Ruim 700. weerbare mannen bleven 'er aen vyands kant dood. Het vrouwelik geslacht, kinders, en onvermogende grijsheid wierden verschoond, maer Soldaet te buit geschonken, om hem, in toekomend, tot gelijken dapperheid ante-moedigen: dese maekten na by een' tal van* 400. *koppen.* Madiras *Suster wierd 'er doodgeslagen, om welke reden, heb ik eerste Boek angehaeld, daer den leser, des gelievende sijn tred toe kan nemen.* Waerlik een heerliken winst: daer hy dan ook, door den Preekheer *Hartong*, den mildrijken God, heeft doen loven, roemen en over danken. Niet boven sestich menschen sijn 'er afgekomen die door de piecken (so men seit) heen sprongen, spelende die leit, die leit, en die 'er af komd is vry. Onder vyands doden wierden gevonden *Symon Tau*, een *Patty* van *Louhou*, aen *Kahouly* hebbende het gesach gevoerd twemeinédige guiten, ook groot andrijvers der

Der vyanden doden, daer onder

Madiras Suster sneuveld.

gerese

gerese beroerten. Het nieu *Makassars* hoofd *Boutatoua*, die gerucht wierd, so naderhand bevonden is waer te sijn in de vesting het opperst gebied te hebben gehad is mede den dans ontsprongen, en tot de sijne, aen *Assahoudy*, onbeschadicht overgevlucht. Aen ons kant hebben wy weinich doden, daer onder de Lieutenanten *Knoet knoetsen* en *Isak Goudaer*, aen de wond, op de kust *Hitoë* gestorven, maer omtreut twintich gequetsten gehad: welke, uitsonder twe drie, stappens tot vorigen gesondheid geraekt sijn. Kort na d'overwinning liet *de Vlaming* het fort krimpen, om, by d'onse, gevoegeliker beset te worden, die gelast bleven, al den *Sagou*, daer omtrent staende, t'enemael uitterojen, dat hy *Oudhoorn*, *Keler* aen *Swakkenhals* ernstaftich bevolen liet. *Mandarsha*, onduldich langer aen *Assahoudy* te toeven, quam, op den eigen dach vande viktory, met den voorsitter *Kos*, mede tot *Laála* anstoten, hem, over so uitnemend een segen, begroetende. Den Koning was nu met driehonderd *Ternatanen* versterkt, maer sijn hoofdmacht

L   noch

noch in ankomst. Echter is, op een stemmich besluit, vast gesteld, met de gantse macht, neven *Mandarsha* en de sine, tot *Bouton* overtesteken, om dat rijk een mael in rust te brengen, en de *Makassaren*, ten darde-mael overkomende, daer of daer omtrent te stutten. Hy oordeelde: konmen weren, het anstaende Iaer, geen nieu ontset de landen inslipte, den Oorlog in *Amboina* genoechsaem geeindichd, angesien hier nu nergens meer vyanden, dan aen *Assahoudy*, gevonden wierden, daer se van Compag. schepen nau beset ook versteken saten, van elwaerd, uit see énich voedsel te bekomen, gelijkse nu mede, door *Laála* verlies, en het afsluiten vant groot land *Ceram*, door Compag. besetting aen *Tanoenes* passo: te land niet, dan met hooch gevaer, doen konden: staende sy, in dervoegen, metter tijd, tot kommer gebracht te worden, en in eigen elend te vergaen. Hy is dan, over het Kasteel, *Bouton*-waerd op reis gepeurd, latende, gedurend sijn afwesen, den Koopman *Kos* (den Gouverneur *Vander Beek* was, op sijn

Den Superintendent vertrekt tot Bouton.

versoek,

versoek, voor omtrent vier maenden' van dat gesach ontslaakt, tot *Batavia* verseilt) andermaal het gebied over de landen onder den titul van *President*, op gedragen, mitsgaders gelast, stappens het vereist behulp neven het *Ternataens* vermogen, als het 'er over quam, na te stieren, want eenlik met drie roejachten de tocht ondernam, toen aen het Kasteel geen ruimer gelegenheid voor handen sijnde, en in langer verblijf stak nadeel. Den Koning *Mandarsha* ging met sijn gevolg onder dat de Koningen *Bastjan* en *Gailolo*, met sijn jonger broer; *Prins Kalematta*, van *Assahoudy* 'tseil. Garen had den *Superintendent* gesien, de twe jongsten in *Ternate* waren verbleven, lieden sijnde van weinich geloof, daermen niet van belang op mocht laten rusten, geneichd tot nieuwicheden, oproerich van aert, onrustich van geest, staetsuchtig en licht bewegend van inborst: echter heeft hy sijn onbenoegen geveinsd, en haer yder nu te samen op *Bouton* geland, met 25. rijxdaelders beschonken om hen daer door te bet aen Compag. vrindschap te verbinden. Koning *Aly* toonde sich

Vander beek tot Batavia.

en Mandarsha mede tot Bouton.

Gailolos en Kalamattas hoedanicheid.

uiterlik, wegen ons overkomen, boven maten verblijd, uit oorsaek, hy sijn groten nau langer by 't geloof had konnen houden, den *Superintendent* hem, dit jaer, tot *Bouton*, 't harer bystand, sou vinden laten. Om verheugd te sijn had hy hooch reden, want, sijn ansien, door de tegenwordicheid van ons vermogen, groot acht baeren ontsachgelik wierd, daer hy anders sijn leven niet een uer seker was. Den *Superintendent*, *Alys* genoegen speurende, greep die gelegenheid by het hair, en sprak hem, in volgender manieren, aen Koning Aly, *'tis onbillik datmen aen de beloften twijfeld van de geen, welke daer omtrent noit hebben gefeild. Gy siet en bevind nu in waerheid, dat d'Hollanders oprecht sijn; aen u kant moetge den selven gang, en met ongedekte schotels, ten dis gaen.* Dit kort: doch ernstastich, vermaen beloofde *Aly* heilich t'after volgen, dat *Mandarsha*, tussen schietende, gelaste sodanich ook te moeten geschieden; anders was hy van opset hem, neven de rest muitelingen, te verdelgen. *Mijn macht, seid hy, is niet wijd van honk.*

Verhandeling met den Boutonder.

honk. Aly, *gy moet weten, dat ik u van een verschoveling, tot Koning in* Bouton *heb doen kronen, ik kan u, met gelijke macht, weer ontkronen. Stof heb ik u te laten vervangen.* Dees en dusdane reden hebben *de Vlamingen* op hael van ouder staetsaken, doen affakken. *Koning in Bouton*, (sprak hy) *hoe is't mogelik, datge met een oprecht gemoet vande Compag. onderstand vorderd, daer gy binnen u Stad, ja genochsaem als in heul houd de geen, die noch met ongewasse handen gaen van het Neerlands bloed, dat hier voor desen seer moordadich is vergoten?* noemende met eensommige, by naem en toenaem, dier 'er aen schuldich waren. *Neen neen Koning* Aly (voechd hy'er op) *verwacht ge hulp, so moet gy ons deselve, levend of dood, noch heden in handen geven, anders blijft desen handel t'enemael afgebroken.* Omtrent dit stuk vielen énige andere reden meer voor. Einlik beloofde *Aly*, der handadigers de geen, die in het leven waren, te leveren. Doch heeft sulx, uit verscheide hindernissen, toen niet willen vallen; en is die misdaed nader-

hand, de gelegenheden van dat rijk het selven noodwendich eisende, onder een algemeen soen schrift, begraven. Onder tussen wierden 'er twe plaetsen, aen het strang, hein de revier, afgesien, bequaem om twe forten optewerpen, daer al terstond last toe wierd gegeven, ten eind 'er ons vermogen, dat niet wijd van de hand kon sijn, in gelegerd mocht worden: over het welk den Lieutenant *Keler* het gesach voeren sou, als hy 'er sou angeland sijn; want den *Superintendent* hem door gaens gedurend *d'Amboinse* beroerten, bevonden heeft sorchdragend en yverich in sijn dienst ook ontsachgelik voor den Soldaet, welken veel tijd van weke bevelhebbers gevoochdijd in sijn plichten verslapt, of alte uitgelaten word, Inmiddens bleef 'er het gebied den Koning *Mandarsha* bevolen. Wanneer den *Superintendent*, van den *Boutonder*, by handtasting, volstandigen trouheid hebbende ontfangen, tot *Makassar* overgesteken is, vindende, omtrent drie mijlen besuiden de Stad, den Vice Admiral *Roos* op anker, die niet of luttel

Kelers eigenschappen

Den Superintendent vertrekt over Makassar.

luttel verricht had; gelijk den *Superintendent*, nu voor Konings woonplaets gevorderd, mede weinich opgedaen heeft. Thans wierd hy van opset, de reis voord tot *Batavia* t'ondernemen, om den Gouverneur Generael en *Raden* van *India* mondeling, van den ſtant der Oorſterſegeweſtē te verſtendigen, dat ſo rond, door brieven, niet kan gedaen worden. Op *Makaſſar* wierd noch weldich ten Oorlog geruſte, en was *Krain Patengeloan*, op wiens duim daer alles draide, den 17. van Garſtmaend, aen een ſeren Keel, geſtorven. Met welkens afleven men wel yt goeds, in deſen Oorlog, ſou mogen hopen, vermits hy den grootſten andrijver der Oorſterſe uitſettingen is geweeſt. Nochtans, gemerkt dat hof noch even ſtijf ter wapen woelde, nam den *Superintendent* voor, ſo nau doenlik, op hoeden te ſijn, en hem, in allen ſpoed, weer tot *Amboina* te vervoegen. Hy is dan, eenlik met twe roejachten, om d'anweſende macht, door veel na ſlepens, niet te kreuken tot *Batavia* voordgeſeild. Voor ſijn vertrek heeft hy *Roos* gelaſt,

Tot Batavia.

Patengeloans dood.

Roos vertrekt tot Bima.

last, tot *Bima* over te varen, om daer de besetting, in sijn afwesen, waer te nemen. Want dat Landschap aen de kroon *Makassar* verplicht, en seer vruchtbaer van leeftoch is, daer van het ontberen die kroon, in 'er opset, veel sou konnen hinderen, dat door nauwe blokkering ter see, so het oit geschieden kan, moet te weech gebracht worden. Dit onderstaen van den *Superintendent*, met so gering vermogen vertrekkende, is by sommige, daer onder ik my verklaer een te sijn, vry hasardeerlik geoordeeld ook dat hy sijn persoon dikwijl, in swarе ongelegenheden, alte hachgelik steld: daer om het dan ook den Gouverneur Generael *Ioan Maetsuiker* (die voorleden jaer, by afleven van den Generael *Karel Reniersen* dat groot gebied ingestapt is) beliefd heeft, hem wat meer sorchdragenheid, omtrent sijn persoon te bevelen. Maer, dat hartvochtich gemoed, op Compag. gerechticheid. en de bewechselen van desen Oorlog, steunende, heeft sich noit geschroomd, so 'er de Compag. maer rechtvaerdich nut door kon toe-

Opmerk omtrent Superintendents vertreck tot Batavia.

toekomen, gevaerlike ondernemingen aen de hand te slaen. Veelmael heb ik hem, overtafel, horen redeneren. *Ik verklaer u, indien ik wist* (dit sijn d'eige pit woorden, sprekende sijn disgenoten in 't gemeen aen) *dat 'er, omtrent desen Oorlog, yt onhebbelix school, ik sou, so terstond den degen neerleggen, en een ander die last garen opdragen.* Maer *nu ben ik, vrinden, gerust, en neem al de swaricheid, die ymand hier omtrent maken mocht, op my.* Waerdeerlike woorden van so waerdeerlik een persoon; welken ik, sonder vlei, bekennen moet, van linkse eigenschappen, daer 'er in *India* veel aen swanger gaen, onbeslommerd te sijn, en eenlik het oochwit gevest te hebben, op het lauter vordeel van de Compag. daer aen eigen lof, maer voor al op de bevelen *Gods*: welkens dienst, sederd sijn eersten tred in *Ambon*, tot sijn vertrek daer uit, doorgaens overal sonderling heeft helpen vorderen; veeltijd persoonlik de kerkelike besoekingen by gewoond hebbende; so dat het te hopen staet, word 'er so-

Sijn beroemeliken disreden.

God vruchtieheid.

 danich

danich by volhaerd, der sielen oegst, in *Amboina*, binnen korte jaren, merkelik sal angroejen. Ia heeft hy, dat meer is, vrywillich beloofd, kan de Compag. goedkeuren, énige *Amboinse* jongelingen, tot Preekheren, optequeken, tot dat heilich werk, 1000. guldens jaerlix uittereiken, ten eind den akker *Gods* in d'Oosterse gewesten, door hen, harer landgenoten aert, uit eigen aert, best kennende, t'énigen tijd, met woeker mocht geploechd, besaid en gemaid worden. Tot *Iapara* liet hy het voordstaen, daer den *Mataramsen* Gouverneur van Compag. gewenste viktorien, in d'Oosterse gewesten, opening gedaen wierd: en, om denselven het geloof 'er van bet in te boesemen, deed den *Superintendent* al de veroverde vlaggen, wimpels en vanen, after ten roejacht uitsteften. Seer angenaem was hem die tijng; emmers, na het scheen. Hoe 'tsy, daer door is die volken gebleken, het gerucht, dat de *Makassaren* en 'er anklevenden party veelmael, wegen Compag. gelegenheden in *Amboina*, uitgestroid hebben,

vals

vals en gelogen sy, als of s'er gants in het onderspit lach, en de landen na by uitgebotst waer. Den sesden van slachtmaend is hy gesond op *Batavia* angeland, vindende daer den Gouverneur Generael en Raden van *India* in welvarenden gestalte, en de Rhede met vijftien rha seilen beset.

Komd op Batavia.

Het Vijfde Boek,

Van d'

AMBOINSE Oorlogen.

Vorderd voor de vierde mael reis tot Amboina.

VYftien dagen toefde den *Superintemdent* op *Batavia*: inmiddens hebben den Gouverneur Generael en Raden van *India*, alles t'en nieuwen uitsetting, na tyds gelegenheid, bevlytichd: welken den 21. van slachtmaend vaerdich, heeft hy, met een matelik vermogen, voor de vierdemael, Oostwaerd reis gevorderd, *Iapara*, te loop, angierende. Hier, ingesien den tijd ons dier en kostelik was, verbleef hy eenlik een etmael, de vloot ondertussen, van dees en gene noodlikheden; doende versorgen: Wanneer, twe dagen daer aen, den preek-

Preekheer *Daniel Brouwerius*, een gau persoon in het Latijn en Maleits, ook geslepen op Staetsaken, tot *Makassar* afgevaerdichd heeft, om, onder 't een of ander deksel, omtrent dat hof te vernemen, hoe de tonnen daer gebakend lagen, dat is, of die hoocheid haer d'uitrustingen tot *Amboina* noch liet anleunen; aen welke voorwetenschap den *Superintendent* sich veel gelegen liet sijn, om de saken op hechten grond te vesten, te weten, of op *Bouton*, met vordeel, énigen tyd te blyven legeren, of, met hoger nut, tot *Amboina* eenseils voordtevaren. Dese besending heeft dan sodanich gang genomen. Hier voren was *Roos* gelast, hem, ter besetting, tot *Bima* te vervoegen, des wy, om van sijn verrichten kondschap te hebben, die plaets anliepen, maer was denselven reeds vertrokken, en tot *Bouton* gekeerd, ten eind hy 'er ons inwachten mocht, hebbende omtrent dat eiland niet of weinich uitgerecht, gelijk 'er den *Superintendent* mede niet opgedaen heeft; sijnde dat rijk aen den Koning *Makassar* te nau gebonden, en

Preekheer Brouwerius tot Makassar versonden, waerom.

Bi-

Bimaes Landvorst met sijn dochter getroud. Oorsaek, die hem, na drie dagen toevens, ons inmiddens ruiterlik van waterhebbende versorchd, tot *Bouton* deed oversteken. *De bekken vond hy 'ergants verhangen, het rijk gescheurd, het grau te been. Kortom alles in rep en roer:* waerlik t'sijnen hooch onbenoegen; hebbende den Koning in *Ternate* (gedurend sijn afwesen tot *Batavia*) Aly *van het koningdom afgeset, en sommige, tot de Compag. op het best niet geneichde groten, met ansieneliker staet-amten, verheerlikt, ja sich, in verscheide voorvallen van belang, gedragen gants tegenstrijdich der heilsamer lessen, hem, op sijn vertrek, tot naricht voorgeschreven, ook den* Kitçhily Lasinœrœ, *gewesen* Alijs *gesant in* Amboina, *doen worgen; onder voorgeven, denselven met schendige verraderijen swanger was, de groten tegen de Compag. opgeruid, en, na vermogen, getracht had diets te makem, Compag. doelwit gestrekt lach, om het* Boutons *rijk haer geheel t'onder werpen, en van 'er oude vrijheden te beroven.* Welke betichtingen: waer sijnde, *snode schelmerijen sijn,*

Den veld Heer komd op Bouton, Verhael der Boutonse beroerten.

soda-

sodanen straf, als hem toegevoechd is, ruim hebbende verdiend. Maer heeft den *Superintendent* sulx voor waerheid niet konnen annemen, gemerkt *Lasinœrœ* sich, in sijn gesantschap, gants sedich, gulhartich, en vrelievend van inborst gedragen had. Hy hem derhalven op dese ongelenheden te neersettende, sach wel, dat 'er in deselve, reeds te diep geworteld, met hardichheid niet kon gewonnen worden, liet ingevolgen sijn misnoegen sakken, en heeft sich 'er omtrent angesteld, als om en by saken, die geen keer nemen konnen. Groot ja énich oorsaek was *Mandarsha* van al de gerese onlusten, gelijk sulx sommige heusgeneichde *Boutonse* Amtheren versekerden, dat den *Superintendent* ook voor sodanich heeft angenomen: hem was niet onbewust den lossen aert van die Vorst; daerom hy dan ook denselven tot *Laála* niet had willen ménemen, om het werk 'er geen kreuk door te geven. Nochtans tooch hy, tegen *Mandarsha*, sijn toegenegenheid veel te rug, 'tsy dan den *Boutonder*, schijnings, te geval, of wel, dat ik het

naest

naest geloof, om *Mandarsha*, noch jong en omtrent staetsaken luttel ervaren, wat afterdachtiger te maken. Einlik is alles bygeleid, tot weersijds genoegen: echter heeft hy, hoewel ongaren, *Alys* affetting moeten dulden, geen reden den *Boutonder*, hoe geducht se waren, tot herstelling konnende bewegen. In sijn plaets is dan tot het Koningdom gevorderd den *Houkom* van dat rijk, een oud besadichd man, tot de Compag. ten quaetsten niet geneichd. De kroning is, ten overstaen van *Mandarsha* en *Superintendents* gemachtichden, na die landswijs, den 21. van wintermaend, heerlik volbracht, doende den nieuwen Koning, neffens de groten, aen sijn over heer ende Compag. eed van trouheid. Op desen voet is, door *de Vlamings* wijs beleid, den oproer in dat rijk geslist. Ondertussen wierd, met den elendigen *Aly* seer wreed en erbarmwaerdich gehandeld. *Se beroofden hem, niet alleen van alle koninglike ciraden, maer ook sijn eigen erfgoed, tot het kleed toe, dat toen om had. Het huis, daer dus lang in had gewoond, wierd te grond,*

ge-

gerukt, en hem eerst in een slecht kotjen herberch, nader hand de rest, gegeven: dat den Superintendent *niet heeft konnen weren.* So gebeten waren de Landsaten op *Aly*, welken anders gretich gesien had, elwaerd in ballingschap, tot *Ternate* of *Amboina*, waer versonden geworden. *De beweechselen, die de rijx-groten tot so swaer een verbittering hebben genoopt, hadden oorsprong uit* Alys *overmatige gailheden; hebbende, tot verscheidemael, nu deser dan gener Amtheren, vrouwen, tegen de wetten van het rijk weldich tot hem gerukt, beslapen, en in tegenwil der haren, 'tsijnen heim, ter boulagie, opgehouden; daer hem nochtans niet onbekent was, sijn oom, om gelijke misdaden, voor desen van het rijk was verstoten en ontkroond.* Anders is hy een *Prins* geweest (buiten dese smetten) van goedaertigen inborst, ja sou hy (ten waer hem de verhaelde gebreken in sijn licht stonden) in achtbaerheid opmogen by de treffelikste Oosterse vorsten siner eeuw; hebbende sich, tot sijn uiterst, tegen de Compag. volstandich gedragen. Het is ook seker te geloven, densel-

Alys dood verhaest

Warom

Sijn lof

denselven, had hy, met de *Makassars* gesinde, willen heulen, noit so droeven trek sou gespeeld sijn. Middeler wijl is hier, van sijn besending tot *Makassar*, op anker gekomen den preekheer *Brouwerius*, hebbende, omtrent dat hof, weinich verricht, maer wel twe driemael met den Koning in mondgemeenschap geweest: doch quam die Vorst noit, 't sy dat hy, van de gelegenheid der syner in *Amboina*, op het nausten niet bericht was, of dat hem die landstreek noch te liefelik toelachte, tot het eigen doelwit van 't gesantschap afsakken. Enige voorslagen wierden 'er wel beraemd van t'wistmiddeling, maer t'ongerijmd, en voor de Compag. diens haen nu Koning kraide, gants onannemelik: daerom den gesant dan ook, buiten dat geen last tot enich besluit had, van vorder samen-spraek afgebroken heeft, genoech speurende, den *Makassar*, noch al, onder de hand, van Compag. wangunstige, ten oorlog opgeriud wierd. Oorsaek den *Superintendent* voornam te vertrekken, om het, ten dardemael, uitgerust vermogen,

Preek-Heer Brouwerius verrichten op Makassar.

mogen, dat reeds, uit *Makassar*, t'see en op reis was', in voornemen te stutten. Aen het strang, beneden de Stad *Bouton*, waren twe fortjens opgerecht, daer hy het grootste van heeft ingetogen, t'ander aen de overkant vande revier, liet hy met 23. Neerlandse en 12. Ternataense koppen beset, ook voor vijf maenden van Montkost, kruid, lood, lonten, neffens 5. ysere stukken en twe metale bassen voorsien. Wanneer straetwaerd uit reis gevorderd heeft, tot de Noordhoek van *Pangasanas* nau; daer hem den Vice Admirael *Roos*, van sijn uittesing, om de suid van *Bouton*, met 6. wel gemande prauwen, ondernomen, by gekomen is, hebbende, hein het dorp *Kombouaha* in vyands gesicht, al het vaertuich, dat 'er gevonden wierd, onbruikbaer gemaekt en verbrand: waer onder drie *Makassarse* jonken, vol rijs en *Padje*, twelk ongedorsten rijs, en waerlik een vordelich verrichten, is. Nu was den Koning *Mandarsha* 5. 6. dagen in uittocht geweest, na *Tibore*, vyands vlek, en *Makassar* onder horich, *Pangasanas* engte 5. 6. mijlen

Bouton met een fortjen beset.

mijlen op gelegen: dat den *Superintendent* bewogen heeft den Vice Amiral *Roos*, met elf roejachten en 300. Neerlanders, derwaerd afte presten. om daer of daer omtrent *Mandarsha* te gaen vinden, en voord gekoppeld de *Makass·rse* vloot optesoeken, onder vorderen last, indien het gevaer niet te groot sy, op *Tybore*, yt weldichs t'ondernemen: blijvende den *Superintendent* van opset, hier en hier omtrent noch énigen tijd te toeven, ten welken eind hy dan ook aen verscheide oirten uitleggers heeft geplaetst. Ondertussen heeft den Vice Amiral *Roos*, *Mandarsha* belopen Ko-hebbende, met goedvinden van den ning een anslach, op het vlek *Tybore* ondernomen, die hem treffelik gelukt is. Den darden van laumaend, jaers 1655. (het vijfde der *Amboinse Oorlogen*) deed hy dat vlek manhaft aen, het selven stormender hand veroverende. Omtrent een mijl wechs waren d'onse de revier ingeroeid, toense te land gestapt en tot de negery opgevoeteerd sijn, ter geleide van twe *Tyborése* gevangens, die hen, omtrent middach, in het

Tyboor van Roos verovērd.

dorp

dorp hebben gevoerd, sonder eens ondekt te worden, voor sy, op d'inwoonders, teven losbranden. Door welken schichtigen overval die volken sodanich verschrikt sijn sy terstond het hasenpad kosen, d'een d'ander ten verderf in de wech lopende. Dese namen de vlucht her, gene derwaerd, sommige tot de vest, doch weinich tharer baet: want d'onse hen op de hielen uitstappende raekten 'er, na geringen tegenstant, mede binnen, en te gelijk meester van. *Dit bestaen was gevaerlik. Maer wie heeft oit, door bloheid: beroemelik uitgemunt?* Groot geluk hebben d'onse, in desen optocht, getreft. Omtren 300. vlekkelingen waren kort te voren van heim, ten Oorlog, en een twede trop, 150. koppen sterk, op de buffel jacht uitgetogen: beletsel, de vesting, in opsicht sijn grote, allerwegen niet kon beset worden, en ons, ter over winning, veilich open gebaend heeft, maer anders veel licht dierder sou hebben gestaen; want ons gros nau 150. blanke en gelijke veel *Ternataense* koppen, uitmaekte de rest tot bewaring van het

vaer-

vaertuich sijnde verbleven. In dit gevecht verlorenwe, buiten sommige licht gequetste, drie personen. Aen vyands kant sijn 'er ruim 200. gesneuweld, daer, onder den *Tyborésen* Koning, met meest al sijn sonen. Omtrent 300. vrouwen en kinders (door het onverandelik gebod van den *Superintendent* by den leven behouden) wierden Soldaet ten buit geschonkken, die opmerkeliker geweest sou sijn, hadden d'onse, tot vernieling van vest en vaertuich, dat 'er in veelheid lach, het vuer so haest niet gebruikt, daer grote menichten kleden, rijs en padje door verbrand sijn. De vesting was een hecht steen werk, met seven rondelen en muragien van vijf vadem hoochte, gesterkt. Kort na d'inneming wierd het fort voord geheel te grond gerukt, de Compag. om 'er verte, ongelegen te besetten. Hier aen is het gros te rug tot de roejachten afgesakt. Wanneer sich *Roos* wy der begaf tot het door snuffelen van dees en gene kreken, gaten, inhammen langs de *Celebese* kust, of 'er elwaerd énige *Makassaren* mochten ingeslo-

pen

pen liggen. Maer hebben hem drie ſijner vaertuigen, vande Lieutenanten *Keler*, *François Reniers* (een jong echter roemgierich Soldaet) en *Albert de Koning*, niet konnen volgen, ſijnde, door het ſchichtich ebben, aen de grond geraekt. By welke ongelegenheid den Vice Admiral, de tijd geen toeven velende, hen gelaſt heeft, vlot werdende, tot d'overkuſt van *Celebes* te ſteken, en daer ſijn komſt intewachten. Goed uyrs, geen ongeluk ſo groot, of altijd is 'er énig geluk by. De Lieutenanten dan, aftervolgens *Gerrids* laſt, reis vorderende, deden een vloot van ruim veertich *Makaſſarſe* vaertuigen op, dieſe terſtond, met een huipert fokjen, ingevolchd ſijn: want, yt weldichs op deſelve t'ondernemen, waren d'onſe onmogend, ſy deden dan 'er beſt, om te ſien, waerſe belenden mochten, daer veel aengelegen was. Want het ſpit van *Vlamings* doelwit, by onbewuſtheid, werwaerd den vyand reis genomen had, licht uit den haek ſou konnen geſet worden, ſy onverkend tot *Amboina* overſtekende, en wy, ſo wijd

D'onſe doen veertich Makaſſarſe jonken op,

van

van heim, ten vergeeffsen uit kijk blijvende oppassen. Deseshalven is den *Superintendent*, hier van verstendichd, neffens *Roos* (die nú van sijn gaertocht, te ruggekeerd was, echter nergens énige vyanden vernomen had) tot *Tybore*, met al het kleen vaertuich, verseild, hebbende, op sijn roejacht, tot geselschap megenomen den preekheer *Brouwerius* neven den *Fiskael Willem Maetsuiker*.

Die in Tybores revier beset worden.

Middeler-wijl sijn de vyanden de revier van *Tyboor* ingeseild, daer hy 'er liet besetten. Ende, hoewel onse macht toen bestond uit tien roejachten en ses *Korrakorren*, yder matelik gemand, nochtans wierd niet raedsaem geoordeeld op deselve, in vordeel liggende, tot geweld uitte-stappen. Dies is hy so gekomen so vertrokken, plaetsende bevorens allerwegen, aen bedenkelike en onbedenkelike oirten, uit leggers, ten eind de *Makassaren* onverkend de landen niet mochten insluipen. Vaert nam hy in persoon, mét thien roeijagten, den Koning en sijn vermogen dat 300. *Ternatanen* uitmaekte (sijn groot gros was tot heden noch niet

opge-

opgedonderd) om de noord van *Celebes*, tot *Gapy*, blijvende *Roos* het gesach over d'uitleggers bevolen; welke gelast waren hen, ter plaetsen daerse nu lagen, tot de weilselmaend te verhouden. Op *Tabouko*, Landschap de kroon *Ternate* onderhorich, trad hy eerst te land, en deed, met groot gevaer sijns levens, die volken ontsachgelik swichten. Uit een oog enoorgetuich hebik, den *Superintendent* de *Taboukers*, ruim ses mael swaerder als wy afgesakt, hen ook, op 'er weldich vermogen, seer onredelik tonende, met een ernstaftich wesen opstaende, horen liet. So sy haer niet wilden voegen na de billike voorslagen van 'er wettigen vorst, hadden maer weinich te wijken, en kans te proeven, hy was bereid met de wapẽs te winnen 'tgeen hy sach, door beleefdheid van haer niet te bekomen was; doende daer op dadelik yder Soldaet twe kogels op het musquet en twe in de mond lopen; dat grote verbaesdheid, onder dese, geen of luttel geborger plichte, menschen veroorsaekt heeft, en haer tot gevoegelikheid doen afstappen, met beloften van schuldigen gehoorsaemheid.

Superintendents verrichten op Tabouko,

M

heid. Hier op: is het gesachebbend hoofd (*de Vlaming* reeds vertrokken) van *Mandarsha* mette koningliken waerdicheid verheerlikt, om denselven te het plicht plegend t'hemwaerd te houden. Tot *Batoi*, daer wy te loops angierden, vonden d'inwoonders verlopen, en aen *Gapy* (eiland hein *Xoula*) niet te verrichten. *Doany* (*Mandarshas* Admiral) door hevige tegen stromen en harde winden, den Koning niet hebbende konnen afterhalen, had 'er oorlog-aftich alles vernield, maer, op die tocht, veel volk, door siekt'en onstuimich weer, verloren. Derwaerd was hy, uit *Ternate* tot *Amboina* overstekende, om sijn Landheer optesoeken, vertrokken met besluit denselven, waerd ook wyder als *Bouton*, te volgen, doch het hoochst deel van sijn vermogen onwillich geweest, een *Pangai* vorder als *Xoula* te reppen: door welk een en ander tussenval genoodrukt was te rug te keren, sich, met sijn by hebbende macht, onbestandich oordelende so wijd op te *Pangajen*. Den *Superintendent*, nu tot *Xoula* mede angeland, vond de *Ternataense* groten,

Op Batoy.

Gapy,

Xoula.

ten, onder den ander, geheel over hoop; uit oorsaek *Mandarsha* het gesach, over sijn krijsvermogen, aen drie Rijx-raden, evensydich had opgedragen, die yder aen het streng van gebied ėn eigen keur even hardnekkich trokken, d'een d'ander niet een stip willende toegeven. Door welken ongeschiktheid deselve licht tot overmoed souden afgesakt sijn, ten waer *de Vlaming*, met sijn tussenkomend gesach, voor die tijd, de misverstanden had bygeleid en gemiddeld. Inmiddens deden onse roejachten, op den dwalenden vyand, in dit vaerwater, verscheide vordelige kruistochten, dat hem stappens de see bang-gemaekt en te heim heeft doen keren. Maer aen *Assahoudy* sijn, in tegendeel, by nacht, twe onser uitleggers, kleen vaertuich, overrompeld, en het volk, tot 25. koppen, te neer gekapt, uitbesonder seker Sergiant, in opsicht met een swart wijf getroud, ook by sommige der vyanden bekend was; welken naderhand voor honderd realen gelost is. Nu had den *Superintendent* gretich, met al het gros, so Neer-

lands als *Ternataens*, over Bouro reis gevorderd, om 'er de Muitelingen, indien s'er elwaerd mochten verhouden, of opteslaen of nader te benauwen, ook t'onderstaen, of men d'eilanders, uit achtbaerheid van Konings vermogend ansien, niet tot afkomen sou konnen verlokken, en dat eiland, door minnelike vertoningen, de vloekverwanten ontrukken. Doch is hy, in dat opset, door *Mandarshas* lang afterblijven, gants ontset, sijnde die Koning tot heden noch niet te voorschijn gekomen. Dit deed hem besluiten, om geen tijd, in langer toeven, nodeloos te quisten, met de fluit de Post, echter derwaerd reis t'ondernemen, gelijk hy, op den 16. van sprokkelmaend, gedaen heeft, aen *Xoula* last latende, daer sich den Koning, op sijn overkomst, na sou schikken, ook aen *Doane* ernstaftich bevel, so spoedich doenlik, voor heen den Koning, van sommige *Xoulaëse Korrakorren* gesterkt, welke eilanders nu t'énemael bevredichd waren, tot *Bouro* overtesteken, t'en eind de *Xoulaësen* aen die van Bouro en *d'Amboinse* muiters,

ters,

ters, levendige beelden, van 'er verſoening met den Koning, mochten ſtrekken. Garen had hy den hoek van *Tomahou* boven geſtevend, om *Bouros* ſuid kant te beſichtigen, maer is, in dat voornemen, door het hooch hol water, welk 'er toen ſeer hard op de wal ſtorte, verhinderd, en tot *Manipa* voordgeſeild; daer hy den Kapitain Lieutenant *Oudhoorn* en Compag. beſetting in geſonden geſtalte, ook de Moren tot genoegen plichtplegend vond, hebbende hen, gedurend ſijn uitlandicheid, heus en yverich ten hofdienſt gequeten, haer opgeleide kalkovens volmaekt, en het fluit Schip Hillegaerdsberch, met dat ſtof volladen. Nodich werk, ſouden de timmeragien hier en daer voorgang nemen: daerom hy dan ook (afgerecht goedwillicheid t'erkennen, en hardnekkicheid te wraken) den *Sengadje Kawaſſa*, die hem, ſederd tot de Compag. uitgekomen is, oprecht en dapper gequeten heeft, drie laſten rijs, neven een halven legger arak (*Indiaenſen* brandewijn) heeft vereerd, om, met ſijn onder hoorlings,

eens een vroliken dach te houden. Van hier ſtak hy tot het Kaſteel over, waer alles in gewenſten ſtand, de gemeente geborgerplicht, en d'onderhandſe werken matelik gevorderd waren, ja ſtond het geſchapen, na hen nu de gelegenheden vertoonden, dat d'oude ruſt wel haeſt de landen ſou herſteld worden: in opſicht wy tegenwoordich nergens, dan aen *Aſſahoudy*, énige vyanden hadden, en het *Makaſſars* vermogen, in 'er overkomſt tot *Amboina*, door onſe bezettingen te water, ook verſcheide gelukkige uitſlagen, daer onder *Tybores* verovering, dit jaer verhinderd bleef, emmers ſo veel het ſich althans liet anſien. Maer hoe onbeſtendich ſijn de wereldſe ſaken! Veel tijd, alſmen meind alle ſwaricheden doorworſteld te ſijn, is men 'er nau termid wech in. Wy ſagen de Poorten van Vre, aen welkers ruimer opening, het ook niet gefeild ſou hebben, hadden de Godſchikkingen het rad niet anders gedraid: gewis, om ons 'er door, als met een vinger, antewijſen, de raedſlagen der menſchen, buiten ſijn hulp, ydel ſijn, gebrui-

ke nde

kende daer toedikwijl ons eige swaerden, verwerrende en in deerliker opsicht stellende het geen, de menschen onwrikkelik schatten. *Kalamatta*, Konings jonger broer, had, by voorval der *Boutonse* beroerten, sich, sonder tegenspraek, dat Koningdom, maer was het, buiten sijn gis, 'slands Rechter, toegepast: wrok die hem in de keel stak, uit voor oordeel, sijn recht daer omtrent, door den Koning den *Superintendent*, niet gehandhaefd, maer kraftich te kort gedaen was: doch verkeerd; sijnde dat rijk van ouds wel een *Ternataens* leen, maer de keur van Koning aen die landheren vrank, die dan, by den *Moluksen* Koning, bevestichd word. Hy nam nochtans van die tyd, is 'er sijn boesem te voren niet van swanger geweest, tegen sijn broer en de Compag. hooch onbenoegen op. In het veinsen was hy listich, inmiddens gelegenheid ter wraek opschommelende, welken aen *Xoula* welgelegen vond. Tussen *Doane* en *Prins Kolofino* was, uit oorsaek van voor gesach, onderling geschil, daer, hoe wel vanden

Waerom Kalamatta andermael de Compag. afvald.

Superintendent, so 'tscheen, gemiddeld, *Kalamatta* in sulker voegen heeft weten onder te roejen, de *Makianesen*, ruim de grootsten trop uitmakende, van ouds ook *Doane* ten besten niet mogende luchten, met hem van toen afgeheuld, en te samen een snood schelimstuk gebrouwen hebben, aen sijn keten stappens het *Ternataens* en *Xoulaeës* vermogen schakelende. *Mandarsha*, hier van onbewust, nu tot *Xoula* gevorderd, is met sijn gantse macht, tot *Kajelijs* inbocht overgeschept, om daer de gemene saken, omtrent die Eilanders, minnelik of weldich te vorderen. Maer nau was hy 'er angekomen, of *Kalamatta* stelde sijn moordadich besluit terstond tegen *Doane* te werk, latende denselven armhartvochtick krissen, met opset den Koning gelijke sprongen te doen gaen. Doch is *Mandarsha*, van ter sien gewaerschoud, door de bescheptheid van sijn prau, te nauwer nood dat nanakend onheil ontslipt. De *Vlaming* van dit onverwacht tussenval verstendigende; welkende, wel seffende, daer en daer omtrent, buiten sijn anwesen;

Doane vermoord.

Mandarsha ontvlucht sijn broers moordadige handen.

wesen, niet heilsaems stond verrecht te worden, den 6. van Grasmaend, derwaerd vertrokken is. In het uitlopen van *Amboinas* nau ontmoete hy 't jacht *Hulst*, van *Bouton* komende, met tijng van den Vice Admiral *Roos*, de *Makassaren* hen nochtesamen, in *Tybores* revier bleven verhouden. Gewenst werk, dat hem ook te spoediger deed sijn in de tocht tot *Kajely*, om daer na, op dees en gene bedenkelike ankomsten, nauwer orde te stellen. Over *Manipa* nam hy reis, daer den Koning verbleef, niet goed vindende, hem tot *Bouro* metevoeren, uit bedenken sijn verschijning veel licht, onder dat wispelturich volk, nieuwe beroerten mocht veroorsaken. In *Kajely* was het *Ternataens* vermogen bosswaerd in en berchwaerd op gevlucht vaertuich, Schut, kruit, lood, sak, pak afterlatende, uit oorsaek den President *Kos* (tot *Amblau* versonden, maer door *Mandarsha*, omtrent die bocht, van het voorgevallen bericht, het hoochste gevaer het minste latende overwegen) hem, met sijn by hebbende macht, mede derwaerd had

Superintendent verrichten omtrent dit voorval.

begeven. Den *Superintendent* verstond 'er, d'afvallige na geen verdrach wilden luisteren, onder voorgeven, sy niet tegen de Compag: maer *Mandarsha*, opstonden, denselven niet langer t'haren Koning willende erkennen. Tot vesting van'er bedrijf, brachten sy anders niet in, dan dat sijn vremde eigenschappen onverdragelik waren. Den *Superintendent* liet 'er ook verscheide billike voorslagen doen; te vergeefs. Einlik heeft hy, stuk wechs de revier in, een hecht hout fortjen opgeworpen, om 'er tot plicht plegenheid te dwingen. Middelerwijl sijn de *Makassaren*, uit haer wijk plaets aen *Tyboor*, onse besettingen in een dijs ontslipt, dat, schoon droevich, nochtans geen keer nemen kon, en *de Vlaming* sluiten deed, sommige roejachten om en by *Bouro*, t'harer opsporing, uittesenden: want vast geloofd wierd, sy, tot *Amboina* willende overkomen, dat eiland eerst souden andoen. Dese hebben nu en dan énige *Makassarse* vaertuigen bejegend, angedaen en vermeesterd. Onder de *Ternataense* muitelingen waren de

Ko-

koningen *Bastjan* en *Gailolo*, *Mandarshas* tol meester *Sopy*, neven Kapitain *Moluko*, welke twe jongsten geloofd wierden, hen, meer door dwang als goedwillich, tot dat werk gevoechd te hebben, dat ook naderhand sodanich gebleken is, sijnde bei, door den verrader K*alamatta*, na luttel anwesens, de koppen afgekapt. *Kolosino* eenlik, met weinich volk van gering slach, bleef Korings syde ankleven, uit oprechte toegenegenheid tot sijn vorst, of dat hem de kans ten afval, want hy 'er toen niet omtrent was, en nu dat bestaen ten besten niet sijnde uitgevallen, te gevaerlik stond, is onbewust, hoe 'tsy, den *Superintendent* droech sich, omtrent sijn persoon, bedenkelik.

Sijn bevin ding aen Assahoudy.

Thans vertrok hy tot *Assahoudy*, om daer, op dees en gene saken, orde te stellen. Noit heeft hy, gedurend de beroerten, konnen rusten, voor persoonlik op alles het ooch had laten gaen. Dit was noodsakelik, sijnde, by veel syner onderhorige bevelhebbers, meer dapper als krijservarenheid, welke bei, in gesach voerende personagien, vereist wor-

den; anders raken d'ondernemingen, uit ontbering van het een of ander, selden het gedoeld oochwit. De vyanden bleven 'er noch in wrevel volharden, hoewelse te water en land hooch bekommerd saten. Onse roejachten, en inlands vaertuich, sneden 'er de stranden allerwegen ter haven af, van gelijken deden onse boerse bond-genoten de bossen ten voeder, dat groot gebrek, onder haer lieden, veroorsaekt heeft, sijnde daer tot heden (den 17. van bloeimaend) geen nieu *Makassars* ontset angeland. Echter leefden sy 'er, so w'uit seker gevangen *Bougis* vernamen, op hoop, sulx was 'er, door hun Koning, schriftelik toegeseid, teven ook gelast, inde landen, tot nader bevel, te toeven. Omtrent het eerste school wanhoop, de weste waytijd diep verlopen, het ander droefheid, onder haer luttel t'eten sijnde. Ondertussen is de tijng van *Kalamattas* afval, door *Sougale Ternataen*, tot *Moluko* overgevoerd. Welken guit, in waenschijn, het gemuitineerd rot heimelik ontfutseld was, daer, by dees en gene, onder

der

der de hand, *Kalamattas* doen çierlik opgepronkt, en *Mandarsha* op het lelikst afgeschildert heeft. Blijken, die hem overtuichden, hy niet gevlucht, maer door de muitelingen, ter linkser handel, afgevaerdichd was. Niet of luttel melijch toonden haer de *Tarnatanen* over Konings ongeval. Ja, dat meer is, *Tamir Amsara*, *Mandarshas* oom, liet sich dat werk weinich anleunen, gelijk ook niet het schendich moorden van sijn swager *Doane*, met sijn dochter getroud sijnde geweest. Haer verboden de Papen het verlies van 'er man te bewenen, weigerden ook de sielgaven, die men daer, na gewoonten aen hen, voor d'overleden geeft: onder voorwerp hy Kristen was geworden. Op geraepte vonden, om sijn dood onbeklaechd te laten, en *Kalamattas* handel door te blanketten. Dit en dat sou by dese lieden, uit eigen aert, sonder men haer, met énige bewegelikheden, de spoor hoeft te geven, tot nieuwicheid en verandering geneichd, licht grote beroerten hebben veroorsaekt, ten waer den Gouverneur *Hustard* hem die saek ernstastich

Sougale door Kalamatta, tot Ternate afgevaerdich.

Hustard voorsicht hier omtrent.

Sougale gekrist.

aftich angetogen, *Sougale* gevangen en tot *Amboina* versonden had: van waer hy naderhand te rug tot *Moluko* gevoerd, neven 10. 12. Konings wangunstige, met een kris, sijn loon erlangd heeft.

Superintendents verrichten aen Assaboudy.

Nu had den *Superintendent* garen gesien, *d'Amboinse* muitelingen tot ons waren uitgekomen, daer hy'er heimelik billike voorslagen deed, en sy gretich toe genegen schenen. Maer heeft die onderhandeling, uitgebroken, en sommige voornamegroten derwegen in hechte gesteld, geen vervolch genomen. Ende, inopsicht sy verscheide malen sijn heusheid bespot, ook gewenste gelegenheden, ter overkomst, of verwaerloosd, of dat eer geloofd word verachtelik te leur gesteld hadden is by hem om 'er tot geswinder onderstan te dwingen een ander middel aen de hand geslagen doende seker *Louhouêes, Noug Bessi*, een doortrapten ouden schelm, en van *Madiras*

Noug Bessi gehangen.

grootste deelgenoten, in 'er allergesicht, aen de nop van de grote rha, van 't jacht het kaepvogeltjen (voor desen d'Engelsen ontweldichd) opknopen en *d'Amboinesen*, die sulx gevoegelik

gelik horen konden, toedreigen, indien se niet goedwillich tot ons uit quamen, al de geen, welke naderhand gegrepen wierden, den eigen sprong. Desen *Noug Bessi* heeft den President *Kos* (den 12. van bloeimaend, met een matelik vermogen, tot *Lissebatte* en *Hatuwe* uitgetogen, t'en eind onse inlanders hen daer of daer omtrent, van mondkost mochten versorgen, ook om 'er na énich vyands vaertuich uittesien) op *Souwael*, vlek even boven oud *Hatuwe*, gevangen; derwaerd de vyanden met 7. 8. vaertuiygen, ten opsoek van leeftocht, voor énigen tijd geschept waren, die by *Kos* veroverd en onbruikbaer gemaekt sijn, al hen toebereiden *Sagou* ons ter buit over latende, uit besonder de *Korrakor* van den 'Sengadje *Bonoa*, door sijn bescheptheid d'onse ontslippende. Over dese viktory heeft den *Superintendent* sich dapper verheucht, gemerkt de belegerde, door sodane ontmoetingen, stappens tot groter elend gebracht en uitgehonderd wierden, ook stond het te hop en sy dusdoende, nu of dan tot geschiktheid souden afsakken; want de tijden waren noch

Kos slaet den vyand op Souwael.

niet

niet geboren, yt weldichs tegen 'er optevatten. *De Vlaming*, op het te rug keren van *Kos*, hein nu so mogend vindende, als w'ons oit sullen weten te maken, heeft sich op verscheide staetsaken naukeurich te neergeset, dees en gene diepsinnich over wogen, einlik uitgekipt de geen, welke haer opsicht hebben op d'ernstaftich, ook dikmael herdubbelde, bevelen van de Compag. en in het gerechtelik omslaen der *Makjanse* nagelen bestonden: daer toe de gelegenheid haer noit vrindeliker heeft angelacht, dan nu, die eilanders, door 'er gepleechde schelmerijen en schendigen afval tot den vyand, ons 'er dubbel reden hebbende toe gegeven. De tocht dan *Ternate*-waerd is vastgesteld. Inmiddens raekte het Neerlands ansien, onder *d'Amboinesen*, aen 't kraken, uit voor oordeel, wy geen moed hadden, den vyand onder d'ógen te sien. Maer het gevaer school omtrent het wantrouwen, dat wy tegen 'er in't gemeen, opgenomen hadden, De minsten Soldaet was bereid, op een enkel oogwenk van den *Superintendent*,

Den Superintendent onder neemd eenland-tocht Assaboudy.

selfs

selfs de dood te moet te stappen. Hy, dien ik noit beswijken sach, ook in de hachgelikste ondernemingen, heeft echter tot heden niet konnen goedvindenCompag.welvaerd te schalen, op de trou van onevensijdige narmen, Maer de gelegenheden althans, door heerliker overwinningen, geruimbaend, deden hem een proeftocht op den vyand teland ondernemen. Hartvochtich trok hy strangwaerd, de *Makassaren* oorlogaftich ten strijd trotserende. In seker vlakte velds, hein vyand vesting, daer voor desen ons groot fort gestaen had ('twelk énigen tijd verleden, door sijn last, te grond was gerukt) wierd ons gros in rijen geschikt van opset, neffens hen anvoerder, den vyand, uitvallende, niet een voet te wijken; maer hebben de *Makassaren*, niet dan van ver, tegen onse voortrop eenlik geklakkebust, daer weersijds sommige doden en gequetste door bequamen onder welcke Dooden, aen haer kant geweest sijn *Krain* Boutatoua, hooch gesachebber vā het jongst overgekomē *makas*. ontset, en aen ons sy 2. neven 6.7. gewonde: wanneer wy, den dach ten eind gebracht,

Boutatoua sneuveld.

bracht, met grot gejuich, den vyand t'en versmading, na de vaertuigen, vervolgens aen boord, gekeerd sijn. Weldich wierden onse inlandse bondvrinden en onderdanen, door desen sprongtocht, gehartichd, ook tot hoger onderstaen angemoedichd: by welken gelegenheid den *Superintendent* haer gelaste wapenvaerdich te sijn, om, neven hem, eerstdaechs, ten getal van 500. koppen, tot *Ternate* over te varen, dat sy goedwillich nagekomen sijn. Met dit inlands vermogen en gelijke veel Neerlanders is hy, den 16. van braekmaend, en Koning *Mandarsha*, tot *Moluko* overgesteken, latende het gesach over de landen den President *Kos*, en, onder hem, den Vice Admiral *Roos* (Kort hier voren, doch siekelik, van *Tybores* besetting, over *Xoula*, te ruggekeerd) aen *Assahoudy* bevolen. Acht dagen na ons vertrek vielen d'ankers aen d'overkust van *Makjan*, omtrent *Tochea*, te grond, in opsicht vertroud wierd, het inlands werk gevoegeliker daer stond verrecht te worden, dat ook na wensch uitgevallen is. De *Makianse* over-

Den Veldheer vertrekt, neven Mandarsha, tot Ternate.

Verhandeling met den Makiander, wegen t'omslaen sijn 'er nagelen.

overheden namen, in het algemeen, goedwillich aen, en beloofden, buiten énige de minste dreigementen, sonder oit andere daer of elwaerd, te herplanten, haer nagelen, tot het allergeringst spruitjen, selfs te sullen uitrojen; het welk in den tijd van twintich dagen volbracht is. In tegendeel blijft de Compag. verbonden, hen jaerlix 2500. realen uitte-keren, onder d'eilanders evensydich te deilen, hoofd voor hoofd, na de veelheid der nagelen, die yder, door het verwoesten, quam te missen. Maer, indien 'er gevluchte landgenoten binnen een jaer en ses maenden na heden (den vijf en twintichsten van braekmaend) tot 'er wettigen Vorst en de Compag. weer uitquamen, souden haer, in plaets van 2500. 5000. realen angeteld worden: dat sodanich weersijds met eden bevestichd, handtekens en segels bekraftichd is. Daer aen heeft hy, om de Groten tot het werk bet antemoedigen, haer te samen met vijfhonderd realen beschonken. Een saek voor de Compag. onwaerdeerlik, gemerkt de gerustheden, welke haer

haer *Ternataense* gelegenheden daer door toegebracht worden, ook het vordeel, sijnde nu in *Moluko* nergens meer nagelen, dan op het eiland *Tydoor*, die te wenschen waren, mede vernield en uit den wech konden geholpen worden: wanneer sy van dat kostelik gewas, den allerénichsten besitster sou sijn. Doch tot het uitrojen der selver sie ik geen of weinich kans, sijnde door den *Superintendent* daer toe verscheide billike, nochtans vergeefse, middelen ondernomen. Geweld te gebruiken is ook bachgelik. Want dit vastgesteld moet worden, den *Spanjard* noit sal dulden: wy op *Tydoor*, sonder tegen weer, te land stap pen, het werk, de Maetschappy 'er op, en de *Kastilianen*, neffens den *Tydorees*, sulx willende verhinderen, waerlik veel bloeds kosten sou, dat, mijns oordeels, die nagelen niet waerdich sijn: *Tydoor* nauwelik, in een rond jaer, 80. bharen konnende uitleveren: 'twelk luttel is, en het sestienden gedeelt van Compag. jaervruchten niet ophalen kan. Echter sou, quam den *Spaenjaerd* de *Molukse* gewesten eens

Opmerk. op de Tydoorse nagelen.

te

te ruimen, tot *Tydores* vernieling wel kans sijn. Maer noit heb ik konnen annemen, den Koning in *Spanjen* oit verlof, veel min gebod, sal geven, dat landschap te quyteren, daer hy so veel jaren besetting gehouden heeft, staets niet profits halven. Doch angesien 'er wonder baerliker saken, buiten menschelik gissen, uitgevallen sijn, mogen wy ons inmiddens met de hoop voeden, en vernoechd houden, het werk 'er reeds so wijd gevorderd is, de Compag. sulx gelievende, ruim de helft der *Molukse* besettingen intrekken, ook de jaerlikse onkosten, over de 100000. guldens, kan krimpen. Buiten dit voordeel is des *Superintendents* verschijning de muitelingen daer sodanich ten schrik geweest, men sedert in *Moluko* van hen geen gewach gehoord heeft. Thans stak hy tot *Malejo* over, daer énige ontruste gemoeden besadichd en Konings staet uiterlik, in achtbaerheid heeft hersteld. Ende vermits 'er geschat wierd, het, grootst deel *Ternataense* muitelingen, meer uit verleiding harer hooftden, dan eigen moedwijl, *Kalamata*

lamatta gevolch was, ook gehoopt, deselve, vry-geley erlangende, geswinde t'haren heim souden keren, heeft hy, uit der naem van *Mandarsha*, en de Compag. na luid van d'onder handeling, tussen ons en *Makjan*, schriftelike staet brieven laten afkondigen, en die, nader hand, door verscheide boden, de vluchtelingen toegevaerhichd, daer by 'er te hoop, uitbesonderd de voornaemste belhamels, soen is versekerd. Maer sijn 'er geen of weinich te ruggekeerd; 'tsy uit ontsach, kleen-gelovicheid, of toestemming tot dat snood werk, schoon 'er de gelegenheden veelmael ruim getoond hebben. Echter is 'er de Compag. jaerlix van 2500. reallen door bevrijd. Terwijl *de Vlaming* op *Malejo* toefde, schoot hem de lust in, om het eiland *Ternate* eens rond te scheppen, en der *Spanjarden* vestingen van buiten te besichtigen. Maer den *Kastiliaensen* Gouverneur van dat voornemen, door dees of gene, verstendichd, heeft hem, nu omtrent *Gammalamma* gevorderd, onderschept, en door beleefd anhoudend versoek, ter vesting ingetroond,

heerlik

heerlik onthaeld, einlik, tegen den, avond: persoonlik, neven verschei-de. Donnen en Preekheren, te heim geleid, 'twelk, na drie dagen, met gelijke plicht plegenheid, vergolden is. *Gammalamma*, met al 'er om en by gelege werken, overtreft waer-lik ons hoofd-Kakeel *Orange*, op *Malejo*, in gelegenheid van plaets, hechtheid, evensydicheid en Bouagie ver. Is (menschelik geschreven) on-winnelik, ten waer men het stappens, buiten schoots, kon uithongeren: dat qualik mogelik is, gemerkt de dequamen hoedanicheid, die t'heeft, om geweld afteschutten, in wijd rei-kende stukken en het voorliggend rif bestaende: oorsaek de Compag. indien haer so veel 'er angelegen mocht sijn (gelijk het niet doed) noit hoefd te denken, het doenlik sy, daer van oit meester te worden: ook leid, even boven *Gammalamma*, in'than-gen van den Berch, het sterk fort *Donsiel*, dat over *Gammalamma* ge-bied; invoegen men *Gammalamma*, reeds veroverd, noodsakelik sou moeten verlaten, of van *Donsiel* me-de meester worden, dat gevaerlik,

Gammalamma beschreven.

schry-

ſchrijven dar ik (uiterlik anteſien) niet mogelik is. Dits 'er ingetraefd, om de geen den mond te ſtoppen, welke eertijds ſo los van die veſting geredineerd hebben ; als of men 'er met kloeten binnen kon ſpringen.

Hier nu alles verricht, wat Compag. dienſt vereiſte, heeft den *Superintendent* in *Moluko* niet langer getoefd. *d' Amboinſe* gelegenheden lieten niet toe een ſtipjen tijds vruchteloos te quitſten. Hy heeft dan ſijn afſcheid genomen van *Mandarſha* en den Gouverneur *Huſtard*, hem, onder andere ſtaetſaken bevelende, den wapenſtant, tot hoger orde, met den *Tydorees* ſlepende te houden. Wanneer tot *Aſſahoudy* verſeild is ; daer Compag. gelegenheden in wenſcheliken opſicht ſtonden. Dit heeft den *Superintendent* einlik doen ſluiten, den vyand in eigen neſt hart vochtich antetaſten. Ende, om, door lang marren, ſo heerlik een onderſtaen geen kreuk te geven, is 'er den vierden dach, na ons overkomen in de landen, toe beſtemt. Inmiddens gorde ſich ſoldaet, met gretigen yver, ten ſtorm op. *Den Superintendent* ten vol-

Den Superintendent keerd tot Aſſahoudy.

vollen kundich, alle menschelike ondernemingen, buiten Gods hulp, ydel sijn en te vergeefs andehandgeslagen worden, liet over de gantse vloot, sijn bystand afsmeken, selfs bracht hy de jongsten nacht, met heilige bedenkingen, over. Ons gros bestond uit 800. blanke en naby gelijke veel swarte koppen, met dewelke, in vijftroppen verdeeld, den storm ondernomen is. Kapitain Lieutenant *Oudhoorn* sou op vyands westelik, *Smallen* tussen de kluis en het hoofdwerk vorderen. Vaendrich *Buitendijk*, een jong onversaechd Soldaet, met sommige uitgelese waeghalsen, was, neffens Kapitain *Radje Toalele*, opgeleid den berch te beklauteren. Het inlands vermogen bleef gelast, van after, op het gehoor van wapen roep, met een uitbulderend geschreu, de belegerde te verbasen, ofmede, so het de moed had, op 'er intestorten; daer omtrent haer *d' Amboinesen* waerlik, buiten aert, manhaft gequeten hebben. Hy selfs hiel een vijfde trop voor hem, om dees en gene benodichden onderstand te doen. Kortom alles was

N wijselik

wijselik beleid. Van seker eilandjen (hein *Assabendy*) sou, met twe stukken, ter landing geseind worden, en daer op van de schepen van gelijken losgebrand. Den 28. avonds trad het gros in't kleen vaertuich, om teven, op het stormteken, geswind te land te peuren. Geen of weinich slaep schoot Soldaet in d'ógen. Ider verlangde na het begin. Einlik, my Donderdach (den 29. van hoimaend) de klok na gis drie uren uchtend, en de Maen even boven den oocheinder gestegen, is het bestemd sein van 't eilandjen gedaen; wanneer ons vermogen, met een anwassenden yver, te land sprong. *Oudhoorn* en *Frans Smallen* blokkeerden 'er in haest binnen een borstweer van vaet werk. *Buitendijk*, met sijn gevolch, peurde berchwaerd. *De Vlaming* om op en over alles persoonlik acht te slaen, rukte nu her dan derwaerd. D'inlandse bystandy vertrokt tharen bescheide vechtplaets. D'eerste winst was de klip: en éinich oorsaek van d'andere. Ik heb uit de mond van *Prins Tabinjai*, toen over het westelik fort heerschap

Dat Bestormden

dat

dat sy, siende, wy ons storm toerusten, onwrikkelik besloten hadden niet een voet breet te wijken, maer so langse konden staen te vechten: doch den Berch, haer hoochsten trooft, sijnde veroverd, was hen de moed t'énemael ontsakt, en 'er verblaesd vluchten door veroorsaekt. Den *Superintendent* over dat gewenst begin verheuchd, dankte God voor sijn segen, en begaf hem, voord tot de trop van *Oudhoorn*, die van gelijken blijmoedich, en vaerdich t'en anval stond. Vrinden (sprak hy) de klip is ons, en tegenwoordich u beurt. Kniel, en help my eerst God om bystand smeken, want sonder sijn hulp, is al ons pogen onnut, so gelast, so gedaen. *Genadigen God* (dus bad hy) *verlaet ons niet. Sta ons heden by. Neem geen Oochmerk op de veelheid onser sonden. Vergeef s'ons, om de verdiensten* Iesus Christus, *daer wy alleen op rusten. Gedenk dat wy u volk, en door sijn bloed gekoft sijn, ook tegen de vyanden van u Godelik woord ten kampe gaen. Here help ons, want, buiten u, sijn we verloren. Gy weet, dat w'een rechtvaerdich ge-*

(*Veldheer gebed.*)

ding handhaven. Hier op, tot besluit, het *Vader ons*, voegende, seid hy, opstaende, sa mannen val moedich aen, vrees niet, die met ons heuld is mogender, dan al de macht der Oosterse vorsten. Lech tegen elkander alle nijd en haet af. Ga ten strijd als vrienden, en steun, neven my, vastelik op God. Mit is hy mede vestingwaerd gerukt. Maer siet! hoe wonderbaerlik God de harten buichd. Wy wierden in moed opgevoerd, sy, op het gesicht alleen, sodanich verschrikt, datse, sonder énigen tegenweer, de vesting uit en Berch-waerd, daer wy'er na peurden, ook in minder als vier uren, van al 'er sterkten, gebolwerkte Bergen en vaertuigen, welke te hoop verbrand hadden, met verlies alleen van twe man en gelijke veel gequetsten, verwinnaers wierden. Uitstekende Viktory, daer over den *Superintendent* ook, volgens gewoonte, na verrichter saken, God gedankt, geloofd en gepresen heeft. *Ik had toen d'eer van het vaendel, onder Lieutenant* François Reniers *te voeren, so dat nimand aen de waerheid van dit*

Gewonnen word.

verhael

verhael hoefd te twijfelen. Ooch-getuich ben ik 'er af, en verklaer, in oprechter waerheid, my niet bewuft is, een énigen logen dit werk ingesaid te hebben: ook is 'er den Superintendent *so groot een vyand van, dat ik veelmael gesien heb, hy grove misdaden* (nochtans niet te buiten spoors) *onder een openhartich bekennen van de waerheid, quijt gescholden, en geringe, met logentael besoedeld, ernstaftich gestraft heeft, schattende, gelijk ook seker is, d'eerste van leedwesen, d'andere halsterkheid verseld sijn, die doch, omtrent gesachvoerende personagien, hatelik is.* Der twe doden, welke hier bequamen, is Lieutenant *Frans Smallen* een geweest. Met een roerkogel was hy, in het hoofd, getreft, en het brein na by een lepelvol, gestort: echter heeft hy over de negen dagen, dat de Artsen voor een wonder oordeelden, verstandich geleefd: welkens, lof, schoon hier voren van gerept, my niet vervelen sal andermael ophalen. Sorchdragend was hy, en, boven die deuchd, manhaft en onvermoeid in arbeid. Vaken heb ik hem gesien, sonder kouffen, sonder schoen,

Frans Smallen sneuveld.

Sijn loof.

ſchoen, landtochten, langs en over rauwe wegen en Bergen, onderne-men, om te ſpoediger in gang te ſijn. Uiterlik anteſchouwen (der harten kenner is God) was hy vroom en deuchdlievend. Veelmael heb ik hem de Soldaetſe misbruiken, met een ontſteld gemoed, horen ſtraffen. Kort om de Compag. heeft aen hem (dit veſt ik met hoger toeſtemming) een oprecht, yverich, hartvochtich huerling verloren. Verſcheide andere geſachebbers hadden gretich dit werk by geweeſt, hebbende énige 'toochwit alleen ten verblijf derwaerd gewend gehad: onder welke Lieutenant *Keler* (van Sergiand tot Vaenvoerder, naderhand Lieutenant, daer aen Kapitain Lieutenant, einlik op *Batavia* tot Kapitain gevorderd) een der voornaemſten is. Maer ſylieden, op die tijd el waerd geplaetſt hebben 'er, binnen haer beſettingen, moeten geruſt houden. Van bei den beſetteling en veldlegger geven grote perſonagien dit uitſpraek. Die de forten bewaren ſijn even ſo goede Soldaten, als dieſe winnen. Luttel buit is 'er gevallen, nochtans was 'er

Kelers vordering ten Staet.

'er groter gehoopt, uit oorsaek de *Makassaren* hun vrouwen, kinders goederen tevoren van de hand geschikt hadden. De *Bouoêrs*, siende 'twerk 'er afgelopen was, en dat het niet veel beter met haer vergaen kon, indiense niet tijdich op hen hoede waren, versochten gena, bereid Compag. bevelen gehoorsamelik t'aftervolgen, het welk 'er, neffens andere, dat is, sonder volmondigen soen, gegund is. Inmiddens heeft den *Superintendent*, uit ervarendheid hebbende geleerd, men het yser, terwijl het heet is, smeden moet, den vyand, van verscheide gaertroppen, bedenkelik en onbedenkelijk, laten vervolgen, die nu en dan ettelike te neer gekapt hebben. Hoe veel doden aen 'er kant geweest sijn, heb ik noit seker konnen weten, ook konden'er de gevangens geen vast bescheid af geven. Den *Superintendent*, sijn stip besluit gedurend dit Oorlog opgenomen omtrent de vluchtelingen willende handhaven, heeft allerwegen soenboden, eerst tot d'inlanders, daer aen de dwalende *Makassaren*, afgevaerdichd; waer op ruim sestig personen stappens

uitgekomen ſijn. Ondertuſſen wierd hem, door de Paep van *Houlong*, op het ákelich geberght van *Kalike* geweken, angediend, den Kapitain *Laut Schaydy*, neſſens groot deel *Makaſſaren* hem om, by en in ſijn vlek verhiel, van opſet, ſo hy ſchatte, daer te veſten: deſelve was hy volvaerdich ons te hoop in handen te leveren, kon hy 'er quijtſchelding van ſijn afval door erlangen. Gewicht van belang, echter, op het enkel woord van een ſchelm, niet antegaen. Hy verſocht 'er een ſwaer Neerlands vermogen toe: dit vergrote het gevaer. De Paep was een doortrapten meinédigen guit; had ſijn handen (ik heb het uit ſommige vloekverwanten,) met verſcheide Neerlanders bloed, op *Lyſſidy*, Beſmet. Hem het geringſt onderſtand te trouwen, was, by gemengd verraed, op de vleesbank. Op dees en geen omſtandichede liet den *Superintendent* ſijn gedenken andachtelik ruſten, nu dit dan dat, ter voordgang en afſchrik, herkauwende. Ten laetſten, ſteunende op de heusheid van deſen Oorlog, daer de muitelingen de

de Compag. rechtvaerdige prikkels hebben toe gegeven, en de *Makassaren*, dat bondbrakich werk helpende onderschoren, haer gelijke misdaed ingewrikt, is hy, tot dat gevaerlik onderstaen, angemoedichd. *God haet alle grouwelen, hoe snoder, hoe afkeerliker, ophem steund mijn hulp alleen, en* (seid hy) *op dat betrouwen sal ik het werk andehand-slaen.* Mit is hy, met 350. blanken, en omtrent so veel swarten, negerijwaerd voordgerukt. Hy sach, door dit middel, wel lukkende, den twespalt van *Amboina* t'enemael gelest, en de landen d'oude rust hersteld; derwaerd al sijn slaven, draven, noit vermoeiden arbeid, van anvang der beroerten, gedoeld hebben. Het was een seer bekommerliken wech, opklimmende sorgelik, dalende gevaerlik. By dees ongelegenheden schoot'er noch toe, het vuer in den bandelier van seker Soldaet raekte, en het leger daer door in rep en roer. Groot wonder was het, wy 'er niet door verkend wierden, want het vlek niet wijd gelegen, en het weer stil was, wanneer men ook een kleen geruchte ver

Anslach op Kalike ondernomen.

N v horen

horen kan. Doch is alles, door Gods genadigen voorſorg, ten beſten afgelopen. Middelerwijl is de Paep, tot den *Superintendent* ofgeſakt, daer hy hem neven het gros, in een dael, te neer had geſlagen; met den welken einlik d'optocht vaſt geſteld is. Het was, na ſchatting, vier uren uchtend, toen hy, op verſcheide bedenkelikheden orde geſteld, en d'onſe, na gelegenheid, tot dapperheid hebbende angemoedichd, voord en het vlek ingerukt is, den vyand overvallen, en, eenloops op de vlucht gedreven, heeft. De Paep, met onſe voortrop, opgevoeteerd, vatte *Schaydy* onvoorſiens by de krop, om hem levendich aen ons t'overhandigen; maer den énen den anderen ſchelm te ſterk (*Schaydy* was een geſet vollijvich man) feild het weinich, of was de Paep ſelfs vermand. Doch is *Schaydy*, door een diepe kap, welken hem een onſer Soldaten, in ſijn linker been, toebracht, ſulx verhinderd, en hy gevangen bekomen, dat *de Vlaming* garen anders geſien had, om hem ſijn moordadigen meineed affſienlik betaeld te ſetten, dat nu, door

Dat gewonnen en

Schaydy gevat word.

door het veel bloeden, te rug-bleef, hy te slap sijnde, ook wierd gevreesd, denselven, op den aftrek, onder dragers handen, mocht komen te sterven: het welk waerlik, voor sulk een snood mensch, te saften dood sou sijn. Den *Superintendent* vond hem swakker, dan het sich uiterlik liet ansien, ook den linker duim by de hand leggen, door den Kapitain *Ratje* afgesneden, om 'et sijn goud naringespan te makkelik van te krijgen. *Djou Kapitain Lant tidor Sakarang? Bigamanna?* Heer Adniral, slaeptge nu? hoe ist? dus sprak hem *de Vlaming* toe, stotende met een sijn piek driemael ten bek in wanneer hy, d'ogen open doende, deselve terstond weerwaerdich toegesloten heeft. Einlik wierd hy Soldaet, ten vrijen welbehagen, overhandicht, door denselven, van onderen levendich gekneusd, en te laetsten hoofdeloos, van de Berch, dael gestort. Straf ruim verdiend, sijnde een der voornaemste belhamels, der *Ternataense* beroerten, geweest, ook groot vorderaer der *Amboinse* uitgelatenheden. Hier bequamen luttel

gevangens, onder die *Schaydys* soon, oud veertien jaren: welken den *Superintendent* naderhand tot *Batavia* versonden heeft, om daer opgesloten, of elwaerd anders geballingd te worden. Hy kon niet raedsaem schatten, hem weer tot *Moluko* overtestieren, uit vrees denselven tot manneliken onderdom geraekt, sijn vaders verkeerde voetstappen voeren mocht: daer men in *Amboina*, aen veel der gedode kinderen, schadelike voorbeelden van gesien heeft. Twintich *Makassaren* wierden 'er te neer geveld, d'overige ontslipten het met de vlucht, door de bekendheid der wegen, die ons onbekend waren geholpen. Nochtans hebben onse troppen, die hen, strax na d'overwinning, allerwegen op de hielen gesonden wierden, stappens verscheide vluchtelingen onder haeld en doodgeslagen. Inmiddens sijn aen *Assahoudy* omtrent twehonderd *Makassaren* so gevangen als tot ons uitgekomen: welke alle by den leven behouden, en namaels tot *Batavia* gestierd sijn. Thans gaf hy aen de besetters, op de passo van *Tanoene*,

ernst-

ernstaftich bevel van scherpe toesicht ten eind 'er niemand, der noch dwalende vluchtelingen, mocht doorslippen. Maer dat gebod is, door te groten laetdunkenheid, op eigen manhaft, by den vaendrich vande vesting *Seborg*, verwaerloosd van der vyanden voornemen wierd hy verstendich, en daer op, door de bevelhebbers sijn geburen, onderstand angeboden, dat hy afsloech, hem, neven sijn besettelingen, mans genoech schattende, om hen, hoe sterk s'ook mochten komen, testutten. Uit dese vermetelheid sijn 'er omtrent 600. personen, daer onder meest al de groten, énige vrouwen en kinderen, het fort *Seborg* voor by geslipt, daer sy gevoegelik, had den vaendrich wijselik tewerk-gegaen, te hoop souden konnen geslagen sijn geworden, dat harer nu niet boven de 30. het leven koste: tot overgroot misnoegen van den *Superintendent*. Echter sijnse, den 18. van Oogstmaend; door den vaenvoerder *Willem* van *Mamalo*, met hulp van *Toalele*, neven onse boerse bondgenoten, hein *Lissebatte*, opgedaen, angerand

De vluchtelingen slippen onse besetting op de passo voor by,

Worden op Lissebatte geslagen.

gerand en meest alle te neergemaekt, uitbesonder énige weinige, die hy gevangen opgebracht heeft. By desen gelukkigen uitval is den vaendrich van *Seborg* op sijn vrye voeten en in vorich gesach hersteld: want den *Superintendent* had die saek den *Fiskael* in handen gegeven, met opset hem, na luid van de strenge oorlogs wetten, affienlik te hebben gestraft. Onder de doden wierden geteld, den *Makassarsen* Admiral *Dain de Boulekan*, *Malim Bougis*, minder Admiral, *Karalesa*, darde persoon, d'eigen vrou en het bywijf van *Madira*, den *Patty* van *Kambelo* met sijn vrou. Welke vrouwen door *d'Alphoeresen* gedood sijn, geen onderscheid makende, of se mans, vrouwen of kinderen ombrengen, schoon 'er het tegendeel veelmael gelast, ook d'afkericheid van sulk bedrijf, nu en dan, ernstaftich ingeprent is. Der gevangens waren *Kruin Tabinjai*, (*Boulekans* broers soon) *Madirat* halve broer (die bei van gelijken tot *Batavia* versonden sijn, ook sommiger groten vrouwen, susters en kinderen. Welke den *Superintendent*, ten goed-

Boulekan sneuveld, nessens verscheide groten.

Gevangens

ggers
d den
erin-
lent,
r ſijn
n
,toe-
acht.

Boul
kan sue
veld, ne
sens ve
scheide
groten.

Gevan-
gens

goed-denken van *Mandarsha*, namaels tot *Ternate* heeft laten over varen. Heerlik is voor ons desen dach geweest, ja den heerlikften die w'oit, in *Amboina* beleefd hebben, ook een eind van dit Oorlog gebaerd heeft. Want stappens dees en gene volken, inde bossen loppende, uitquamen. Doch niemand der selver is volmondich soen beloofd, dat hy ter oordeel van den Gonverneur Generael en Raden van *India* opgedragen liet, welke doorgaens, in sijn bediening, onder een besadichd gevoelen van sich selfs, heeft soeken te behagen. De *Kelangers* ook, speurende, uit *Assahoudys* verovering, het einlik hen beurt vallen sou, hebben haer gesachebbend hoofd *Dagge*, *Madiras* eigen broer, de kop afgekapt, en denselven, in een korfjen, om hun soen 'er door te werven, den *Superintendent* toegebracht, die sy, maer, gelijk ook de Paep van *Houlong*, met de vorige, bekomen hebben. So strekt vaken den enen schelm den anderen tot een beul. Nau een etmael te voren het vangen van *Schaydy*, had de Paep hem, op 'er wetboek,

Daggers hoofd den Superintendent, door sijn eigen volk, toegebracht.

on-

onkreukelik, trou toegesworen, daechs daer aen (dat den 6. van Oegstmaend is geweest) leverde hy denselven, neffens de negery, in ons geweld: welken, sonder sijn toedoen, onankomelik, ingevolgen niet te winnen was. Gelijke schelm stukken hebben de muitelingen veelmael aen de *Makassaren* getoond, maer noit met so hoog een leed, dan na *Assaboudys* verovering, sijnde de voornaemste geweest, die 'er verraden verrast en allerwegen doodgeslagen hebben. Dikwijl heb ik my verwonderd, den Koning in *Makassar* so beroid van brein is geweest, hy, tot hulp der vloek verwanten, oit uitsetting heeft gedaen, in-opsicht *d'Amboinesen* so menichmael de sine voor desen schendich bedrogen, en in slaverny vervoerd hebben. Sy traden, met 'er wel in onderhandeling, koften ook al 'er goederen, tegen nagelen, af, maer, als het op een leveren gaen sou, en de Koopmanschappen te huis en op solder waren, diese meest altijd te voren ontfingen, verrieden sy 'er aen ons, behielen sodanich bei de gekofte waren en ver-

kofte

koftenagelen. Doch de jongst overgekome sijn niet te beklagen: *De Vlaming* heeft 'er genoech gewaerschoud, ook ten vertrek, boven vrygelei, verscheide billike voorslagen gedaen, haddense deselve angenomen, haer uitgang sou so bloedich niet geweest sijn. Nochtans putten wy dit vordeel uit 'er hardnekkicheid den *Makassar*, na desen, wat afterdachtiger sal sijn, in elwaerd, voornamendlik tot *Amboina*, so licht vaerdich uitsetting ten bystand t'ondernemen. Van alle welke gelukkige uitvallen den *Superintendent* God de prijs, lof en 'er toegeéigend, ook, door gants *Amboina*, dankſegging laten doen heeft. Deuchd, die alle rechtsafte beldheren angeboren is, en 'er glory diepen doed, daer opgeblasen hooch moed den mensch by God en en wereld afkerich ten toon steld. Buiten dit eigenschap, welken altijd seer stip gevierd heeft, voech ik sijn rustelosen vlijt, die hem noit gelegenheid heeft doen versuimen, om alle hachgelike ondernemingen, na der tijden toestand, by tewonen en persoonlik te schikken.

Dankſegging over gants Amboina.

Superintendents lof.

Hy

Hy wist, dat de tegen woordicheid van heyer voerders Soldaet tot moed anprikkeld. Ruim vermogen, sonder leidsman, is een groot beest sonder hoofd. *Antigonus* den tweden, met de Kapitainen van *Ptolomeus*, op see sullende slach leveren, wierd gewaerschoud, de schepen van *Ptolomeus* de syne in tal wijd overtroffen. Maer tegen hoeveel (sprak hy) waerdeerdge mijn tegenwoordicheid? hartvochtich woord van die vorst. *Cesar* in water nood, den schipper de moed ontsinkende, slau niet (seid hy) gy voerd *Cesar*. Wanneer de kop wee doed, treuren al de leden. Als den krijsvoochd slaphartich word, wat sal den gemenen Soldaet? so veel is 'er aen een onversaechd bevelhebber gelegen.

Dus stonden, in dese tijden, *d' Amboinse* gelegenheden. *Bouro* en *Amblau* eenlik, met den afgevallen *Kalamatta*, en sijn bondbrakich rot bleven in moedwil volharden, daer echter weinich angelegen was, konnende die lieden ons luttel leed doen. Hen vaertuigen waren meest vernield, en, de geen sy noch hadden,

de

de wech afgesneden ter veiligen uitkomst: so dat hier nu in de landen, voor den *Superintendent*, weinich te verrichten was, en het vermogen wel elwaerd mocht worden gebruikt. Sterk liep het gerugt, hooch deel vande darden *Makassarse* bystandy omtrent *Gapy* noch bleef toeven: licht voornemens, om de haren aen *Assahoudy* (van'er weervaren onbewust) in den stillen tijd, die nu was nakende, ter hulp te komen. Dit diende noodwendich geschut, wildemen het werk, reeds so wijd gevorderd, geen lelik ansien geven. Hy heeft dan, met een mateliken macht, den onder Admiral *Roos* derwaerd afgevaerdichd: persoonlik vertrok hy met de rest tot *Bouton*, om der *Makassaren* overkomst, in dien dat hof nochmael ondernemen mocht, tot *Amboina*, uitsetting te doen, daer en daer omtrent te keren, ook wijder t'onderstaen, of men het eiland *Bima*, den *Makassar*, om sijn vruchbaerheid, veel angelegen, door het een of ander middel, niet kon afrukken; wanneer dat rijk een nauwen muil band sijn sou, niet alleen den

Roos vertrekt tot Gapy.

Den Veldheer tot Bouton.

Ma-

Makassar, maer ook alle andere afgelege vorsten, op d'Oosterse gewesten yt vyandichs willende ondernemen. Eer hy de landen verliet, wierd den President *Kos* nochmael het *Amboins* gesach opgedragen, ook gelast, in de stillen tijd, eens ronde tot het eiland *Ceram-Laut* te doen, om daer, op dees en gene ongeschiktheden, te voorsien. Denselven had 'er d'inlandse *Korrakorren* toe te gebruiken, met honderd Soldaten, ons uit *Banda* voor desen te leen over gesonden, onder nauwer bevel die luiden, na verrichter saken, weer ter heim aftevaerdigen, om dat Landschap, tegen de ruime waitijd, voor alle onbedenkelike invallen, bestant te maken. Dese tocht is ter veldheers eigendlik genoegen niet uitgevallen. Doch gemerkt alle saken, niet al tijd het doelwit treffen, daer toese angeslagen worden, heeft hy 'er sich omtrent, gelijk veel andere voorvallen, moeten gerust stellen. Ende, vermits *d'Amboinse* nagelen, door het uitrojen over Konings heerlikyen, hier en in *Ternate*, gedaen, op ver na Compag. handel niet konnen

Ceram-Lautse tocht ten naursten niet uitgevallen.

nen voeden, is aen d'eilanders gelast, d'anplanting, tot ettelike honderd-dusend bomen, te vorderen, om het vereist getal stappens optehalen. Maer ten eind dit gebōd, t'haren eigen vordeel strekkende, niet mocht verwaerloosd worden, sijn 'er op desselfs nalaticheid, sekere geldboeten gesteld: want den *Amboinees*, buiten veel andere ondeuchden, lui, traech en slofachtich is, in en omtrent het bevlijtigen van sijn eigen welvaerd. Van gelijken is ook de kust *Hitoe*, ten besten niet bewoond, met sommige *Louhouësen* en *Koiboबers* bevolkt.

Anplanting der nagelen geboden, waerom.

Het was den 11. van Garstmaend, toen den *Superintendent*, uit *Kajelys* inbocht, tot *Bouton* overstak, daer wy, ten onuitsprekeliken droefheid, onse gelate besettelingen vermoord, de vesting ter neergerukt, en de *Boutonders* van de Compag. gants vremd vonden; willende, hoeveelmael en minnelik sy 'er toe wierden genodichd, ons noit te spraek staen. Dit heeft in den *Superintendent* twyfelachtich bedenken verwekt, onbewust, wat hy 'er van gevoelen sou.

Onse volken op Bouton vermoord.

Den

Den Koning in *Bouton* sulx te wijten, was het naest, nochtans konnen, sonder nader bescheid, dat niet weldich op hem verhalen, daer toe den *Superintendent* ook niet gesind was lichtvaerdich afteſtappen, om geen onnosel bloed te vergieten. Se riepen ons wel van strang toe, den *Makassar* daer geweest, het fort bestormd en de besettelingen doodgeslagen had. Dit kon hy van gelijken qualik geloven. Einlik, om den rechten grond, van dat jammerwaerdich geval, natevoren, heeft hy drie gemande schepprauwen, tot seker eilandjen, hein *Bouton*, uitgesonden, ten eindse. Hier of daer enige inlanders souden sien te betrapen: welke, na een half etmael uitblijvens, aen boord kerende, twe *Boutonders* mebrachten; die, door *de Vlaming* ondervraechd, het volgend verhael deden. *Voor omtrent vijf maenden, was daer persoonlik overgekomen den* Makassarsen *Koning*, Sambanko, *neven ruim seven honderd vaertuigen, so gerucht wierd, waren 'er* 20000. *weerbare mannen op. Met welk vermogen hy, sonder een ogenblik toevens, het*

Verhael van't selve.

fort

fort angevallen en bestormd had. De besettelingen ontfingen hem mannelik: maer, onmachtich dat groot geweld t'énemael afte schutten, echter niet genegen, hun aen sijn handen optegeven, hadden den brand in het buspoeder gesteken, en 'er dood, met de dood van na by 200. Makassaren, *onder die veel ansinelike personagien, betaeld geset: doch was het kruit niet krachtich geweest, 'tsy door slap of luttelheid, de lichamen t'énemael te vernielen: want de* Makassaren, *na de slach, binnen het werk komende, vonden 'er noch achtien dode menschen, in vollen gestalte, weinich beschadichd, het hair alleen gesengd en de lichamen geblaekt, die se de koppen afgeslagen, en op een der drie eilandjens (voor* Bouton *leggende) begraven hadden.* Het lustme hier een woord, op dit geval, inteklampen. Den doodslach, welken ymand op sijn eigen persoon onderneemd, kanmen niet gevoegeliker, dan met den naem van selfs-moord, uitdrukken, en 'er de geen door verstaen, die, van langer leven de walg hebbende, hun selfs ombrengen. Velerlei beweechselen sijn 'er, die 'er de

Opmerk omtrent het doden van sich selfs.

de menschen toe nopen; dreigementen, gevaer, lof en verdunning van dat quaed, verkeerden inbeelding, ydelen waen, afschrik van verdiende straffen, flauharticheid, wan hoop van het toekomend leven. Dese oorsaken konnen gants geen onschuld met 'er slepen, moeten ingevolgen by ygelik Kristen verfoeid en met voeten getrapt worden. Hoedanich het Kristendom met sulke doodslagers handeld is genoech bekend, daerom onnodich optehalen. Maer of het, sonder tegen God te te sondigen, een Soldaet te land, of Matroos te scheep, geoorlofde sy, sijn dood, met der vyanden dood, door het in brand steken van buspoeder, te wreken? Derwegen is, onder dees en gene krakkeel. Ik stem het tegenstrijdich gevoelen toe. Gy sult niet doden, so luiden de woorden van het sesde gebod. In't vijfde kapittel; aen het 29. vers, uit den brief tot d'Ephesiêrs, hebben wy, niemand haet sijn eigen vlees. Alle schepselen sijn geneichd tot 'er behoud; hoe veel te meer is 'er den mensch toe verplicht? Welken, boven al wat le-

leven heeft, in redelikheid uitmunt. Die tegen sich selfs wreed is, hoedanich sal hy hem tegen andere dragen? de sodane sondigen, alleen niet tegen hen selfs, maer ook tegen God, het gemene best, en d'Overheid, haer huisgenoten en bloedvrinden. Tegen God, want hy van leven en dood het Heerschap is, door hem sijn we ter leven ingevoerd, van hem moeten wy de dood alleen afwachten. Komd het een Soldaet niet toe sijn besetting, sonder Veldheers last te verlaten, hoeveel minder een menschen siel het lichaem, sonder Gods bevel? Tegen het gemene best en d'overheid, om dat se indervoegen van 'er mede-borgers en onderdanen beroofd worden, en, 'er dodende, in hun eigen saek, het ampt anvatten van beschuldigers, getuigen, rechters, einlik ook dat van scherprechters. Tegen d'huisgenoten en bloedvrinden, deselve door 'er dood (dit sy alleen op Godelose wanhopers gepast) het brandmerk van een onuitwisselike schandvlek indrukkende. Se tonen haer ook wreed en onbarmhartich tegen degeen, diese

van Gods wegen, schuldich sijn te voeden, te troosten, en met raed en daed, t'onder schoren. Einlik doen sy 'er door blijken, dat se kleen moedich en wantrouwend van Gods. Almogendheid sijn, daer men nochtans dusend voor beelden heeft van onverwachten bystand. Wanneer de menschelike hulpmiddelen beswijken, staen de Godelike vaken allerheinst. De Ioden stonden gevleugeld, en op het tipjen van een wreden dood, hoe wonderbaerlik heeft 'er God geholpen! van *Mardocheus* was het uitspraek des doods geveld, *Petrus* sat gevangen, niet anders dan een wisse dood verwachtende. Heeft den Almogenden God desen niet op vrye voeten gesteld, genen schichtelik verheerlikt? wie heeft de leuwen gemuilband? Den walrus gedwongen? Is het niet énichsten Noodhelper God geweest? Wilmen, op dit geval, in voeren, den vyand reeds meester van de vest was, haerluiden ingevolgen een harder om komen stond te beiden: sulx is hachgelik; God, een buiger aller harten, kon den vyand in voornemen gestut, van opset veranderd,

anderd, en tegen 'er saftmoedich gemaekt hebben. Is den Koning *Iojachim* niet onverwacht, by den *Babilonier*, in gunst opgevoerd, na dat hy ruimen tijd, geketend, in gevangenis had geseten? Wie heeft de drie jongelingen, in den gloejenden oven, bewaerd? Groot afbreuk heefter den vyand door geleden; hy is, buiten het verlies der Soldaten, ontset van vesting, Schut en vordere Oorlogs gereedschappen. Dit schijnd, uiterlik, opglimp van reden te steunen. Maer treed eens, wie gesijt, in u gemoed, en overdenk, met opmerk, of gy oit, in Godelike boeken, gelesen hebt, quaed-doen geoorlofd sy, t'en eind 'er goed uitkomen sou? De sonden haet God, hoe kan hy 'er vruchten dan goed keuren? Wy hebben exemplen van veel godvruchtige maechden, die, om het geweld in kuisheid t'ontgaen, hun selfs omgebracht hebben. Echter kan ik nergens vinden, sodanich bedrijf goedgeschat is. 't Is waer, dat verscheide hooch-verlichte mannen sulk een daed niet volmondich verdoemd, ook niet gepresen, maer derwegen,

uit een kristelik medogen, God het oordeel opgedragen hebben, het best van haer gevoelende; gelijk ik, omtrent dese mijne landgenoten, mede doe. God is een kenner der harten; en wie weet hoe sy 'er, op het jongst ogenblik, geschikt hebben. Hoe 'tsy, se hebben (ik schrijf wereldś) daer door betoond, dat se, bei in leven en sterven, manhaft sijn geweest. Wist ik 'er namen, het sou mijn niet vervelen, deselve beroemelik hier inteplaetsen. Ondertussen haddense (mijns Oordeels) beter gedaen, hen tot een enichsten man dood vechtende, God de rest bevolen te hebben gelaten. *Sambanko*, ons fort vernield, heeft sijn macht tegen *Bouton* gewend, die Koning so wijd dwingende, hy Compag. en *Mandarshas* onderdanicheid heeft moeten af en hem toeswereren. Na dit verrichten was hy te heim gekeerd. Welk treurich, nochtans Oorlogs, geval den *Superintendent* waerlik het hart dapper heeft ontsteld, maer, in opsicht gedane saken geen keer nemen, ook de menschen hun noodsakelik in en over Godschikkingen, wil-

Bouton vald den Makassar toe.

willen se sijn gramschap niet op den hals halen; geduldich moeten rusten, is hy, denselven hebbende gebeden, onse vordere ondernemingen geliefde te segenen, en sijn hand tegen ons niet te hard laten sijn, tot *Makassar* overgesteken. Aen de waterplaets liet hy de fluit *Hillegaerds-Berch*, ten uitkijk, op den onder Admiral passen, ten eind deselven van sijn besluit, opset en voornemen verstendichd, hem, so spoedich weer en wind toelieten, op de hakken mocht involgen; om dan gesamendlik op dat landschap, en vervolgens op *Bima*, sodane vyandlikheden aendehandteslaen, als tijd en gelegenheid souden komen vordelich te tonen. Maer God, de menschelike beramingen niet goedkeurende, ook deselve willende tegenstreven, en daer door betonen, dat 'er op aerden niet gesegend word, dan het geen met sijn Almogende wil en behagen evenaerd, heeft dat ontwerp, eerst door het *Boutons* tussenval, daer aen het lang after blijven van *Roos*, ganes verydeld en te rug-geset, so dat hy onverrichter saken *Bouton*-

Voorvallen omtrent Makassar verhaeld.

waerd gekeerd is. Middelerwijl was *Roos* in op tocht tot *Makassar*, om den *Superintendent* daer te vinden: doch is den een den ander, door verscheide genome seilstreken, gemist. Dit bracht de darde krak in sijn doelwit, daer sich noch een ander toevoechde. *Roos*, *Tanakeka* belopen, was onledich met d'Overheden der schepen, welke; door 'er ongemanierdheid, niet konden opkomen, te beramen, wat nu vordeelichst angeslagen? Toen 'et schichtich een onstuimich onweer opstond, dat niet alleen het raedslaen verhinderd, maer ook de gantse vloot, in twe schepen en vyftien roejachten bestaende, verstroiden genoodrukt heeft de fluit *Hillegaerdsberch*, met seven roejachten, het tot *Batavia*, voordtelaten staen. Dit onheil waer noch verdragelik geweest, had 'er geen droeviger toegeschoten. Den vaenvoerder *Kaspar Buitendijk*, de wal te na gegierd, en niet konnende t'sewaerd vorderen, wierd van ettelike hooch bevolkte Oorlogs prauwen angerand, overrompeld, en, neven de sijnen, uitbesonder seker

Buitendijk Sneuveld,

Ka-

Kaſtiliaen, Compag. huerling, hem onder een der doſten hebbende verborgen, doodgeſlagen: echter niet buiten voorwraek. Lang ſtelden d'onſe hen ſchrap, boorden twe harer vaertuigen inde grond. Maer wat kan een kleen tegen ſo groot vermogen? Einlik is het roejacht vermeeſterd, dat den vyand van opſet was na de wal te ſlepen, doch wierd, door het jacht *Renocher*, onderſeil geraekt, gedwongen het ſelven te verlaten. Dit bate den *Spanjard* ſijn vrijdom, die anders lyveloos, of gewis gevangen waer geweeſt. Hartvochtich droech ſich den vaendrager, ſpringende nu voor dan after, om ſijn volk moed te geven, tot hy ten laeſten geveld, en hem het hoofd van de romp gekapt is.

Sijn valiandiſe.

Op deſe jammerwaerdige ongelegenheden, *Roos* nu by den *Superintendent* verſchenen, heeft hy ſich andachtelik te neergeſet, ook in opmerk genomen het onheil, den Majoor *Verheiden* op *Chimaer* bejegend (in het voorgaende boek van gewaechd) en einlik, met een matelik vermogen, den onder-Admiral

Roosverrekt tot Solor.

tot *Solor* afgevaerdichd, t'en eind dat landschap, tegen den *Portugees* bestant mocht blijven. Daer aen is den Kapitain Lieutenant *Keler* (met die waerdicheid, onlangs, verheerlikt) over *Tabouko*, *Gapy*, ende daer omtrent gelege eilanden, tot *Xoula*, versonden, daer hy, allerwegen d'inbochten, krekken en sloopjens na vyand hebbende doorsnuffeld, den *Superintendent* te sijn 'er tijd had te vinden.

Keler tot Xoula.

Xoulaëse gelegenheden.

Den 15. van wintermaend lieten wy t'anker voor 't eiland *Mangoly* vallen en vonden 'er de hekken andermael gants verhangen, niet een énich mensch tot ons willende uitkomen; veroorsaekt door *Kalamattus* overkomst; denwelken, stuk-wechs boven onse vesting in *Kajely*, doorgebroken, omtrent voor twe maenden daer angeland was, elf *Korrakorren* sterk. Met een sprong had hy *Manipa* angeweest, maer was van d'Eilanders mannelik gestut, en, met verlies van ettelike doden en gequetsten, genoodrukt te rug te keren: onder welke jongste den *Bastjanse* Koning, naderhand aen de wond gestorven. Groot afbreuk had hy, t'syner

ner

ner verschijning op *Xoula*, aen Compag. bondvrinden gedaen, den Amt-heer *Fatou*, met sijn *Korrakors* volk verrast, en om-den-als laten brengen. Ook wierden twe onser swarten, nessens den Tolk *Ian Flipsen, Mesties*, (te land gestierd, om na onser vrinden gelegenheid te vernemen) door te los betrouwen verlokt en doodgeslagen. *De Vlamings* lijfeigen, genaemd *Krakaboeny* (den vierden uitgesonden) ontquam het wonderbaerlik door swemmen, hebbende een gantsen nacht in ruime see gedreven, mitsgaders hem sijn najagers, door duiken, ontvremd; wanneer, daechs daer aen, tussen dood en levend, van d'onse, op het weinich geluid, dat van hem gaf, gehoord, gevonden en geberchd is. Inmiddens quam den Kapitain Lieutenant *Keler* te voorschijn, die sijn last tot genoegen uitgevoerd, en op *Chassea*, ook enige andere by gelege plaetsen, veel vyands vaertuich, daer onder een *Makassarse* jonk, met 'er rijstlading, verbrand en onbruikbaer gemaekt had. Op ons ankomen swerfde *Kalamatta* noch in

Wonderlike behoudenis van Superintendents lijfeigen.

Kelers verrichten.

O v d'ei-

d'eilanden, maer van des *Superintendents* aen sijn verstendichd, is hy, met een stille Tijf (inlands slach trommels) by nacht door geslopen, sonder men kon vernemen waerwaerd. By wiens vertrek hier niet meer te doen sijnde heeft den *Superintendent* den Kapitain Lieutenant *Outhoorn*, met de fluit het Post paerd, aen *Taliabo*, omtrent de negery *Likatoby*, geplaest, om 'er, tot nader last, of den laetsten van Dormaend, in het volgende jaer, ten uitkijk, op de vyanden te toeven; Waer aen, over *Manipa*, *Kelang*, *Assahoudy* en *Hitoe*, tot het Kasteel gekeerd is, met hem uit *Xoula* derwaerd overvoerende den *Sengadje Mangoly*, neffens sommige syner onderdanen, want hy, de lichtvaerdicheid van sijn landgenoten kennende, sich, na ons vertrek, op eige heerlikijen niet dorst blijven verhouden. Hy vertooch dan mede na *Amboina*, daer, tot den 23. van Garstmaend, anvolgend jaers, bleef wonen; wanneer, op sijn versoek, met onse schepen, de tijden toen veel veiliger, te heim vertrokken en weer *Xoula*-waerd is gekeerd.

Den Superintendent komd aen het Kasteel.

Het

Het Sesde Boek,

Van d'

AMBOINSE Oorlogen.

ONdertussen den *Superintendent* her en derwaerd op d'oost see ten uitkijk dobberde, heeft den Gouverneur Generael en len van *India*, met geen minder op *Batavia*, ten uitsetting van erstand geyverd. De verdreve-ngen, welke daer, God lof, behouden over, gekomen waren, rden te rug gestierd, en een ma-getal nieuwe krijgers toege-hd. Maer desen jaerse besen-is so hooch niet geweest, als te-n, toen de gelegenheden in *Am-* hachgelik, en het allerwegen aek en vuer stond, vermits de

 ge-

Het Sesde Boek,

Van d'

AMBOINSE Oorlogen.

ONdertussen den *Superintendent* her en derwaerd op d'oost see ten uitkijk dobberde, heeft den Gouverneur Generael en Raden van *India*, met geen minder vlijt op *Batavia*, ten uitsetting van onderstand geyverd. De verdreevelingen, welke daer, God lof, alle behouden over,gekomen waren, wierden te rug gestierd, en een matelik getal nieuwe krijgers toegevoechd. Maer desen jaerse besending is so hooch niet geweest, als tevoren, toen de gelegenheden in *Amboina* hachgelik, en het allerwegen te blaek en vuer stond, vermits de

gevaerlikste tijden verlopen waren. Dit heeft het hogerhof dan ook te rade doen worden, al d'uitgekome muitelingen, van den grootsten tot den kleensten, het bedreven schelmstuk quijtteschelden, en 'er te hoop sonder uitsondering van personen, ongestraft in de landen te laten blijven wonen. Waerlik een gena by haer onverwacht: want de voornaemste *Orangkajen* hun niet sekerder dan een wissen dood hadden toegepast. Voorleden jaer (wy treden nu in het sesde) op den eersten van wijnmaend, versond den *Superintendent* sommige belhamels der beroerten tot *Batavia* om daer, wegen d'eigensten oorsprong, ondervraechd te worden. Dese heb ik vaken gants afterdenkelik, van 'er *Batavise* reis, horen spreken, gevende my, door verscheide omwegen, genoech te verstaen, sy onfeilik geloofden, na den eersten stap, diese tot *Batavia* souden doen, den tweden op het dood-toneel stond te sijn. De gemoeden overtuichden hun van het onnosel gestort neerlands bloed, en hoe deerlik se, met ons elendige landgenoten,

D'Amboinse muitelingen worden begenadichd.

ten, hadden gehandeld. Welk gebod den *Superintendent*, op sijn overkomen tot het Kasteel, dat den darden van Laumaend 1656. is geweest, volgens het goedkeuren der hoger overheid, allerwegen heeft laten voordgang nemen, tot onuitspreke-liken blijschap en gerustheid van dat snood rot, daer van 'er anders sommige roervinken haer gepleechde moorderijen, met afsienelike straffen, souden hebben besuerd. Echter, gemerkt de soen niet wijder uitreikte dan over lijf en leven, heeft hy yder gemuitineerde *Negery* een geldschatting opgeleid, t'en eind de Compag. aen het verhael harer gestolè goederen, eenmael mocht geraken. Maer, die luiden tot vollen betaling onmogend (sy hadden, gedurend de beroerten, meest alles, so geroofd als in eigendom, verloren) is de geldschatting, na ygeliks ommacht, afgeschaft, en haer, in plaets van dien, opgeleid, dees het maken van seker tal kalkovens, gene 'tkappen van ettelike yserhoute balken; stoffen, tot d'onderhandse werken nodich salmen 'er eens een eind van sien;

Superintendents omsicht daer omtrent.

sien: dat sy, in het algemeen, seer gretich angenomen hebben, en stappens, tot matelik genoegen, bevlijtichd.

Afgoden dinaers gestraft.

Ruimen tijd hier voren was, door den Korporael van het vlek Way, *aen 't* Kasteel *opgebracht een houten beeld, omtrent seven voeten hooch, de gedaente hebbende van een man, wreed van gesicht, met dunne spits aflopende knevels en baerd, de narmen sydelings uitgerekt. Tussen de benen stond een ander maeksel, een kind van twe jaren gelijk het mannelik lit, omtrent twe spannen lang, stak seer onbeschaemd uitwaerd. In een onbedenkeliken schuilplaets was het gevonden, en daer by enigen* Pisang, *so dat men giste het het selven de vlekkelingen, tot een Afgod, verstrekt heeft, den* Superintendent *veinsde, voor die tijd sijn gevoelen, dat hy 'er van had, en liet het, met een lach, op de beun werpen, sonder toen daer omtrent nauwer ondersoek te doen, want de gelegenheden waren 'er noch niet ruim toe. Nochtans bleef hy vast van voornemen, d'een of ander tijd, het recht bescheid 'er van na te speuren, gelijk hy nu, aen het Kasteel* ver-

verschenen, gedaen heeft. Einlik is den bommel uitgebroken. Langen tijd hadden de Wajers, en, onder die, het hoofd van dat dorp Bakker Belli, een oud grijs man, neffens noch dartien personen van ansien, uiterlik belijdenis van het Kristen geloof doende, desen Afgod, onder den naem van Boutou Olisiva, tussen de klippen, geeerd, geofferd en angebeden. Over welk grouwelik werk, sy eerst onwaerdich verklaerd sijn, oit met enige bedieningen, onder de Kristenen, vereerlikt te worden, daer aen sijnse van het raedhuis, door de kristelike jeuchd, die, in opsicht van haer jongheid, aller meest, door de misslagen van so hooch-bejaerde personen, geérgerd word, tot de gemene Mert, met roeden gegeseld. Hier lach een hoop gestapeld hout, daer, nu angesteken, den mismaekten Afgod, in hen tegenwoordicheid, opgeworpen, en tot as verbrand is, tot so lang sy, yder met een briefsjen op de borst, en dese woorden, dit sijn Afgoden dinaers, ten spigel moesten blijven staen. Wider wierdense, voor haer leven, uit Amboinas begrip, tot Banda verbannen, om, door 'er afwesen, het gebeugen, van das schrikke-

schrikkelik bedrijf, stappens te dunnen.

Willem van der Beek treft de vrede met Makassar.

Thans is 'er het jacht de *Konyn* op anker gekomen, met brieven van den oud Gouverneur vander *Beek*, daer door den *Superintendent* verstendichd, wierd, hy, als gesant tot den Koning in *Makassar* afgevaerdichd, om t'onderstaen, of men de gerese onlusten, niet sou konnen middelen; den vrede getroffen had. By welk besluit, onder andere punten, de Compag. verbonden bleef, al de gevange *Makassaren*, uitbesonder die Kristen waren geworden, t'ontslaken: dat den *Superintendent* sodanich op *Amboina* aftervolgd, en de Mahumets gesinde tot *Makassar*, overgesonden heeft, daer se van 'er Koning, met hevigen weerwaerdicheid ontfangen, énige, so my voor waerheid namaels bericht is, met de dood gestraft, andere diep landwaerd, aen gebrekkelike oirten, verbannen sijn.

Superintendents opmerk over die vrede.

Hy schatte haer gevangenis voor flauhartichheid, en die den *Makassarsen* naem ten schande, ook de sooverdane onwaerd te leven. Den *Superintendent*, schoon tot vrede, van aanvang

vang der beroerten, doorgaens hooch geneichd, heeft echter in desen het best behagen niet konnen scheppen, sijnde, volgens sijn oordeel, voor den *Makassar* te vordelich, en dat hof te veel ingeruimd, voornamendlik in een tijd, dat onse wapens boven de haren triumfeerden, en Maetschappys vermogen, door so hooch bevochte segens, onder d'oosterse volken, op het herelikst afblaekte. Welke beweechreden hem gevoelen deden, men dat bestant, met ruim meerder ansien, had behoren gesloten, of in het Oorlog volhard te hebben, die den *Makassar*, tot veel redeliker voorwaerden (in gelijker voegen heeft men voor lang konnen middelen) sou hebben gedwongen. Want in het begrip van vrede word niet eens het varen, op d'eilanden *Goram*, *Ceramlaut*, noch de Kust van *Ceram* uitgesloten: dat echter een hoofdstuk van gewicht is, ook den *Makassar* in sijn oude uitvluchten grondvest. Noit salmen die Koning erstaftich konnen anspreken, wegen het overkomen sijner onderdanen; op en omtrent dese plaetsen.

Hy

Hy sal sich t'elkens, sonder inbraek van het bestant, konnen verandwoorden, gelijk hy voor-desen veelmael gedaen heeft: seggende, ik heb 'er geen kennis af, het is mijn volk niet: betrapt gy 'er, straftse: de vrede sal nochtans, tussen ons, ongekreukt blijven: en, op desen voet, sal hy, daer toe genegen, jaerlix, op het een of ander voorgeven, twe, drie, vier; ja so veel hem goed-denkt derwaerd uitsettingen konnen doen, gelijk reeds geschied is, sijnde tot *Ceramlaut*, kort na het treffen van vrede, twe *Makassarse* wel gemande vaertuigen overgekomen: dat geen goed teken is, daer uit ook vast geloofd moet worden, die preutsen vorst noit aflaten sal, *Ceram*, op die wijs, te besoeken, en inmiddens, hier of daer, sijn open waernemende, de Compag. in de vrede rustende, op het onvoorsienst een onversetteliken slach konnen toebrengen, dat den genadigen God geliefd te weren. Nochtans heeft den *Superintendent*, dese hindernissen niet tegenstaende, hem, met dat besluit, vernoechd gehouden, eenlik maer eigen

eigen oordeels omtrent dit ſtuk gaende: en ſich vorder daer heen geſchikt, om de landen allerwegen, in 'er oude borger-plichten, te veſten, 'twelk door oorlogſe beſicheden, voor deſen ten nauſten niet heeft konnen opwaerden. Ende gemerkt nu, door tuſſen komſt van vrede, de beſettingen ſo ruim niet vereiſt wierden, heeft hy ſe, aen alle oirten laten krimpen, hier en daer alleen, als een oog in't ſeil, twe drie uitleggers plaetſende. In dat beſtant kon hy geenſins ruſten, om 'er de ſé kruiſers t'énemael op intetrekken; te meer vermits het gerucht liep, den *Kalamatta*, met ſijn anhang, d'eilanden *Xoula* quyterende, andermael tot *Bouro* was overgeſteken. By welk voorval naderhand gebeurd is, den Lieutenant *David Perdrix*, die kuſt heen en weer langs ſeilende, in een onbekend bochjen, hein het vlek *Wainite*, dat gants tot onvoorſiens belopen, manhaft aengerand, en het vaertuich van den Koning van *Gaillolo* overrompeld heeft, hem, met vier vijfendartich ſijner *Korkorrelingen* gevangen nemende. Luttel had het

Koning in Gaillo logevangen.

het gefeild, of waren *Kalamatta* en *Madira*, die hem kort te voren tot haer luiden gevoechd had, mede gevat: doch, hen de gelegenheid ruimer gebaend, als *Gailolo*, sijn het, met de vulcht, ontslipt, haer streek om de west nemende. Den *Superintendent*, hier van verwittichd, kon niet goedkeuren, denselven by het leven te houden, sijnde een dortrapten snoden schelm, voor desen eenmael van hoocheid schennis begenadichd. Hy heeft dan last gegeven, hem, met sijn gevolg, uitbesonder het onweerbaer geslacht, so gevoegelik als den Lieutenant sou weten bytebrengen, van kant-te-helpen, dat omtrent *Larike*, in volle see, aftervolgd is. Die quant aen het Kasteel te straffen, wierd niet raedsaem geoordeeld, uit bedenken, sijn dood daer veel te groot gerucht sou maken; tot *Molako* te versenden noch minder: *Gailolos* moeder was 'er in hooch ansien, hy na maech vanden Koning en diep bevrindschapt, so dat, buiten twijfel, by overkomst, den dans ontsprongen sou hebben: 'twelk, voor de Compag. van te scha-

Sijn aert, en dood.

schadeliken gevolg stond te sijn, en in tegendeel te wenschen waer, wy *Kalamatta* met *Madira* gelijken toon mochten doen singen.

Ende gemerkt de landen tegenwoordich (sijnde de vyanden verjaechd, versonden of doodgeslagen) bevredichd, mitsgaders d'overige muitelingen tot 'er plichten uitgekomen waren, behalven die van *Bouro* en *Amblau*, daer echter weinich aengelegen was, is den *Superintendent* te rade geworden allerwegen voor het jongst naukeurich ronde te doen, om sodane staetsaken, als hier en daer noch onangeraekt lagen, te vereffenen, en in sulker voegen aen den Gouverneur *Hustard* een geschikt landschap t'overhandigen, welken den Gouverneur Generael en Raden van *India* tot sijn vervanger geliefden uittekippen, wanneer den President Kos, met het *Molux* gesach, stond verheerlikt te worden, die, ten selven eind, op den sevenden van Garstmaend, derwaerd vertroken is.

De Vlaming doed allerwegen ronde.

Hustard Gouverneur in Amboina,

Kos in Ternate.

Den *Superintendent* heeft dan eerst tot *d'Uliassers* reis gespoeid, daer de kerkelike ondersoekingen persoonlik

lik bygewoond, en, met sijn ontsach, dat werk veel helpen vorderen. Verscheide volken, onder deselve *d'Ihamauers*, welke ten besten niet berucht waren, vermaende hy, op versekering van hoge straffen, tot heusheid. Einlik hier alles, wat'er te doen stond verricht, is hy, over het Kasteel, tot de kust *Hitoë* gevoeteerd, stellende daer op dees en gene ongelegenheden, vereiste toeversicht, van gelijken ook op *Louhou*, waer nu gants geen volk, dan onse besettelingen verbleven; den landsaet van *Warnoela* over Compag. landerijen, metter woon, verdeeld sijnde; dat een treffelik werk voor haer is: gemerkt sy (menschelik geschreven) na desen voor geen beroerten meer bekommerd hoefd te sijn, haer heerlikyên nu so weerbaer, alsse oit, gedurend sy'er geheerschappyd heeft, sijn geweest. Maer is het verplaetsen dier volken so juist niet toe gegaen, of heeft 'er den *Superintendent* sijn gesach ernstaftich onder moeten mengen. Se toonden 'er gants ongenegen, hen oude woon en geboorte plaetsen te verlaten. Niet vreemd; want yder mensch

Treffelikheid, omtrent de verdeling der muitelingen over Compag. landen.

mensch een eigen aertigen liefde tot sijn vaderland ingewiechd is. Nochtans was het een saek, die noodwendichd voordgaen most, wilde-men in toekomende op der landen vredigen welstand rusten. Het stond te vresen, die luiden, op 'er landeryen blijvende wonen, het aenplanten van nagelen, t'éniger tijd, andermael souden aen-de-hand-slaen, den uitheimer ingevolgen spoor geven tot nader overkomst, wanneèr het jongst onheil t'eersten wijd overschrijen sou; den vremdeling nu geleerd hebbende, met ruimer afterdachtichheid, tegen blanke, t'oorlogen. Dit moet vast gesteld worden dat den Moorman, door *de Vlamings* omsichtich beleid, in Krijshandel, veel ervarender is dan voorheen: 'twelk, buiten meer andere, uit het voorbeeld van Kapitain *Radje Toalele* kan onderschept worden: reden, die my veelmael hebben doen verwonderen. den *Makassar* d'ontslaking sijner gevange landsaten is toegestaen. *Pyrrus* deed aen den Raed van *Romen* een schenkagie van 8000. gevange Romeinen. Deselve wierden, op 'er over-

Opmerk. over d'ontslaekte gevange Makassaren.

overstomst, met beroving harer vo-
riger bedieningen getraft. Den ruiter
most te voet, den voetknecht onder
de slinger voerders opwaerden. Ge-
ne derselver mochten hutten in het
leger hebben, noch hare plaetsen,
buiten desselfs kring, hen toegepast,
met wallen of graften omringen,
waren genoodrukt in oneigendlike
tenten te slapen, ter tijd sy, door
valiandise, de schandvlek harer ge-
vangenis hadden afgespoeld, wan-
neer, in'er vorige amten, hersteld
wierden. Door dese straffen heeft
den Raed, van die lieden, dappere
en onversaechde Soldaten gemaekt.
Wie weet nu, welke vruchten den
Makassar t'énigen tijd van sijn ont-
slaekte onderdanen staet t'erlangen.
Souden sy niet, op gelijken voet, tot
gevaerlike ondernemingen konnen
worden genoopt, om 'er oud ansien
te herwinnen? De verhuisde volken
sijn hier en daer, het grau over de kust
Hitoe, *d'Orangkajen* aen het Kasteel,
verdeeld, niet gekoppeld, maer al-
lerwegen de *Negerijen* ingevoechd,
t'en eind d'eerste alle gelegenheden,
ter nieuwer twespalt afgesneden bly-
ven

ven (dat onder een landaert licht om doen is, daer in tegendeel, tussen gemengde dorpelingen, de wantrou gevoed word, dees voor gene beschroomd gaende) d'andere tot vaste borgen vande trou harer onderhorige, wilden sy al yt aen de hand slaen, strekken mochten. Gelijke verplaetsing is op d'afgelege eilanden *Kelang* en *Bonoa* tot *Manipa* gedaen, als mede van daer al de heidenen (voor desen van *Mandarsha*, so veel 'er in *Amboinas* begrip wierden gevonden, aen de Compag. mildelik geschonken) tot het Kasteel over gevoerd, om 'er in het Kristen geloof onderwesen te worden. Maer op dat der landen rust te bet mocht versekerd blijven, heeft hy de verhuisde volken, met eden verbonden, al de nagelen, elwaerd op 'er verlate landerijen noch in wesen, t'enemael uitterojen, sonder daer oit andere t'herplanten, waer van geloofd word hen de lust geheel ontsakt is. Vorder, om d'inlanders, allerwegen voor overlast, te vrijen, sijn aende minder gesachebbers, der afgelege vestingen, nauwe bevelbriven over-

handiehd, daer sy 'er stip hadden na te voegen, ook de landsaten redelikheden voorgeschreven, ten eind dees en gene weten mochten, wat te doen en laten stond. Ook heeft hy een eigen landraed, uit *d'Hitoëse Orangkajen* ingesteld, by welken, op voorsitten van den Gouverneur, alle geschillen, onder haerluiden vallende, afgehandeld souden worden: daer van de Helft (se bestond uit twaelf personen) een rond jaer aen het Kasteel verplicht bleef, met 'er huisgesin, optewaerden. Dit heeft den Moor waerlik veel vernoechd, maer het oogwit van den *Superintendent* was hier omtrent op een heel ander doel gevest, teweten om daer door, met te meerder sekerheid, op de trou van die Kust, te mogen vastgaen. In deser voegen is hy, bei den Moor te geval en de Compag. ten voordeel geweest. Hy had, voor lang gespeurd, den *Mahumetaen* sich, in het betrekken voor den Kristen landraet, ten besten niet genoechde, uit bedenken, dat luiden, die so wijd in het geloof verscheelden, nauwelik, sonder toegenegenheid, konden

Hitoësen landraed ingesteld waerom.

von-

vonnissen. Nu gebrak aen de borger plichten d'ondersoeking der *Laitimorse* scholen, en het beramen van een geschikte naukeurigen orde over het *Amboins* sieken huis, daer van hy het eerste liet doen, door den Koopman *Everd Buis Fiskael*, *Abraham Umbgroven*, en Preekheer *Remetus Ringius*, een man nederich van gemoed, minsamen ommegang, Godvruchtich in handel en wandel, ook hooch-yverich in het verkondigen van Gods woord: het ander heeft hy selfs ontworpen, en d'opsienders overhandichd; daer by alle ongeregulheden, waer van sodane huisen vaken swanger sijn (als meest met rouwe ongeschikte gasten gevuld) ingetogen en bekrompen, ook de buitevaers, neffens den schafmeester, ernstaftich tot 'er plichten angemaend wierden. De scholen vonden de voorsorgers wel gemanierd, de leerlingen, inde gewónelike gebeden, en vragen matelik gevorderd daer in den *Superintendent* seer goed behagen schepte, een werk sijnde, 'twelk noodsakelik bevlytichd, en opgehouden moet worden, meest

d'Amboinse scholen besocht.

 door

door het ontsach van de Gouverneurs want desen landaert, uit 'er selven, lui traech en ongenegen is, tot het leren van goede seden. *D'Amboinesen*, lietmen haer na 'er inborst leven, souden liever domp willen sterven, dan, uit eige beweechlikheden, hun tot heilsame oefeningen te begeven. Kortom den *Superintendent* heeft op alle staet en gemene saken soodane orde gesteld, de landen van *Amboina* tegenwoordich overal ten nausten geborgerplicht sijn, en in so heerlik een wesen, alsse oit, sint Compag. wapenen daer eerst triumfeerden, gestaen hebben.

Aert der Amboinesen.

Het was den 14. van Bloeimaend, toen hem, door het hoofd op *Larike* angekundich wierd, den Gouverneur *Hustard* op ankomst en niet wijd van heim was. Hier op heeft den *Superintendent* den Neerlandsen Soldaet tot de *Solorse* tocht (die eerstdaechs stond ondernomen te worden, om tesien wat vordeel men daer, op den *Portugees*, sou konnen uitwerken) afgesonderd, in twaelf vaentroppen verdeeld, en, drie dagen daer aen, sijn vervanger ansinelik in-

Hustard komd in Amboina, word dat gebied ingewijd.

ge-

gehaeld. Het gants Rrijsvermogen, met de borgery, so neer al inlands, stond, van het Casteel tot strang toe, in het geweer, dat waerlik een lust om sien was: daer aen, driemael algemeen, met minder bussen en tussen-gevoechde stukken, sijnde losgebrand, is desen dach voord, met besoekingen en gelukwensing, overgebracht. Den 23. deed den *Moluksen* Gouverneur, aen handen van den *Superintendent*, eed van trouheid, en is 'er kort op het *Amboins* gebied ingewyd. Den rijken God begenadich haer bei, de Compag. t'endienst, met een lang gesond voorspoedich, en einlik het euwich leven. Nu was aen dit oirt voor *de Vlaming* niet meer te verrichten, wes hem tot de *Solorse* tocht, so geswind doenlik, gehaest heeft, om, door onnodich toeven, geen tijd vruchteloos te quisten. Den 24. is dan tot vertrek, teven ook ten dank en bedach vastgesteld, om den goedertieren God, voor sijn veelvoudige segens, gedurend dit Oorlog de Compag. doorgaens bewesen, te danken loven en te roemen, mitsgaders voord

Dank en bedach

sijn Almachtigen bystand aftesmeken, ten eind ons voornemen op *Solor* wel gelukken mocht. Omtrent seven uren avonds ging hy tscheep en onderseil, sonder te willen dulden, men sijn vertrek, met énige uiterlikheden, sou vereerliken: in opsicht het Oorlog noch niet voleind was. Op sijn scheiden uit *Amboina* heeft hy de landen allerwegen beset gelaten met vijftien stene, so forten als redoubten, en ses houte werkjens, gelegen, genaemd en gemand als volchd.

Den Superintendent vertrekt tot Solor.

Hoedanich Amboina, op sijn verscheiden, beset.

Het groot Land Laitimor met het Kasteel,
VIKTORIA. — en III. Koppen.

Het Houtwerkjen op den Roden Berch,
WANTROU. — 9.

De redoubt op de passo van Baguale,
MIDDELBORCH. — 15.

Komd de besetting van Laitimor te bedragen. — 135. Sold.

De Kust van Hitoë met de redoubten,

AMSTERDAM, op Hila, Drage voord Koppen. — 27.

ROTTERDAM, op Larike. — 18.

HAERLEM, op de Vijf negerijen. — 15.

LEIDEN, op Hitoëlamma. — 15.

En met de Houtewerkjens op,

OURIEN. — 15.

LEBELEHU. — 15.

CEIT. — 15.

WAY. — 15.

Beloopt de Hitoëse Krijsmacht. —135.

Het Eilandjen Nousatelo met het Redoubtjen.

VLESSINGE. — 8.

De Kust van Warnoela met de redoubt,

OVERBORG, op Louhou — 20.

Het eiland Oma in d'Uliassers met de redoubten,

OMA, dat een oud werk is en ingetrocken staet te worden. — 18.

SELAND, op Harouko. — 21.

HOORN, Wail Markea. — 16.

Monteerd het Omas vermogen. — 55.

Het eiland Hônimoa met de redoubten.

HOLLANDIA, op Sorteſorry. — 31.

VELSEN, op Ihamau. — 16.

DELFT, op Poorte. — 16.

Beſtaet de Landwering op Honimoa. — 63.

Het eiland Nouſalaut met de redoubt,

BEVERWYK. — 22.

Sijn de drie eilanden in d'Uliaſſers beſet met. — 140.

Het eiland Manipa met een Houtwerkjen. — 20.

Hier toegevoechd het volk van
Compag. timmerwerf, dat een
tal van — 102. Perso-
nen op haeld, komd *Amboinas*
algemene besetting te belo-
pen. — 560. Kopp.
Daer onder gerekend sijn d'Ar-
beids-lieden, Matrosen, Artsen,
neffens de geen, welke den koop-
handel ankleven: Een vermogen,
in opsicht de bedenkeliken *Ma-
kassarse* vrede niet te groot, sal-
men op der landen welvaerd voor
eerst gerust mogen slapen.

Onder handeling op Bouro en Amblau

d'EYlanden *Bouro* en *Amblau*, welkers landsaten noch niet uitgekomen waren, heeft hy, in het verseilen tot *Solor*, getracht antegieren, om 'er te verne-
men,

men, ofmen die volken daer toe niet sou konnen brengen dat hy onlangs door den vaenvoerder *Klebold* (een jong manhaft roemgierich Soldaet) twemael had laten ondertasten. Maer heeft dit voornemen geen schoot konnen treffen, veroorsaekt, een deels door *Kalamatta*, die, op sijn vertrek van daer, ettelik 'er *Orangkajen* sonen, broers en neven mede genomen had, op gissing, d'Eilanders, hy van honk, geswind souden trachten, haer met de Compag. te versoenen, daer toe sy nu, uit bedenken van het na wee harer magen, niet, emmers niet licht, stonden af-tesakken, anderdeels door den harden suiden wind, en het hol andijnen van de see, die, met hooch-verheve baren, recht op de wal storte, makende voor de schepen een gevaerliken lager. Door dese tussenvallen is hy verhinderd, dat gewenst werk te vorderen, waer sy van harten schenen toegenegen. *Klebold* was 'er te voren van gewaerschoud, met versoek hy, na 10. 12. dagen, daer nochmael wilde verschijnen, inmiddens souden sy derwegen te hoop raedslagen.

waerom vruchteloos.

een saek sijnde, die 'er in't algemeen trefte. Ten welken eind, acht dagen voor ons vertrek, den vaenvoerder *Willem van Mamalo*, met vier roey-jachten, derwaerd afgevaerdichd was, onder bevel, tot des *Superintendents* overkomen, daer en daer omtrent, optewaerden, en middelerwijl t'onderstaen, hoe 'er te tonnen gebakend lagen. Doch is denselven, door wind en see, onverrichter saken, genoodrukt het tot *Solor* voord te laten staen, dat hy echter niet belopen heeft, te laech om de west geset sijnde, des gedwongen wierd, met sijn gevolch, uitbesonder een roey-jacht, 'twelk te nauweer nood reis won, tegen wil en dank, tot *Batavia* aftesakken. Dees en gene ongelegenheden prangden den *Superintendent* dat vervolch te staken en eenstreex tot *Solor* voord te seilen... Hy was toen wijd om de west, en de vloot her en derwaerd verstroid, gevaer lopende, of sommige bodems, het beste niet beseild, de *Toukabesies* (welke sorgelike gebroke eilanden sijn, met blinde klippen, banken, seven omheind) souden bovenste-

venen.

venen. Nochtans kon 'er niet in gemiddeld worden, de schepen geen paerden, de see geen land sijnde. Hy heeft sich dan, na ouder gewoonte, in Gods behagen, gerust gesteld, en tot *Solor* reis gevorderd. Den eersten van Braekmaend quamen wy voor het Kasteel *Henrikus* op anker, en vonden 'er alles in matteliken gestalte. Maer was den onder Admiral *Roos*, met een kleen prautjen, van boord na land willende, op *Timor*, hein Compag. vestingjen Eendracht, omgeslagen, en, neven noch vier personen, den 25. van sprokkelmaend, verdronken. Waerlik een erbarmwaerdich geval komende de Compag. aen denselven een wakker naerstich huerling te missen. Ons vermogen (uitbesonder de fluit het *Postpaerd*, met het jacht de *Griffioen*, die noch after waren) nu by den ander, is den *Superintendent*, na vijf dagen anwesens op *Solor*, tot *Timor* overgesteken, en, sonder veel tijd, met lanterfanten, door te brengen, terstond te werk gepeurd, stellende dadelik, op sijn overkomst, omtrent dees en gene nodelikheden, vereiste

Den Veldheer komd op Solor.

Roos verdronken, sijn lof.

Komen op Tymor.

orden

orden, om de tocht, door 't onberen van het een of ander, niet te verwerren. Wy sijn dan den 17. tot *Amarassi*, een groot sterk vlek, en (so bericht wierden) vyands hoofdplaets, op gevoeteerd. Voor een week was Soldaet, neven den tussen gevoechden bootsgesel, van mondkost versorgd, en, door den inlander, met kruit, lood, lonten gevolchd. Omtrent op vier mijlen (na 'tseggen van de *Gidsen*) waren tot *Amarassi* gevorderd, toen ons een schichtigen slachregen overviel, en alles, wat wy om en aen hadden, natmaekte, dat den *Superintendent* deed te rade worden, tot de jongsten halte plaets te ruggelingen, om daer, voor den regen, niet licht schijnende op te sullen houden, weinich te schuilen, waer toe hier gants geen gelegenheid was, sijnde een kael bultich geberchte. By welk tussenval de swarten, siende wy aftogen, sodanich ontroerd wierden, hun inbeeldende, d'onsen, door den vyand op de vlucht gedreven waren, sy pak, sak, ja ook 'er eige wapens afwierpen, en als blode guilen op de loop gepeurd sijn,

Tocht op Amarassi ten eerste mael verhinderd.

Oor-

Oorsaek de tocht, voor die tijd, opgeschort is, en het gants gros tot *Koupan*, t'onser vesting *Eendracht*, gekeerd, om 'er andermael van beboefticheden te versorgen. Middelerwijl heeft sich den *Superintendent* op de *Timorse* gelegenheden, ook ons onderstaen, wat nader te neergeset, en verscheide swaricheden, daer aen vast, met omsicht overwogen. Nu liet hy sijn gedachten spelen op het gevaer, dat hy so lange onbekende bos, Berg en daelachtige wegen school, die wy over en door mosten. Hier waren we vremd, der paden onkundich, en genoodrukt, op het woord van een woest ongeschikt volk, te rusten. Dan trok hy in opmerk, de last der hoge overheden, om t'ondertasten, wat afbreuk den *Portugees* op ende of *Timor* doen konden, angesien, somen oit yt tegen den vvand van opset is, in desen hoek, aen te slaen, sulx noit gevoegeliker als nu geschieden kon, so schoon een hoop viktorieus krijsvolk by den ander hebbende. Einlik is, met gemeen besluit, goedgekeurd, het ondernomen werk manhaft t'hervatten, en

Bedenken over de Tymorse gelegenheden.

Uitval van de twede tocht op Amarassi.

en andermael tot *Amarassi* optevoeteren. Hier toe wierd hy te smeer bewogen vermits'er geen nader open was, om het hooch bevel aen dit oirt te vorderen. Soldaet is dan nochmael voor acht dagen gespijsd, ook den buitelaer, neffens d'inlanders, met Oorlogse noodwendicheden beladen; wanneer (den 27.) te been, op reis gepeurd en, na drie dagen voeterens, tot den vyand gevorderd sijn, dapper besich, om ons den wech, so we vorder wilden, aftesnijden. *De Vlaming*, hier van verstendichd, heeft den Kapitain Lieutenant *Keler*, met ses vaentroppen, derwaerd afgeprest, om der vyanden doen en laten naukeurich t'onderkennen, en, so het, met geen te groot gevaer, kon geschieden, in 'er voornemen te beroeren, onder wijder last, niet te gelijk, maer in drie troppen, twe en twe besonder van after, en *Keler* voren, te vorderen. Welk bevel by *Keler* bevlijtich wordende, is hy, na weinich voordtrekkens, met énige buitewachten in gevecht geraekt, en, eer hy't gewaer wierd, tot onder het werkjen,

veroor-

veroorsaekt door de kromten der wegen, en het hier en daer tussenstaende geboomt: wanneer de vyanden op d'onsen, voor sy 'er eens op verdacht waren, teffens losbranden en sommige te neer schoten; dat grote verslagenheid en wanordre onder hen gebracht heeft. *Keler* deed manhaft sijn plicht, nochtans sonder vordeel; want, d'onse, den een den ander op de hakken instappende, groeide het gevaer, en teven het getal doden en gequetsten. De wech was smal, om bequamelik op en af te trekken, daer noch een ander ongelegenheid toe schoot. De vier vaentroppen, het wapen rucht horende, verlieten 'er wech, en rukten mede derwaerd, om het gemeen gebrek te helpen beteren; daer door sy elkander meer en meer overdrongen; tot einlik den *Superintendent*, hem 'er stuk-wechs van afgelegerd hebbende, op en tot de vecht plaets gevlogen is, mitsgaders, speurende hoe luttel kans 'er was, het vestingjen te bestormen veel min t'overmeesteren, last ter geschikter aftocht gegeven heeft; twelk met verlies van acht

man

man en ses-en-vertich gequetsten (onder die de Vaenvoerders *Klebold* en *Hans Iurriaen Weber*) geschied is. Wat afbreuk den vyand angedaen sy, heb ik noit konnen vernemen, nochtans so geloofd wierd, want hy in vordeelen begraven lach, sal het selven van geen of weinich belang sijn. Het liep nu hard tegen avond, dat ons genooddrukt heeft, desen nacht hier te verblijven. Ondertussen wierd allerwegen scherp opgewaerd, om niet onvoorsiens overvallen te worden. Den vyand liet ons wel gerust, maer wierd den Lieutenant *David de Koning*, by ongeluk, van een onser Soldaten, hoochmidnacht, te neer en harstikkend doodgeschoten. Beklagelik ongeval, sijnde denselven een sorgdragend onvermoeid Com-pag. huerling geweest. Weinich of geen slaep schoot den *Superintendent* in d'ógen, so diep trof hem het voor leden onheil, dat ons meest, door d'onbekendheid, ver en onbequaemheid der wegen, is toegekomen, hy geheel anders onderrecht, die tocht veel te makkelik, en *Amarassis*, neven onser bondvrinden, gelegenheden

Lieutenant Koning besneuveld by ongeluk.

Sijn lof.

Omstandich verhael wegen ons bestaen op Tymor.

den

den te ruim, der vyanden te sinal sijnde afgemaeld. Want het beoochd *Amarassi*, 'twelk niet wijd van onse leger plaets gesien wierd, so veel van het afgeschilderd *Amarassi* verscheelde, als een Olifant van een bontekraj. *Amarassi* was een groot hecht werk (somen voorgaf) wy sagen alleen sommige hutjens, van maeksel als bykorven, hier twe drie op een heuvel, daer drie vier in'thangen van het gebercht, niet beknopt maer onderscheiden, gants tegen strijdich de derwegen gedane kondschappen. Echter kon hy 'er geen wisser hebben, als van het Neerlands opperhoofd, die daer lang gelegen, en, ingevolge hem had behoren naukeurich, seker en onfeilbaer, omtrent der landen hoedanicheden, gequeten te hebben, voor hy, derangaende, tot een ontwijfelik oordeel waer afgestapt, dat hem, na by twe-jaren verleden, van den *Superintendent*, ernstaftich geboden was te benaerstigen. Doch ingesien gedane saken niet herdaen worden, het opperhoofd ook niet anders, dan uit horen seggen, heeft konnen sluiten, by welke gelegen-heid

heid veeltijd de gauste verstanden bedrogen en, inde schriften der ouden, grove staeltjens van te vinden sijn, heeft hy, met geduld, dat onheil verset en 't vorder werk op *Tymor* t'énemael onraedsaem geschat: want daer toe, so men 'er een gewenst eind van hopen wil geen tocht van 2. 3. maenden maer 2. 3. jaren vereisst word. Wanneer men het werk, op den *Amboinsen* voet, sou moeten aanslaen, dat is, den vyand stappens te land en water bekommeren. Te land, hier en daer houte vestingjens opwerpende; Te water, hare seeplaetsen met vaertuich blokkerende. 't Welk *Tymor* niet eens waerdich is. Want de Compag. geen of weinich vordeel van dat landschap te wachten heeft, in opsicht de sware kosten, diese noodsakelik sou moeten doen, ook d'ongesonde locht, by onsen landaert niet verdouwelik, en licht veel volk spillen sou. Hy is dan, dach geworden, strangwaerd vertrokken, so geswind doenlik, om met de gequetsten op het spoedichst de vlakke velden te winnen, en 'er buiten swaricheid van schichtigen overval in het bos te stellen.

Hoedanich den Oorlog op Tymor diend ondernomen.

len. Om sulx te veiliger uit te werken, heeft hy d'aftocht in seven troppen verdeeld, en daer de gequetsten (die niet gaen konden) in hangmakken gedragen, tussen-gevoechd. Echter hoe naukeurlik en weerbaer alles beleid was, heeft den vyand moed gehad ons anteranden wy mosten een groot bos doortrekken, daer hy sich allerwegen in verspreide. Het pad, datwe voorden, was smal, gekronkeld en weersijds akelik steil: oorsaek men veel tijd geen twintich personen lengte van sich kon sien. Man after man, wildemen onverlet gaen hadden wy ons, te voegen; nadeel, dat den vyand tot sijn vordeel nam, en, na't uitwerpen van menichte *Hasagajen*, ons schichtich op het lijf viel, ook énige op den rug stiet. Dit verwekte groot geroep, getier en gewemel, d'een d'ander van verbaesdheid onder de voeten lopende. Den Kapitain Lieutenant, door de sine, te neergestoten, had'er het leven na by gelaten, maer seker Soldaet schoot de swart, die hem reeds op het lijf sat, en sijn *Hasagay* ten doodsteek vaerdich had, in den voeten tred, dat

Keler in doods gevaer.

Keler

Keler het leven bate. De vyanden, siende d'onse het gebruik van 'er geweer ten besten niet machtich waren, sijn tot die koenheid, en op haer, met geen hoger afschrik, uitgeborsten, dan of de roers maer kennip-stokken waren, nemende, nu dees dan gene, deselve van het lijf, en uit de handen, hun daer aen, met *Hasagajen* als onweerbare lammeren, doorpriemende, ja, dat meer is, sy rukten den vaenvoerder *Gerrit Gerritsen*, met vaendel en en al, uit den trop, ontweldicheden ook een tromslager de trom, dat niet geweerd kon worden. Maer de verbaesdheid, onder d'onse, weinich bedaerd, wierd den bespringer genoodrukt de vlucht te nemen; wanneerwe wijder, tot het strang ongemoeid reis hebben gevorderd. Het was een erbarmwaerdich tussenval, dat den *Superintendent* waerlik het hart trefte, en andermael den ongeschikten schilder heeft doen verfoejen. Aen het strang vonden wy onse roejachten op anker, daer hy 'er, snachts té voren, door een afgesonden bode, bevel had laten toekomen, ook in orde staen

de

de vaentroppen van de Lieutenanten *Petur Wasch*, *Claes Rutten*, *Joost Rootman* en *Dirk bein*, den 27. van Braekmaend op *Koupan*, met de bodems het *Postpaerd* en *Griffioen*, angeland. Welke, daechs na hen overkomen, goedgevonden hadden, om met den *Superintendent*, aen een en het eigenste heil en onheil, deelgenoten te sijn, hem inteſtappen, en mede geswind tot *Amarassi* te vorderen; dat by voordgang, veellicht ten besten niet sou afgelopen sijn. Maer sy, door den gesant, van den aftocht gewaerschoud, quamen hem nu tegen trekken. *Bouton* hadden sy, door nood, moeten andoen, en daer matelik ververſing bekomen, gemerkt de getroffe vrede, tussen ons en *Makassar*, daerse toen eerst sekerlik van verstendichd wierden. Maer was *Kalamatte*, énigen tijd geleden, in dat gewest, met tien *Korrakorren* overgekomen, en het prautjen van *d'Avondster*, by hem onderlaechd, vermeesterd, mitsgaders al het volk uitbesonder twe Matrosen doodgeslagen. Na 't seggen der *Boutonders*, on'hiel hy sich, op 'er verschijnen,

Het prautjen van d'Avondster genomen by Kalamatta.

noch

noch om, in en by dat landschap, dragende hem vyand, so wel tegen den *Boutonder* als overkustenaer. Dit is my voor waerheid bericht, hy tegenwoordich, terwijl ik dit schrijf, op *Makassar* woond, weinich geacht, ook nu en dan, noodruftshalven, gedwongen sijn volk te verkopen; van *Madira* dat hy, als een walg van der menschen ommegang hebbende, landwaerd vertrokken is, en daer een stil gerust leven voerd. De gequetsten en vermoeide Soldaten liet den *Superintendent* in de roejachten schepen, met de rest is hy tot ons vestingjen *Eendracht* gevoeteerd, daer énige tegen, andere diep inden avond angekomen sijn. In desen uitsetting hebben wy 37. doden en 54. gequetsten, doch van d'inlanders gants geen onderstand, gehad, sijnde boven mate bevreesde kleenhartige menschen, en op haer valiandise niet te trouwen. Uiterlik schijnense manhaft, en dappere krijshelden, maer, als het op een treffen gaet, is de vlucht hun heinst voorland. Doorgaens, in onse bejegeningen, hebbense niet een voet buiten de roers setten, ja naulix

Kalamatta en Madira verbouden hun op Makassar.

Doden en gequesten in de Tymorse landtocht.

Aert der Soloresen in 't gemeen.

naulix der reeds gevelde koppen, boven geen piek lengte van 'er liggende, darren afflaen. Tot opschorting van alle vordere ondernemingen op *Tymor* is den *Superintendent* te meer bewogen, vermits het volk dapper afgesloofd, en te vresen was, somen nochmael op voeteerde, de helft beswaerlik sou konnen volgen: deselve boven vermogen te plagen, streed tegen de kristelike medogenheid: ook stond 'er het werk eer door verafterd, dan gevordert te worden. Veel praets hadmen gevoerd, de velden overal van leeftocht overvloeiden, daer we nochtans noit so veel gesien hebben als, uitbesonder het geen wy mébrachten, tot een halven dach voedsel: voor het leger, kon strekken. Den *Sonnebajer* was een weldich vorst (so riepmen) en mogend 10000. gewapende mannen te veld te brengen, nochtans heeft hy geen énich mensch tot onderstand overgesonden. Dit gaf ter vremd bedenken reden, het onschuld te swak, hy door de *Portugesen* belegerd was: of sijn de vyanden, aen dat oirt, veel sterker als 'er van gerucht is, of de *Sonnebajers*

Reden, die den Superintendent alle vordere ondernemingen op Tymor doen opschorten.

bajers blode wanschepsels, niet darrende tegen een kleen hoopjen vyanden, tot behoud van 'er eigen land, uitrekken. Blijken, hoeweinich wy, op haer bystand, by verkeerden omslach, souden mogen rusten; daer van men, omtrent *Verheidens* uitval, een levendich exempel heeft, den welken sy, alle op den loop peurende, schendich in den pekel lieten steken. Maer vast gesteld het logen is, sy, door de *Portugesen*, geblokkeerd sijn, soumen daer-uit met gegrondeerd mogen sluiten haer de saek geen ernst was, of dat sy, veel licht met den vyand heimelik verstand hebbende, ons maer sochten diep land-waerd in te tronen, en sodanich op een vleesbank te brengen? Wy waren in een onbekend land, haer alle paden, toe en omwegen, tot de Bossen, Bergen, dalen, bekend, diewe, op het gelei van inlandse *Gidsen*, door en over moften; Wanneerse ons gevoegelik aen alle oirten souden konnen bespringen: by welke ongelegenheden wy, onbewust werwaerd te keren ofte wenden, so wel in d'op als aftocht, versteld souden staen, en sy

ons

ons licht, tot een énich man, de klop konnen geven, of in eigen elend doen vergaen. Ik ben, buiten mijn gewoont, hier omtrent, wijdlopich geweest, om te tonen, hoe vaken, door quade berichtingen, het voorsichtich onderstaen van hartvochtige personagien tot een droevich, verkeerd eind uitvald. Van *Tymor* sijnwe, nessens het gants vermogen, tot *Solor* overgesteken, daer den achtsten van Hoimaend, voor het fort *Henrikus*, op anker quamen, sijnde een ongeschikt bouvallich werk, dienende, volgens oordeel van den *Superintendent*, de besetting hier sullende blijven, noodwendich gebeterd, of in een stene redoubt veranderd, maer liever t'énemael geslecht, en op *Roty* verplaest te worden, daer de leeftocht overvloedich is, sijnde dat eiland hein *Tymor*, ook welgelegen, om op der *Portugesen* handel een wakend ooch te vesten, dat door een kleen jachjen en twe drie welgemande *Chialoupen*, omtrent *Larentouke*, vyands hoofd-vesting op ende, mede kan gedaen worden; wanneer, mijns erdenkens ('twelk echter onder

't fort Henrikus is een Bouvallich werk.

der-hoger buich) het vestingtjen *Eendracht* op *Koupan* van gelijken ingetrokken, en *Tymor* nu en dan met kleen vaertuich sou konnen besocht worden. Het verplaetsen van 'tfort *Henrikus* heeft den *Superintendent*, op sijn overkomen tot *Batavia*, voorgedragen: daer op (so verstaen heb) de verhuising naderhand, doch, in plaets van *Roty*, op *Tymor* tot *Koupan* is gevolchd. Om op *Larentouke* yt t'ondernemen lieten sijn vordelige gelegenheden niet toe, sijnde dat werk veel sterker, als 'er oit van gerucht is, oorsaek hy het selven onangeroerd heeft gelaten. Middelerwijl trad hy met de *Portugesen* in onderhandeling, om tussen hen en ons een wapenstant, ter toestemming van weersijds hoge overheden, te beramen, voor so veel de landen en het begrip van *Solor* treste, en daer onder een besluit van koophandel antegaen, daer door sy verplicht souden sijn, in ruil van geld en kleden, al het Sandelhout, in *Solors* ommevang gekapt, jaerlix alleen aen de Compag. te leveren. Maer is van het een noch ander yt willen vallen; anders waer dat een ge-

Word gelicht en tot Koupan verleild.

Onderneming op Larentouke onraedsaem.

Den Superintendent treed te vergeefs met den Portugees in onderhandeling.

gewenst werk geweest, in opsicht Compag. onkosten daer door veel souden konnen gekrompen worden. Kort voor ons overkomen op *Solor* is seker *Ian Ianssen van Katwijk*, wel eer Konstapel binnen ons fort, tot den vyand overgelopen, daer de beweech-reden verscheidelik af gegeven wierden; onder anderen heb ik, 'er dese van, hy, door sijn schipper te streng gehandel, tot sodanich een verkeerd bestaen afgestapt is. Hoe 'tsy, dit is seker, dat veel zeevarende gesachebbers, met een botten, blinden, redelosen yver, hun amten bekleden, sonder yt anders te willen goedkeuren, dan het geen met 'er eigen-sinnich oordeel over een komd, 'twelkt meest stiers, wetteloos en onverdragelik is: stiers, om datse vaken domp en met geweld voordvaren, wetteloos, straffende dikmael in hevigen gramschap, en dat bywijl omtrent saken haer eige persoonen rakende, sonder deswegen hen toegevoechde raedsluiden eens te kennen; het welk wraek en geen straf ingevolgen onverdragelik is, de maet van straffen overschryende.

Opmerk omtrent het overlopen van seker Konstapel.

Een billik rechter, so te water als te land, moet noit uit eigen genoegen, maer ten vordeel van 't gemene best dingen: dat dese hersenlose menschen veel tijd niet konnen onderscheiden. Hier om hebben die dwarsdrijvers met recht de naem van *Scheeps-Verstandigen* angeerfd, als van alle borgerlike menschelikheden verbastaert. Ik heb met sommige schippers gevaren, van so linksen inborst, sy nauwelix wilden dulden, haer koopliedem een romer wijn mochten genieten: Dit is my opseker jacht gebeurd, en dat in een tijd ik siek te koi lach, geen spijs konnende smakelik nuttigen. Ia dorst die schipper (ik swijch uit eerbaerheid sijn naem) my weigeren het koken van hoenders, tegen eigen linnen geruild. Ondertussen overvulde die man sich met wijn sodanich, dat ik verscheidemael gesien heb, hy, by narmen en benen, binnen boord wierd getogen, en, met geringe buiten kajuitse persoonen, meer drankx op een mael quiste, dan er, over tafel, in een gantse maend, gedaen wierd. Echter schrijf ik dit niet, om het over lopen van den Konstapel

stapel

ſtapel te dunnen, maer d'ongeregulheden ſommiger ſchippers uit tebreiden, ten eind de ſodane, ſulx leſende, haer eigen gebreken mogen leren kennen, ingevolgen tot voorſichtiger en geſtaefder handel en wandel afſakken. Den *Superintendent* van *Solor* vertrekkende, liet dat geweſt met elf roejachten en 436. huerlingen beſet, onder bevel aen het Neerlands hoofd, een gedeelt, bei volk en vaertuich, op het eerſt kenteren van de weſte waitijd, tot *Amboina* te verſenden, om 'er te dienen, waer het de gelegenheden mochten vereiſſen. Ondertuſſen had hy, met dat vermogen aendehandteſlaen ſodane ſaken, als Compag. en der landen dienſt ſou vorderen. Op *Bima* welk eiland te loop angierden, vonden alles in geruſten toeſtant, en d'inboreling, uiterlik anteſien, Compag. waerd wel genegen, in den getroffen vrede goede genoegen ſcheppende. Garen had den *Superintendent* hier énigen rijs gekoft, maer was, ſo 'er geſeid wierd, daer toen geen in voorraed: nochtans heeft hy aen die Koning, om denſelven, by voor vallen-

Solor boedanich op Veldbeers vertrek beſet.

gierd Bima en

de gelegenheden, t'onswaerd bet te verbinden, een matelik geschenk gedaen; dat den *Bimaêr*, met een gift van twe buffels en énigegeiten, geweerplicht heeft. Op *Iapara* stond het even als voor heen, den Keiser sijn havens noch gesloten houdende.

Iapara aen.

Einlik sijnwe, den 14. van Oechstmaend, omtrent 9. uren avonds, op *Batavia*, God lof, behouden angeland, en anderdachs den wederkomenden Soldaet triumfantelik de stad door getogen.

Komd op Batavia.

Besluit.

Gelukkich en doorluchtich eind van de *Vlamings* Sesjarigen gevoerden *Amboinsen Oorlog*. In welken tijd hy verscheide gevaerlikheden overworsteld, veel ongemax uitgestaen, en te laetsten d'oude rust de landen van *Amboina* hersteld heeft, de Compag. ten dienst, en ter onuitkratseliken glory van hem en sijn geslacht, dat, van alouden adel, door sijn noit gekreukten valiandise, adeliker uitblaekt; hebbende hy, buiten het verset, hem, wegen sommige verschote onkosten, door den Gouverneur Generael en Raden van *India*, nu en dan toegepast, noit sijn

buidel

buidel met buit gemeſt, vernoechd, ſijn mede-Soldaet, uit *d'Amboinſe* viktorien met buit verrijkt, maer ſich in helden-roem verheerlikt, te ſien.

Oudshoorn ſtrÿd alleen
Om lof en roem: hy ſlaet ſijn koene
hand aen geen
Verovérd goud.

FINIS.

A

B

E

F

G

G

H

Ioan

I

K

Ke-

L

M

Makianse

N

O

Opmerk

S

T

Tybore

V

W

X

FINIS.

DRUCK-FAUTEN.

Fol. 17. lin. 15. leest. naem. f. 70. l. 11. l. ontset. fol. 78. lin. 28. l. klonken. fol. 86. lin. 28. l. gewackert. fol. 91. lin. 18. l. tong. fol. 111. lin. 24. l. reys. fol. 119. lin 16. l. eenlik. 28. hy. fol. 135. lin. 11. l. andringen. fol. 136. lin. 2. l. volch. fol. 140. lin. 1. l. ofte. fol. 150. lin. 14. l. van. fol. 152. lin. 6. l. gevonden. lin. 23. l. broeder. fol. 153. lin. 13. l. stem. fol. 155. lin. 18. l. sin. fol. 164. lin. 3. l. was fol. 195. lin. 4. l. *Moluko*. fol. 198 lin. 28. l. verwanten. fol. 208. lin. 17. l. mocht. fol. 217. lin. 26. l. quaet. fol. 223. lin. 20. l. onweer. fol. 225. lin. 30. l. gesach. fol. 229. lin. 29. l. bondvrienden. fol. 224. lin. 21. l. wanneer. fol. 235. lin. 2. l. gesprongen. fol. 237. lin. 14. l. swarten. fol. 248. lin. 16. l. in fol. 255. lin. 1. l. sodane. fol. 279. lin. 26. uitgehongert. fol. 290. lin. 11. l. nu. fol. 291. lin. 8. baesd. lin. 21. l. by. fol. 305. lin. 19. veltheer. fol. 336. lin. 1. l. overkomst.

De verdere ingeslopene geliefd den goetwilligen Leser *te verbeteren.*